

BT 901

.D52

Copy 1

BT 901

.D52

Copy 1

Class

BT 901

Book

D52

PRESENTED BY

David Evans Houston

W. H. Ford

David Grant
Gen. Brown
Masses Gen
Bene

ANIANYDDIAETH
SEFYLLFA DDYFODOL.

GAN

THOMAS DICK, LL.D.
“

CYFIEITHIEDIG GAN RICHARD PARRY.

GWRECSAM:

AEGRAFFWYD A CHYHOEDDWDYD GAN R. HUGHES A'I FAB.

[Pref. 1848]

BT901
D52

Gift
hus & I was
1927

2043 2e 40

AT

THOMAS CHALMERS, D.D.,

DIWEDDAR DDYSGAWDWR ATHRONIAETH FOESOL YN MHRIF-ATHROFA ST. ANDREAS,
AC WEDI HYN YDYGAWDWR DUWINYDDIAETH YN ATHROFA EDINBURGH.

Syr,

Wrth gyflwyno y gyfrol hon i chwi, yn yr hon yr amcenir cymeryd golygiad cyffredin ar Athrawiaeth Sefyllfa Ddyfodol, fel y mae i'w hamlygu oddiwrth wyddoriaeth a datguddiad,—yr oedd genyf fwriad uwch mewn golwg, wrth ymgysgodi dan eich nodded, na'r ffurf arferol o anerch un o gyrhaeddiadau uchel mewn llythyriant.

Yn yr holl sefyllfäoedd ac y mae dwyfol Ragluniaeth wedi eich galw i weinyddu, yr ydych wedi profi eich hun yn noddwr gwresog i bob peth sydd dda—pob peth a berthyn i ddedwyddwch presenol a thragwyddol dynolryw; ac y mae eich clod wedi adsain o'r naill ben o'r wlad i'r llall, fel prif amddiffynwr y grefydd Gristionogol,—athrawiaethau yr hon y mae eich llais a'ch ysgrifell wedi gwneud cymaint er eu hegluro.

Y mae eich ysgrifeniadau yn rhoddi tystiolaeth ddigonol i'r byd am eich difrifoldeb, eich bywiogrwydd, a'ch ymdrech diflino er gwellhau cyflwr moesol a chrefyddol dynolryw—ymdrech nad ydyw yn cael ei leihau drwy unrhyw wahaniaeth golygiadau a fyddo gan y rhai y cydweithredwch â hwy, pan y byddo yr amcan mawr i ledaenu gwybodaeth a dedwyddwch dros wyneb yr holl ddaear.

Y mae eich cyd-ddygiad â mi yn yr adnabyddiaeth bŷr a gefais yn bersonol o lionoch, a'ch cymeradwyaeth o fy llafur, wrth geisio cysylltu Gwyddoriaeth â Chrefydd, yn fy nghynnal i obeithio, os ydyw y golygiadau a gymerais ar y testyn hwn, i ryw raddau yn cyd-daro â'r eiddoch eich hun, y bydd i chwi gefnogi fy ymdrech gostyngedig i chwalu y rhagfarnau a fynwesir yn mysg llawer o Gristionogion da, mewn perthynas i'r duedd fuddiol sydd mewn arddangos fod gwyddorion y *byd presenol* yn gymhwysiadwy at amgylchiadau a pherthynasau *yr hwn a ddaw*.

Ar fod i chwi gael hir oes i fod yn amddiffynydd gwir Gristionogaeth—ac yn fendith ac addurn i'ch gwlad—ac i fod yn hyfforddwr gwresog i'r rhai sydd wedi eu gosod i gefnogi ei phrif ddaioni; ac ar fod i chwi, yn ddiball, fwynhau yr hyfrydwch sydd yn cyfodi oddiar ymwybodolrwydd o barch a chymeradwyaeth y doeth a'r duwiol, ydyw gweddi ddiffuant,

SIR,

.Eich gwasanaethwr ffyddlon,

THOMAS DICK.

BROUGHTY FERRY, GER DUNDEE,

Rhag. 28, 1827.

ANERCHIAD AT Y DARLLENWYR.

Y MAE yn ddywenydd genyf gyflwyno y gyfrol hon, o waith yr enwog Dr. Dick, ar ATHRAWIAETH SEFYLLFA DDYFODOL, i'ch sylw, yn ei gwisg Gymreig. Y mae y testyn yn ddyddorol, ac wedi ei olrhain yn eglur. Y mae yn bwnc a fu yn wrthrych ymholiad holl ddoethion y byd Cristionogol a Phaganaidd. Y mae yr awydd sydd ar ddyn i adael rhyw goffadwriaeth am ei enw ar ei ol, yn naturiol yn ei godi i sylw.—Dengys fod gwyddorion y byd hwn yn gymhwysiadwy at amgylchiadau yr hwn a ddaw; a bod yr amlygiadau a wneir o ogoniant y Creawdwr, mewn naturiaeth, wedi eu bwriadu i daflu goleuni ar ei lywodraeth foesol; ac ar y modd y mae pob peth yn cael eu goruwch-reoli, er derchafiad ei ogoniant ei hun, a daioni y rhai sydd yn ei garu. Y mae yr athrawiaeth am fodolaeth Awdwr natur, a llywydd cyffredinol y byd, yn wirionedd ac a gredir yn sefydlog yn ein plith, fel nad rhaid i neb anerch y cyffredin o'n cenedl, fel pe byddai a wnelent âg anffyddwyr neu amheuwyr. Yr un modd y gellir dywedyd am yr egwyddorion o dragwyddol barhad a chyfrifoldeb dyn, —a bod gwobr a chosp yn y byd dyfodol, mewn cysylltiad â da a drwg yn y byd hwn, fel dybenion yn llywodraeth foesol Duw, ac sydd yn rheol gyffredinol i bob dyn er ffurfio ei gymeriad fel creadur cyfrifol; eto nid yw hyn yn lleihau dim ar yr angenrheidrwydd sydd o'u hegluro yn mhellach, er ein cadarnhau yn y gwirionedd presenol.

Nid oes, ond odid, yr un dyn ystyriol ar y ddaear, nad ydyw yr ymfyniadau canlynol wedi llanw ei fynwes lawer pryd, "*Pa beth yw dyn? o ba le y daeth? i ba le y mae yn myned?*" Ni allodd goleuni natur, na dysgeidiaeth y byd hwn, erioed roddi atebion boddhäol i'r holiadau pwysfawr hyn. Y man pellaf y gallwyd teithio wrth arweiniad rheswm heb gynorthwy datguddiad, ydoedd afon angau. Ni thywynodd llusern

goleuni natur erioed ond pelydr gwelw iawn hyd i'r ochr draw i'r llen. Byddai y ganwyll ddisgleiriaf a lewyrchodd mewn natur erioed, bob amser yn diffodd gydag y byddid yn taro y troed wrth y "mynyddau tywyll," ac yn dynesu at "ymyl y dŵr," ac ni byddai gan yr athronydd penaf, wedi ei holl ol-rheiniadau, ond sefyll ar làn y bedd, gan waeddi, "Gŵr a fydd marw, ac a dorir ymaith, a dyn a drenga, a pha le y mae?" Ond y mae "bywyd ac anllygredigaeth wedi eu dwyn i oleuni trwy yr efengyl," ac y mae atebion boddhäol i'r ymofyniadau pwysig uchod, wedi eu datguddio yn ngair y gwirionedd. Un o'r prif ystyriaethau a ddengys werth Cristionogaeth ydyw yr eglurhad a ddyry ar ddyfodiant, a'r esboniad a rydd ei horaclau ar y modd y mae i ni "gael ein gwneud yn gymhwys i gael rhan o etifeddiaeth y saint yn y goleuni."

Y mae dau eithafnod neillduol ac y mae dynion yn agored i ymollwng iddynt; a hyny ydyw, llithro i ddifaterwch ac anystyriaeth am eu diwedd, ar un llaw, a rhedeg i ormod o bryder a chywreingarwch, am gael gwybod mwy nac a ddatguddiwyd, ar y llaw arall. Y mae ymadroddion yr Ysgrythyr yn darlunio ein cyflwr presenol yn y byd hwn, fel sefyllfa barotôawl ar gyfer byd arall. Nid yw *holl* amgylchiadau y byd tragwyddol wedi eu hamlygu yn fanwl i ni eto; ac ni byddai ein galluoedd presenol yn ddigonol i dderbyn y fath amlygiadau. Y mae cymaint o olygfëydd "y byd a ddaw," wedi eu hegluro i ni, ac sydd yn ofynol er ein cyfarwyddo yn ein holl ddyledswyddau, fel prawfolion ar gyfer "gwlad well." Y mae cymaint o ogoniant y nef, a thrueni uffern, wedi eu dadlenu, ac sydd yn angenrheidiol er ein dysgu i gyrchu at y naill, ac i osgoi y llall. "Nid amlygwyd i ni eto beth a fyddwn, ond ni a wyddom, pan yr ymddangoso efe, y byddwn gyffelyb iddo," ac y mae y rheswm am y modd y bydd i hyny gymeryd lle, wedi ei gyhoeddi, sef mai trwy nerthol weithrediad "yr hwn a gyfnewidia ein corph gwael ni, gan ei wneuthur yn gyffelyb i'w gorph gogoneddus ef." Y mae pob peth oedd ddiffygiol yn nghasgliadau gwyddoriaeth, wedi eu cwblhau yn sicrwydd datguddiad. Y mae Gair Duw yn dangos y bydd cyrph wedi eu cymhwyso i breswylwyr y sefyllfa ddyfodol, ac y mae yn amlwg y byddant yn dra gwa-hanol i'r peth ydynt yn awr; ac wedi eu cyfaddasu at y cyfnewidiad cyflwr sydd yn eu haros. Y mae corph pob creadur yn cael ei gymhwyso at y sefyllfa y byddo i fyw ynddi; a

phan y newidir ei sefyllfa, rhaid bod rhyw gyfnewidiad cyfatebol ar ei gorph. Pan y byddo creadur yn symud ei sefyllfa o'r dwfr i'r ddaear, neu o'r ddaear i'r awyr, rhaid i'w gorph fyned dan gyfnewidiad, a'i cymhwysa ar gyfer newidiad ei sefyllfa. Pan y byddo yr abwydyn sydd yn y ddaear, yn cyfnewid i fod yn wybedyn yn yr awyr, y mae cyfansoddiad ei gorph yn myned dan gyfnewidiad priodol i'w amgylchiad. Felly, yr un modd, gan nad yw y corph dynol, yn ei ansawdd bresenol, yn gymhwys at fwynhau dedwyddwch y nef, "rhaid i'r llygradwy hwn wisgo anllygredigaeth, ac i'r marwol hwn wisgo anfarwoldeb." Er na amlygwyd i ni eto pa beth a fydd natur y cyfnewidiad, na pha raddau o unrhywdeb a fydd yn nefnyddiad hanfodol y corph, eto y mae yn amlwg na bydd dim yn y cyfnewidiad, a atalia i neb ei adnabod ei hun, nac i fod yn ymwybodol mai yr un a fydd y pryd hwnw, ac a ydyw yn bresenol, mwy nac y mae ein cyfnewidiad yn y byd hwn, o fabandod i wrolaeth, ac o wrolaeth i henaint, yn achos o unrhyw amheuaeth am ein personau yn awr. Er na allwn ddirnad yn bresenol pa beth fydd ansawdd corph ysprydol, eto dysgir i ni yn eglur y bydd y cyfnewidiad "er gwell," ac y bydd ei ffurfiad yn tra rhagori ar yr hyn ydyw yn awr, gan "na ddichon cig a gwaed etifeddu teyrnas Dduw, ac nad yw llygredigaeth yn etifeddu anllygredigaeth." Y mae y corph presenol yn dwyn "delw y daearol," ond bydd y corph ysprydol "yn gyffelyb i'w gorph gogoneddus ef." Gwelwyd graddau o ogoniant corph Crist yn ei weddnewidiad ar y mynydd santaidd, ac y mae yn amlwg y bydd trawsffurfiad cyrph y saint, yn eu tebygu, mewn rhyw raddau, i'w Harglwydd mawr ei hun.

Y mae gwirioneddau Cristionogaeth yn ddigon eglur i'r gwerinwr, ac yn ddigon ddwfn-dreiddiol i'r athronydd. Y mae dirgelwch yn ngoruchwyliaethau gras, yn gystal ac yn nhrefniadau natur. Y mae yr anffyddiwr yn gwrthod y naill, o herwydd hyny, ac yn gorfod addef y llall, er hyny. Pa fodd bynag, "y mae cadarn sail Duw yn sefyll." Y gwahaniaeth rhyngddo ef a'r cristion ydyw, tra y mae y ddau yn cyddeithio tu a'r glyn, ac yn prysuro at yr un bedd, fod un yn gwrthod y ganwyll a'r ffon, ac yn ymddiried yn ei dybiau ei hun, a'r llall yn dewis cael eu help wrth fyned yn mlaen. Ar yr anffyddiwr y gorphwys y gwrthbrawf, neu y dasg o brofi nad yw dyn yn anfarwol; o blegid y mae hyny yn ddyledswydd

ar bob dyn a godo yn erbyn yr hyn a addefir yn gyffredinol gan bawb. Y mae yn ddigon amlwg i ni am ba beth bynag sydd mewn bod yn awr, y gall barhau i fod felly; oni ellir dwyn y rhesymau cryfaf i'r gwrthwyneb. A ydyw yn debygol y bydd i'r fath beiriant cywrain a'r corph dynol gael ei ddi-fodi yn ngharchar y bedd? Os nad ydyw, onid yw yn naturiol i ni gasglu y bydd iddo, nid yn unig barhau mewn bôd, ond hefyd i ymadnewyddu ar ffurf ragorach? "Pa beth? ai anghredadwy y bernir genych chwi y cyfyd Duw y meirw?" Rhaid fod rhyw ddyben yn adeiladaeth palas mor ardderchog a'r corph dynol, amgen nac i'w droi yn adfeiliau yn ninystr y bedd! Ai i ymgysgu â'r llwch y rhoddwyd prydferthwch i'r gwynebpryd, treiddgarwch i'r llygaid, a pharabl i'r genau? Ai nid oedd yr un dyben uwch mewn golwg, nac yn fwy teilwng o ddoethineb a daioni y Crewr, wrth roddi nerth i'r aelodau, cywreindeb i'r dwylaw, a chyflymder i'r traed, na'u trosglwyddo i gydfalurio â'r pridd yn "nhir tywyllwch fel y fagddu, a chysgod angau heb drefn?" Tra y mae y creaduriaid direswm yn gweithredu wrth reddf, ac yn cyrhaedd y perffeithrwydd priodol i'w haniau ar unwaith, y mae yn natur dyn fyned rhagddo, ac ymwella byth! Ac onid yw ei ffurf- iad cynhyddol yn wystl o'i fod wedi ei fwriadu at sefyllfa uwch. Y mae yn ddiau y bydd i angau ddatod, a'r bedd lygru y corph, ond ni allant ei ddistrywio. Y mae ei gyfan- soddiaid ermigawl i fyned dan gyfnewidiad, a'i ddefnyddiau i gael eu dadgysodi, eto y mae yr oruchwyliaeth wedi ei ham- canu, er iddo adymffurfio ar drefniant rhagorach a mwy cyd- weddol â chyflym ysgogiadau y meddwl. Ac onid ellir dy- wedyd yn gyffelyb am gynydd yr enaid? Y mae y corph yn agored i lawr o gyfnewidiadau yn awr, ond y mae yr enaid yn aros yr un, ac heb ei nweidio mewn un gradd. Hyd yn oed pan y byddo y babell ddaearol yn dadfeilio, bydd yr yspryd yn ymwisgo â bywiogrwydd adnewyddol,—pan y byddo y "tŷ o glai" yn cael ei dynu i lawr, bydd yr enaid yn gallu ymgodi at Dduw yr hwn a'i rhoes! Onid yw hyn yn brawf tebygol cryf y gall yr enaid weithredu yn annibynol ar y corph presenol wedi y datodiad yn angau, ac na ellir ei ddis- tywio byth? A ydyw yn debygol y bydd i'w holl olrhein- iadau èang, ei gyrhaeddiadau helaeth, a'i alluoedd cryfion, gael ei gollwng i ddifodiant ar unwaith? A oes rhyw reswm dros i ni gredu, y bydd i'r enaid deallgar gael ei droi yn wag-

nod o fythol gwsg? A oes rhyw argoelion fod y Creawdwr wedi ffurfio y disgwyliadau sydd ynddo am fodolaeth tu draw i'r bedd, i'r unig ddyben o'i boenydio â siomedigaeth? Os felly, priodol iawn a fyddai gofyn eto, "Pa ham y creâist blant dynion yn ofer?" Na, nid felly y mae pethau yn bod. Y mae yr enaid yn sefyll uwchlaw anmhariaeth, er holl gyfnewidiadau y corph, yn ei adeiladaeth gan natur, ei ddadfeiliad gan henaint, a'i ddatodiad gan angau! Nid yw dyn hyd yma wedi gweled ond "rhanau o'i ffyrdd ef,"—nid yw wedi darllen ond y ddalen gyntaf o blygion ei "fawr amryw ddoethineb," na gweled ond gweithredoedd dechreuol "rhagorol fawredd ei nerth," na chael ond yr olwg flaenaf ar drysorau "anchwiliadwy olud ei ras ef." Y mae efe eto "yn disgwyl y mabwysiad, sef prynedigaeth y corph."

Mor ddyledus, gan hyny, ydym i Gristionogaeth, am ei darganfyddiadau gwerthfawr, sydd yn portreâu ger bron ein llygaid, adgyfodiad y corph a'r byd ysprydol. Y mae pob cymhorth a gafwyd trwy wyddoriaeth ddynol, a'r amlygiadau o ogoniant y Creawdwr a ddatgenir yn y greadigaeth, yn werthfawr iawn, ac ni all yr holl arwyddion o ddyben a bwrriad a welir drwyddynt oll, lai na dangos llaw y bwriadydd, gan waeddi yn ddigon hygryw i bawb, "Tydi, Arglwydd, yn y dechreuad a sylfaenaist y ddaear, a gwaith dy ddwyllaw di yw y nefoedd!" Eto, er hyn i gyd, datguddiad oedd ein hathraw ni at Grist, "yn yr Hwn y mae i ni brynedigaeth trwy ei waed, sef maddeuant pechodau," ac a'n dysgodd ni i wybod mai "Efe yw yr adgyfodiad a'r bywyd." Yma y mae dirgelwch yr athrawiaeth wedi ei wneud yn hysbys. Y mae y tywyllwch a'r niwl wedi ei symud, fel yr ydym, trwy ddrych yr Ysgrythyrau, yn gallu canfod bryniau anfarwoldeb o "ddyffryn y dagrau," a gwlad yr addewid, o flinder y daith. Yma y mae y lleni yn cael eu symud ar unwaith, ac yr ydym yn clywed llef yr yr arch-angel ac udgorn Duw—yma y dangosir i ni yr orsedd yn cael ei sefydlu, y barnwr yn eistedd, y meirw yn cyfodi, y clorian yn cael ei ddal, y llyfrau yn cael eu hagoryd, a'r ddedryd yn cael ei thraddodi; i.e., yma yr ydym yn gallu tremio ar drueni uffern a gogoniant y nef!

Y mae pob awdwr a ddygo oleuni ymarferol ar y testyn pwysig hwn, yn sicr o wasanaethu ei genhedlaeth. Y mae y pwnc yn ei ystyriaethau arddansoddol, wedi cael ei drafod yn gampus gan Locke, a Butler, a Paley, ac eraill; ond wedi ei

osod allan mewn dull nes at alluoedd y cyffredin, yn ei berthynasau ymarferol gan Dr. Dick; a dyma y peth sydd arnom ei eisiau. Y mae y gyfrol hon yn dangos ei fod wedi ymgynghori â phob gwaith o wir werth, ac wedi cael modd i osod y pwnc allan gydag eglurdeb, hyfrydwch, ac adeiladaeth. Y mae pob penod o hono yn gryno ac yn gynhwysfawr—yn y profion o sefyllfa ddyfodol, oddiwrth oleuni natur a datguddiad—ar y cysylltiad sydd rhwng gwyddoriaeth â sefyllfa ddyfodol—ar y cynorthwyon a rydd darganfyddiadau gwyddoriaeth i ni, er ffurfio dirnadaeth am gynydd gwastadol y nefolion mewn gwybodaeth a dedwyddwch—ac ar y cymhwysderau moesol sydd yn ofynol er mwynhau dedwyddwch y nef. Ac y mae rhyw fawrfrydigrwydd a haelfrydedd yn elfen naturiol, sydd yn rhedeg drwy ei holl ysgrifeniadau, ac

Nid oes genyf ond cyflwyno y cyfieithiad i sylw fy nghyd-wladwyr yn y wisg ddysyml, ac y mae wedi ymddangos ynddi. Y nôd a gadwyd mewn golwg wrth ei ysgrifenu ydoedd, ar iddo fod mor rhydd ac y caniatâi cyfieithiad, ac mor llythrenol ac y caniatâi rhwyddineb. Tynodd sylw yr holl gyhoeddiadau Cymreig o'r bron, y rhai yr oedd eu hadolygiadau yn dra ffafriol. Dymunwn gyflwyno y gwaith i sylw y genhedlaeth ieuange, yn neillduol fel llyfr priodol i godi archwaeth at fyfyrddodau adeiladol; ac at y cyhoedd yn gyffredinol, fel ysgol i godi y meddwl oddiar wrthrychau natur at Awdwr naturiaeth ei hun, ac ar yr un pryd, i'n harwain oll i "gredu, a chyfarch, a chyfaddef, mai dïeithriaid a phererinion ydym ar y ddaear," ac i "chwenych gwlad well, hyny ydyw, un nefol."

RICHARD PARRY.

CONWAY, *Mai* 20, 1848.

CYNWYSIAD.

RHAN I.

	Tudal.
RHAGDRAITH.—Pwysigrwydd yr ymofyniad sydd yn perthyn i wirioneddolrwydd Sefyllfa Ddyfodol—Ynfydrwydd y difaterwch sydd yn nghylch y pwnc hwn	17—20

PENNOD I.

PROFION AM SEFYLLFA DDYFODOL ODDIWRTH OLEUNI NATUR	21—117
DOSPARTH I.— <i>Ar y Grediniaeth Gyffredinol y mae Athrawiaeth Anfarwoldeb wedi ei gael yn mhob Oes</i>	22—30
Barn y Groegiaid, Rhufeiniaid, Aiphtiaid, Scythiaid, &c.— Athrawiaethau Zoroaster	22, 23
Am Plato a Socrates	23, 24
Cyfeiriadau y Beirdd boreuol	24, 25
Barnau trigolion y <i>Society Isles</i> a'r <i>Friendly Islands</i> , pobl <i>New Zealand</i> , y <i>Samoiedians</i> , y <i>Kalmuc Tartars</i> , y <i>Birmans</i> , y <i>Japanese</i> , yr <i>Affricaniaid</i> , ac <i>Indiaid America</i> , &c. ...	25—28
Grym Athrawiaeth Anfarwoldeb yn cael ei dynu oddiwrth y syniadau hyn	28—30
DOSPARTH II.— <i>Ar y Dymuniad am Sefyllfa Ddyfodol sydd wedi ei blannu yn y Meddwl Dynol</i>	31—38
Y ffaith hon yn cael ei hegluro trwy amryw enghreifftiau	31—33
Dymuniad am Enwogrwydd wedi marw	33, 34
Dymuniad am Anfarwoldeb yn fwyaf gwresog mewn Meddyliau Diwylliedig	34, 35
Grym y Ddadl a gesglir oddiwrth y ffeithiau hyn	35—37
Ofnau a Rhagdybiau mewn perthynas i Ddyfodiant ...	37, 38
Athrawiaeth Anfarwoldeb yn dangos ymddygiad y Creawdwr yn gyson âg ef ei hun	38
DOSPARTH III.— <i>Ar Alluoedd Deallgar Dyn, a'r awydd cryf am Wybodaeth sydd wedi ei blannu yn y Meddwl Dynol</i> ...	38—50
Dymuniad am Wybodaeth yn naturiol i bob creadur rhesymol	38, 39
Rhesymau pa ham na byddai yn fwy gwresog	39—41
Arucheled a nerth y Galluoedd Deallgar	42—44
Y Cêf—ei ddefnyddioldeb	45, 46
Enghreifftiau o'r gwellhad y mae yn alluog o hono ...	46, 47
Rheswm dros Sefyllfa Ddyfodol, seiliedig ar yr ystyriaethau hyn	47—50

	Tudal.
DOSPARTH IV.— <i>Ar ymestyniad parhaus y Meddwl at berfffeithrwydd</i>	50—53
Na ellir gosod terfyn i olrheiniadau y Deall	50
Talfyriad o Addison	50—53
DOSPARTH V.— <i>Ar y cylch diderfyn o olygiad sydd yn ymagor i'r Galluoedd Dynol trwy eithafoedd eangder a pharhad</i> ...	53—61
Anfeidroled y Bydysawd	53—55
Bwriad y Duwdod wrth gyfarwyddo Meddwl Dyn yn llwybr darganfyddiad	55
Dymuniadau yn cael eu cyffroi trwy y Golygfeydd Diderfyn a arddengys y Bydysawd	55
Olrheiniadau yn cael eu cynyg mewn perthynas i Fydoedd eraill	55—57
Dyn wedi ei gynysgaeddu â Galluoedd er cyrhaedd cylch anherfynol o Wybodaeth mewn perthynas i Ryfeddodau y Greadigaeth	57, 58
Natur gyfyngedig ei Wybodaeth bresenol	58, 59
Y Bydysawd wedi ei fwriadu i arddangos y Perffeithderau Dwyfol, ac i roddi boddhad i Fodau Deallgar	59, 60
Na siomir Dymuniadau yr Enaid	60, 61
Casgliadau oddiwrth y gosodiadau hyn	61
DOSPARTH VI.— <i>Ar Alluoedd Moesol Dyn</i>	62—71
Archeledd y Galluoedd hyn yn cael eu hegluro—Regulus, Phocion, Cyrus, Scipio, Aristides, &c.	63, 64
Paul, Howard, Sharpe, &c.	64—66
Rheswm seiliedig ar y Galluoedd Moesol	66, 67
Trefniant o Haelfrydedd yn myned yn mlaen trwy y Bydysawd trwy gyfrwng Creaduriaid Deallgar	67—69
Crynodeb o'r Rhesymau a gesglir oddiwrth Alluoedd Moesol a Deallgar Dyn	69—71
DOSPARTH VII.— <i>Ar Amgyffredion a Rhagdybiau y Meddwl pan y byddo dan ddylanwad cnöadau Cydwybod</i>	72—77
Enghreifftiau o ddwysbigiad a dychrynfeydd Cydwybod euog —Belsasser, Tiberius, Antiochus Epiphanes, Herod, Philip II., Siarl IX., Richard III., Bessus, Hobbes, &c.	72—76
Casgliadau oddiwrth y ffeithiau hyn	76, 77
DOSPARTH VIII.— <i>Ar Sefyllfa annhrefnus y Byd Moesol, yn ei gymariaeth â threfn reolaidd y Byd Naturiol</i>	78—88
Cysondeb a Threfn Natur—yn y Nefoedd—y Ddaear—y Trefniant Anifeilaidd, &c.	78—80
Annhrefn yn y Byd Moesol—Dynystr gan Alexander, Alaric, Tamarlane, Jenghiz Khan, &c.	80, 81
Am y Gothiaid, Vandaliaid, Huns, &c.	82
Golygfeydd o Ddistryw a Difrod	82, 83

Sefyllfa bresenol y Byd Moesol a Gwladyddol yn Asia, Affrica, Ewrob, ac America	83—86
Rheswm seiliedig ar yr Annhrefn hwn	87, 88

DOSPARTH IX.— <i>Ar Ddosparthiad Annghyffartal Gwobrwyon a Chospau yn y Sefyllfa Bresenol</i>	88—96
--	-------

Enghreifftiau o Ddosparthiad Annghydraddol Gwobrau ...	88—90
--	-------

Y Waldensiaid, Protestaniaid Ffrainge, yn nheyrnasiad Louis XIV.—Erlidigaethau yn Lloegr, y Netherlands, Llofrudd- iaeth yn Iwerddon, Ali Pacha, &c.	90—92
---	-------

Grym y Ddadl a dynir oddiwrth hyn	92—95
--	-------

Syniadau Moesol wedi eu planu mewn Dyn	95, 96
---	--------

DOSPARTH X.— <i>Ar yr Annghysondeb o dybied y bydd i'r Egwyddor Feddylgar sydd mewn Dyn byth gael ei dileu</i> ...	96—101
--	--------

Newidiadau yn y Trefniant Naturiol, ond yr un enghraifft o Ddifodiant	96—98
---	-------

Trawsffurfiad Gwybed	98, 99
-----------------------------	--------

Ystyriaethau sydd yn profi Parhad y Meddwl	99, 100
---	---------

Casgliadau oddiwrth y Testyn hwn	100, 101
---	----------

DOSPARTH XI.— <i>Ar yr Ystyriaethau prudd a'r Canlyniadau gwrthun cynwysedig mewn Gwadiad o Sefyllfa Ddyfodol</i> ...	101—117
---	---------

Gwadiad o Sefyllfa Ddyfodol yn cuddio holl Natur Dyn, a Dyben ei Fodolaeth mewn Tywyllwch annhreiddiadwy— Golygfeydd Natur—Llywodraeth Foesol Duw—y Dioddef- iadau y mae Dyn yn agored iddynt—Prïodoledau y Cre- awdwr—ac yn atal y Meddwl yn ei olrheiniadau am y Gwirionedd	101—108
---	---------

Dadl dros Sefyllfa Ddyfodol, seiliedig ar y fath ystyriaethau	108—110
---	---------

Crynodeb yr ymresymiau	111
-------------------------------	-----

Eu grym yn nghyd	112
-------------------------	-----

Nad yw Egwyddorion Annuwiaeth, o angenrheidrwydd, yn cau allan y posibilrwydd o Sefyllfa Ddyfodol	112
---	-----

Yr argraffiadau a ddylai yr ystyriaethau hyn adael ar y Meddwl	112—115
--	---------

Rheswm yr Awdwr am adael heibio y Ddadl seiliedig ar <i>Annefyddioldeb yr Enaid</i>	115—117
---	---------

PENNOD II.

PROFION O SEFYLLFA DDYFODOL ODDIWRTH DDWYFOL DDAT- GUDDIAD	118—127
--	---------

Sefyllfa Ddyfodol wedi ei datguddio i'r Iuddewon	119—121
---	---------

Pa ham na byddai wedi cael cyfeirio ati yn fynychach yn yr Hen Destament	121, 122
--	----------

Profion oddiwrth Ysgrifeniadau y Testament Newydd ...	123—126
---	---------

Yr Adgyfodiad—Cynneddfau y Corph adgyfodedig ...	126, 127
--	----------

<i>Ar y Dylanwad ymarferol a ddylai Athrawiaeth Sefyllfa Ddyfodol ei gael ar ein Serchiadau a'n Hymddygiadau</i> ...	127—133
--	---------

RHAN II.

	Tudal.
AR GYSYLLTIAD GWYDDORIAETH A SEFYLLFA DDYFODOL	134—188
Y Rhagfarnau sydd yn y byd mewn perthynas i'r pwnc ...	134—137
<i>Dyben Orlheiniad Gwyddoriaethol</i>	137—139
Gwrthrychau ar ba rai y mae y Nefolion yn myfyrio ...	140, 141
<i>Eangder y Dinystr Cyffredinol</i>	141, 142
Eglurhad ar y Cyfeiriadau Ysgrythyrol at y pwnc ...	142—144
Sefydlogrwydd a Pharhad y Greadigaeth Ddefnyddiol ...	144—146
Dychymygion Prydyddion mewn perthynas i'r pwnc ...	146—148
Rhagfynegiadau am newidion yn nhrefniant Natur ...	148—150
Perthynasau cyffredinol y Bydysawd	150—152
<i>Gwyddorion a feithrinir mewn Sefyllfa Ddyfodol</i>	153—175
<i>Rhifyddiaeth</i> , ei gwrthrych—Defnyddioldeb Rhifnodau, a'u cysylltiadau—Egluriadau o'r Ysgrythyr	153—156
<i>Rhif a Mesur</i> , eu defnyddioldeb—Angylion yn wybodus o Egwyddorion y Gwyddorau hyn—y Creawdwr wedi gosod i lawr Sylfaeni y Gwyddorion hyn yn ei Weithredoedd ...	156—159
<i>Seryddiaeth</i> , ei gwrthrych—yn dangos maes eang o fyfyrdd ...	159—161
Y Nefoedd yn ffurfio prif ran yr Ymerodraeth Ddwylol—Egluriadau o'r Ysgrythyr	161, 162
Cylch terfynol ein Gwybodaeth bresenol ar y pwnc ...	162, 163
Gohebiaeth Bodau uwch mewn perthynas i'r Bydysawd ...	163, 164
Y Testyn yn anhysbyddadwy	164, 165
<i>Athroniaeth Naturiol</i> , ei gwrthrych a'i darganfyddiadau ...	165—167
Yn dadlennu y Priodoleddau Dwyfol	167
Eangder digonol i'w holrheiniad yn y Byd Dyfodol ...	168, 169
<i>Fferylliaeth</i>	169
<i>Difyniaeth</i> ac <i>Anian-ddysg</i> , eu gwrthrychau—Rhyfeddodau yn ffurfiaid Dyn—Yr Adgyfodiad	170—172
<i>Hanesiaeth</i> , yn cynwys Adgofion o Ffyrdd Rhagluniaeth—ein Hanwybodaeth am lawer o ffeithiau pwysig mewn Hanesyddiaeth—hanes Angylion a Bodau Deallgar eraill ...	172—174
Cysylltiad gwahanol Ganghenau Gwyddoriaeth	174, 175
<i>Lleoldeb y Nef</i>	176
Y gwahanol syniadau a ellir eu ffurfio ar y pwnc	176
Gwyddorion yn gymhwysiadol yn mhob amgylchiad y gellir ei dybio	177, 178
Celfyddydau a Gwyddorion na byddant yn cael eu meithrin ...	178
Galluoedd Meddylgar Trigolion y Nef	178
Ardderchawgrwydd y Cynneddfau Meddyliol mewn gwahanol bersonau.— <i>Pascal, Martianus Capella, Crichton, Gassendi, Horrox, Grotius, Newton, Barattier</i>	178—181
Na bydd i'n Gwybodaeth yn y Nef gael ei leihau	181, 182
Graddau mewn Gwybodaeth yn mysg Trigolion y Nef—“graddau mewn gogoniant”—Sylwadau Cyffredinol ...	182—185
Ystyriaethau diwedd-glöawl	185, 186
Gwrthddadleuon yn cael eu dyrysau	186—188

RHAN III.

	Tudal.
AR Y CYNORTHWYON A RYDD DARGANFYDDIADAU GWY- DDORIAETH ER EIN GALLUOGI I FFURFIO DIRNADAETH AM GYNYDD GWASTADOL Y NEFOLION MEWN GWYBOD- AETH A DEDWYDDWCH	189—246
Nodiadau Arweiniol—Ystyriaethau aneglur a disail am or- uchwylion y Nef	189—191
Pa un a fydd y testyn o Brynedigaeth Dyn yn dwyn hoil sylw y gwaredigion	191
Ei Ddirgelion—Dosraniad y ffeithiau mwyaf cyhoeddus ...	191—194
Dynoliaeth ogoneddedig Crist... ..	194, 195
Gwrthrychau myfyrdod yn y Nef	195, 196
Cysawdau y Planedau a'r Ser	196—199
Nifer Bydoedd yn y Bydysawd <i>gweledig</i>	199, 230
Dangosiad o Olygfeydd y Greadigaeth	200
Ffuriau defnyddiol	200, 201
<i>Amrywiaeth diderfyn o Olygfeydd</i> a ellir eu dwyn yn mlaen drwy ychydig o ddeddfau cyffredinol	201, 202
Amrywiaeth yn y Byd Anifeilaidd, Hydyfol, a Mwnyddol —ac yn Nghysawd yr Haul	202—204
Creaduriaid Ermigol a Deallgar— <i>Graddau</i> Dealltwriaeth— Galluoedd y graddau uwchaf o Greaduriaid	204—206
Priodoliaethau Angylion	206—208
Gwisgiad Bodau Nefol—Gwisgiad defnyddiol Angylion ...	208—210
Amrywiaeth Synhwyrâu	210—212
Y prif orchwylion yn HANESIAETH Bydoedd eraill—Eu Trefniadau <i>Moesol</i> , &c.	212—216
Egluriadau o'r Ysgrhythyr	216, 217
Y modd y bydd hysbysiaeth yn cael ei gyflwyno ar y cŷf- ryw bynciau	217, 218
Y GWAREDWYR—Darlithiau ar Hanesiaeth Foesol Bydoedd eraill—Enghreifftiau mewn perthynas i ddau fyd gwa- hanol	218—224
Talfyriad o Dr. Watts (nodyn,)	224
Bydoedd yn perthyn i Gysawd yr Haul,—Eu hynodion, newidiadau, amrywiaeth Golygfeydd	224—227
Y Greadigaeth yn cyrhaedd yn mhellach na chylch golygiad Dyn	227—229
Ymerodraeth yr Hollalluog yn ddiderfyn i olwg Creadur- iaid Meidrol—Creadigaethau newyddion	229—231
GORSEDD DUW	231, 232
Prif Ddinas y Bydysawd	232, 233
Sylwadau Seryddol yn egluro y testyn	233, 234
Dim llai na'r syniadau aruchelaf am <i>ëangder</i> y Bydysawd yn gydweiddol â'r drychfeddwl am Fôd Anfeidrol	234, 235
Y golygiadau blaenorol yn cael eu cadarnhau gan Ddat- guddiad, ac yn agor maes myfyrdod hynod mewn per- thynas i'r Duwdod, a Golygfeydd Dyfodiant	235—237
Gwrthrychau myfyrdod yn y Byd Nefol	237—240

	Tudal.
Yr hyn a fydd yn ffurfio un ran o <i>Drueni y Drygionus</i> yn y	
Byd a ddaw	240, 241
<i>Sefyllfa Foesol</i> y <i>Drygionus</i> yn y Byd hwnw	241, 242
Achosion Trueni	242
Natur annherfynol Cariad Duw	242
Crynodeb o Destynau yn cael eu hegluro	242, 243
Cysondeb Gwyddoriaeth â Datguddiad	243
Gwerth yr Enaid Dynol	243, 244
Pwysigrwydd Tragwyddol Dynged Dyn, a'r ffolineb o es- geuluso talu sylw at hyny	244—246

RHAN IV.

AR Y CYMHWYSDERAU MOESOL GOFYNOL ER MWYNHAU	
DEDWYDDWCH Y BYD DYFODOL	247—280
Golygiadau cyfeiliornus mewn perthynas i'r pwnc hwn ...	247, 248
Yr hyn sydd yn ofynol er mwynhau Dedwyddwch ...	248
Anystyriaeth y cyffredin o Ddynolryw mewn perthynas i'w	
Hachosion Tragwyddol	248, 249
Sylfaen Dedwyddwch Dyfodol	249, 250
Cariad at Dduw, ei sail, ei resymoldeb, a'i gynneddfau ...	250—252
Cariad at Ddyn, ei sail a'i rwymedigaeth	252, 253
Cariad at Angylion	253, 254
Yr angenrheidrwydd am y Serch hwn fel cymhwysder i'r Nef	254, 255
<i>Gostyngeiddrwydd</i> , ei resymoldeb—yn gydfurfiol â Sefyllfa	
Dyn	255—257
<i>Gostyngeiddrwydd</i> yn ffurfio rhan o Gymeriad yr Efengyl	257—259
Ffolineb Balchder	259, 260
Haelfrydedd Ymarferol	261, 262
Gweinidogaeth Angylion	262—264
Effeithiau Drygnawsedd	264
Cymdeithas y Nef	265—267
Enghreifftiau o Ddrygnawsedd—Antiochus Epiphanes—y	
Tyrcaid—y Normaniaid	268—273
Enghreifftiau o lygredigaeth—Buonaparte—Lord Byron ...	273—276
Enghraifft o 'Deithiau Cochrane'	276, 277
Trueni yn codi oddiar gyfeillach Cymeriadau drygnawsaidd	277
Effeithiau Drygnawsedd	277—280
Casgliadau cyffredinol	270

ATTODIAD.

Llythyr Mr. Shepherd at Arglwydd Byron	281—283
Atebiad ei Arglwyddiaeth—Ei syniadau diweddfaf mewn perthynas i Grefydd a Thragwyddoldeb	283—286
Barn Napoleon ar Foesgarwch y Testament Newydd ...	286, 287

ANIANYDDIAETH SEFYLLFA DDYFODOL.

RHAN I.

PROFION O SEFYLLFA DDYFODOL.

RHAGDRAITH.

Y MAE y darluniadau cynwysedig yn Rhanau II. a III. o'r gwaith hwn wedi eu bwriadu yn benaf er mwyn dangos y cysylltiad sydd rhwng gwyddoriaeth â golygfeydd byd dyfodol, a'r cynorthwyon a rydd ei darganfyddiadau er ein galluogi i ffurfio rhyw ddirnadaeth am *gynydd parhâol* ei breswylwyr mewn gwybodaeth a dedwyddwch. Mi a ymdrechaf, yn y Rhan Gyntaf hon, i arddangos golygfa gryno o rai o'r *tystiolaethau* hyn y sydd yn profi anfarwoldeb yr enaid, a sefyllfa dragwyddol dyn.

Y mae hyn yn ymfyniad llawer mwy dyddorol a phwysig na dim arall sydd yn dyfod o fewn cylch olrheiniad y meddwl dynol. Yn nesaf at y Bôd o Dduw y gorphwysa yr athrawiaeth am anfarwoldeb dyn ar sylfaen crefydd, a phob rhagolygiad a all ein cysuro yn ngwlad ein pererindod. Pe symudid o'r meddwl y gred am fodolaeth rhagllaw, a gobaith anfarwoldeb, yna deuai crefydd yn gysgod, bywyd yn freuddwyd, a dynesiad angau yn olygfa o dywyllwch ac anobaith. Ar y gofyniad byr hwn, "*A ydyw dyn yn anfarwol, neu ai nid yw?*" y dibyna pob peth sydd werthfawr mewn gwyddoriaeth, mewn moesau, ac mewn duwinyddiaeth, a phob peth sydd fwyaf pwysig i ddyn fel bôd cymdeithasgar, ac fel creadur deallgar, rhesymol a chyfrifol. Os ydyw ef wedi ei fwriadu i fodolaeth fythol, rhaid fod pwysigrwydd dirfawr yn gyssylltiedig â'i holl serchiadau, ei weithrediadau, a'i ymchwiliadau presenol! a rhaid ei fod o anfeidrol bwys eu bod wedi eu cyfarwyddo yn y fath ffordd ac a dueddo i'w arwain ef yr

mlaen mewn diogelwch i wynfydedigrwydd y byd dyfodol. Ond os cyfyngir ei holl fywyd o fewn cylch ychydig o flynyddau a brysurant heibio, y mae dyn yn ymddangos fel chwedl, yn wrthrych annealladwy yn y greadigaeth, y mae y bywyd dynol fel dirgelwch, y byd yn olygfa o ddyrswch, a rhinwedd fel rhyw ddrychiolaeth, a'r Creawdwr ei hun fel Bôd dibwyll, a'i holl gynlluniau a'i drefniadau yn gymysgedd aneglur i gyd.

Y mae gormod o achos i gredu fod y difaterwch sydd mor gyffredin at grefydd, yn enwedig yn mysg y rhai sydd wedi eu codi ychydig uwchlaw y werin anwybodus, a'r tueddiadau llygredig a'r ymarferion niweidiol a achosir drwy hyny, mewn graddau mawr oherwydd diffyg *argyhoeddiad cyflawn* am wirioneddolrwydd sefyllfa ddyfodol, neu o achos rhyw *amheuan* a wibiant drwy y meddwl mewn perthynas i'r pwnc pwysig hwn. Nid oes yr un dyn pa mor ddisylw bynag y byddo ar rwymedigaethau crefydd, a all gwbl foddloni ei feddwl ei hun, neu feddyliau rhai eraill, nad yw y syniad am fyd dyfodol yn ddim amgen na dychymyg. Yn y gwrthwyneb, bydd i'r ystyriaeth am y posibilrwydd, a hyd yn oed tebygolrwydd y gwirionedd am barhad tragwyddol dyn, fynu ei le ar ryw amserau, ar feddyliau y rhai mwyaf anystyriol a halogedig. Eto y mae yn destyn syndod i'w feddwl gyda'r fath esmwythder a difaterwch y mae lluaaws o'r desgrifiad hwn yn gallu ymlithro i wared gyda ffrwd amser, dan yr ansicrwydd dwys pa un a diriant hwy yn nghysgodion dihanfodedd, ai yn ardaloedd gwynfyd, ai yn mroydd tragwyddol wae. Dywed un ysgrifenydd Ffrengig enwog, "Nad oes rhyngom ni a'r tri chyfnod, neu y sefyllfaoedd hyn, yr un cyfrwng o ataliad wedi ei osod ond bywyd yn unig, y peth mwyaf egwan o fewn holl naturiaeth; ac yn ddiau, gan nad yw dedwyddwch y nef wedi ei fwriadu i'r rhai a amheuant a oes ganddynt ran anfarwol i'w fwynhau, nid oes gan y cyfryw ddim wedi ei adael iddynt ond y dynged druenus o ddihanfodiad neu uffern. Nid oes yr un ystyriaeth a all fod yn fwy gwirioneddol na hwn, gan nad oes yr un a mwy o ddychryn yn perthyn iddo. Pe gosodem ein wyneb fel callestr i edrych ar ein cyflwr, a cheisio dynwared y gwron oreu y gallom, eto gwelwn yma y canlyniad sydd yn aros y bywyd hyfrydaf ar y ddaear! Nid yw ond gwagedd i ddynion droi ymaith eu meddwl oddiwrth y bytholfyd hwn sydd yn eu haros, fel pe byddent yn alluog i'w ddis-trywio drwy wrthod rhoddi lle iddo yn eu tybiaethau. Y mae

yn aros ar eu meddwl *er eu gwaethaf*; y mae yn eu canlyn heb eu sylw; a bydd angau, yr hwn sydd i dynu y llen oddiarno, yn fuan, yn sicr o'u gwasgu i'r angenrheidrwydd galarus o fod yn fythol ddim, neu ynte yn dragwyddol druenus."

Byddai trafod testyn mor ddyddorol a phwysig gydag ysgafnder neu ddifaterwch—byddai arfer holl alluoedd yr enaid yn olrheiniad gwrthrychau, y bydd i ychydig flynyddoedd yn y man pellaf, eu cipio ymaith o'u gafael am byth,—a pheidio treulio un awr ddifrifol, mewn myfyrdod ar yr hyn a ddichon ddilyn yr olygfa bresenol o fodolaeth, neu mewn ymdrech am gael allan ryw oleuni i symud ymaith yr amheuan a ddichon aros uwchben yr ynofyniad pwysig hwn, a thaflu dirmyg a sarhad ar y rhai a fynent eu cyfarwyddo yn yr olrheiniad difrifol, nid yn unig yn ffolineb ac ynfydrwydd, ond hefyd yn eithafion gwendid a gwallgofrwydd. Y mae yn groes i bob egwyddor ar ba un y gweithreda dynion rhesymol, mewn perthynas i achosion y byd presenol. I sicrhau elw masnach fanteisiol, neu er mwyn arbed colli cyfoeth neu anrhydedd, nid yw yn ormod gan ddyn yn aml roddi pob gewyn ar egni, pob cynneddf mewn ymdrech, boddloni i golli ei gwsg, ymstwng dan luaws o wasgfeun, anturio wyneb yr elfenau cymdeiriog, a gorchfygu peryglon yr eigion mawr. Iē, bydd yn aml wedi ei orlenwi a theimladau anobeithiol ar yr anghfleuserau lleiaf, a threulia wythnosau a misoedd cyfain, mewn tristwch a gofid o herwydd rhyw sarhad dychymyglol, neu o blegid colled o ychydig bunoedd, tra ar yr un pryd yr erys yn hollol ddifater, ac heb y cyffro lleiaf yn nghylch golygfeydd dieithr byd tragwyddol, a'r perygl o fythol drueni ac y mae yn agored iddo. Y mae y fath ymddygiad, a'r cyfryw dueddiadau, y rhai a ddangosir yn rhy fynych gan filcedd o'r rhai a welir yn achlysurol yn ein cynulliadau crefyddol, yn hollol anghyson â chyfarwyddiadau pwyll a synwyr cyffredin, a phob peth a ddylai hynodi creadur rhesymol a chyfrifol.

Pan yr edrychwn yn ol i anoddyfn y bythol-fyd hwnw sydd wedi myned heibio eisoes—pan edrychwn yn mlaen i eangder anfesuroi, a dyfnderoedd anmhlymiadwy y bythol-fyd dyfodol—pan yr edrychwn ar *Amser*, a'i holl flynyddau cylchynol, yn ymddangos fel pwynt ar wyneb yr eigion eang a diderfyn—pan yr ystyriom bellderau dirfawr y bydysawd, â pha rai yr ydym yn cael ein cylchynu, a'r bydoedd dirifedi a orweddant yn wasgafedig yn mhob ffordd trwy lwybrau anfesuradwy

creadigaeth—pan yr ystyriom y gall ein bodolaeth, fel creaduriaid meddylgar, gyd-redeg âg oesau diderfyn; ac y gallwn barhau yn nghanol chwyldroadau y byd tragwyddol, mewn ardaloedd yn yr eangder o bellder anfesuradwy oddiwrth ein preswylfod bresenol, a chymdeithasu gyda graddau eraill o fodau deallgar, a symud drwy olygfeydd a newidiadau newyddion mewn bydoedd pellenig—a phan yr ystyriom y gall ein perthynas ag amser gael ei derfynu, a'n cysylltiad a'r byd tragwyddol ddechreu o fewn ystod ychydig fisoedd neu flynyddau, nen cyn ag y byddo i'r haul arddangos un cylethro arall o amgylch y ddaear,—nid oes yr un ymofyniad a all ymddangos mor bwysig a dyddorol, a'r hyn a arweinia i benderfyniad yn nghylch ein sefyllfa ddyfodol a thragwyddol, ac am y cyflwr sydd yn ein haros y tu draw i'r bedd. Byddai parhau yn ddiofal am bwysigrwydd y fath ymofyniad, ac yn ddideimlad at y rhagolygiad ar y canlyniad, i'r hwn y gall arwain—tra yr ydym yn teimlo yn fywiog at achosion dibwys, a helyntion bychain y bywyd hwn, yn arddangos yr hurtrwydd, yr annghysondeb, a'r gwendid mwyaf annghyfrifol.

Y dyn y byddo ei galon yn sychedu ar ol gwybodaeth a gwynfyd sylweddol, yr hwn y byddo ei serchiadau wedi ymsefydlu ar Awdwr ei fodolaeth, ac a fyddo yn ymhyfrydu mewn myfyrio ar ei gymeriad a'i briodoleddau, ac edrych i mewn gyda phleser i bob ymofyniad sydd yn tueddu i daflu goleuni ar olygfa y bywyd dyfodol. Efe a bwysa bob ystyriaeth yn annhleidgar, ac a ddeil afael ar bob ymresymiad gyda hyfrydwch, drwy yr hyn y gall llawn argyhoeddiad am ei gyflwr anfarwol gael ei argraphu yn annilëadwy ar ei feddwl; ac efe a ymdrecha i gysuro ei enaid yn nghanol trallodion y byd marwol hwn, â'r ystyriaeth, “pan y byddo i'w ddaearol dŷ o'r babell hon gael ei ddatod, fod iddo adeilad gan Dduw, sef tŷ, nid o waith llaw, tragwyddol yn y nefoedd.”

Wrth egluro y tystiolaethau am sefyllfa ddyfodol, *yn gyntaf*, mi a osodaf ger bron rai o'r profion ag y mae Rheswm, neu oleuni natur yn eu datgan am sefyllfa dragwyddol dyn—ac *yn ail*, y rhai hyny a ddysgir oddiwrth Ddatguddiad.

PENNOD I.

PROFION AM SEFYLLFA DDYFODOL ODDIWRTH
OLEUNI NATUR

Y MAE y tystiolaethau a ddengys goleuni rheswm am sefyllfa ddyfodol, er nad ydynt mor eglur a phenderfynol a'r rhai a dynir oddiwrth y Dadguddiad Dwyfol, eto yn deilwng o ystyriaeth ddifrifol pob un ac yr erys yn ei feddwl yr amheuaeth lleiaf ar y pwnc pwysig hwn. Y mae yr argyhoeddiad a dueddant i'w ddwyn, pan eu pwysyr gyda sylw priodol, yn ddigonol i adael pob dyn yn ddiesgus a fyno gellwair ag achos ei gyflwr dyfodol, ac nad ystyrio ddim am ei berthynas a'r byd tragwyddol. Er fod y Duwdod yn anweledig i lygaid marwol, eto y mae ei fodolaeth a'i berffeithderau yn cael eu harddanges yn ddigon eglur trwy ei weithrediadau gweledig, ac ni adawodd efe mo hono ei hun yn ddi-dyst i'w haelfrydedd yn mhob oes, "gan roddi gwlaw o'r nefoedd, a thymhorau ffrwythlawn, a llenwi ein calonau â lluniaeth ac â llawenydd." Yn gyffelyb i hyn, er nad yw sylweddau y byd dyfodol yn weledig i'r llygaid naturiol, eto y mae y galluoedd a pha rai y mae dyn wedi ei gynysgaeddu, pan yr arferer hwy yn briodol, ar yr holl olygfeydd naturiol a moesol a ddengys y byd hwn iddo, yn ddigonol i brofi i'r radd uwchaf o debygolrwydd, os nid hollol sicrwydd, nad yw ei barhad a chylch ei weithrediad yn gyfyngedig i derfynau culion y byd presenol, ond eu bod yn dal perthynas â bodolaeth ddyfodol a thragwyddol. Wrth egluro y testyn hwn, mi a osgöaf yr ystyriaeth am lawer o'r rhesymau arddansoddawl hyny, a gesglir gan Athronwyr a Duwinyddion, yn nghylch anefnyddiolaeth yr enaid dynol, ac mi a gyfyngaf fy hun yn benaf at yr ystyriaethau cyffredin sydd yn nghyraedd galluoedd pawb, ac efallai sydd yn fwy argyhoeddiadol nac ymofyniadau cywrain dwfndreiddiol dynion o feddyliau arddansoddgar.

DOSPARTH I.—AR Y GREDINIAETH GYFFREDINOL, AG Y MAE
ATHRAWIAETH ANFARWOLDEB WEDI EI GAEL YN MHOB OES.

Y mae bod yr athrawiaeth hon wedi cael ei chredu yn gyffredinol yn mysg pob cenedl, ar bob pryd, yn ffurfio prawf tebygol am anfarwoldeb dyn.

Yr oedd y golygiad o fod y rhan feddylgar o ddyn yn anfarwol yn cael ei gredu gan yr Aiphtiaid gynt, a chan y Persiaid, y Pheniciaid, y Scythiaid, y Celtiaid, y Derwyddon, a'r Assyriaid, gan y dynion doethaf a hynotaf yn mhlith y Groegiaid a'r Rhufeiniaid, a chan bron bob cenedl a llwyth boreuol, ag y mae eu hanes wedi cyraedd hyd ein hamser ni. Y mae yn wir fod y syniadau a feddai llawer o honynt am olygfeydd y byd dyfodol yn dra thywyll ac anmherffaith; eto yr oeddynt oll yn derbyn y golygiad nad oedd angau yn distrywio yr enaid rhesymol, ond yr oeddynt yn barnu ei fod yn cael ei gyflwyno i ryw sefyllfa o fodolaeth newydd ac anadnabyddus. Yr oedd yr hen Scythiaid yn barnu nad oedd angau yn ddim amgen na newidiad preswylfod; ac yr oedd plaid y Magia yn Babilonia, Media, Assyria, a Persia, yn addef yr athrawiaeth o dragwyddol wobr a chosp. Yr athrawiaethau a ddysgid gan yr ail Zoroaster, oedd yn byw yn amser Darius, ydoedd, "Fod un Bôd Goruchel, annibynol, a hunan-hanfodol er tragwyddoldeb; fod dau angel dano, un yn angel y goleuni, yr hwn yw awdwr pob daioni; a'r llall yn angel y tywyllwch, yr hwn yw awdwr pob drwg: eu bod mewn ymrysonfa barhaus a'u gilydd; mai lle y byddo angel y goleuni yn gorchfygu, yno y mae daioni yn teyrnasu; ac mai y lle y byddo angel y tywyllwch yn ffynu, yno y mae drwg yn cymeryd lle; fod yr ymdrech hwn i barhau hyd ddiwedd y byd, ac yna y bydd adgyfodiad cyffredinol a dydd barn, pan y bydd i bawb dderbyn taledigaeth gyfiawn, yn ol eu gweithredoedd. Ac ar ol hyny y bydd i angel y tywyllwch a'i ddisgyblion fyned i fyd arall o'r eiddynt eu hunain, lle y dioddefant mewn tragwyddol dywyllwch y gospedigaeth am eu gweithredoedd drwg; a chaiff yr angel goleuni a'i ddisgyblion hefyd fyned i fyd o'r eiddynt hwythau, lle y derbyniant, mewn tragwyddol oleuni, y wobr ddyledus am eu gweithredoedd da; ac ar ol hyny y bydd iddynt barhau ar wahân oddiwrth eu gilydd yn

dragwyddol, ac-na chymysga goleuni â thywyllwch byth mwy.”* Y mae y gweddillion o'r blaid hon, sydd yn wasgar-edig dros Persia ac India, yn dal yr un athrawiaethau, yn ddiwahaniaeth hyd y dydd hwn.

Y mae yn ddigon hysbys fod Plato, Socrates, ac athronwyr Groegaidd eraill, yn dal athrawiaeth anfarwoldeb yr enaid. Mewn traith o gylch-ymddiddan rhagorol a elwir, “The Phædon,” y mae Plato yn darlunio Socrates, ychydig cyn ei farwolaeth, yn cael ei gylchynu gan nifer o athronwyr, ac yn traethu wrthynt ar y rhesymau sydd yn profi tragwyddol dynged dyn. “Pan y byddo'r meirw,” medd efe, “yn ymgyfarfod yn nghynullfan yr eneidiau ymadawedig, i ba le y cânt eu harwain gan eu hangell, hwy a fernir oll. Y rhai hyny a fyddo wedi treulio eu bywyd heb fod yn droseddwy'r mawr, nac yn gwbl ddiniweid chwaith, a anfonir i le y dioddefant boenau cyfatebol i'w colliadau, hyd nes y byddont wedi eu puro a'u glanhau oddiwrth eu heuogrwydd, ac wedi hyny cânt eu hadferu i ryddid, a derbyn eu gwobr am y gweithredoedd da a wnaethant yn y corph. Y rhai hyny a fernir yn anfeddyginiaethol, o herwydd maint eu troseddau, bydd i'r Dynged farwol a basia ddedyd arnynt, eu hyrddio i Tartarus, o'r lle ni chânt ymadael byth mwy. Y rhai hyny a ganfyddir yn euog o droseddau tra mawr, ond a fyddont yn deilwng o fadd-euant, y rhai a fyddont wedi cyflawni gweithredoedd ysgeler yn mhoethder cynddaredd yn erbyn tad neu fam, neu a fyddo wedi lladd eraill mewn nwyd gyffelyb, ond wedi edifarhau ar ol hyny, a ddioddefant yr un gosbedigaeth a'r rhai diweddaf, ond am amser yn unig, hyd na byddo iddynt drwy weddiau ac erfyniau gael maddeuant gan y rhai y byddont wedi eu niweidio. Ond y rhai a fyddo wedi treulio eu bywyd mewn ymddygiadau tra dichlynaidd, a dderbynir i ardaloedd pur uchod, lle y byddant byw heb eu cyrph, yn dragwyddol, mewn parhad o hyfrydwech a llawenydd annhraethadwy.” Oddiwrth yr ystyriaethau hyn, y mae Socrates yn tynu casgliad, “Os ydyw yr enaid yn anfarwol, y dylai gael ei hyfforddi gyda gofal neillduol, nid yn unig at yr byn a alwn yn dymhor bywyd, ond hefyd at yr hyn sydd yn ein haros, sef tragwyddoldeb; a gallai y diofalwch lleiaf gyda hyn, gael ei ddilyn â chanlyniadau di-ddiwedd. Pe byddai angau yn ddatodiad

* Rollin's Ancient History, vol. ii.

gorphenol bodolaeth, byddai y rhai drygionus yn enillwyr drwy hyny, drwy gael ymwared ar unwaith oddiwrth eu cyrph, eu heneidiau, a'u drygau oll; ond gan fod yr enaid yn anfarwol, nid oes ganddo yr un modd i ymryddhau oddiwrth ei ddrygau, na dim diogelwch iddo ei hun, ond trwy ddyfod yn wir dda ac yn wir ddoeth; o blegid ni ddwg ddim gydag ef oddiyma, ond ei weithredoedd da neu ddrwg, ei rinweddau neu ei ddrygau yn unig; y rhai sydd yn gyffredin yn canlyn yn ol natur yr addysg a gaffo un, ag sydd yn achos o dragwyddol ddedwyddwch neu ârueni." Wedi cynal yr ymddiddanion hyn gyda ei gyfeillion, efe a arosodd yn ddistaw am enyd, ac yna a yfodd yr oll o'r cwpan gwenwynig a baratoisid iddo, gyda thawelwch rhyfeddol, a chyda golwg mor foddhaol ag sydd yn anhawdd ei ddarlunio, fel un a fyddai ar newid bywyd byr a thrallodus, am fodolaeth wynfydedig a thragwyddol.

Y mae y darluniadau a'r cyfeiriadau sydd yn ysgrifau y Beirdd boreuol yn brawf eglur fod y farn am anfarwoldeb yr enaid yn gred gyffredinol yn yr amser yr ysgrifenasant, ac yn mysg y cenhedloedd at ba rai yr oeddynt yn ysgrifenu. Y mae yr hanes a rydd Homer am ddisgyniad Ulysses i uffern, a'i ddarluniad o Minos yn y cysgodion isod yn gweinyddu cyfiawnder i'r meirw oedd wedi ymgynull yn lluoedd o amgylch ei frawdle ef, ac yn cyhoeddi barnau digyfnewid, oedd yn penderfynu eu tynged dragwyddol, yn profi eu bod yn credu fod rhinweddau yn cael eu gwobrwyo, a throeddau yn cael eu cospi mewn cyflwr arall o fodolaeth. Y mae awdlau Ovid a Virgil yn cynwys amryw ddarluniadau, yn mha rai y mae yr un golygiadau yn cael eu mynegi. Y mae eu barn am gosp ddyfodol yn cael ei gosod allan yn y disgrifiad a roddant am *Ixion*, yr hwn a gylymid wrth olwyn, ac a droid o amgylch yn barhaus gyda chyflymdra mawr—am *Tantalus*, yr hwn, am y wledd ffiadd a wnelsai i'r duwiau, a osodwyd mewn dwfr hyd at yr ên, ag afalau yn crogi hyd ymyl ei wefusau, ac yntau heb allu plygu at y naill i'w ddisychedu ei hun, nac estyn at y lleill i ddiwallu ei angen mawr—am *ddeg a deugain Merched Danaus*, y rhai, am lofruddiaeth farbaraid eu gwŷr mewn un noswaith, a gollfarnwyd i uffern, i lanw celwrn â dwfr, a hwnw yn llawn o dyllau, ac yn gollwng y cwbl o hono cyn gynted ag y tywelltid iddo—am *Sisyphus*, yr hwn, am ei ladradau, a osodwyd i dreiglo maen mawr i fynu gallt ar ochr bryn serth,

yr hwn, gydag y byddai wrth y pen uchaf, a syrthiai i wared yn ddisymwth, ac felly yn barhaus yn gorfod adnewyddu ei lafur—ac am *Tityus*, yr hwn a ddedfrydwyd i fwltur gael ymborthi ar ei ysgyfaint a'i ymysgaroedd, ac a oedd, er hyny, yn tyfu ac yn cynhyddu fel yr oeddynt yn cael eu treulio. Y mae eu syniadau am ddedwyddwch dyfodol yn cael eu cynwys yn y darluniadau a roddent am erddi Hesper, a maesydd Elysia, lle y mae eneidiau y rhai rhinweddol yn gorphwys yn ddiogel oddiwrth bob perygl, ac yn mwynhau gwynfyd parhaus heb neb i'w hafflonyddu.

Ac fel yr oedd y cenhedloedd cyntefig yn cydnabod athrawiaeth sefyllfa ddyfodol, felly nid oes bron yr un genedl na llwyth o ddynolryw yn bresenol, pa mor farbaraid a diddysg bynag y byddont, nad yw yr un golygiadau yn cael eu credu ganddynt. Y mae trigolion y *Society Isles* yn credu, nid yn unig fod sefyllfa o fywyd ymwybodol wedi angau, ond hefyd o raddau mewn rhagoroldeb a dedwyddwch, yn ol fel y byddo dynion wedi boddhau yr *Eatova*, neu y Duwdod, tra yr oeddynt ar y ddaear. Y mae penaethiaid y *Friendly Islands* yn credu yn anfarwoldeb yr enaid, yr hwn y dywedant ei fod yn angau yn cael ei gyflwyno mewn cwch, ac yn mordwyo yn gyflym i wlad bell a elwir Doobludah, yr hon a ddarluniant yn gyffelyb i baradwys Mahomet,—nad yw y rhai a drosglwyddir yno yn marw mwyach, ond eu bod yn gwledda yn hyfryd ar ffrwythau pennaf eu tir naturiol, o ba rai y mae y cartref dedwydd yn orlawn. Y mae trigolion *New Zealand* yn credu, ar y trydydd dydd wedi claddu dyn, fod y galon yn ymwahanu oddiwrth y corph, a bod yr ymwahaniad hwn yn cael ei ragamlygu drwy awel o wynt yn gyffredin, gan ryw dduwdod sydd yn gwibio uwchben y bedd, fel rhybudd am ei ddynesiad, ac yna ei fod yn ei gludo ymaith i'r cymylau. Y maent yn credu fod enaid dyn ag y byddo ei gnawd wedi ei ddistrywio gan y gelyn, wedi ei ddedfrydu i dân gwastadol, tra y mae enaid y dyn yr achubwyd ei gorph o ddwyllaw ei leiddiaid, ac eneidiau y rhai oll a fyddont feirw o angau naturiol, yn esgyn fry i drigfanau y duwiau. Y mae trigolion y *Pelew Islands*, yn ol yr hanes a roddai Cadben Wilson, yn credu mewn un Bôd Goruchaf, ac mewn sefyllfa ddyfodol o wobr a chosp, er nad oes ganddynt ond ychydig arferion a defodau crefyddol. Yn nghrefydd y *Kalmuc Tartars*, y mae athrawiaeth sefyllfa ddyfodol yn bwnc uchel iawn. Credant fod uffern wedi ei sefydlu

yn y fro ganol, rhwng nef a daear, ac y maent yn gosod eu diafliaid allan gyda phob math o agweddau dychrynlyd, â golygiad du a gwrthun, gyda phenau geifr, a llewod, ac un-corniaid. Tybiant fod Lamas santaidd, sydd wedi enill budd-ygoliaeth ar eu holl nwydau, wedi myned yn uniongyrchol i'r nef, lle y mwynhant berffaith orphwysdra, ac yr unant mewn dwyfol addoliad. Y mae *Samoiedians* Tartary Ogleddol yn credu fod un Bôd Goruchaf, mai efe yw ein trugarog Dad cyffredinol, ac y gwobrwyd efe y rhai sydd yn byw yn rhinweddol yn y byd hwn, â sefyllfa ddedwydd rhagllaw. Y mae y *Birmans* yn credu yn nhrawsfudiad eneidiau; ac wedi hyny, golygant y bydd i'r rhai sydd yn wreiddiol ddrwg gael eu ded-frydu i gospedigaeth barhaus, ac y bydd i'r rhai da fwynhau tragwyddol ddedwyddwch ar fynydd a alwant Meru.

Ymddengys fod yr amrywiol lwythau sydd yn cyfaneddu yn nghyfandir Affrica, cyn belled ag y deallwn eu daliadau crefyddol, yn cydnabod yr athrawiaeth o sefyllfa ddyfodol. "Yr oeddwn i yn ymddiddan yn ddiweddar ar y pwnc hwn," meddai Mr. Addison, yn un o'i Spectators, "gyda dyn dysgedig yr hwn oedd yn dra adnabyddus o drigolion y parthau mwyaf gorllewinol o Affrica. Dywedai wrthyf ei fod wrth ymddiddan a llawer yn y wlad hono, wedi deall mai eu tyb am ddedwyddwch sefyllfa ddyfodol yw hyn—y bydd pob peth a ddymunir yno i gael ei gwblhau yn uniongyrchol. Yr ydym yn canfod, meddant, fod ein heneidiau o'r fath natur, fel y maent yn galw am amrywiaeth, ac na allant gael hyfrydwch gwastadol yn yr un gwrthrychau. Bydd i'r Bôd Goruchaf gan hyny, foddhau yr archwaeth at ddedwyddwch y mae efe wedi ei blanu yn enaid dyn, trwy gyfodi i fynu o bryd i bryd bob mwyniant a all y natur ddynol ei ddymuno. Pe dymunem fod mewn llwyni a deildai, yn mysg ffrydiau rhedegog neu gwympiad dyfroedd, canfyddem ein hunain yn uniongyrchol yn y fath le. Pe yr hoffem gael ein difyru â cherddoriaeth a pheroriaeth seiniau, bydd y gyd-gân yn sicr o godi ar ein cyfer wrth ein hewyllys, a'r holl ardal o amgylch yn adsain gan gynghanedd. Mewn gair, bydd i bob dymuniad gael ei lanw a mwynhad, a pha beth bynag y cyfarwydda tueddiad dyn ef ato, a fydd yn bresenol gydag ef." Y mae y Negroes, a thrigolion eraill canolbarth Affrica, yn ol yr hanes a rydd Mr. Park, yn credu fod un Goruchel Reolwr, ac yn disgwyl rhagllaw gael myned i sefyllfa o ddedwyddwch neu drueni. Y mae

Gallas Abyssinia; er eu bod yn gwrthod yr athrawiaeth o gospedigaeth ddyfodol, eto yn addef athrawiaeth dyfodiant. Y mae y Mandingoes, y Jaloffs, y Feloops, y Foulahs, y Moors, a'r holl lwythau eraill sydd yn cofleidio y gred Fahometanaidd, yn cydnabod yr athrawiaeth am anfarwoldeb yr enaid, a gwobr dyfodol mewn paradwys nefol. Y mae brodorion Dahomy yn addef yr un peth, a chan hyny y mae yn arferiad cyffredin gan benaeth y wlad hono anfon hanes pob dygwyddiad hynod i'w gyn-dadau, drwy gyflwyno y genadwri i bwy bynag a ddygwyddo fod yn agos ato ar y pryd, ac yna gorchymyna dori ei ben ef ymaith yn uniongyrchol, fel y gwasanaetho fel negesydd i gyfleu yr hanes i fyd yr ysprydoedd.*

Dywedir fod y Persiaid yn gadael un ran o'r beddau yn agored oddiar y gred y bydd i'r meirw gael eu hadferu i fywyd, a chael ymweliad gan angylion, y rhai a'u harweiniant i'w sefyllfaoedd priodol yn y byd dyfodol. Oddiar yr unrhyw dyb y mae miloedd o wragedd gweddwon yr Hindoos yn aberthu eu hunain yn flynyddol ar danllwyth claddedigaeth eu gwŷr trengedig, yn y gobaith o gael cyd-fwynhau â hwy dedwyddwch sydd mewn bywyd dyfodol. Y mae y Japanese yn credu fod eneidiau dynion ac anifeiliaid yn anfarwol fel eu gilydd; fod dosbarthiad cyfiawn o wobrau a chosbau yn cymeryd lle wedi angau, a bod eneidiau y rhai drygionus yn cael eu trawsfudo i gyrph anifeiliaid, ac yn y diwedd, os byddant wedi ymddiwygio, y dychwelir hwy i'r ffurf ddynol yn ol.† Oddiar yr argyhoeddiad am wirioneddolrwydd byd dyfodol, y mae Arabiaid Wahabee yn ystyried fod galaru dros y meirw yn bechadurus, y rhai, meddant, sydd yn mwynhau dedwyddwch gyda Mahomet yn mharadwys; ac y mae trigolion Java yn gwneud llawer o wleddoedd ar farwolaeth eu cyfeillion a'u perthynasau, er coffadwriaeth am eu mynediad i fyd o hapusrwydd. Y mae Indiaid America Ogleddol yn credu fod afon lydan tu hwnt i fynyddoedd pellaf eu gwlad; a bro eang tu draw i'r afon; fod byd o ddyfroedd yr ochr arall i'r wlad hono; fod mil o ynysoedd yn y dyfroedd hyny, llawn o goed a ffrydiau dwfr, a mil o deirw gwylltion a deng mil o geirw yn pori ar y bryniau, ac yn pesgi yn y dyffrynoedd. Pan y byddont farw, y maent yn credu y bydd i'r Yspryd Mawr eu harwain i wlad yr eneidiau.

* M'Leod's Voyages to Africa, 1820, p. 64.

† Thunbergs' Travels.

Felly ymddengys fod, nid yn unig yr athronwyr boreuol, a'r cenhedloedd mwyaf gwaraidd sydd yn bresenol yn preswyllo ar y ddaear, wedi cydnabod athrawiaeth anfarwoldeb dyn, ond fod hyd yn oed y llwythau mwyaf gwyllt ac anwaraidd yn cadarnhau eu meddyliau yn y rhag-olwg ar angau, gyda gobaith am ddedyddwch cyfartal i'w dymuniadau, yn yr ardaloedd tu draw i'r bedd.

“Yr Indiad tlawd, er t'wyllled ydyw ef,
Wel Dduw'n y cwmwl, a'r ystorom gref,
Heb ddysg na dawn i godi'i feddwl fry
At lwybrau'r ser, yn teithio'r wybren sy',—
Er hyny rhoes naturiaeth iddo'n awr
Obaith am nef tu hwnt i'r bryniau mawr—
Rhyw fyd sydd well yn nghysgod llwyn gerllaw,
Rhyw ynys deg yn mynnes moroedd draw,
Eu gwlad eu hun i'r caethion yno g'air,
Heb ellyll blin, heb Gristion sercha'r aur,—
Gan feddwl ffoi i wlad uwch wybren faith,
A chwmni'r ei i'w loni ar y daith.”—POPE.

Yn mhlith y llwythau lluosog ac amrywiol sydd yn wasgaredig dros wahanol ardaloedd y ddaear, nad ydynt yn cytuno bron ar yr un pwnc o gredo grefyddol, eto ydynt yn perffaith gydweled yn eu cydnabyddiad o Fôd Goruchel Deallgar, ac yn y farn o fod yr enaid yn parhau ar ol datodiad y corph. Ac, fel y sylwai Cicero gynt, “Y mae cydsyniad yr holl genhedloedd i fod yn mhob peth i ddeddfau natur, a'u gwrthwynebu, ydyw gwrthwynebu llais Duw.” Ni allwn o'r braidd dybied, yn gyson a'r priodoledau dwyfol, y gallai cyfeiliornad ar bwnc o'r fath bwys i ddynolryw gael ei dderbyn yn gyffredinol gan holl genhedloedd yr holl oesau, ac y byddai i Dduw ei hun oddef byd o fodau rhesymol trwy'r holl genhedlaethau gael eu cludo ymaith gan dwyll, a chael eu poenydio â gobaith heb yr un sail iddo trwy holl naturiaeth, ac a fyddo yn groes i'w lywodraeth foesol. Y mae yn wir fod llawer o'r syniadau y cyfeiriais atynt yn awr, a llawer eraill sydd yn mhlith llwythau anwaraidd dynolryw, mewn perthynas i gyflwr yr eneidiau dignawd, a natur dedwyddwch dyfodol, yn dra chyfeiliornus ac anmherffaith; eto y maent oll yn cydnabod y gwirionedd pwysig hwn, nad yw angau yn ddinystr i'r enaid rhesymol, a bod dyn wedi ei drefnu at fodolaeth

anfarwol. Gellid yn hawdd roddi cyfrif am eu golygiadau annghywir hwy mewn perthynas i wobr a chosp mewn byd dyfodol, oddiwrth yr ystyriaeth o'r ddirnadaeth anmherffaith y maent wedi ei ffurfio am y Bôd Dwyfol, ac am egwyddorion ei lywodraeth foesol; oddiwrth eu hanwybodaeth am y prif egwyddorion a'r deddfau moesol hyny, wrth ba rai y mae yr llollalluog yn rheoli y greadigaeth resymol; oddiwrth y drych-feddyliau cyfeiliornus yr arweiniwyd hwy i'w dal am natur dedwyddwch sylweddol; oddiwrth yr arferion creulon a gwrthun a berthyn i drefniant coelgrefydd Baganaid; oddiwrth y tywyllwch meddwl sydd wedi gordoi dynolryw er cwymp dyn; ac oddiwrth y tueddiadau a'r serchiadau llygredig sydd yn hynodi y llwythau anwaraidd, ar y rhai na thywynodd goleuni Datguddiad erioed.

I ba achos bynag y mae y gred gyffredinol hon am fodolaeth ddyfodol i gael ei holrhain—pa un ai i draddodiad cyffredinol wedi ei dderbyn oddiwrth riëni cyntaf dynolryw; i syniad mewnol wedi ei argraffu yn wreiddiol ar enaid dyn; i ddatguddiad Dwyfol wedi ei ordaenu a'i drosglwyddo o'r naill genhedlaeth i'r llall, neu i gasaliadau rheswm dynol—y mae yn ffurfio prawf tebygol cryf, ac ymresymiad cadarn o blaid y gosodiad yr ydym yn awr yn amcanu ei brofi. Os ydyw i gael ei olrhain yn ol at riëni cyntaf dynolryw, rhaid ei ystyried fel un o'r gwirioneddau hyny a gydnabyddid gan ddyn yn ei sefyllfa o ddiniweidrwydd, pan yr oedd ei serchiadau yn bur a'i ddealltwriaeth wedi ei sicrhau yn erbyn twyll a chyfeiliornad. Os ydyw yn olygiad a argraphwyd yn wreiddiol ar yr enaid gan law y Creawdwr, rhaid ein bod yn gwneud cam a deddf natur pan y dibrisiwn ei awgrymiadau, neu y cynhygiom wrthwynebu grym ei dystiolaeth. Os dylid ei ystyried fel un yn dyfod yn wreiddiol oddiwrth ddatguddiad, yna rhaid ei fod yn cyd-daro â gwirioneddau y Tystiolaethau Dwyfol, yn y rhai y mae "bywyd ac anllygredigaeth wedi ei dwyn i oleuni." Ac os golygir ef fel un o gasgliadau rheswm naturiol, yr ydym yn cael ein gadael yn ddiesgus, pan y beiddiwn dywyllu y dystiolaeth neu basio heibio i'r canlyniadau pwysig a gynwys. Fel y mae cydsyniad yr holl genhedloedd wedi cael ei ystyried yn gyffredinol fel rheswm cryf i brofi Bôd Duw, felly y dylid ystyried fod cred gyffredinol dynolryw yn athrawiaeth sefyllfa ddyfodol, fel prawf tebygol cadarn, wedi ei sylfaenu ar wirionedd pur. Y mae y meddwl dynol wedi ei ffurfio yn

y fath fodd fel pan ei gadawer i'w alluoedd diragfarn ei hun, y mae o angenrheidrwydd yn casglu fod un Bôd Deallgar Goruchel oddiwrth hanfodiad defnydd a threfn y byd defnyddiol; ac oddiwrth natur y galluoedd dynol, a phriodoliaethau moesol Duw, y mae yn cael ei arwain bron yn anffaeledig i gasglu fod bodolaeth ddyfodol yn angenrheidiol, mewn trefn i ddiwallu dymuniadau diderfyn yr enaid dynol, ac er amddiffyn doethineb ac uniondeb Llywodraethwr moesol y byd. Y mae y ddau brif wirionedd hyn sydd yn ffurfio sylfaen pob crefydd, a phob peth sydd o bwys i ddyn fel creadur deallgar, wedi eu cyd-wau â chred dduwinyddol pob cenhedl; yn mhob achos o'r bron lle yr amheuir y naill y gwedir y llall, fel y gellid ystyried athrawiaeth anfarwoldeb dyn fel yn gorphwys ar yr un sylfaen a'r Bôd o Dduw.

Rhaid addef, mae'n wir, y gwelwyd unigolion lawer gwaith, yn mhob oes a geisient amheu neu wadu y gwirionedd hwn. Ond nid yw yr amgylchiad hwnw yn ffurfio yr un gwrthwynebiad teg i rym yr ymresymiad yr wyf yn awr yn cyfeirio ato. Oblegid nid yw nifer y cyfryw ond ychydig iawn i'w cydmaru a'r cyffredin o ddynolryw; ac y mae eu tybiau yn gyffredin ar y pwnc hwn wedi dechreu, naill ai trwy anwybodaeth gwirfoddol, gwagawydd am hynodrwydd, ac o ymddangosiad yn ddoethach nac ofnau y werin; neu trwy ymollwng i rwysg o ddrygioni ac annuwioledeb, yr hyn a'u harweinia i ddymuno, a phe byddai bosibl, i gredu nad os na chosp na gwobr tu draw i'r bedd. Os ymddengys yn beth dieithr ac annaturiol fod dyn yn dymuno bod ei enaid yn farwol, y mae Hierocles yn rhoddi y gwir reswm am hyny, "Y mae ar ddyn drygionus," medd efe, "ofn ei Farnwr, a chan hyny dymuna ar fod i'w enaid a'i gorph ddarfod yn nghyd yn angau, yn hytrach nac ymddangos ger bron brawdle Duw." Pe byddai i nifer o ynyfydion ystyried yn addas iddynt dynu eu llygaid ymaith rhag teimlo effaith goleuni, fel y dywedir fod yr Athronydd Democritus wedi gwneud, ni ffurfiai hyny ymresymiad i brofi fod y gweddill o'r holl fyd yn ddeillion. A phe byddai i ychydig o amheuwyr a rhai halogedig ymdrech i dywyllu llygaid eu dealltwriaeth, trwy dwyll-ddadlyddiaeth a phen-ryddid, ni allai hyny atal y goleuni rheswm rydd yn dadlenu golygfeydd byd dyfodol rhag disgleirio ar y gweddill o ddynolryw, neu ffurfio y rhesymiad gwanaf i brofi annghywirdeb yr athrawiaeth a wadant.

DOSPARTH II.—AR Y DYMUNIAD AM SEFYLLFA DDYFODOL
SYDD WEDI EI BLANU YN Y MEDDWL DYNOL.

Y mae y dymuniadau cryfion a diorphwys hyny am fod-olaeth a mwynhad dyfodol, ag sydd wedi eu planu yn enaid dyn, yn brawf tebygol cadarn ei fod yn meddianu ar natur anfarwol.

Nid oes yr un Bôd dynol yn teimlo cyflawn foddlonrwydd yn ei fwyniant presenol. Y mae y meddwl yn wastadol ar aden, yn ymestyn at gyrhaeddiadau newyddion, at wrthrychau newyddion, a phe byddai bosibl, am raddau uwch o ddedwyddwch nag y mae y moment presenol yn gallu ei fforddio. Pa mor ddymunol bynag y gall unrhyw fwyniant neillduol fod am dro, y mae yn colli ei flas yn fuan, ac yn egru i'r chwaeth deallgar yn gyflym. Felly y mae yr holl awydd gwancus a welir yn mhlith pob graddau am amrywiaeth difyrwch perthynol i'r corph a'r meddwl. Y mae i'w ganfod yn yr awydd treiddgar sydd am newyddiant, am hanesion rhyfeddol, am arddangosiadau prydfferth ac yspenydd, ac am newyddion am orchwylion dilynol y dydd. Oddiyma y tardd yr awydd am ddarllen y newyddiaduron gan bob gradd a allont eu cyrhaedd. Pa mor hynod a tharawiadol bynag y byddo yr hanesion a gofnodir heddyw, bydd awydd am hysbysiadau newyddion wedi ei gyffroi cyn y foru. Yn mhlith yr amrywiol wrthrychau sydd yn tynu sylw dyddiol, yn mysg yr amrywiaeth hanesion y byddo ysgrifenwyr y newyddiaduron wedi eu casglu yn ofalus er boddio chwaeth pawb, ac yn nghanol y golygfeydd dychymybol a ddarlunia y Newyddwr a'r Bardd—"ni ddigonir y llygad a gweled na'r glust a chlywed." Edrycher ar ddeisyfiadau anniwalladwy y cybydd yn casglu cyfoeth, a bywyd diorphwys y chwyddedig yn ei ymfyniad am anrhydedd ac enwogrwydd, a chanfyddwn hyn yn amlwg. Dyma yr achos o'r awydd mawr sydd ar yr anianydd yn ei olrheiniad o'r naill ddarganfyddiad i'r llall, heb byth gyrhaedd nod gorphwysdra, nac eistedd i lawr yn foddlon ar yr hyn a fyddo wedi ei gael allan. Pan y darganfyddodd Archimedes y ffordd i wybod am raddau cydmariaethol yr aur a'r arian oedd yn ngoron Hiero, a foddlonodd efe ar y wybodaeth newydd hono? Na ddo. Aeth y perlewylg a deimlodd ar y pryd, pan y neidiodd

allan o'r ymolchfa, ac y rhedodd yn noeth drwy heolydd Syracuse, gan waeddi, "Mi a'i canfyddais, mi a'i canfyddais," heibio yn fuan i roddi lle i'w feddwl ymwithio yn mlaen at ymchwiliadau newyddion. Pan y cafodd Newton allan ddeddf tyniad cyffredinol, a phan y darganfyddodd Franklin mai yr un peth ydyw y mell tân elfenol, a theimlo y llawenydd oedd yn naturiol i'w gyffroi ar y pryd, a ddarfu iddynt hwy arafu yn eu camrau ar ffordd darganfyddiadau gwyddoriaethol, neu eistedd i lawr yn foddlon ar yr olrheiniau a wnaed? Na ddo. Yr oedd un darganfyddiad yn cyffroi awydd am un arall, ac ni therfynodd eu hymchwiliadau ond gyda'u heinioes. Wedi i Alexander arwain ei fyddinoedd buddygol dros Persia, Babilonia, Syria, yr Aifft, ac India, ac wedi iddo orchfygu y rhan fwyaf o'r byd adnabyddus, a eisteddodd efe i lawr mewn heddwch, a mwynhau ffrwyth ei oruchafiaeth? Na ddo. Yr oedd ei awydd byth ar ol ymgyrchau newyddion, a theithiau newyddion, yn barhaus a diorhwys; yr oedd ei uchelgais yn codi hyd wallgofrwydd: a phan y dywedodd yr athronydd Anaxarchus wrtho fod lluwys dirifedi o fydoedd, yr oedd ef yn wylo wrth feddwl fod ei fuddugoliaethau yn gyfyngedig i un.

Y mae y dymuniadau diorhwys a diddiwedd hyn i'w canfod yn cynhyrfu mynwesau dynion o bob cenhedl, ac o bob gradd a sefyllfa mewn bywyd. Os esgynwn at deyrngadeiriau tywysogion, os rhodiwn trwy balasau gwleidyddion a llyswyr, ac os tremiwn i drigfanau tlodi ac angen, os ymgymysgwn a phrydyddion ac athronwyr, gyda chelfyddydwyr, trafnidwyr, gweithwyr, gwledigion, a chardotwyr, os edrychwn ar olygfeydd prysur a thrafferthus y ddinas eang, y pentref tawel, neu y bwthyn unig sydd yn ochr yr anialwch distaw—canfyddwn yn mhob sefyllfa, ac yn mhlith pob graddau, ddynion yn llawn awydd a dymuniadau am ddedwyddwch, y rhai na all pob mwyniant presenol eu boddhau, ac nad oes yr un gwrthrych o fewn terfynau amser a all eu cwbl ddigoni. Pa un bynag a ddewiswn, ai ymfoddloni mewn anwybodaeth, ai olrhain llwybrau doethineb—i ymdroi mewn segurddod, ai arfer ein galluoedd gweithgar gydag egni—ai ymgymysgu gyda bodau cymdeithasgar, ai ffoi i neillduaeth llonyddwch—yr ydym yn teimlo gwagle yn y meddwl, yr hwn nas gall dim sydd o'n hamgylch ei lanw. Gwedi dibrisio y pethau a aethant heibio, ac heb ymddigoni yn y pethau sydd, y mae

enaïd dyn yn ymwyleda ar y gobaith am fwynhad, yr hwn nis profodd eto.

“ Mae gobaith dyn ar darddiad fel bythol ffrwd yn d’od,
Nid ydyw’n wynfydedig, mae’i wynfyd *eto i fod* ;
Mae’r enaïd yn anesmwyth, yn gaeth o’i gartre’n mhell,
Yn estyn yn ei awydd am fwyniant byd sydd well.”

Bod dymuniad am anfarwoldeb yn beth cyffredin a naturiol i bob dyn a ymddengys yn eglur oddiwrth amrywiaeth o weithredoedd, y rhai y byddai yn anhawdd rhoddi cyfrif am danynt ar yr un egwyddor arall, ac y mae yn profi fod y meddwl yn teimlo yn ymwybodol o’i dragwyddol dynged. Pa beth ond hyny a all fod yr achos o’r pryder sydd mewn dynion am eu cymeriad, a’r awydd sydd ynddynt am sierhau eu henwau rhag syrthio i dir angof, ond bod i’w henwogrwydd barhau wedi iddynt hwy ddisgyn i’r bedd? I ddiogelu yr amcan hwn, ac i foddhau y fath ddymuniad, y mae Beirdd, Areithwyr, a Haneswyr wedi cael eu cefnogi a’u gwobrwyo er arganmol eu gweithredoedd; y mae côf-golofnau o farmor a phres wedi cael eu hadeiladu i arddangos eu personau, a cherfiadau wedi eu tori yn y graig i gyflwyno tystiolaeth o’u gorchestion i genhedlaethau dyfodol. Y mae pilerau uchel, bwäau buddygoliaethol, carneddau amlwg, temlau gwychion, palasau, a beddrodau, wedi eu codi i dragwyddoli eu clod, ac megis i’w cadw yn fyw yn ngolwg eu holafiaid trwy holl oesau dyfodol amser. Ond os ydyw yr enaïd wedi ei ragfwrïadu i ddinystr yn awr angau, paham y byddai dyn mor bryderus yn nghylch yr hyn a ddigwydd, neu yr hyn na ddigwydd rhagllaw, pan y byddo efe wedi ei drosglwyddo i ddiddymdra, a’i ddëol am byth allan o greadigaeth Duw? Ni all fod ganddo ef yr un teimlad yn nghylch unrhyw ddamwain a all gymeryd lle yn myd y rhai byw, pan y byddo efe wedi cael ei ddileu oddiar wyneb y greadigaeth, ac y byddo y wreichïonen olaf o ddealltwriaeth a feddai wedi ei ddiffodd mewn tragwyddol nos. Os bydd neb wedi ei hollol argyhoeddi fod y bedd yn rhoddi terfyn hollol ar ei fodolaeth, yr unig ymddygiad *cyson* iddo, pan y canfyddo ei holl ddymuniadau a’i ddysgwyliadau daearol wedi eu siomi, fyddo i ruthro i freichiau angau, a rhyddhau ei hunan ar unwaith oddiwrth yr holl ddrygau cyssylltiedig a’i fodolaeth. Ond yr ydym yn canfod y

rhan fwyaf o lawer o ddynolryw, er yr holl ddrygau y maent yn agored iddynt, yn ymlynu yn egniol wrth eu bodolaeth farwol, ac yn edrych yn mlaen gyda graddau o obaith sier at derfyn eu trallodion.

“Mae’n well ganddynt oddef y drygau a wyddant,
Na rhedeg i wyneb y rhai na’s adwaenant.”

Mi a feddyliwn nad oes yr un dyn o synwyr cyffredin a all daflu ymaith yn hollol bob teimlad yn nghylch ei enw ar ol marw, ac am y damweiniau a ddigwyddant ar ol ei farwolaeth. Ac os ydyw y gosodiad hwn yn gywir, y mae yn dangos yn eglur, nid yn unig nad ydyw ef yn *ewyllysio*, ond hefyd nad yw yn *tybied* y bydd i’w fodolaeth gael ei ddiffodd yn dragwyddol yn angau. Yr oedd y meddwl am gael eu dynoethi ar ol marw, yn gadael y fath argraph effeithiol ar feddyliau morwynion Milesia, fel yr atalid hwy i roddi terfyn ar eu bywydau drwy hyny, wedi i bob ymresymiad arall fethu.* Y mae y dymuniad am fodolaeth—ac am fodolaeth, ar yr hwn na byddo terfyn, yn ymddangos fel sylfaen ein holl ddymuniadau, a’r holl gynlluniau a ffurfiwn mewn bywyd. Ni all fod dihanfodedd yn wrthrych dymuniad i yr un creadur rhesymol. Yr ydym yn dymuno rhywbeth sydd *wirioneddol*, rhywbeth sydd yn gyssylltiedig â *hapusrwydd* neu *fwynhad*, ond nid oes gan ddihanfodedd unrhyw wrthrych nac achos yn perthyn iddo. Pan y byddo dyn drygionus dan ymwybyddiaeth o euogrwydd, yn ymfoddhau mewn dymuniad am gael ei ddi-fodi ar ol angau, nid yw yn gwneud hyny am fod diddymdra *ynddo ei hun yn wrthrych dymunol*, ond dewisai hyny yn hytrach am ei fod y lleiaf o ddau ddrwg; gwell fyddai ganddo gael ei ddileu allan o’r greadigaeth na dioddef y gosp ddyledus iddo am ei bechodau mewn byd tragwyddol.

Gellid sylwi yn mhellach, fod y dymuniad am anfarwoldeb, pa mor gryfed bynag y gall fod mewn meddyliau cyffredin, yn dyfod yn fwy disglaer a gwresog fyth, yn ol y graddau y

* “Yr wyf yn erfyn ar ddynion, er mwyn Duw, (medd Hale) os cyfyd yn eu meddwl rywbyrd unrhyw ddymuniad neu awydd am i eraill ddywedyd yn dda am eu hangau, ar fod iddynt y pryd hwnw ystyried yn ddifrifol, pa un a ydyw y fath syniad yn tarddu oddiwrth yspryd sydd i barhau yn yspryd gwedi iddo adael ei breswylfod daearol, ai ynte yn hytrach oddiwrth yspryd daearol, fel tarth na all weithredu, na meddwl, na dymuno, neu ofni pethau tu draw i’w barhad.”

byddo y dealltwriaeth wedi ei wrteithio a'i eangu, ac yn ol y cyfartaledd ag y byddo yr enaid yn esgyn yn uwch uwch mewn rhinwedd a rhagoroldeb moesol. Y mae yn ffurfio cy-mhelliaid cryf at weithredoedd o enwogrwydd, a thrugaredd, a rhai cyhoeddus, haelfrydig, a dyngarol, a'r cyfryw ag a fyddo yn tueddu at wellhad meddylol a dedwyddwch cenhedlaethau dyfodol. Dyma yr achos paham yr oedd y dynion mwyaf disglair yn y byd paganaidd, y beirdd a'r areithwyr, y moesgarwyr a'r athronwyr boreuol wedi tanio eu meddyliau a'r syniad am anfarwoldeb, a llawer o honynt wedi gallu herio angau ei hun yn ddiofn, dan yr argyhoeddiad nad ydoedd yn ddim amgen na chenhadwr i anfon eu hysprydoedd i ardal-oedd bythol wynfyd. Pan y fföes Demosthenes i noddfa am gysgod rhag llidiogrwydd Antipater, yr hwn oedd wedi anfon Archias i'w gyrchu trwy orfod, a phan yr addawodd Archias ar ei anrhydedd na chollai ei fywyd os gwnai ei ymddangosiad personol yn wirfoddol—"Na atto Duw," eb efe, "wedi i mi glywed Xenocrates a Plato yn ymresymu mor ysprydol am anfarwoldeb yr enaid, fod i mi ddewis bywyd o warth a dirmyg yn lle marwolaeth anrhydeddus." Yr oedd hyd yn oed y rhai hyny nad oeddynt wedi eu cwbl argyhoeddi am athrawiaeth anfarwoldeb, yn nghanol eu holl amheuon a'u tybiau ar y pwnc, yn *gwir ddymuno ar iddo droi allan yn wirionedd yn y diwedd*, ac ychydig, os yr un o honynt, oedd yn ei hollol wadu. Oddiar ddylanwad yr ystyriaeth am "y pethau ni welir, sydd yn dragwyddol," y cyflawnodd y gwroniaid Cristionogol eu gweithredoedd rhagorol hwy. Aethant i gyfarfod peryglon ac erlidigaethau o bob math, "profedigaethau trwy watwar, a fflangellau, ie, trwy rwymau hefyd a charchar;" daethant yn fuddygol drwy boenydiau yr arteithglwyd ac o ganol y fflamau ysol; gorchfygasant bob anhawsder yn eu hymdrechiadau haelfrydig er cyfranu bendithion i'w cyddynion, aethant trwy gynddaredd yr elfenau, teithiasant fôr a thir, llwybrasant hyd hinsoddau pellenig gwledydd y cenhedloedd, i'r dyben o ddangos i'r trigolion tywyll y ffordd sydd yn arwain i'r bywyd tragwyddol. Ac nid oedd yn ormod ganddynt aberthu eu bywydau eu hunain, gan eu bod yn "*chwenych* gwlad well," o herwydd fod yn ddiogel ganddynt y byddai i angau eu cyflwyno i fwynhau "tragwyddol bwys gogoniant."

Wrth hyny, gan yr ymddengys fod y dymuniad am an-

farwoldeb yn deimlad cyffredin mewn dynion, fod yr enaid yn wastadol yn edrych yn mlaen at fwynhad o ryw ddaioni dyfodol, a chan fod y dymuniad hwn wedi bod yn gymhell- iad i'r gweithredoedd mwyaf haelfrydig a gorchestol, ar ba egwyddor y mae rhoddi cyfrif am dano?

“O b'le y tardd y gobaith serchus hwn,
Y teimlad hoff, a'r hiraeth dyfal sydd
Am anfarwoldeb? Neu, o b'le y tardd
Y dirgel ofn, a'r dychryn mewmol sydd
Rhag syrthio eto'n ddim? Yr enaid, p'am
Y cilia'n ol, y cryn rhag dinystr byth?” ADDISON.

O ba le y tardd yr angen a deimlwn yn nghanol y fath amrywiaeth o wrthrychau sydd yn ein cylchynu? O ba le y cyfyd y diflasrwydd sydd yn canlyn pob mwynhad mor fuan? Paham na allem byth beidio a dymuno rhywbeth rhagorach na dim yr ydym wedi ei feddianu eto? Ni ellir rhoddi ateb boddhaol i'r cyfryw ymfyniadau, os yw ein parhad i gael ei gyfyngu o fewn terfynau amser, ac os dilëir ni allan o'r gread- igaeth, pan y rhoddir ein pebyll daearol i orwedd yn y llwch. Y mae y dymuniadau at ba rai y cyfeiriais yn awr yn ym- ddangos fel rhan hanfodol o'r cyfansoddiad dynol, ac o gan- lyniad wedi eu planu yn ein natur gan law y Creawdwr, ac wrth hyny, rhaid i ni dybied, naill ai y boddhëir y dymuniad am anfarwoldeb, neu ynte fod y Creawdwr yn ymhyfrydu mewn poenydio ei greaduriaid â gobeithion a dysgwyliadau a ddiwedddant mewn tragwyddol siomedigaeth. Byddai cyd- nabod yr olaf yn anngghyson a'r syniad rhesymol a allwn ei ffurfio am briodoleddau moesol y Duwdod. Byddai yn an- nghyson a'i *wirionedd*; oblegid y byddai meithrin gobeithion na fwriedid byth eu cwblhau yn nodweddiadol o dwyllwr, ac felly yn groes i bob dirnadaeth a allwn ei ffurfio am ymddygiad “Duw y gwirionedd.” Byddai yn anngghyson a'i *uniondeb*; oblegid y mae pob darluniad o'r fath yn cynwys gweithred o anngghfiawnder tu ag at y neb a fyddo yn cael ei boenydio felly. Byddai yn anngghyson a'i *ddoethineb*; oblegid y golyga na byddai ganddo yr un moddion i lywodraethu y greadig- aeth ddeallgar, ond y cyfryw ag a dueddo i fagu gobeithion ac ofnau yn meddyliau ei ddeiliaid rhesymol. Byddai yn an- nghyson a'i *haelfrydedd*; oblegid fel “y mae y dymuniad a

gwblheir yn felus i'r enaid," felly y mae gobaith twyllodrus yn dwyn trueni. Eto, y mae haelfrydedd y Duwdod yn mhob golygiad arall yn cael ei arddangos yn y modd mwyaf rhyfeddol yn holl drefniadau y byd naturiol, ac at bob graddau o fodau teimladol.

Yr hyn a grybwyllwyd yn awr, mewn perthynas i ddymuniad a gobaith, a ellir ei gymhwyso mor briodol at yr *ofnau* a'r rhagdybiau hyny a gyfodant yn fynych yn y meddwl mewn perthynas i gospedigaethau byd dyfodol. Ni ellir tybied am Fôd perffaith mewn haelfrydedd, yr ewyllysia efe drallodi ei greaduriaid deallgar, a chwerwi eu bywyd âg ymddangosiadau arswydol, am y rhai na byddai y sail leiaf. Ond os nad oes yr un sefyllfa o wobr na chosp tu draw i'r bedd, y mae y dymuniadau hyny am barhad anfarwol, y rhai a ymddengys ar y cyntaf fel yn dyrchafu dyn uwchlaw trigolion y ddaear, yn ei weithredol ddarostwng islaw anifeiliaid y maes, sydd yn crwydro drwy y goedwig a'r ddôl, a'u prif fwynhad, gyda phorfeydd yr anialwch. Y maent yn effro at fwyniant presenol, ond heb ddim rhag-dybiau am a ddaw; y maent yn teimlo poen presenol, ond nid oes un lle i gredu eu bod hwy byth yn cael eu poenydio âg ofnau a rhag-dybiau am gosp ddyfodol. Y maent yn foddlon ar yr ermig ag y mae Natur wedi eu cynysgaeddu â hwy; ymddangosant yn gwbl ddigonol ar grwydro y maesydd ac ymborthi ar y llysiau; nid oes eisiau gosod yr un ataliad ar eu dymuniad, ac y mae eu hawydd yn cael ei gwblhau; a'r hyn a'u boddhâodd ddoe a'u boddhâ y foru, heb gael eu blino gan ddymuniad am bethau newydd ac amrywiol. Y maent yn byw yn gwbl rydd oddiwrth y gofal a'r pryder diddiweddd sydd yn anesmwytho plant dynion, ac ni cheisiant byth fyned dros y terfyn a osododd naturiaeth iddynt. "Y mae y wenhynen lafurus yn adeiladu ei chelloedd cyfleus, ond nid yw byth yn breuddwyddio am godi bwâu buddygol, neu gofadeiliau i addurno ei dinas gwyr." O herwydd anwybodaeth am ddyfodiant, y maent yn treiglo o fywyd i farwolaeth mor ddifater ag y maent o wylriadwriaeth i hûn, neu o lafur i orphwysdra. Ond y mae dyn yn nghanol ei holl fwynhad a'r rhagolygiadau sydd yn ei gylchynu yn ymdeimlo yn anesmwyth ac annigonol, o herwydd ei fod yn sychedu am ddedwyddwch tragwyddol ei barhad. Y mae ei obeithion a'i ddymuniadau yn estyn dros derfynau amser, a phob nôd a allwn ei osod i barhad, ac yn symud yn mlaen yn ddiorphwys

drwy fythol-fyd diderfyn. Ac os ydyw i gael ei dori ymaith am byth oddiwrth bob gweithrediad pan y syrthio ei gorph i'r bedd, mor druenus iddo ydyw y dybiaeth am i dragwyddol derfyn gael ei roddi ar ei holl fwynhad ar ol agor rhagolygiad am anfarwoldeb o'i flaen!

Pa fodd, gan hyny, y gallwn roddi cyfrif am yr annghydfod hwn? pa fodd yr ymddengys yr holl annghysonderau yn gytunol? Yn mha oleuni y gallwn ddarlunio ymddygiad y Creawdwr fel y byddo iddo ymddangos yn gyson ag ef ei hun? Nid oes ond un casgliad a allwn ei dynu, mewn cysondeb â phriodoliaethau moesol Duw, yr hyn a ddadrys y dirgelwch o fod dyn wedi ei gynysgaeddu â dymuniadau diderfyn, ac eto wedi ei gyfyngu i barhad byr a therfynol yn y byd presenol; a hyny yw—mai nid y byd hwn ydyw ein cartref gorphenol, ond mai un arweiniol ydyw i sefyllfa o fodolaeth fwy gogoneddus a sefydlog, lle y bydd dymuniadau meddyliau rhinweddol yn cael eu perffaith foddhau, a'u gobeithion eu cwbl gyflawni. Nis gallaf weled fod yr un casgliad arall i'w dynu, heb wadu, nid yn unig *gymeriad moesol* y Duwdod, ond hyd yn oed ei *fodolaeth*.

DOSPARTH III.—AR ALLUOEDD DEALLGAR DYN, A'R AWYDD
CRYF AM WYBODAETH SYDD WEDI EI BLANU YN Y MEDDWL
DYNOL.

Y mae yr egwyddor o gywreingarwch, neu yr awydd cryf am wybodaeth sydd wedi ei blanu yn meddwl dyn, a'r galluoedd deallgar ardderchog â pha rai y mae efe wedi ei gynysgaeddu er ei gyrhaedd, yn dystiolaethau a phroffion o'i anfarwol dynged.

Er y gall yr ymresymiad hwn gael ei ystyried gan rai yn unig fel cangen o'r un blaenorol, eto gallai na byddai yn anfuddiol, er mwyn argraphiad, ei ystyried ar wahân, gan y dyga yn mlaen resymau ac egluriadau gwahanol i'r rhai a grybwyllwyd yn awr.

Y mae dymuniad am wybodaeth yn beth naturiol i bob creadur rhesymol, ac yn ymddangos fel rhan hanfodol o gyfansoddiad y meddwl dynol. Y mae i'w ganfod yn sefyllfa

gyntaf ei weithrediad, ac y mae ganddo ddylanwad cryf ar symudiadau a mwynhad yr ieuainge. Dangoser tir-ddarlun prydfferth i blentyn fel yr ymddangosai iddo trwy ddrychbeiriant, ac fe'i mawr foddheir a'r olygfa. Dangoser un arall a thrydydd iddo gwahanol, y naill ar ol y llall, ac fe gynhydda ei hyfrydwch yn fwy; a bydd ei ddymuniad yn cryfhau yn barhaus am weled arluniau o wrthrychau newyddion ac amrywiol; ac ni ddigonir ei gywreingarwch, ond trwy ddilyniad parhaus o olygfeydd a gwrthrychau a fyddo yn tueddu i eangu cylch ei wybodaeth a galluoedd ei feddwl. Oddiwrth hyn y tardd yr awydd treiddgar sydd yn yr ieuainge am weled arddangosfaoedd, golygfeydd, gorymdeithiau, a dangosiadau cyhoeddus o bob math, a'r hyfrydwch a fydd ganddynt wrth deithio o'r naill olygfa i'r llall. Dyma yr achos o'r hyfrydwch sydd gan deithwyr i groesi mynyddau yr Alps i weled golygfeydd natur, a thros foroedd ac eigion, a disgyn i ogofeydd tywyll tanddaearol, neu ddringo i grib y mynyddau tanllyd, er maint y blinderau a'r peryglon y byddont yn agored iddynt.

"Am hyn y rhoes rhagluniaeth hael y Nef,
Yn mynwes pawb y dymuniadau cryf
Am bob gwrthrychau hynod sydd, er dwyn
Pob un, trwy lafur maith, i olrhain trwy'r
Trysorau dirgel sydd, i lanw 'n bryd
Yn mynwes eang y Gwirionedd mawr.——

———Am hyn y ffî yr herlod hyf
O freichiau 'i fam, er maint ei galar prudd.
I deithio 'r hinsawdd pell; a'r doeth ei fryd
A gyll ei gwsge, heb ofni tawch y nôs
I eistedd uwch y ganwyll ddwl; ac fel
Y teithia 'r forwyn gyda chamrau swyn
Drwy anial hir, rhyw syn chwedleuon hen
O fore hyd brydnawn."———

AKENSIDE.

Os ydyw y dymuniad am wybodaeth yn ymddangos yn llai gwresog yn y tymor yn ol o'r bywyd, mewn rhai amgylchiadau, y mae hyn yn cael ei achosi mewn graddau mawr o herwydd ein dygiad i fynu, a'r egwyddorion gau ar ba rai yr arferwn hyfforddi y meddwl ieuengaidd. Nid yw ein haddysgiadau arweiniol, yn gyffredin, yn gosod ger bron yr ieuainge ond ychydig yn ychwaneg nag *agoriad* gwybodaeth, yn lle *gwybodaeth ei hun*. Yr ydym yn eu harwain at loriau teml

gwyddoriaeth, ond heb gynyg arddangos ei thrysorau iddynt. Yr ydym yn ystyried yn ddigonol i ni allu dysgu iddynt acenu lluwys o seiniau ac ymadroddion, fel llam-chwareu, i ba rai nad ydynt yn cysylltu unrhyw ystyr, tra yr ydym yn ymatal, heb gyflwyno *drychfeddylliau* eglur a dealladwy iddynt. Yr ydym yn llwytho eu côf ag ymadroddion celfyddgar, a gosodiadau nad ydynt yn eu deall, tra y mae gwrthrychau gwyddoriaeth sylweddol yn cael eu cadw yn ofalus oddiwrth lygad eu teimlad, a llygaid eu deallwriaeth. Yn lle eu harwain ar hyd grisiau graddol, yn sefyllfa gyntaf eu llafur, dros olygfeydd ardderchog, prydferth, ac amrywiol Natur a Dadguddiad, lle y mae bron bob gwrthrych yn dueddol i enill sylw, a chodi mawrhad, yr ydym yn eu dyrysu a chwestiynau annealladwy rheolau gramadegol, cywreindeb arddansoddol, a ieithoedd meirwon, gyda gwialenodiau a cheryddon, ac argofion annifyr, sydd yn gyffredin yn creu casineb yn eu meddwl at bob peth sydd a'r enw dysgeidiaeth arno, a hyny cyn y byddont yn adnabyddus o'r pethau yn y rhai y mae gwir wybodaeth yn gynnwysedig. Eto, er cymaint ydyw y moddion anmhriodol a arferir wrth geisio hyfforddi eu meddwl ieuengaid, y mae yn anmhosibl dileu y dymuniad am wybodaeth o'r meddwl dynol. Pan y cyflwynir gwybodaeth sylweddol i'r meddwl mewn ffordd briodol ac enillgar, bydd, nid yn unig yn hyfrydwech, ond hefyd yn cael ei ddilyn a gwresogrwydd gan bawb na byddo eu galluoedd wedi hollol suddo i bydew llygredigaeth. Rhodder i ddyn, pa mor anwybodus a diddysg bynag y byddo, y fantais i ddeall manylion Daeryddiaeth, gyda rhyfeddodau yr eigion, a'r afonydd lluosog sydd yn treiglo yn barhaus i'r dyfnderau, gyda'r rhesau penuchel o fynyddoedd sydd yn ymestyn ar hyd y cyfandiroedd, ac yn saethu eu penau i'r cymylau, gyda'r mynyddau tanllyd, y corwyntoedd, y dyfr-bistyll, a'r golygfeydd arddwysion a phrydferth sydd yn addurno gwahanol hinsoddau y ddaear—gyda'r llwythau dirif o fodau bywiol sydd yn cyfaneddu ar eu hwyneb, ac arferion a defodau y bobl sydd yn byw arnynt,—ac efe a deimlai awydd cryf i wybod pob peth arall perthynol i'r pwnc hwn, gan estyn ei ymchwiliadau yn mlaen gyda bywiogrwydd cyn belled ac y byddo ei foddion a'i gyfleusderau yn caniatâu. Hysbysyer ef am rai o'r ffeithiau hynotaf mewn hanesiaeth foreuol a diweddar, ac efe a deimla awydd i wybod pob peth o bwys a ddigwyddodd yn hanesion y byd er dechreuad amser.

Dadlener iddo rai o'r darganfyddiadau a wnaed am gyfansoddiad yr awyrgylch, am wefryddiaeth, am dyniad yr hylifau elfenol, am y cyfnewidiadau fferyllawl, a'r gweithredion sydd yn myned yn mlaen yn barhaus yn y byd anifeilaidd, llysieuol, a mwnyddol, a chyffroir ei gywreingarwch yn fwy fyth i dreiddio yn mhellach i ddirgelion natur. Cyfeirier ei olwg at eangder y ffurfafen, dyweder wrtho am faintiolaeth yr haul a'r planedau, eu cyflymder rhyfeddol yn rhedeg drwy cylchdeithiau, ac am nifer diderfyn a phellder anfesurrol y ser, ac efe a sycheda mewn awydd am hyfforddiad manylach mewn perthynas i gyrph mawrion y bydysawd, ac efe a deimla hyfrydwch wrth glywed am ddarganfyddiadau newyddion yn ardaloedd anchwiliedig y greadigaeth.

Nid wyf yn gwybod am yr un amgylchiad yn yr hwn y cyflwynwyd gwybodaeth o'r natur yma mewn modd rhesymol, eglur, a dengar, ac na chafodd ei dderbyn gyda graddau o bleser, a chyda dymuniad cryf am wneud ymchwiliadau pellach i ryfeddodau Doethineb a Gallu creadigol. Ymddengys cyfansoddiad gwreiddiol y meddwl dynol y fath ag y mae yn cael ei foddhau yn naturiol gyda phob peth sydd yn rhoddi mantais i ymarfer â'i alluoedd, ac a fyddo yn tueddu i helaethu cylch ei weithrediad. Y mae yn wir fod y dymuniad am wybodaeth mewn rhai dynion yn ymddangos fel pe byddai wedi ei bylu, os nid ei ddileu, fel nad ymddangosant nemawr uwch yn eu golygiadau na'r dosparth iselaf o'r creaduriaid synhwyrgar. Ond nid yw hyn yn digwydd, ond yn unig yn yr amgylchiadau ag y byddo y galluoedd deallgar wedi eu marweiddio a'u caledu gan segurdod a chnawdolrwydd. Y mae y cyfryw yn gwneud eu goreu i wrthweithio tueddiadau gwreiddiol eu natur; ac eto, hyd yn oed yn yr amgylchiadau gwaethaf o'r natur hwn, ni bydd y dymuniad gwreiddiol wedi ei gwbl ddifodi cyhyd ag y parhâo y synhwyrâu i gyflawni eu swyddau. Oblegid ni welir y dyn mwyaf anifeilaidd byth wedi ei wneud yn hollol amddifad o'r egwyddor o gywreingarwch pan y byddo unrhyw wrthrych o hynodrwydd yn cael ei gynyg i'w sylw. Ar y cyfryw achlysur bydd egwyddorion gwreiddiol ei gyfansoddiad yn sicr o gael ei gyffroi i weithrediad, ac efe a deimla ryw raddau o syndod a hyfrydwch fel y creaduriaid eraill yn gyffredinol.

A fel y mae gan ddyn ddymuniad naturiol am wybodaeth a hyfrydwch ynddo, felly y mae efe wedi ei gynysgaeddu a

chynheddfau ardderchog a galluoedd deallol eang, er ei alluogi i'w gyrhaedd a'i drysori. Y mae ei synhwyr o olwg yn neill-duol yn ymddangos yn cymeryd cylch eangach o wrthrychau na'r un creadur synhwyrgar arall. Tra y mae cylch edrychiad rhai o'r anifeiliaid iselaf yn cael ei gyfyngu o fewn ychydig latheni neu fodfeddi o fesur, gall llygad dyn dremio ar un-waith dros ddarn helaeth o wlad, a threiddio hyd yn oed i ardaloedd y bydoedd pellenig. I'r synhwyr hwn yr ydym yn ddyledus am ein gwybodaeth am y gwrthrychau aruchelaf a all feddianu y sylw, ac am y meddylddrychau a gyrhaeddwn am eangder diderfyn creadigaeth. A thra y mae wedi ei gymhwyso at olrhain ysgogiadau y bydoedd mawrion sydd yn treiglo mewn pelllder o fil o filiynau o filltiroedd, y mae wedi ei ffurfio fel y gallo ei gynorthwyo hefyd, gyda chymhorth celfyddyd, i ardremio dros y lluaaws afrifed o fodau bywiol sydd yn poblogi diferyn o ddwfr. Y mae ei holl alluoedd eraill wedi eu trefnu yn gyffelyb, er estyn terfynau ei wybodaeth, a'i alluogi i gyflwyno ei feddyliau i eraill, ac i rwyddhau y ffordd i gyfnewid golygiadau rhwng meddyliau creaduriaid rhesymol o gyfansoddiad tebyg i'r eiddo ei hun.

Y mae ei ddealltwriaeth yn alluog i gynhwys amrywiaeth o syniadau a meddylddrychau mewn perthynas i'r gwrthrychau dirifedi a genfydd ei synhwyrâu allanol. Megis yr amrywiol wyddoriaethau y mae efe wedi eu meithrin, y darganfyddiadau aruchel y mae ef wedi eu gwneud, a'r dyfeisiadau ardderchog a ddygodd i oleuni. Trwy ei alluoedd deallgar y mae ef wedi olrhain y ddaear yn ei holl amrywiaeth o dir a dwfr, y cyfandiroedd, yr ynysoedd, a'r eigion; ac wedi cael allan ei maint, ei phwys, ei hagweddiad, a'i hysgogiadau; ac wedi olrhain ei rhanau mewmol—wedi disgyn i waelod ei moroedd—wedi trefnu a dosparthu ei llysiau dirifedi, y mŵn a'r anifeiliaid a gynhwys; ac wedi dosranu yr awyrgylch anweledig, a'r hwn y mae yn cael ei chylchynu; ac wedi chwilio allan yr egwydd-orion elfenol, o ba rai y mae yn cael ei chyfansoddi—wedi cael allan natur y taranau, a meistrolï y mell t yn eu llwybr—wedi dirnad y deddfau wrth ba rai y mae y planedau yn cael rheoli eu llwybrau—wedi pwyso crynswm anferth y bydoedd pellenig; penderfynu eu maintioli a'u pelllder; ac wedi olrhain ardaloedd y bydysawd anweledig i lygad noeth, y rhai y mae eu pelllder uwchlaw pob cyfrifiad a dirnadaeth dynol. Y mae y gwyddoriaethau aruchel o Ddaear-fesuriaeth, Mesur-

iaeth-trionglau, Praff-fesuriaeth, Dylifiaeth, ac Alsawdd, a changhenau eraill Rhif a Mesur, a'u cymhwysiad at ddybenion Morwriaeth a Daearyddiaeth, yn dangos craffder ei ddealltwriaeth, a'i allu i arganfod deddfau ysgogiad y cyrph wybr-enol, amser eu cylch-droad, eu diffygion, a'r pellder yn yr hwn y maent wedi eu gosod oddiwrth ein palas is-loerawl ni, ac yn dangos nerth a threiddgarwch y galluoedd â pha rai y mae efe wedi ei ddonio.

Trwy gynorthwy yr offerynau a'r manteision a ddyfeisiodd ei alluoedd myfyrgar gall gludo symau anferth dros y môr, dynodi yn gywir y sefyllfa yn yr hwn y byddo ar unrhyw amser, pan y byddo ar daith ar ei wyneb, cyfeirio ei ffordd gydag ymylon dilwybr drwy donau y dyfnder mawr; gall gyfnewid swm o *agerdd* i allu celfyddydol, er llusgo gwagenau ar hyd y ffyrdd, a llongau mawrion gyda chyflymder yn erbyn y cymlawdd a'r gwynt; a hyd yn oed drosglwyddo ei hun trwy yr awyr denau uwchlaw ardaloedd y cymylau. Gall olrhain y bydoedd anweledig a fyddo wedi croni mewn pwll llygredig, a dwyn eu preswylwyr dieithr a lluosog i oleu dydd; a'r munyd nesaf gall dreiddio i ardaloedd y bydysawd hyd bellder anfesuiol, a myfyrio ar y mynyddoedd a'r dyffirynoedd, y creigiau a'r gwastadedd sydd yn addurno golygfeydd y bydoedd cylchynol. Gall dynu defnydd anweledig allan o delpyn o lô, trwy yr hwn y medr gynnu mewn moment o'r braidd y goleuni mwyaf disglaer trwy bob parth o ddinas fawr a phoblog—gall wahanu yr elfen dân oddiwrth yr awyr anweledig, er gwneud i'r gareg galetaf a'r adwyn trymaf doddi fel cwyr gan ei rym mawr; gall droi mellt yr wybren i wasanaethu ei ddybenion, a hollti y creigiau yn deilchion mân. Gall godi dinas ysblenydd, wedi ei haddurno â cholofnau uchel, a phalasau, a themlau, mewn man lle nad oedd o'r blaen ond fel anialwch mawr, neu forfa gwlyb, a gall wneud i'r "anialwch a'r annglyfaneddle lawenychu, a'r diffaethwch i darddu a blodeuo fel rhosyn." Gall gyflwyno ei feddyliau a'i olygiadau mewn ychydig oriau i ddeg can mil o'i gyd-greaduriaid; ac mewn ychydig wythnosau i'r holl fyd gwareiddiedig; ac wedi ei farwolaeth gall daenu hyfforddiadau pwysig yn mhlith dynolryw, trwy genhedlaethau dilynol. Mewn gair, gall edrych yn ol, a threiglo drwy yr hanesion hynotaf a ddigwyddasant er dechreuad y byd; gall ardremio dros olygiad presenol pethau dros y byd yn mysg pob cenedl;

gall dreiddio dros derfynau pob peth sydd yn weledig o len y nef, a theithio yn mysg cyssawdau a bydoedd anadnabyddus ag sydd wedi eu gwasgaru drwy ardaloedd diderfyn creadigaeth, a gall gyfeirio ei gamrau dros derfynau amser, a myned rhagddo drwy olygfeydd prydferth ac aruchel y byd a ddaw, yr hwn "nis gwelodd llygad," trwy oesoedd dirifedi tragwyddoldeb.

Y fath luaws anfeidrol o ddrychfeddyliau ar y pynciau hyn oedd raid i feddwl y fath un âg **ARGLWYDD BACON** gynhwys! llygad meddylol yr hwn a olrheiniai holl gylch gwyddoriaeth ddynol, ac a ddangosodd y llwybr drwy yr hwn y gellid dwyn pob gwybodaeth i berffeithrwydd! Mor aruchel ac amrywiaethol yr oedd raid bod cylch olrheiniad meddwl yr anfarwol **NEWTON**! deall mawr yr hwn a ymddangosai fel pe buasai yn gafael am holl drefniant eang Natur yn gyffredinol, yr hwn a bwysai sylweddau anferth y planedau, ac a ddadlenai y deddfau wrth y rhai y rheolir eu hamrywiol arddangosiadau ac y cyfarwyddir eu holl ysgogiadau.

"Gallasai ef, tra ar y belen hon,
Lle llafur dyn, yn nghysgod niwl a llwch,—
Trwy ddeddf Ysgogiad ganfod dirgel law
Rhagluniaeth nef, yn cyson weithio drwy
Yr osail eang hon.—
—A'i olwg craff, yn tremio 'i gylch yr haul
Y gwelai yn nerth Tyniad gyda grym
Dysgyrchiad, oll yn symud yn eu trefn.
—Ar edyn eilwaith gwibiai 'n gyflym drwy'r
Eangder pell; pob seren ddengys nos
Y gaua'n glir, ar len yr wybren lās,
Gan dywallt ar y llygad noeth, neu i'r
Drych-beiriant mawr, ar ei ddynesiad ef,
Ddisgleiria i 'n hauliau oll; canolbwynt byw
Bob un, i ryw gyfundrefn deg."—————

Y mae meddyliau y fath ddynion a Socrates, Plato, Archimedes, Locke, Boyle, La Place, a'u cyffelyb, yn dangos helaethder y dealltwriaeth dynol, y cylch eang o ystyriaeth ag y mae yn alluog i'w olrhain, a'r nifer diderfyn o feddyl-ddrychau a all eu cynhwys. Ac y mae pob dyn y byddo ei alluoedd mewn trefn briodol, wedi ei gynysgaeddu a galluoedd meddwl cyffelyb, ac yn gymhwys i dderbyn hyfforddiant mewn graddau cyfartal o ran rhagoriaethau deallgar.

Ac fel y mae dyn wedi ei ddonio a galluoedd meddyliol eang er *cyrhaeddyd* gwybodaeth, felly y mae wedi ei gynysgaeddu a chynhoddau ardderchog er *cadw*, neu *drysori yn nghyd* yn ei ddeall y wybodaeth a gyrhaeddo. Y mae wedi ei ddonio a gallu y *Côf*, trwy yr hwn y gall gynol ei ddrychfeddyliau am wrthrychau a dirnadaeth o bethau a fu, gyd ag ymwybodolrwydd fod y gwrthrychau neu y pethau a gofir o'r blaen yn wirioneddol a phresenol. Heb y gallu hwn ni byddai yn bosibl i ni fyned gam yn mlaen yn llwybr gwellhad meddyliol. Pe byddai i'r hysbysiaeth a dderbyniwn yn wreiddiol drwy gyfrwng y synhwyrdd ddarfod y moment y symudid y gwrthrychau o'n golwg, gadewid ni mor ddiffygiol o wybodaeth a phe buasem heb gael ein bod. Ond, trwy allu y côf, yr ydym yn medru cynull yn nghyd, megis mewn ystordy, y rhan fwyaf, os did y cyfan o'r meddyliau, y syniadau, rhesymau, a dirnadaeth a fyddom wedi eu cyrhaeddyd yn flaenorol, a'u gwneud yn wasanaethgar i'n hymdrechiadau dyfodol at gyrhaeddiad gwybodaeth. Ac y mae yn debygol y gallai hyd yn oed yspryd dynol, yn yr ymarferiad egniol a'r galluoedd ag y mae efe yn awr wedi ei ddonio â hwy, fyned rhagddo trwy barhad diderfyn, gan ychwanegu beunydd at drysorfa ei wybodaeth, heb golli yr un o'r prif feddylddrychau, neu y graddau o hysbysiaeth a fyddo wedi ei gyrhaeddyd yn flaenorol.

Y mae gallu y côf i gynwys argraphiadau am bethau a fu, a'i gymhwysder at wellhad, yn llawer mwy nag y tybir yn gyffredin. Canfyddwyd y gallu hwn yn y fath raddau o berffeithrwydd mewn llawer o ddynion, yn yr oesau gynt yn gystal ag yn yr amserau diweddar, ag a gyffroai syndod braidd uwchlaw y gellid ei gredu. Dywedir am Seneca, y gallai adrodd dwy fil o wersi ar unwaith yn rheolaidd, a dechreu drachefn yn y ddiwedaf a'u hadrodd yn ol hyd y gyntaf, heb fethu yr un sill. Dywedir y gallai Cyrus alw pob un o'i filwyr lluosog wrth ei enw penodol ei hun. Cyneas, yr hwn a anfonwyd gan Pyrrhus i Senedd Rhufain ar genhadaeth, a adwaenai ac a gyfarchai yr holl Senedd wrth eu henw, a'r holl raddau o foneddion oedd yn Rhufain, dranoeth ar ol ei fynediad yno. Yr oedd Mithridates, yr hwn a lywodraethai dair-ar-hugain o genhedloedd o wahanol ieithoedd, yn alluog i ymddiddan a phob un o honynt yn eu hiaith eu hun.* Y

* Senec. Controvers. lib. 1. Pliny's Nat. Hist., etc.

mae un hen awdwr yn crybwyll am un Oritus, bachgen o Corsica, i'r hwn y cyflwynodd nifer mawr o enwau, synhwyrcl a disynwyr, ac wrth ganfod y gallai adrodd y fath luaws o honynt heb fethu yr un, yn y drefn y gosodai hwy ger bron ei sylw, a'u lluosogodd i ddeugain mil; ac a ganfyddodd, er ei syndod, y gallai eu hadrodd o'r dechreu i'r diwedd, ac o'r diwedd i'r dechreu yn ol yn y drefn yr adrodded hwy iddo, bob un.

Bu amryw amgylchiadau diweddar yn y rhai y dangoswyd galluoedd arbenig mewn adgofiant. Y mae Dr. Wallis, yn ei draith yn y "Philosophical Transactions," yn mynegi ei fod wedi olrhain *cube root* y rhifyn *tri*, hyd i ddeg-ar-hugain o ddegranau, trwy gymhorth ei gôf yn unig. Darllenodd Maglia Bethi yr holl lyfrau a gyhoeddwyd yn ei oes, a'r rhan fwyaf o'r rhai y gyhoeddwyd cyn hyny; ac fe allai, nid yn unig fynegi beth a gynhwysid yn ngwaith pob awdwr, ond gallai hefyd fynegi ar dafod leferydd y benod, y dosparth, a'r tu dalen yn mhob llyfr a ddarllenodd, ac adrodd geiriau yr awdwr ei hun mewn perthynas i unrhyw bwnc. Rhoddodd un gwr bonheddig fenthyg llaw-ysgrif hirfaith iddo a fwriadai ei chyhoeddi, er mwyn profi galluoedd ei gôf; ac wedi iddo ei dychwelyd, galwodd gydag ef, gan gymeryd arno ei fod wedi ei cholli, a ddymunai arno ysgrifenu cymaint ag a allai gofio o honi; pan, er ei syndod yr ysgrifennodd y cyfan o honi yn gywir, air am air, fel yr oedd yn yr ysgrif wreiddiol a fenthyccasai iddo. Yr oedd M. Euler, diweddar athronydd a chyfrifydd enwog, wedi colli ei olwg trwy fyfyrddod rhy ddybryd; ac wedi hyny, cyfansoddodd ei "Elements of Algebra," a gwaith arall ar "Anghydraddoldeb ysgogiad y planedau," oedd yn galw am gyfrifiadau dyrus a diderfyn, ond eto, a gyflawnodd trwy gymhorth ei gôf yn unig, er syndod a chymeradwyaeth yr holl fyd athronyddol. Yr oedd ei gôf yn cadw pob drychfeddwl a gynhygid iddo trwy ddarllen neu fyfyrrio; ac yr oedd ei alluoedd rhesymgar yn llawn mor gywir ac eang a'i gôf. Yr oedd yn ysgolhaig llëenyddol rhagorol, ac fe fedrai adrodd *Æneid* Virgil o'r dechreu i'r diwedd, a gallai fynegi y llinell gyntaf a'r olaf o bob tu dalen yn yr argraphiad a ddefnyddiai.* Bu'm yn ymddiddan â dyn a anesid yn ddall, yr hwn a allai adrodd yr oll o'r Hen Destament a'r Newydd

* Encyclopædia Britan. Art. Euler.

o'r dechreu i'r diwedd; ac nid hyny yn unig, ond gallai adrodd y benod a'r adnod a ofynid iddo y moment y crybwyllid am dani.

Felly ymddengys, nid yn unig fod dyn y feddianol ar ddy-muniad gwresog am wybodaeth, ond hefyd ei fod wedi ei gynysgaeddu a'r galluedd deallol mwyaf treiddgar ac eang, yn gystal er cyrhaedd a thrysori gwybodaeth yn ei feddwl; galluedd a ymddengys yn gymhwys at wellhad diderfyn yn y byd hwn; a'r casgliad cyfreithlon a ellir ei dynu oddiwrth hyn ydyw, y parhânt i gael eu harfer mewn gweithrediad di-orphwys trwy ystod diderfyn. Ac a ydyw yn bosibl meddwl mewn cysondeb â phriodoliaethau moesol y Duwdod, fod ymarferiad a'r cyfryw alluedd wedi ei fwriadu i gael ei gyfyngu o fewn terfynau amser, ac o fewn cylch cyfyng y belen ddaearol?

“Mynega'n awr, a all yr enaid, sy'n
Feddianol ar y fath alluedd dwfn
Ac eang, gan ymledu yn barhaus,
Fod ddim yn amgen nag anadliad chwaw
Ysprydion yn ymddawnsio drwy eu rhod.
Am dymor byr, ac yna syrthio i
Ddiddymdra bythol yn y gwagder mawr?”

Ni ellir tynu y fath gasgliad, tra y cydnabyddom y Duwdod yn feddianol ar ddaioni ar ddoethineb anffaeledig. Amcan Daioni ydyw boddhau y dymuniadau pur a gwresog hyny a blanodd yn yr enaid; a gwaith Doethineb ydyw cymhwyso moddion at ddybenion. Ond pe buasai holl fedolaeth dynion wedi ei fwriadu i fod yn gyfyngedig i ryw ystod penodol o barhad, a ydyw yn rhesymol i dybied y buasai Anfeidrol Ddoethineb yn cynysgaeddu yr enaid dynol â galluedd a chynheddfau mor rhagorol ac aruchel, a gwneud y fath ddarpariadau a threfniadau er cefnogi ei berffeithiad naturiol a moesol? Byddai cydsynio a'r fath dybiaeth yn ddiraddiad ar y Dwyfol ddoethineb a dealltwriaeth i fod yn is na chyfar-taled â doethineb dyn, a phriodolid amherffeithrwydd ac ynfydrwydd i'r Hwn sydd yn “Unig ddoeth Dduw.” Oblegid yr ydym yn ei ystyried yn amlygiad o ffolineb yn wastadol yn ymddygiad dynion pan y cynllunion beiriant eang a chywrair, yr hwn na etyb yr un dyben yn y byd, neu o

leiaf, yr un dyben cyfatebol a'r draul a'r llafur o'i adeiladu. Ac felly, os na phriodolwn wendid neu ddiffyg bwriad i Greawdwr y byd, rhaid i ni addef na ddarfu iddo ef ffurfio enaid dyn at yr olygfa ddaearol hon yn *unig*, ond ei fod wedi ei amcanu at sefyll a o wellhad gwastadol, a pharhad diderfyn.

Ymddengys y casgliad hwn yn eglurach eto, os ystyriwn yr holl gylch o drafferth a gofal, a'r caledi mawr i'r hyn y mae y rhan fwyaf o ddynolryw yn agored yn eu cyflwr presenol, yr hyn sydd yn rhwystr i lawn ymarferiad o'i alluoedd deallol, ar y gwrthrychau hyny ag sydd yn gydunol â'i ddymuniadau gwresog, a galluoedd ardderchog yr enaid dynol. Y mae amser y cyffredin o ddynolryw yn eu hamgylchiadau presenol yn y byd hwn, yn cael ei gymeryd i fynu i wrthweithio y drygau perthynol i'r cyflwr presenol, ac mewn gwneud darpariadau ar gyfer eu hangenion naturiol; ac o ganlyniad, y mae yn hollol anmhosibl i'w dymuniad am wybodaeth gael ei gwblhau yn nghanol y gorchwylion a'r trafferthion perthynol i sefyllfa bresenol pethau. Os ystyriwn hefyd yr anhawsder o gyfarwyddo y meddwl mewn ymofyniad am wybodaeth sylweddol, a'r rhwystrau mynych sydd yn ein cyfarfod yn ffordd ein hymofyniadau am y gwirionedd, yn nghanol opinyau gwrthwynebol, manteision ymrysonol, a nwydau gwyrog dynion—os ystyriom amherffeithder ein synhwyrâu, a'r ffugiau i ba rai y maent yn ddarostyngedig—y rhagfarnau a'r nwydau sydd yn ein llithio i gyfeiliornad—mor barod ydym i gofleidio drychiolaeth disglair yn lle gwirionedd sylweddol—ac mor hawdd ydyw i'n hysprydoedd gael eu llethu dan bwys dyfalwch yn ein hymchwiliadau meddyliol,—bydd yn hawdd ein hargyhoeddi nad oes yn y sefyllfa hon ddim lle i lawn ymarferiad o alluoedd y meddwl, ac na all y byd hwn fod yn ddim amgen na rhyw olygfa *baratoawl* ar gyfer uwch sefyllfa o fodolaeth. Heblaw hyn, hyd yn oed yn yr amgylchiadau hyny ag y mwynheir pob mantais er cyrhaedd gwybodaeth—lle y byddo pob hamdden, cyfoeth, addysg, llyfrau, offerynau, a phob cynorthwyon oddiwrth bob cymdeithasau dysgedig, mewn cyssylltiad a'r doniau deallgar coethaf, mor egwan ydyw ymdrechadau y rhai mwyaf treiddgar ac egniol eu meddwl, ac mor gul ydyw y terfynau yn mha rai y mae eu golygiadau wedi eu cyfyngu! Y mae yr athrylith mwyaf disglair yn sefyll ar y man uwchaf y gall gwyddoriaeth ei

dderchafu, ac yn myfyrio ar olygfa ddiderfyn o wrthrychau a digwyddiadau, ond ni all efe obeithio byth am gyrhaedd adnabyddiaeth o honynt tra y byddo wedi ei gadwyno i lawr wrth derfynau y belen ddaearol hon. Y mae llygad ei feddwl yn canfod golygfa ddiderfyn ac amrywiaethol o wrthrychau, gweithrediadau, perthynasau, cyfnewidiadau, a chwyldroadau, uwchlaw terfynau pob peth ag sydd yn weledig i lygad naturiol : y mae yn cael cip-dremiad achlysurol ar wrthrychau a golygfeydd, y rhai a fuasai o'r blaen wedi eu cynwys mewn anheuaeth ac aneglurdeb ; y mae yn ymorchestu â golwg ei feddwl, ac yn ymestyn i gyrhaedd darganfyddiadau newyddion, y mae yn canfod rhyw agoriadau sydd yn cyfeirio ei olygiad i ororau anfeidroled a thragwyddoliaeth—ond eto yn ddiorphwys ac anfoddhaol—yn canfod nad yw ei holl wybodaeth ond carpiog a darniog, neu fel rhyw lewyrchiadau gwelw yn nghanol y tywyllwch sydd yn ei gylchynu—y mae yn cael ei argyhoeddi fod ei holl alluoedd presenol yn rhy fyr ac egwan, a bod yn rhaid ei dderchafu i sefyllfa uwch, cyn y gall gwbl gyrhaedd y gwrthrychau mawreddog sydd yn gorphwys yn guddiedig yn ardaloedd anolrheinriadwy anfeidroldeb. Y mae ei holl olygiadau presenol wedi eu cyfyngu o fewn cylch o ychydig filltiroedd, a'r cyfan sydd tu hwnt i hyn yn y gyfundrefn gyffredinol, yn estyn trwy y llwybrau anfesurool yn yr eangder diderfyn mewn tywyllwch ac ansicrwydd.

A ellir tybied, gan hyny, y bydd i enaid wedi ei ddonio a'r fath alluoedd ardderchog, yn medru teithio dros ardaloedd y greadigaeth, er agor golygiadau newydd yn mroydd diderfyn y gwirionedd sydd yn gorwedd o'i flaen, a gwerthfawrogi perffeithderau Llywydd y byd—enaid wedi ei danio â dymuniadau gwresog am wybodaeth, ac yn sychedu am ddarganfyddiadau newyddion o wirionedd, ac am orfawredd y Duwdod, heb ymddigoni ar ei gyrhaeddiadau presenol ac yn myfyrio ar yr olygfa anchwiliadwy sydd ger ei fron—gael ei fwrw ymaith o fodolaeth a suddo mewn diddymdra tragwyddol, ar y moment ag y byddai ei alluoedd yn dechreu ymledu, pan y byddai ei ddymuniadau yn fwyaf gwresog, a phan y byddai golygfeydd anfeidroled yn dechreu agor o flaen ei feddwl? Pe gellid caniatu y fath dybiaeth, byddai dyn y gwrthrych naturiaethol mwyaf anghyfrifol yn yr holl byd ; a'i fodolaeth yn ddiregelwch amhlymiadwy ; ac ni byddai un

modd adnabyddus i gysoni ei sefyllfa a'i dynged â doethineb, uniondeb, a haelfrydedd y Creawdwr.*

DOSPARTH IV.—AR YMESTYNIAD PARHAUS Y MEDDWL AT
BERFFEITHRWYDD.

Fel ychwanegiad at yr ymresymiad blaenorol, gellid dywedyd yr *ymddengys enaid dyn yn alluog o fyned rhagddo yn barhaus at berffeithrwydd deallol a moesol, ac o fwynhau dedwyddwch yn mhob sefyllfa o'i yrfa, heb byth gyrhaedd terfyn i'w ymdeithiau*. Nid ydym yn gallu canfod terfynau i olrheiniau y deall yn y byd hwn, ond y cyfryw ag sydd yn codi oddiar ei gysylltiad â chorph amroso, yr hwn sydd wedi ei gadwyno i wared, megis wrth bwynt neillduol yn nîrfawredd y greadigaeth. Y mae yn alluog o gyrhaedd graddau newydd o wybodaeth hyd derfyn olaf ei berthynas âg amser, uwch cyrhaeddiadau mewn rhinwedd, dymuniadau mwy gwresog am berffeithrwydd moesol; ac y mae anfeidroldeb y Creawdwr, a dirfawredd y greadigaeth ar yr hon y mae yn llywyddu, yn faes ag y gall ei olrhain dros byth, a chynulliad o wrthrychau, ar ba rai y dichon i'w alluoedd gael eu harfer yn barhaus, heb yr arwydd lleiaf iddo gyfarfod byth â therfyn i atal ei ymdeithiau meddyliol.

Gan na allaf egluro y testyn hwn mewn iaith fwy prydferth a nerthol nac a wnaed eisoes gan Draithodydd enwog, mi a gymeraf y rhyddid o ddyfynu ei eiriau. "Pa fodd y gall byth fyned i feddwl dyn," meddai yr ysgrifenydd rhagorol hwn, "dybied y bydd i'r enaid sydd yn alluog o'r fath ragoniaethau diderfyn, ac o dderbyn gwellhad adnewyddol dros

* Ymddengys fod y fath ystyriaethau ag a ddygais yn mlaen yn awr wedi cael argraph bwysig ar feddyliau yr athronwyr boreuol. "Pan yr ystyriwyf," medd Cicero, "fywiogrwydd rhyfeddol y meddwl, y fath adgof sydd ynddo am bethau a fu, a'r fath alluoedd i dreiddio i bethau dyfodol—pan y gwelwyf y fath nifer o gefyddydau a gwyddoriaethau, a'r fath luaws o ddarganfyddiadau yn codi o honynt,—yr wyf yn credu yn ddiysgog na all nater ag sydd yn cynwys gymaint o bethau ynddi ei hun fod yn farwol." Cicero *de Senectute*, cap. 21. Ac os ymddangosai y ddadl hon yn gref, hyd yn oed yn amser Cicero, pa beth a ddywedir yn awr pan y mae hi wedi derbyn adgyfnerthiad mawr drwy y celfyddydau, y gwyddoriaethau, y dyfeisiadau a'r darganfyddiadau lluosog a wnaed yn yr oes yr ydym ni yn byw ynddi.

byth, syrthio ymaith yn ddim, gydag y byddo wedi ei greu? Ai yn ofer y gwnaed y galluedd hyn? Y mae yr anifail yn cyrhaedd nod o berffeithrwydd dros yr hwn nis gall byth fyned. Mewn ychydig o flynyddau y mae yn cyrhaedd pob rhagoriaeth a all ei dderbyn; a phe y byddai byw ddeng mil mwy, eto ni byddai ond y peth ydyw yn awr. Pe byddai i enaid dynol sefyll felly yn ei ragoriaethau, pe byddai ei alluedd wedi cynhyddu yn gyflawn, heb allu myned dim yn mhellach, mi a dybiwn y gallai syrthio ymaith i ddideimladrwydd, a disgyn ar unwaith i gyflwr o ddihanfodedd. Ond a allwn ni gredu y bydd i fôd meddylgar, sydd yn myned rhagddo yn barhaus mewn gwellhad, ac yn teithio o berffeithrwydd i berffeithrwydd, gydag y byddai wedi edrych o amgylch i waith y Creawdwr, a gwneud ychydig o ddarganfyddiadau o'i ddaioni, ei ddoethineb, a'i allu, gael ei ddistrywio gydag y byddai yn cychwyn allan, ac yn nechreuad ei ymofyniadau?

“Ymddengys dyn felly, a'i ystyried yn ei sefyllfa bresenol, fel pe byddai wedi ei ddanfôn i'r byd yn unig i genhedlu ei ryw. Y mae yn darparu olynydd iddo ei hun, ac yna yn cilio o'i swydd, i roddi lle i un arall:—

Etifedd yr ei gyn-etifedd draw,
Fel tôn yn hyrddio tôn.”

Nid ymddengys ei fod wedi ei eni i fwynhau bywyd, ond i'w gyflwyno i eraill ar ei ol. Nid yw hyn yn annhriodol i'w ystyried am yr anifeiliaid sydd wedi eu ffurfio er ein gwasanaethu ni, ag a allant ateb eu dyben mewn bywyd byr. Y mae y pryf-sidan wedi gwau ei wê, yn dodwy ei wyau, ac yn marw. Ond ni all dyn byth gymeryd i fewn ei gyflawn fesur o wybodaeth heb amser i blygu ei nwydau, sefydlu ei enaid mewn rhinwedd, a dyfod i fynu i berffeithrwydd ei natur, cyn cael ei hyrddio ymaith oddiar yr esgynlawr. A wnai Bôd anfeidrol ddoeth y fath greaduriaid ardderchog at ddybenion mor wael? A ymhyfryda efe mewn ffurfio y fath greaduriaid deallol anhymig, bodau rhesymol o fywyd mor fyr? A roddai efe dalentau i ni heb fod i'w hymarfer? galluedd nad ydynt byth i gael eu boddhau? Pa fodd y gallwn ni ganfod y Doethineb sydd yn disgleirio yn ei holl weithredoedd yn

ffurfiad dyn, heb edrych ar y byd hwn fel maethle ar gyfer y nesaf? a chredu fod yr amrywiol genhedlaethau o greaduriaid rhesymol sydd yn codi i fynu ac yn colli o'r golwg, mewn dilyniad cyflym i barhau, i dderbyn egwyddorion cyntaf eu bodolaeth yma, ac wedi hyny i gael eu symud i hinsawdd mwy cyfeillgar, lle y gallant ymagor a blodeuo i dragwyddoldeb.

Nid oes, yn fy marn i, yr un ystyriaeth mwy dymunol na hyn mewn crefydd, sef am y gwellhad gwastadol a all yr enaid ei wneuthur yn yr ymestyniad at berffeithrwydd ei natur, heb byth gyrhaedd ei derfyn. Y mae yn edrych ar yr enaid yn myned rhagddo o nerth i nerth, ystyried ei fod yn disgleirio byth mewn graddau adnewyddol o ogoniant, ac yn ymlwyrchu i dragwyddoldeb; y bydd yn ychwanegu rhinwedd at rinwedd, a gwybodaeth at wybodaeth, yn dwyn gydag ef rywbeth tra chydunol a'r ymgais sydd yn naturiol yn meddwl dyn. Ië, rhaid ei fod yn beth dymunol i olwg Duw ei hun weled y greadigaeth yn ymbrydferthu yn ei olwg yn barhaus, ac yn tynu yn nes ato ei hun mewn graddau mwy o debygrwydd iddo.

"Mi a debygwn fod yr ystyriaeth hwn am ymestyniad yspryd meidrol at berffeithrwydd yn ddigonol i atal pob cenhig mewn natur is, a phob dirmyg mewn natur uwch. Y mae y cerub hwnw sydd yn awr yn ymddangos fel duw wrth enaid dyn, yn gwybod yn burion y daw adeg o amgylch yn nhragwyddoldeb, pan y bydd yr enaid dynol mor berffaith ag ydyw ef yn awr: ië, pan yr edrycha i lawr ar y graddau hwnw o berffeithrwydd yn gymaint ag y mae yn awr yn fyr o hono. Y mae yn wir, pa fwyaf y parhâo natur i ymddyrchafu, a thrwy y moddion hwnw i gadw ei ragoriaeth a'i urddas yn ngraddfesurfa bodolaeth; ond y mae efe yn gwybod, mai po uwchaf y byddo y sefyllfa y saif ynddi yn awr, y bydd i'r natur is esgyn ato, ac ymddisgleirio yn yr un gradd o ogoniant.

"Gyda'r fath syndod a mawrhad y gallwn edrych i'n heneidiau ein hunain, lle y mae y fath drysorau cuddiedig o rinwedd a gwybodaeth, gyda ffynhonnau anhysbyddadwy o berffeithrwydd? Ni wyddom eto beth a fyddwn, ac ni ddaw i galon dyn byth ddirnad y gogoniant a fydd yn wastadol yn nghadw iddo. Y mae yr enaid o'i ystyried yn ei berthynas a'i Greawdwr, fel un o'r llinellau hyny yn nghelfyddyd rhif a mesur, a all nesau at linell arall am byth, ond eto heb ei

chyffwrdd; ac a oes unrhyw feddwl mor hyfryd, a'r ystyr-iaeth o honom ein hunain yn nesau yn barhaus at yr Hwn sydd, nid yn unig yn safon perffeithrwydd, ond dedwyddwch hefyd!"*

DOSPARTH V.—AR Y CYLCH DIDERTYN O OLYGIAD SYDD YN YMAGOR I'R GALLUOEDD DYNOL TRWY EITHAFOEDD EANGDER A PHARHAD.

Y mae y cylch annherfynol o olygiad sydd yn agored i'r dychymyg dynol trwy anfeidroedd eangder a pharhad, a'r wybodaeth yr ydym yn alluog i'w chyrhaedd mewn perthynas i ardaloedd pellenig y bydysawd, yn brawf tebygol, a thystiolaeth gadarn am dragwyddol dynged dyn.

Pe buasai y bydysawd yn gynwysedig yn unig o'r belen ar yr hon y preswylwn ni, gyda'i pherthynasau, a phe na buasai yr eithafoedd sydd yn ei chylchynu yn ddim amgen na gwagder annherfynol, ni buasai yn ymddangos yn gymaint syndod i fodolaeth dyn derfynu yn y bedd. Gwedi ymdaith ar wyneb y belen ddaearol am bedwar ugain neu gan mlynedd, ac arolygu holl amrywiaeth ei gwyneb, wedi profi llawer o'r drygau naturiol a moesol cyssylltiedig a'i ffurfiad presenol, a phrofi fod "pob peth yn wagedd a gorthrymder yspryd," ac nad oedd yr un golygiad uwch, na chylech pellach i ymarferiad ei alluoedd i ymgynyg i'w sylw, byddai yn barod i waeddi gyda Job, "Ffieiddiais einioes, ni fynwn fyw byth; paid â mi, canys oferedd yw fy nyddiau: dewisai fy enaid ymdagu â gampau yn hytrach na bywyd." Rhedeg drachefn dros yr un cylch o bleserau diles, a syllu yn wastadol ar yr un gwrthrychau, o'r naill ganrif i'r llall, heb obaith mwynhad dyfodol, ni fforddiai yr un boddhad cyfartal â dymuniadau a galluoedd dyn. Pylai ei alluoedd, dinystrai ei ymadferth, attaliai yn barhaus ei ymestyniad at berffeithrwydd, ac ymwibiai yn ofer yn nghanol y gwagle mawr mewn ymofyniad am wrthrychau i gyffroi ei fywiogrwydd.

Ond, tu hwnt i derfynau yr olygfa ddaearol hon, y mae "golygfa eang a diderfyn yn gorwedd o'n blaen;" ac y mae

* *Spectator*, vol. ii.

goleuni cynhyddol gwyddoriaeth ddiweddar wedi ein galluogi i deithio i ardaloedd pellenig, ac i ddirnad graddau am rai o'u gwrthrychau goruchel ac ardderchog. O fewn terfynau cyfundrefn yr haul, o'r hon y mae ein daear ni yn ffurfio rhan, darganfyddwyd naw-ar-hugain o blanedau, sydd yn cynwys crynswm o ddefnydd rhagor na dwy fil a phum cant o weithiau yn fwy na'r ddaear, heblaw y gwibser lluosog sydd yn teithio ardaloedd y planedau yn mhob ffordd, a phellder dirfawr yr *Haul*, sydd fel bydysawd ynddo ei hun, ag sydd bum cant o weithiau yn fwy na'r ddaear a'r holl blanedau a'r ser gwibiog yn nghyd. Y mae y cyrph hyn yn gwahaniaethu oddiwrth eu gilydd yn eu maintioli, eu pellder, a'u hysgogiadau, ac yn y golygfeydd sydd yn amrywio eu harwyneb, a rhai o honynt yn cael eu cylchynu â'r gwrthrychau mwyaf ysblenydd a gogoneddus. Ymddangosant fel wedi eu dodrefnu â phob peth gofynol er cyfleusdra preswylad bodau deallgar—yn alluog i gynwys poblogaeth fyddo lawer mil o weithiau yn fwy na'n daear ni, ac ydynt yn ddiau yn cael eu cyfaneddu gan afrifed o greaduriaid rhesymol. O fewn terfynau y gyfundrefn hon, caiff enaid dyn ddigon o le i lawn ymarferiad a'i holl alluoedd, ei gynheddfau, a'i fywiogrwydd, am ystod dilyniad cyfres o oesau.

Nid yw ein golygiadau am y bydysawd, pa fodd bynag, wedi eu cyfyngu i'r gyfundrefn, â'r hon y mae a wnelom ni yn benaf. Bernir, ar sail gadarn, fod pob seren sydd yn disgleirio yn ffurfafen y nef, yn *haul*, ac yn ganolbwynt i ryw gysawd fawreddog, debyg i'r eiddom ein hunain, ac efallai, yn cael eu cylchynu gan fydoedd eangach a disgleiriach na'r un o'r planedau y gallwn ni eu hardremio. Y mae yn agos i fil o'r cysawdau hyn yn amlwg i bob sylwedydd pan y cyfyd ei lygad ar noswaith glir y gauaf at eangder y nen. Tu draw i'r oll ag sydd yn weledig i lygad noeth y mae drych-beiriant cyffredin yn ein cynorthwyo i ganfod amryw filoedd yn ychwaneg. Gyda syll-wydr yn mwyhau yn gryfach, gellir canfod deng mil yn rhagor, sydd yn gorwedd yn wasgaredig mewn pellder anfesurol oddiwrth y rhai blaenaf. Gyda'r offerynau goreu ag y mae celfyddyd wedi ei ffurfio yn barod, canfyddwyd llawer o filiynau yn ngwahanol barthau y ffurfafen—heb adael un lle i amheuaeth nad oes canoedd o filiynau yn ychwaneg, y rhai na chenfydd llygad dyn byth mo honynt yn ei sefyllfa bresenol, yn wasgaredig trwy lwybrau annher-

fynol creadigaeth. -Felly, ni ymddengys fod terfynau i olygfa Gallu Creadigol, nac i'r ymerodraeth eang dros yr hon y mae llywodraeth foesol yr Hollalluog yn cyrhaedd. Yn nghanol yr olygfa ddiderfyn hon o Ddoethineb a Hollalluogrwydd, y mae yn amlwg y gall yr enaid ymchwilio mewn llawn ymarferiad o'i holl alluoedd, dros oesau mor lluosog a dyferion y môr, heb byth daro wrth derfyn i atal ei ymdeithiau.

Yn awr, dylid sylwi yn ofalus, yn y lle cyntaf, fod Duw wedi cynysgaeddu meddwl dyn â'r galluoedd hyny, trwy y rhai y mae ef wedi ei wneud yn alluog i fesur maintioli y dddear, a phellder y planedau, a gwneud yr holl ddarganfyddiadau eraill yr wyf yn awr yn cyfeirio atynt. Y mae ef wedi arwain y meddwl dynol, yn ffordd ei ragluniaeth, i ddi-lyniad o fyfyrion, ag sydd wedi paratoi y ffordd i'r dyfeisiadau hyny, trwy y rhai y mae mawredd ac eangder ei weithrediadau yn ardaloedd pellenig yr eithafcedd mawr, wedi eu harddangos o flaen cin golwg. Ymddengys gan hyny, mai ei *ewylllys a'i furiad* ydoedd, ar fod gogoniant ei ymherodraeth yn mhellderau y greadigaeth, mewn mesur, i gael ei ddadlenu i drigolion ein byd.

Yn mhellach, pan y byddo yr enaid unwaith wedi cael tremiad ar orfawredd ac eithafcedd creadigaeth, y mae yn teimlo yr *awydd cryfaf*, am gael symud y llen sydd yn awr yn gorchuddio rhyngom ni a gororau pellaf y greadigaeth, ac i fyfyrrio, mewn llai o bellder, ogoniant y bydoedd, y rhai y mae eu hauliau yn ymddangos i ni yn serenu o bell. Y mae mil o dybiau ac ymofyniadau yn ymgynyg i'r meddwl mewn perthynas i'r cysawdau a'r bydoedd sydd yn wasgaredig drwy yr eangder mawr. A ydyw yr holl belenau mawrion hyn wedi eu poblogi a phreswylwyr? a ydynt wedi eu cysylltu yn nghyd dan lywodraeth Duw, fel gwahanol ranau o un trefniant moesol? A ydyw eu preswylwyr yn greaduriaid deallgar pur, neu a ydynt yn agored i ymosodiad drygau naturiol a moesol? Pa fath raddau o uchder a dealltwriaeth sydd yn eu plith? Pa ohebiaeth a ddaliant â pharthau eraill yr ymerodraeth Ddwyfol? Pa ddarganfyddiadau a wnaethant hwy am berffieithderau y Duwdod, ac am gynllun ei lywodraeth, ac am eangder ei deyrnas? Gyda pha fath gyrph y maent hwy yn gallu ymwneud â'r byd defnyddiol? Gyda pha fath ermig o ddirnadaeth, a pha fath alluoedd o ddeall y maent wedi eu cynysgaeddu? Pa alluoedd ac ermig gwahanol i'r eiddo dyn

sydd ganddynt, ac wrth ba ddeddfau y mae eu cynrdeithas-garwch yn cael ei reoli? A ydyw haelfrydedd a chariad yn wastadol yn disgleirio yn eu gwedd, ac a ydyw gor-lawenydd yn wastadol yn cynhesu eu calon? Pa alluoedd sydd ganddynt er cyflym ysgogiad? A ydynt wedi eu cyfyngu o fewn terfynau yr un byd, fel yr eiddom ni, neu a allant hwy ehedeg o'r naill fyd i'r llall ar adenydd seraph? Pa dir-ddarluniau prydferth sydd yn addurno eu preswylfeydd? Pa ogoniant nefol sydd yn cael ei ddal ger eu bron yn destynau eu myfyrdod yn wybren y nef? Pa arddangosiadau gweledig o bresenoldeb a gweithrediad y Creawdwr sydd yn cael ei ddatguddio iddynt? Trwy ba foddion y maent yn cael eu dwyn yn mlaen yn eu hystyniad at berffeithrwydd deallol a moesol? Pa wyddoriaethau y maent yn eu dysgu—pa wrthrychau sydd yn dwyn eu prif sylw—yn mha ffurfiau arddwysaidd ac aruchel o addoliad y maent yn ymuno? Pa gyfnewidiadau neu chwyldroadau a gymerodd le yn eu plith? Pa orchwylion y mae eu hanesion yn eu cofnodi? Pa olygfeydd o ogoniant neu ddychryn sydd wedi eu dangos tuag at unrhyw gysawd neu dalaeth neillduol yn yr ymerodraeth eang? A ydyw pechod, afiechyd, a marwolaeth yn gwbl ddieithr iddynt, ac a ydyw eu trigolion yn ymhyfrydu yn dragwyddol yn ardaloedd anfarwoldeb? Pa wybodaeth sydd ganddynt am gymeriad a chyflwr preswylwyr ein daear ni, ac am y gyfundrefn y mae hi yn rhan o honi? Pa *amrywiaeth* o fodau synhwyrgar a deallgar sydd i'w canfod yn ngwahanol gysawdau y byd mawr? Pa *wahaniaeth* golygfeydd allanol, uwchlaw dim a welodd llygad dyn, neu a all ei ddychymyg ddirnad, sydd yn cael eu harddangos trwy y bydoedd lluosog sydd yn cyfansoddi yr ymerodraeth fawr? Pa gysawdau sydd, a pha olygfeydd o allu creadigol sydd yn cael eu dangos yn yr ardal annherfynol sydd yn gorwedd tu draw i derfynau tremiad dyn? Tua pha adeg mewn parhad y daeth adeilad ardderchog y greadigaeth i fod cyntaf? Pa ddilyniad o grëedigaethau a gymerodd le er pan y daeth y byd defnyddiol gyntaf o law y Creawdwr Hollalluog? Pa fydoedd a bodau newyddion sydd yn dyfod i fod yn barhaus yn y gwagle mawr? A ydyw yr adeilad greuedig gadarn hon i barhau byth—ac i dderbyn ychwanegiadau newydd yn barhaus at ei phoblogaeth a'i gogoniant, tra y byddo tragwyddoldeb yn treiglo yn mlaen? A beth ydyw y dyben penaf a gwblheir yn y cynulliad anfeidrol o fodau defnyddiol a deallgar, ac ai nid yw dyn byth

i gael gweled y golygfeydd hyn wedi eu dadlenu ychydig yn eglurach?

Gellid lluosogi ymofyniadau fel hyn yn ddiddiwedd, i'r rhai na ellir cael atebion boddhaol, tra y byddom yn ein sefyllfa bresenol. Y mae enaid dyn yn cael ei lanw â syndod a rhyfeddod, nes o'r braidd ei golli ei hun yn yr olygfa anfeidrol sydd yn cael ei harddangos o'i flaen,—ac y mae yn canfod ar unwaith, mewn trefn i gyrhaedd gwybodaeth gyflawn am gymeriad a phrïodoledau y Duwdod—i dreiddio i ddyfn-derau ei gynlluniau a'i weithrediadau—ac i fyfyrïo ar lawn ogoniant ei ymerodraeth,—y byddai yn ofynol cael oesau o rifedi ser y nef; ac os nad oes yr un fodolaeth ddyfodol yn ei aros tu draw i'r bedd, fod ei ddymuniadau gwresog am wellhad a dedwyddwch cynhyddol, a'i obaith am ddyfod yn fwy adnabyddus o'r byd a'i Awdwr, i derfynu mewn bythol siomedigaeth.

Yn mhellach, y mae meddwl dyn, nid yn unig wedi ei gyffro â dymuniadau gwresog am amlygiad mwy cyflawn o ryfeddodau yr olygfa ddiderfyn hon, *ond y mae hefyd wedi ei gynysgaeddu â galluoedd er cyrhaedd cylch diderfyn o wybodaeth mewn perthynas i ardaloedd pellenig y byd, a phrïodoliaethau ei Awdwr.* Y rhai sydd wedi cymeryd yr ymdeithiau ängaf trwy faesydd gwyddoriaeth, ydynt yn canfod yn barhaus eu bod yn alluog i dderbyn gwybodaeth ychwanegol at yr hyn a gyrhaeddasant yn barod, ar bob testyn, ac i barhau eu hymofyniadau tu draw i gylch y gyfundrefn weledig, a thybied fod y moddion er ymchwiliad o fewn eu cyrhaedd. Pe byddai i enaid dyn gael ei drosglwyddo i fyd pellenig, er engrafft, i'r blaned *Sadwrn*—pe caniateid iddo fyfyrïo wrth ei bleser ar symudiadau rhyfeddol ei fodrwyau, ac amrywiol arddangosiadau naturiaethol ei leuadau; yr amrywiaeth o dir-ddarluniau sydd yn addurno ei wyneb, a'r golygfeydd nefol a arddengys ei ffurfafen—pe byddai iddo ymglydnabyddu a'i drigolion, dysgu y cyfreithiau wrth ba rai y mae ei drefn gymdeithasol yn cael ei rheoli, a'r gwyddoriaethau y maent yn eu dysgu, yr addoliad yn mha un y maent yn ymuno, a'r prif weithrediadau a'r dygwyddiadau ag y mae eu hanesion yn eu cofnodi,—ni chanfyddai fwy o anhawsder wrth gyrhaedd a thrysori yn nghyd y fath hysbysiaeth, nac a wna yn awr wrth wrando hanes gan ymdeithydd, a gwybodaeth am arferion a defodau unrhyw lwyth anadnabyddus o ddynolryw, ac am natur y

terfynau daearyddol a feddianont. Pe byddai i genhadau angylaidd gael eu hanfon o fil o fydoedd, ar amserau dilynol, i'n byd ni, i ddarlunio golygfeydd naturiol a moesol, ac i draethu am y dilyniad o oruchwyliaethau priodol i bob byd—byddai lle digonol yn meddwl dyn i drysori yr holl hysbysiaeth, er maint y trysorau gwyddoriaethol a fyddai wedi eu crynhoi yn nghyd eisoes. Ni byddai i'r fath hysbysiaeth ddifodi dim o'r wybodaeth oedd genym yn flaenorol, nac atal ein mynediad rhagom yn ein hymchwiliadau parhaus. Ond yn y gwrthwyneb; ïangai alluoedd y meddwl, bywiocâi y cynheddfau, ac ychwanegai gyffroadau newyddion yn y galluoedd er ymroad. Ar sail y fath hysbysiaeth, gallai yr enaid olrhain golygiadau newyddion, ac arddangosiadau dieithr o Ddwyfol ddoethineb, dealltwriaeth, ac uniondeb, a chyrhaedd syniadau ïangach am gymeriad Duw—yn union fel y gwneir, ar yr un pryd, oddiwrth fyfyrriaeth ar y gwrthrychau, a'r goruchwyliaethau hyn sydd o fewn ein cyrhaedd. Ni ellir gosod terfyn i'r fath ymchwiliadau a chynydd deallol, os ydyw yr enaid wedi ei fwriadu i oroesi datodiad ei osail farwol. Nid oes eisieu dim ond ei osod mewn sefyllfa lle y caniateir i'w alluoedd ymeangu yn briodol, a'r man y byddo y rhwystrau naturiol a moesol sydd yn atal eu hymarferiad wedi eu cwbl symud ymaith.

Gellid sylwi yn mhellach, ar sail yr hyn a ddywedwyd, nad yw yr holl wybodaeth a ellir ei gyrhaedd yn y sefyllfa bresenol ond megis diferyn o'r môr, mewn cydmariaeth a'r "trysorau gwybodaeth a doethineb" a ellir eu cyrhaedd yn y byd tragwyddol. Gellid cydmaru cydraddoldeb y naill ar gyfer y llall, fel maintioli y ddaear ar gyfer yr holl fydoedd a'r cysawdau aneirif sydd yn cyfansoddi y bydysawd. Y mae dybenion, gwrthrychau, a golygfeydd mewn *amrywiaeth diderfyn* yn nhalaeth pellenig creadigaeth, fel y mae genym le i gredu, oddiwrth yr amrywiaeth sydd yn ein cysawd ddaearol ni, os ydyw pob byd yn cael ei boblogi gan wahanol rywiau, yn gwahaniaethu yn eu cyfansoddiad naturiol a'u golygiad allanol, os ydyw goruchwyliaethau y Creawdwr tuag at y preswylwyr y fath ag na amlygwyd i unrhyw fyd arall, os ydyw 'mawr amryw ddoethineb Duw' yn nhrefniad eu bywyd yn cael ei amlygu mewn ffordd nas amlygwyd i unrhyw ddosparth o greaduriaid deallgar—ac mewn gair, os ydyw pob talaeth o'r creadigaeth yn amlygu *datguddiad neillduol* o'r

Duwdod,—gallem benderfynu nad yw yr holl wybodaeth am Dduw, ei weithredoedd, a'i oruchwyliaethau, a ellir, ei gyrhaedd yn y bywyd hwn, ond megis llewyrch egwan canwyll mewn cydmariaeth â disgleirdeb goleuni yr haul ganol dydd. Y rhai sydd wedi gwneud yr ymchwiliadau eangaf a dyfnaf i ryfeddodau natur, ydyw y rhai sydd wedi eu hargyhoeddi fwyaf o'u hanwybodaeth eu hunain, ac am y maesydd diderfyn o wybodaeth sydd yn aros eto heb eu holrhain. Yr oedd Syr Isaac Newton wedi defnyddio y rhan fwyaf o'i oes yn rhai o'r ymchwiliadau ardderchocaf a all ddwyn sylw meddwl dyn, ac eto efe a ddywedodd ychydig cyn ei farwolaeth, "Nis gwn i pa beth a allaf ymddangos i'r byd, ond i mi fy hun yr wyf yn ymddangos fel bachgenyn yn chwareu ar làn y môr, ac yn difyru fy hun, yn awr ac eilwaith, wrth ganfod ambell bledren neu gragen dlysach nac eraill, tra y mae eigion mawr gwirionedd yn gorwedd heb ei ddatguddio o'm blaen. Ac a ydyw yn rhesymol barnu, wedi cael cip-olwg ar drysorau diderfyn Dwyfol wyddoriaeth i lewyrchu ar ei feddwl, nad ydyw ond i dreulio ychydig fisoedd neu flynyddoedd mewn dymuniad a gohiriad pryderus, ac yna i gael ei ddiffodd am byth?

Gellid sylwi yn mhellach, mewn cysylltiad a'r sylwadau blaenorol—*fod yn rhaid fod creadigaeth y fath fydydau eang wedi ei furiadu yn benaf er arddangos priodoliaethau y Duwdod, ac er rhoddi boddhad a dedwyddwch i'r creaduriaid deallol a a ffurfiodd.* Nid yw y Creawdwr yn sefyll mewn angen am gynulliad dirifedi o fydoedd, a graddau is o greaduriaid deallgar, mewn trefn i sicrhau neu ychwanegu ei ddedwyddwch. Yr oedd efe yn hanfodi *ei hunan* dros afrifed o oesau cyn creu y byd, ac yn anfeidrol wynfydedig mewn myfyriaeth ar ei dragwyddol ragoriaethau ei hun. Nid oes yr un rheswm arall, gan hyny, a ellir ei ddwyn yn mlaen am ffurfiad y byd, ond er boddhau ei greaduriaid rhesymol, ac fel y rhoddai arddangosiad o ogoniant anfeidrol ei natur i raddau diderfyn o greaduriaid deallgar. Ni all deng mil ddeng mil o weithiau o hauliau, gyda'u perthynasau ysblenydd o blanedau, gwibser, lleuadau a modrwyau, roddi yr un olygfa o newydd-deb er eangu na boddhau y Meddwl Tragwyddol, gan eu bod wedi hanfodi yn nghynlluniau a golygiadau y Duwdod, drwy yr oesau annghyfrifol oedd wedi myned heibio er tragwyddoldeb. Ac ni ffurfiodd efe y gweithredoedd hyn er gwellhad na hysbysiaeth *yr un bôd.* Rhaid ynte fod adeiladaeth ardderchog y

hydysawd, gyda'u holl fwynhad naturiol a deallol, wedi eu bwriadu yn benaf er addysg a chyfleusdra bodau deallgar is, ac i fod yn wasanaethgar fel esgynlawr, ar yr hwn y byddai i alluoedd Dwyfol nerth a doethineb, a ffrydiau Dwyfol hael-frydedd gael eu harddangos. Ac a allwn ni dybied fod y byd defnyddiol yn parhau, a'r meddyliau deallgar er mwyn pa rai y cafodd ei adeiladu, yn cael eu goddef i suddo i ddiddymiant?

Eto, *ni ellir addef, yn gyson a phriodoliaethau Duw, y bydd iddo gwbl siomi dymuniadau a gobeithion rhesymol yr enaid dynol, y rhai a blannodd ac a feithrinodd ef ei hun.* Os nad oes ganddo fwriad pellach o foddhau creaduriaid rhesymol, gydâg arddangosiad helaethach o anfeidroledd a gorfawredd ei weithredoedd, nid yw yn ymddangos yn debyg y goddefasai iddynt wneud y darganfyddiadau hyny sydd wedi eu dwyn i oleuni yn barod mewn perthynas i eangder a gogoniant ei ymerodraeth. Ni allesid gwneud y darganfyddiadau hyny heb ei oddefiad a'i gyfarwyddyd, neu heb y galluoedd a'r moddion hyny a ddarparodd efe ei hun. Gan hyny, wrth oddef i drigolion ein byd ni gael cip-olwg o bell ar olygfa ddiderfyn ei weithredoedd, rhaid ei fod wedi bwriadu cyffroi y dymuniadau gwresog hyny, y rhai a foddheir mewn byd dyfodol, fel dechreuad o'r dilynïad hyny o fyfyrdodau a ddygir yn mlaen gyda brwdfrydedd cynhyddol trwy dragwyddoldeb, hyd nes y byddom yn alluog i ganfod a chynhwys trefniadau a dyfeisiau, dybenion äang, a gwyrthiau Gallu a Doethineb, y rhai a arddangosir trwy bob parth o'r gyfundrefn gyffredinol. Byddai tybied y gwnai y Creawdwr ddadlenu golygfa anghyflawn ac anmherffaith o ryfeddodau creadigaeth, a chyneu *hiraeth a dymuniad rhesymol* yn unig i'r dyben o *siomi a phoenyddio ein dysgwylïadau*, yn arddangos cymeriad moesol y Duwdod yn israddol i'r creadur marwol mwyaf halogedig. Byddai yn ddadl dros fath o *dwyll, cenfigen, a malais*, sydd yn hollol wrthwynebol i gymeriad Bôd anfeidrôl ei haelfrydedd. Fel mai ei ddaioni oedd y brif egwyddor a'i cymhellodd i'n dwyn i fodolaeth, rhaid i ni ystyried ei ymddygiad yn anfeidrôl bell oddiwrth bob peth ag sydd yn ymylu ar genfigen, malais, neu ddymuniad i boenyddio a siomi gobeithion rhesymol ei creaduriaid. Y mae ei gymeriad cyffredinol, fel y mae wedi ei amlygu yn ei weithredoedd, yn ein harwain i benderfynu, yn lle bod yn dueddol i boenyddio creaduriaid rhesymol a ffurfiodd, ei fod yn alluog ac ewyllys-gar i wneud iddynt ac erddynt, 'y tu hwnt i bob peth yr

ydym ni yn eu dymuno, neu yn eu meddwl.' Pe buasai wedi bwriadau cyfyngu ein dymuniadau i fwynhad synhwyrgar yn y bywyd presenol, ni buasai ar breswylfod dyn angen dim yn ychwaneg o drefniad ac addurniad, nac sydd yn angenrheidiol i ffau y llew, neu loches y dywalgi, ac heb ddim amlygiad pellach o ardderchogrwydd ei ymerodraeth gael ei ddadlenu i'n golwg.

Felly, gan yr ymddengys fod y byd mawr wedi ei gyfoethogi â chysawdau dirifedi, ëang ac anfesurold yn eu mawredd—gan fod Duw wedi cynysgaeddu meddwl dyn â galluoedd drwy ba rai y mae efe wedi olrhain rhan o'r ardaloedd pellenig—gan fod yr enaid yn teimlo awydd gwresog i gael dadleniad llawnach o'i ardderchogrwydd a'i fawredd—gan ei fod wedi ei ddonio â galluoedd i dderbyn cynydd diderfyn mewn gwybodaeth ar y testyn hwn—gan nad yw yr holl wybodaeth a all ei gyrhaedd yn ei sefyllfa bresenol am weithrediadau a llywodraeth Duw ond megis dim, mewn cydmariaeth a'r golygiadau a all y bythol-fyd eu hegluro—gan fod y bydysawd a'i ogoniant defnyddiol wedi eu bwriadu yn benaf er boddhau meddyliau deallgar—a chan ei fod yn eglur yn anghyson â chymeriad moesol y Duwdod i feithrin dymuniadau a disgwyltiadau, y rhai a ddyrysa ac a sioma efe yn y diwedd,—ymddengys y canlyniad yn anocheladwy, *fod dyn wedi ei ragdrefnu i fodolaeth anfarwol*. Yn ystod parhad y cyflwr hwnw daw ei alluoedd i'w llawn ëangder, a bydd digon o le i'w harfer ar fyrdd o wrthrychau a dygwyddiadau sydd yn awr wedi eu cysgodi â thywyllwch a dirgelwch. Bydd yn alluog i dreiddio yn fwy cyflawn i gynlluniau a gweithrediadau y Duwdod—i ganfod golygiadau newyddion am y Meddwl Tragwyddol, a dadblygion newydd o anfeidrol Ddoethineb a Bwriad, amlygiadau newydd o Hollalluogrwydd, Daioni, a Dealltwriaeth,—ac i gyrhaedd golygiad manylach ac ëangach am briodoliaethau y Duwdod, ac am gysylltiadau, perthynasau, a dibyniad gwrthrychau yn y gyfundrefn naturiol a moesol ëang hono, dros ba un y mae ei lywodraeth yn ymestyn.

DOSPARTH VI.—AR ALLUOEDD MOESOL DYN.

Y mae y galluoedd moesol ag y mae dyn wedi ei gynysgaeddu â hwy, yn brawf tebygol cryf o'i anfarwol dynged.

Y mae dyn wedi ei ffurfio at *weithrediad* yn gystal ag at fyfyrdod. I'r dyben hwn, y mae galluoedd, egwyddorion, greddfau, teimladau, a serchiadau, wedi eu cyd-blethu â'i gyfansoddiad; y rhai sydd yn gynorthwyol i'w gynydd mewn rhinwedd, ac yn ei gymhell i gefnogi dedwyddwch eraill. Y mae y galluoedd a'r egwyddorion gweithgar hyn, fel y deall, yn alluog o wellhad dirfawr drwy sylw ac ymarferiad, trwy brofion ac anhawsderau, a thrwy helaethiad ar ei olygiadau deallol. Y cyfryw ydynt y serchiadau mabol a brawdol; rhinwedd, cymhedrolder, uniondeb, haelfrydedd, cariad at gyfeillion a gwlad, dyngarwch a haelfrydedd cyffredinol. Er mor llygredig y mae ein byd wedi bod, y mae llawer o engreiffiau tarawiadol o'r rhinweddau hyn wedi cael eu dangos mewn oesau cyntefig a diweddar, sydd yn amlygu nerth, éangder, ac arucheledd galluoedd moesol dyn.

Pan y gwelwn ddynion yn cael eu cymhell gan syniadau ardderchog, ac yn dangos rhinweddau uchel, ac yn cyflawni gweithredoedd rhagorol—yn dangos caredigrwydd a haelioni mewn amgylchiad o gyfyngder, a thawelwch a hyder yn nghanol anhawsderau a pheryglon—yn dymuno cyfoeth yn unig er mwyn ei gyfranu—yn parchu lleoedd o awdurdod ac anrhydedd yn unig er mwyn rhoddi drygau i lawr, gwobrwyo rhinwedd, a chefnogi llwyddiant eu gwlad—yn goddef tlodi a chyfyngder gyda gwroldeb ardderchog—yn dioddef niweidiau a sarhad gydag amynedd ac ymostyngiad—yn atal dygasedd pan y byddo dial ar eu llaw—yn dangos hynawsedd a char-edigrwydd at elynion ac athrodwyr—yn gorchfygu nwydau a dymuniadau annheilwng yn nghanol y profedigaethau cryfaf—yn ymostwng i boen a dirmyg er mwyn cefnogi llwyddiant cyfeillion a pherthynasau,—ac yn aberthu llonyddwch, anrhydedd, cyfoeth, i.e. a bywyd ei hun, er daioni eu gwlad, neu er dyrchafu manteision dynolryw,—yr ydym yn canfod yn y fath siamplau agweddau y meddwl dynol, sydd yn dangos ei urddas a'i ragoroldeb, ac yn arwydd eglur o'i fod wedi ei drefnu ar gyfer uwch golygfa o weithrediad a mwynhad.

Hyd yn oed yn hanesion y byd Paganaid, yr ydym yn canfod rhai siamplau o'r fath rhinweddau disglaer. Yr ydym yn darllen am *Regulus* yn dioddef y poenydiau creulonaf, hyd angau ei hun, yn hytrach nac i'w eirwiredd gael ei gyhuddo, neu i'w ffyddlondeb i'w wlad gael ei amheu—am *Phocion* yn dioddef cynddaredd y llawws oedd wedi creuloni, drwy eu hargyhoeddi am eu drygau, ac ymdrech i gefnogi daioni ei wladwyr, ac a roddodd, fel ei orchymyn diweddaf i'w fab, pan yr oedd yn myned i gael ei ddienyddio, “ar fod iddo anghofio pa mor ddrwg yr oedd yr Atheniaid wedi ymddwyn at ei dad,”—am *Cyrus*, yr hwn oedd yn meddu amynedd, cymhedrolder, calonogrwydd, mawrfrydigrwydd, a syniadau ardderchog; ac a ddefnyddiodd yr oll i gefnogi dedwyddwch ei bobl,—am *Scipio*, yn ymddygiadau yr hwn yr oedd caredigrwydd a haelioni, daioni, boneddigeiddrwydd, uniondeb, mawrfrydedd, a diweirdeb yn disgleirio yn ysblenydd—ac am *Damon* a *Pythias*, oedd wedi eu cylmu yn nghyd yn rhwymau cyfeillgarwch, y rhai nad allasai dychrynfeydd angau dirmygus mo'u datod. Ond o holl nodweddau y byd paganaid, hynod am eu rhinwedd, ymddengys *Aristides* yn sefyll yn y gradd uwchaf. Yr oedd mawredd anarferol ei enaid (medd Rollin) yn ei godi i orchfygu pob nwyd. Yr oedd lles, pleser, ymgais, digofaint ac eiddigedd ynddo ef fel pe buasent yn cael eu gwisgo â chariad at rinwedd ac at ei wlad. Yr oedd teilyngdod eraill yn lle bod yn dramgwydd, iddo ef yn dyfod fel yr eiddo ei hun, drwy ei gymeradwyaeth o honynt. Dygodd ef lywodraeth yr Atheniaid yn ddymunol i'w gelynyon, drwy addfwynder, daioni, dynoliaeth, a chyfiawnder. Yr oedd yr egwyddor ddihunangais a ddangosodd yn nhrefniad y trysorau cyhoeddus, a'i gydymdeimlad a thlodi, yr hwn a gariodd bron i ormodedd, yn rhinweddau sydd uwchlaw dim a arferir yn ein hoes ni, fel y maent yn ymddangos o'r braidd yn anghredadwy. Yr oedd ei ymddygiad a'i egwyddorion yn wastadol yn gyson, ac yr oedd yn gadarn yn ei ymgais gyda'r hyn a dybiai yn gyfiawn; ac ni allai gyflawni y twyll lleiaf, neu gysgod o weniaeth, neu ffugiaeth, hyd yn oed mewn cellwair. Yr oedd ganddo y fath lywodraeth ar ei dymherau, fel y byddai yn wastadol yn gwneud aberth o'i les personol i ddaioni y cyhoedd. *Themistocles* oedd un o'r prif weithredwyr yn ei ddeoliad o Athen;—ond wedi ei alw yn ol, yr oedd yn ei gynorthwyo yn wastadol gyda'i gyngor a'i ddy-

lanwad; ac yr oedd yn llawen wrth godi clod ei elyn bob amser, gyda'r dyben o gefnogi daioni y cyffredin. Ac wedi hyny, pan y rhoddos dirmyg Themistocles gyfle manteisiol iddo ddial arno, yn lle ad-dalu y drwg a dderbyniodd oddiwrtho, gwrthodai uno a'i elynion; gan fod mor bell oddiwrth orfoleddu yn ngwyp ei elyn, ag y byddai bryd arall oddiwrth ofidio yn ei lwyddiant. Y mae y fath rinweddau yn dangos urddas a mawredd yn mhob meddwl y preswyliont ynddo, yr hyn sydd yn ymddangos yn anghydweiddol â'r drychfeddwl o'i fod i ymadael byth â phob gweithrediad ar awr angau.

Ond y siamplau enwocaf o uchel rinwedd yw y rhai a ganfyddir yn mysg y rhai a restrasant eu hunain gydag achos Cristionogaeth. Yr oedd yr apostol Paul yn siampl enwog o bob peth sydd yn ardderchog, gwrol, caredig, a haelfrydus yn ymddygiad dyn. Yr oedd ei enaid wedi ei ysprydoli â sêl santaidd er cefnogi prif ddaioni dynolryw. Er cyflawni y dyben hwn, ymadawodd â chyfeillion a pherthynasau, a'i wlad enedigol, ac â phob peth ydoedd yn anwyl ganddo fel luddew neu Rufeiniwr, ac a roddodd ei hun yn agored i erlidigaethau a pheryglon o bob desgriiad. Yn ystod ei lafur yn ei fywyd ymdrechgar, yr oedd "mewn teithiau yn fynych, yn mheryglon llif-ddyfroedd; yn mheryglon lladron; yn mheryglon gan ei genedl ei hun; yn mheryglon gan y cenhedloedd; yn mheryglon yn y ddinas; yn mheryglon yn yr anialwch; yn mheryglon ar y môr; yn mheryglon brodyr gau; mewn llafur a lludded; mewn anhunedd yn fynych; mewn newyn a syched; mewn ymprydiau yn fynych; mewn anwyd a noethni," eto, nid oedd yn gwneuthur cyfrif o ddim, ac nid oedd werthfawr ganddo ei einioes ei hun, os gallai orphen ei yrfa, a bod yn offerynol i gwblhau dedwyddwch personol a thragwyddol ei gyd-ddynion. Yn mhob adeg o'r cyfnod Cristionogol y mae nodweddau cyffelyb wedi codi, i arddangos gallu i hinwedd i fendithio'r byd. Y mae ein hoes a'n gwlad ni ein hunain wedi dangos llawws o gymeriadau dyngarol, y rhai sydd wedi disgleirio fel goleuadau yn y byd moesol, ac wedi ymddwyn fel ymgeleddwyr yr hil ddynol. Y mae enwau Alfred, Penn, Barnard, Raikes, Neilde, Clarkson, Sharpe, Buxton, Wilberforce, Venning, a llawer eraill, yn gynnefin i bawb sydd i ryw radd yn hysbys o hanesion haelfrydedd. Bydd i'r ymdrech-iadau a wnaeth rhai o honynt yn achos rhyddid, addysgiad yr

ieuainge, esmwythad trallodion y tlawd, yn ngwellhad cyflwr y carcharor, ac yn ngwrthwynebiad masnach atgas y caethweision, gael eu teimlo fel bendithion wedi eu cynysgaeddu ar ddynolryw trwy genhedlaethau dilynol, ac yn ddiau a gedwir mewn tragwyddol goffadwriaeth.

Ond yn mhlith holl gymeriadau dyngarol yr oesa aeth heibio, neu yr un bresenol, y mae llafur y diweddar Mr. Howard yn sefyll yn uwchaf. Cysegrodd y dyn rhagorol hwnw, oddiar egwyddor o haelfrydedd pur, y rhan fwyaf o'i oes weithgar i leihau trueni dynion yn mhob gwlad lle y teithiodd,—suddodd i ddyfnder y daear-gelloedd, rhoes ei hun yn agored i heintiau awyr ysbytai a charcharau, i'r dyben o wellau cyflwr yr anffodiog, ac i esmwytho dioddefiadau y carcharor galarus. Wrth ymdaith yn ei lafurus gariad, teithiodd dair gwaith trwy Ffraince, pedair gwaith trwy Germany, pum gwaith trwy Holland, dwy waith trwy Italy, unwaith trwy Ysbaen a Phortugal, ac hefyd trwy Denmark, Sweden, Rwsia, Poland, a rhan o ymerodraeth Twrci, gan olrhain ffauau trueni, a chyfranu bendithion i ddynolryw, pa le bynag y canfyddid hwy.

“O wlad i wlad hyd bellder eitha'r byd,
Lle triga dyn a mawr drueni'n nghyd,
Tros dywod poeth, y dôn, a'r eira'n glau.
Yr aeddfwyn HOWARD chwiliat gelloedd gwae.
I wared i, hyd risiau'r annedd lom,
Lle rhwyga och, lle rhygna'r gadwyn drom,
I'r ogof ddofn, lle llygra'r esgyrn rhydd,
A'r carchar trist, lle'r adsain galar prudd;
Lle nid oes bollt, i gyfaill suo'n fwyn,
Na phelydr haul, nac awel iach i'w dwyn.
—Fe droediai ef, heb barchu'r byd a'i bwys,
Trwy lafur blin, peryglai'i iechyd dwys;
Arweiniai ef Gyflawnder teg i lawr,
Os nid 'r rhyddhau, i *lacio* 'r gadwyn fawr,
Rhoi'r baban bach yn ol i freichiau'i fam,
Rhyddhai ei gwr, a roed yn gaeth ar gam.
—Symuda'n mlaen! ffy angau gyda'i blaau.
Grwgnacha dieifi, dan ganmol a'i gashau.”—DARWIN.

Y mae y fath gymeriadau yn dangos profion o rageroldeb rhinwedd, a bywiogrwydd y meddwl dynol, ac am ei alluoedd i gyfranu at ddedwyddwch ei gydgredduriaid rhesymol, hyd derfynau diddiwedd. Y mae genym hefyd yn ein hamser ein hunain, ddospeirith o ddynion, y rhai a adawsant eu cyfeillion a

gwlad eu genedigaeth, ac a aethant “hyd derfynau eitha'r ddaear,” i hinsoddau pellenig y barbariaid, gan anturio i ber-yglon rhew Labrador a Greenland, i boethder seriwyl Affrica, ac i wyneb ymosodiadau y llwythau anwar, i'r dyben o gyhoeddi iachawdwriaeth Duw, ac i helaethu dedwyddwch dynion o bob iaith a phob hinsawdd. Y mae rhai o honynt wedi teimlo eu meddwl yn cael ei ysprydoli âg eiddigedd ardderchog dros haelfrydedd cyffredinol, ac nid oedd dim ond anhawsderau naturiol anorchfygadwy a'u hataliai rhag teithio dros y byd i gyfranu bendithion i'r holl genhedloedd, pobloedd, a thafodau.

A allwn ni, gan hyny, ddychymygu, y bydd i alluoedd fel y rhai y cyfeiriaais atynt yn awr—galluoedd ac sydd yn cymhwyso eu meddianwyr i ordaenu dedwyddwch hyd derfynau anfesur-ol, i greaduriaid deallgar a fyddo yn eu cylchynu—gael eu diffoddi am byth âg ergyd angau? ac na bydd iddynt, wedi ychydig o ymegniad yn yr olygfa frau bresenol, byth arfer eu galluoedd mwy? Ymddengys hyn yn y gradd uwchaf yn annhebygol, os ystyriwn,—1. Y terfynau cyfyng o weithrediad ag y mae y cyffredin o ddynolryw wedi eu caethiwo iddynt yn eu sefyllfa bresenol. Y mae y rhan fwyaf o ddynion wedi eu caethiwo at lafur, ac y mae eu holl sylw o'r bron yn cael ei gymeryd i fynu mewn darparu ar gyfer eu teuluoedd, ac mewn teimlad pryderus dros eu cynhaliaeth a'u llwyddiant yn y byd, fel nad ydynt yn gallu rhoddi eu galluoedd moesol ar waith tu allan i gylch preswylfod y teulu a'u cymydogiaeth nesaf. 2. Y mae y tymhor, yn yr hwn y gellir arfer y galluoedd mwyaf gweithgar yn dra byr. Nid yw galluoedd moesol dyn yn dyfod i'w llawn weithrediad hyd ganol-ddydd bywyd,—ac y mae yn dygwydd yn fynych gydag amgylchiad cymeriadau tra haelfrydus, gydag y bydd eu cynlluniau dyngarol wedi eu paratoi, fod angau yn dyfod yn mlaen, ac yn rhoddi terfyn ar eu holl lafur a'u bwriadau. 3. Y mae llawer o rwystrau naturiol yn y sefyllfa bresenol i atal gweithrediad y galluoedd moesol, hyd yn oed yn y meddyliau mwyaf dyngarol, mwyaf haelfrydig. Y mae yr angen am gyfoeth a dylanwad—yr afiechyd a'r gwendid sydd yn nychu y corph—y rhwystrau a deffir ar y ffordd drwy falais a chenfigen, a threfniadau gwleidyddol teyrnasoedd—yr anhawsder i dreiddio i ardaloedd y glôb, lle y preswylia dynolryw—a llawer o rwystrau eraill—yn atal llawn ymarferiad yr egni moesol sydd mewn meddyliau hael a gwrol, ac yn cyfyngu eu gweithrediadau i derfynau

bychain iawn. Ond, a allwn ni byth dybied, yn gyson â Dwyfol ddoethineb a haelfrydedd, fod Duw wedi planu galluoedd trugarog gweithgar, y rhai nad ydynt byth i fod mewn llawn ymarferiad, a bod y cymeriadau duwiol hyny sydd wedi ymddangos yn achlysurol ar esgynlawr y byd, i gael eu cadw byth heb ymddangos ar faes llafur, i ymhelaethu yn nghyflawn weithrediad eu galluoedd moesol drwy eu hymdaith anfarwol? Ni byddai addef y fath dybiaeth yn ddim amgen nac amheu ei Ddoethineb a'i Wybodaeth. Gwaith Doethineb ydyw cyfaddasu *moddion* at *ddybenion*, a chymhwyso galluoedd pob bôd at yr amgylchiad yn yr hwn y byddo i weithredu. Ond yma yr ydym yn canfod trefniant o alluoedd na ellir byth eu dwyn i lawn weithrediad yn y sefyllfa bresenol; gan hyny, os ydyw angau i roddi terfyn gorphenol i fywiogrwydd dyn, y mae y galluoedd nerthol â pha rai y mae wedi ei ddonio, wedi eu cyfranu yn ofer—ac arweinia ni i feddwl am Dduw, fel yn ddiffygiol o Ddoethineb a Deall yn ei lywodraeth ar y creaduriaid rhesymol a ffurfiodd.

Ymddengys hyn, efallai, yn eglurach eto, os edrychwn ar yr ystyriaethau canlynol. Yr ydym yn canfod drwy yr holl fyd, arwyddion o drefniant o haelfrydedd cyffredinol. Y mae hyn i'w weled yn eglur mewn perthynas i'n daear ni, yn nilyniad dydd a nos; yn nghyfansoddiad yr awyrgylch; yn y golygfeydd prydferth a goruchel a ddelir o flaen ein llygaid yn mhob gwlad; yn ngweithrediau dau goleuni a gwres; yn yr hylifau gwefryddol; yn nysgleirdeb yr haul, a gogoniant yr wybren nosawl; yn ermig corph dyn, a'r amrywiol synhwyrâu â pha rai y mae efe wedi ei gynysgaeddu; yn nghyfansoddiad cyffredinol y dosparthau mwnyddol a hydyfol, a phob elfen sydd yn ein cylchynu, at angen dyn a bodau synhwyrgar eraill; ac yn y darpariad digonol o ymborth a diod sydd yn cael eu dosparthu yn flynyddol i bob gradd o greaduriaid bywiol. Yr ydym yn canfod arwyddion o'r un haelfrydedd yn y trefniadau cysylltiedig â bydoedd eraill; yn nghylchdroad y planedau ar eu hechelau; yn nghynulliad y modrwyau a'r lleuadau sydd yn eu cylchynu, ac yn yr amrywiol offerynau, wrth ba rai y mae goleuni a gwres yn cael eu gwasgaru mewn cyfartaledd priodol i'r amrywiol fydoedd sydd yn ffurfio cysawd yr haul. Ac mewn cysawdau eraill, yn ardaloedd pellenig yr eangder, yr ydym yn canfod ei fod yn un o ddybenion mawr y Creawdwr i wasgaru goleuni a disgleirdeb drwy holl ardaloedd ei

ymerodraeth eang, i'r dyben i ddadlenu ei weithredoedd gogoneddus i olwg llawws diderfyn o greaduriaid rhesymol. Eto, er fod y trefniad hwn o haelfrydedd yn cael ei arddangos yn adeiladaeth gelfyddgar y byd, nid ymddengys y gellir cyrhaedd cyflawn ddedyddwch heb *offerynoldeb haelfrydus creaduriaid rhesymol*. Y mae genym brofion digonol o hyn yn y byd yr ydym ni yn byw ynddo. Oblegid, er fod daioni y Creawdwr yn cael ei amlygu drwy ei holl Barthau, eto, y mae y rhan fwyaf o ddynolryw mewn sefyllfa o drueni, mwy neu lai; nid o herwydd fod yr un diffyg yn y darpariadau Dwyfol, ond o herwydd hunanoldeb, uchelgais, a malais dynion. Gyda'r bendithion y mae y Nef yn eu darparu o flwyddyn i flwyddyn, gallai holl boblogaeth ein daear ni, a mil o filiynau yn ychwaneg, gael cynhaliaeth ddigonol, a dedwyddwch helaeth wedi ei weini iddynt, pe byddai *haelfrydedd* yn nod uchel a chyffredinol yn nghymeriad dynolryw. Hyd yn oed yn y lleoedd hyny, na byddo ond ychydig o ddynion effro a haelfrydus yn ymegnio dros ddaioni cyffredinol, y mae cyfnewidiad rhyfeddol yn cymeryd lle yn gyflym yn nghyflwr cymdeithas. Y mae afiechyd, a thrueni, ac eisieu, yn ffoi ymaith ar eu dyfodiad i'r golwg,—y mae y tlodion yn cael eu diwallu, y truenus ei gynorthwyo, y carcharor ei ryddhau, a'r amddifad ei ymgeleddu, a chalon y weddw yn cael ei gwneud i ganu o lawenydd.

Yn awr, y mae genym bob rheswm i gasglu, fod *gweithrediadau moesol* mewn ymarferiad yn holl ymerodraeth Duw—fod haelfrydedd yn dangos ei ragoriaethau yn mysg trigolion y bydoedd pellenig—mai trwy gyfrwng cyd-garedigrwydd a serch, y mae llawenydd gwresog yn llanw calonau creaduriaid deallgar nefol. Oblegid, ni allwn ni ddeall fod dedwyddwch yn unrhyw ran o'r greadigaeth, neu yn mhlith unrhyw ddosparth o greaduriaid rhesymol, lle na byddo cariad at y Creawdwr, ac at y naill y llall yn deimlad uchel a pharhaus.

Gan hyny, y mae yn rhesymol barnu, na bu y cymeriadau rhinweddol a dyngarol hyny a ymddangosasant yn ein byd ni, ond megys dan addysgiad am dymhor byr, er eu paratoi i'w symud i sefyllfa uwch o weithrediad, a bod eu galluoedd moesol, y rhai na ellid eu dwyn i'w llawn ymarferiad yn y byd hwn, wedi eu bwriadu i'w cymhwyso, er ymgymysgu â chreaduriaid deallgar uwch, ac i gydweithredu â hwy i ddwyn yn mlaen y trefniant eang o haelfrydedd, at yr hwn y mae holl ddarpariadau y Creawdwr yn tueddu yn amlwg.

Gellid gofyn, gan-hyny, pa un a ymddengys debycaf i fod yn fwyaf cyson â galluoedd moesol dyn, â doethineb a daioni Duw, ai bod i'r fath gymeriadau rhagorol a Penn, G. Sharpe, Clarkson, Venning, Howard, a'r apostol Paul, gael eu deol yn dragwyddol o'r greadigaeth, neu ynte fod iddynt ymeangu mewn sefyllfa uwch o weithrediad a mwynhad, mewn man ag y caffo eu holl ymegniad haelfrydus ddigon o le, a'r man y caffo pob blagur o rinwedd ddigon o fantais i ymgynhyddu? Os oes Duw, ac os ydyw doethineb, haelfrydedd, ac uniondeb, yn ffurfio rhan hanfodol o'i gymeriad, ni allwn amheu am foment, nad ydyw y cyfryw bersonau eto mewn bodolaeth, ac yr adymddangosant ar esgynlawr o weithrediad mwy ysblenydd yn ngolygfeydd dyfodol tragwyddoldeb.

Mi a derfynaf fy egluriadau ar yr ymresymia dau blaenorol, gyda'r dyfyniad canlynol o eiddo ysgrifenydd cywir ac enwog:

"Wrth olrhain natur a thynged unrhyw fôd, yr ydym yn ffurfio y farn sicraf oddiwrth ei *alluoedd gweithgar*, a helaethder a *therfynau* y cyfryw, wrth eu cydmaru a'r *sefyllfa*, neu y maes ar yr hwn y byddont yn cael eu hymarfer. Os ydyw y bôd hwn yn myned trwy wahanol sefyllfâoedd, neu faesydd o weithrediad, ac i ni ganfod dilyniad o alluoedd cymhwys at wahanol dymhorau ei ymdrech, yr ydym yn cagslu ei fod wedi ei fwriadu at y sefyllfâoedd dilynol hyny, ac felly yn ystysied ei natur yn alluog o fyned ar *gynhydd*. Os canfyddwn ddosparth o alluoedd ynddo, cyfaddas at sefyllfa arall, yn ychwanegol at y galluoedd gofynol at ei sefyllfa bresenol, yna ymddangosant yn afreidiol pe byddai iddo gael ei gyfyngu i'r un presenol, ag sydd yn gyfeiriol at un arall, a hwnw yn gyflwr uwch; yr ydym yn casglu yn naturiol nad ydyw wedi ei fwriadu i aros yn ei sefyllfa bresenol, ond i fyned rhagddo at yr hwn ag y mae y galluoedd ychwanegol hyny wedi ei gyfaddasu. Fel hyn yr ydym yn dadlu nad yw yr *abwydyn*, yr hwn y mae ganddo edyn yn cael eu ffurfio, neu wedi eu ffurfio, a'r holl offerynau angenrheidiol at ehedeg, wedi cael ei drefnu i ymlusgo yn wastadol ar y llawr, neu i barhau yn ei gyflwr marwaidd, gan lynu wrth y mur; ond ei fod wedi ei fwriadu, yn ei amser, i gymeryd ei ehedfan yn yr awyr. Heb y dynged bellach hon, ni byddai peiriant cywrain adenydd, a phob offer arall ond anfuddiol ac ofer.

"Yr un fath ymresymiad a ellid ei gymhwyso at ddyn, tra y mae yn byw ar fath o fywyd hydyfol yn y groth. Y mae yn

cael ei ddonio, hyd yn oed yno, âg offerynau prydferth o ermig, llygaid, clustiau, a synhwyrâu cywrain eraill, y rhai sydd yn derbyn maeth, y mae yn wir, ond eto, sydd megys wedi eu goblygu i fynu, heb yr un ymarferiad neu ddefnydd priodol, yn ei gaethiwed presenol. Tybiwn fod rhyw edrychydd deallgar, yr hwn na bu yr un cysylltiad rhyngddo â dyn erioed, na'r adnabyddiaeth lleiaf o helyntion dynion, i weled yr arddangosiad naturiaethol hwn; creadur wedi ei ffurfio yn y fath drefn, a'i osod mewn sefyllfa yn ymddangos yn anmhrïodol i'r fath beirianwaith amrywiog; oni byddai raid iddo ymddyrysu uwchben ffurfiad mor amrywiaethol, a barnu y cyfan yn wastraff ar gelfyddyd a gorchestwaith clodadwy, ac yn gwbl ofer; neu wrth resymu mewn ffordd o ragolygiad, fod creadur wedi ei gynysgaeddu a'r fath alluoedd amrywiaethol, ond diorchwyl, wedi ei fwriadu at gyflwr uwch o weithrediad, yn yr hwn y byddai i'r cyfryw alluoedd dirgelaid gael llawn chwareu? Yr amrywiaeth lluosog, eto, prydferth, cydweddol a chyfartal, a'r gwahanol ranau ac ermig y byddo wedi ei addurno â hwy, a'r cysylltiadau priodol ag, a'r dibyniad ar yr offerynau sydd yn derbyn bywyd a maeth, a ataliai iddo byth benderfynu fod y cyfan wedi ei eni o ddamwain, neu lafur bongleraid rhyw gelfyddydwr anfedrus; neu o leiaf a wnaï iddo arafu cyn traddodi y fath ddedfryd ryfygus. Ond os, tra y byddo efe yn ei sefyllfa hon o ansicrwydd, y tybiwn iddo weled y plentyn wedi ychydig o ymegniadau, yn taffu ymaith ei lyfeth-eiriau, ac yn tori allan yn rhydd o'i garchar bychan tywyll i oleu dydd, ac yna yn dechreu dadblygu ei alluoedd caethiwus yn llonydd, yn anadlu yn yr awyr, yn tremio ar y goleuni, ac yn ymddigrifo mewn lluwiau, seiniau, a holl *amrywiaeth teg* natur—y mae ei amheuan yn cael eu chwalu yn uniongyrchol, ac y mae priodoldeb a rhagoroldeb y gwaith yn llewyrchu arno gyda chyflawn ddisgleirdeb, ac y mae holl ddirgelwch y sefyllfa gyntaf yn cael ei ddadlenna yn agoriad yr olygfa newydd hon. Er nad ydyw y creadur yn yr *ail* sefyllfa hon, ond megys yn byw bywyd anifeilaidd, sef o ran synwyr ac archwaeth, eto trwy amrywiol brofion a sylwadau, y mae yn enill ymarferiad, a thrwy agoriad graddol galluoedd y *dychymyg*, y mae yn ymaddfedu at fywyd *uwch*, er ymarfer a'r gwaith o *fwriad* ac *ymdebygiad*, a'r cyfryw ag y mae nerth a medr yn fwy gofynol atynt na threiddgarwch neu gyrhaeddiad barn. Yn yr adeg *resymol* a *deallol* a ganlyn, y mae ei *ddeall*,

yr hwn oedd yn ymlusgo mewn sefyllfa is, yn awr yn esgyn i raddau uwch; yn olrhain naturiaethau, yn barnu am berthynas pethau, yn ffurfio cynlluniau, yn tynu casgliadau oddiwrth yr hyn a fu, ac yn casglu am bethau dyfodol oddiwrth bethau a aethant heibio, yn gystal a'r pethau sydd. Trwy y dilyniad hwn o sefyllfäoedd, ac addysg cyfatebol, y mae yn tyfu i fynu o'r diwedd yn greadur *moesol*, *cymdeithasol*, a *gwleiddiol*. Dyma y sefyllfa ddiweddaf yn mha un y canfyddwn ef yn ei ymdaith farwol yn y byd hwn. Y mae y naill dymhor yn arweiniol at yr un canlynol; y mae pob bywyd yn faes o ymarferiad a gwellhad at y nesaf, yr hwn sydd uwch; bywyd yr *anelwig* ddefnydd at fywyd y *baban*, a bywyd y *baban* at fywyd y *plentyn*, a'r holl sefyllfäoedd iselaf ar gyfer y rhai uwch a rhagorach.

"Ond ai dyma sefyllfa ddiweddaf mynediad naturiaeth rhagddi? Ai dyma y lle pellaf y cyrhaedda, ac y dringa yn yr arddangosfa, ac yna gollwng y chwareuwr i ddiddymdra? Neu a ydyw efe yn ymddangos wedi ei gynysgaeddu â galluoedd ychwanegol, y rhai nad ydynt yn cael lle i'w llawn waith, hyd yn oed yn yr olygfa ddiweddaf hon, ac heb gyrhaedd y perffeithrwydd hwnw, o'r hwn y maent yn alluog, ac felly yn cyfeirio at ryw sefyllfa uwch, yn yr hon y mae i wisgo a chynnal cymeriad arall, mwy pwysig nac a gynhaliodd efe eto? Os oes y cyfryw mewn bod, oni allem ni gasglu oddiwrth debygolïaeth natur, neu yn yr un ffordd o ragdybiaeth ag o'r blaen, ei fod wedi ei fwriadu at y rhan ddilynol hono, ai fod i gael ei ddangos ar esgynlawr uwch a phwysicach, lle y caiff ei alluoedd rhagorach ymarferiad cyfatebol, a'i natur gyrhaedd ei berffeithrwydd."*

Wrth egluro yr ymresyniadau blaenorol, dangosais, fod dyn yn meddu dymuniadau, y rhai na ellir eu cwbl ddiwallu, a galluoedd *moesol* a deallgar, y rhai na ellir eu llawn arfer yn y byd hwn; ac o ganlyniad, fod genym yr un rheswm i gasglu ei fod wedi ei fwriadu i sefyllfa uwch o fodolaeth, ag a fyddai genym wrth edrych ar egwyddorion dechreuol llygaid a chlustiau yn yr *anelwig* ddefnydd yn y groth, ei fod wedi ei amcanu i dori allan o'i gaethiwed, ac i gael ei godi i fyd, yn yr hwn y bydd seiniau, goleuni, a lliwiau, yn rhoddi cyfleusdra manteisiol i'r ymarferiad o'r ermig hyn.

* Fordyce.

DOSPARTH VII.—AR AMGYFFREDION A RHAGDYBIAU Y MEDD-
WL PAN Y BYDDO DAN DDYLANWAD CNOADAU CYDWYBOD.

Gellid ystyried fod amgyffrediadau y meddwl, a'i ddisgwyl-
iadau ofnadwy am ddyfodiant, pan y byddo dan ddylanwad
colyn cydwybod, fel rhag-arwyddion o ad-daliad mewn byd
arall.

Fel y mae dymuniadau diderfyn y meddwl dynol, a'r ym-
arferiad rhinweddol a'i alluoedd moesol, yn rhag-arwyddion
am sefyllfa ddyfodol o helaethach mwynhad, felly gellid ys-
tyried fod y dychryniadau cydwybod, sydd yn fynych yn
poenydio meddyliau y drygionus, yn rhag-fynegiadau o drueni
a gwae dyfodol. Canys ymddengys mor rhesymol i ni gredu
y derbynia gweithredoedd drwg y gosp ddyledus iddynt mewn
byd i ddyfod, ag y bydd i weithredoedd da gael eu cymerad-
wyo a'u gobrwyo; o ganlyniad, yr ydym yn canfod fod yr holl
genhedloedd a gredant mewn sefyllfa ddyfodol o ddedwydd-
wch i'r cyfiawn, wedi addef hefyd fod cospau dyfodol yn aros
gweithredwyr anwiredd. Y mae gan bob dyn ryw deimlad
moesol wedi ei gyd-blethu a'i natur, sydd yn ei gondemnio
yn ddirgelaid pan y cyflawno weithred ddrwg, hyd yn oed
pan fyddo y trosedd yn anwybodus i'w gyd-ddynion, ac mewn
sefyllfa ag a fyddo yn ei godi uwchlaw ofn cosp ddynol. Y
mae llawer o ddynion wedi bod yn sefyllfaoedd uwchaf ac
iselaef bywyd, y rhai a ddaliwyd â dychryniadau mewnol, heb
un achos allanol o ragolwg ar gosp oddiwrth ddynion, ac wedi
nychu dan boenau cyhuddiadau cydwybod, y rhai nad allasai
swynion cerddoriaeth, na phob hyfrydwch arall a fedd plant
dynion eu llonyddu. Am wirionedd y gosodiad hwn, y mae
cofnodau hanesyddiaeth yn rhoddi i ni siamplau pwysig. Gall
y rhai canlynol fod yn ddigonol fel engreifftiau :—

Pan yr oedd *Belsasar* yn ymfawrygu yn ei wledd annuwiol,
gyda'i wragedd, ei ordderchadon, a'i fil enwogion, daew ym-
ddangosiad y darn llaw dyn ar galchiad y pared gyferbyn ag
ef, yn ei daflu i'r fath ddyryswch, nes yr oedd ei feddyliau
yn ei ddychryn, gwregys ei lwynau yn ymddatod, a'i linau
yn ymguro yn nghyd. Ni ellir barnu fod ei ddychryn dan y
fath amgylchiadau yn codi oddiar ofn dyn, oblegyd yr oedd
wedi ei gylchynu gan ei warcheidwaid a'i dywysogion, a holl

hyfrydwch eu cerddoriaeth a'r wledd ysblenydd. Ac nid allasai godi oddiar y gollfarn oedd yn yr ysgrifen ar y pared, oblegyd yr oedd y pryd hwnw yn anwybodus am yr ysgrifen a'i hystyr. Ond yr oedd yn ymwybodol o'r drygioni yr oedd yn euog o hono, ac o'r cysegr-yspail a'r hwn yr oedd yn ymfwythfoddio y pryd hwnw; a chan hyny, yr oedd yr ymddangosiad anarferol ar y pared yn cael ei ystyried fel rhagarwydd ofnadwy oddiwrth y Bôd Hollalluog ac Anweledig, yr hwn yr oedd wedi ei ddigio.—Yr oedd *Tiberius*, un o'r ymerawdwr Rhufeinig yn ormeswr gorthrymus a chreulon. Yr oedd bywyd ei bobol wedi dyfod yn ddigrifwch i'w dymer greulon. Ni byddai eu llofruddio yn ddigon ganddo, os na byddai eu hangeu yn boenydiol ac echrydus. Rhoes orchymyn ar un achlysur, am gyflafan gyffredinol i gael ei gwneud ar y rhai a gedwid yn y carchar, yn achos bradwriaeth *Sejanus* ei weinidog, ac yr oedd pentyrau o gyrph yn garneddi yn y lleoedd cyhoeddus. Yr oedd ei ddrygau dirgelaidd a'i anlladrwydd yn wastadol, ac yn echrys i bob teimlad o weddeidd-dra a rhinwedd. Eto yr oedd y gormeswr hwn, yn nghanol yr ymarferiad o'i awdurdod, er ei fod yn ystyried ei hun uwchlaw cael ei reoli gan unrhyw gyfraith, yn cael poenydio ei feddwl â dychryniadau ofnadwy. Dywedir i ni gan *Tacitus*, ei fod mewn llythyr at y Senedd, wedi agor archollicion mewnol ei fynwes gyda'r fath ymadroddion o anobaith, ag a oedd yn cyffroi tosturi hyd yn oed y rhai oedd yn barhaus dan arswyd ei ormes.* Ni allasai rhagoriaeth ei sefyllfa fel ymerawdwr, na'r lleoedd dirgelaidd i'r rhai yr ymneillduai, ei amddiffyn rhag cyhuddiadau ei gydwybod, ond gorfyddai iddo ef ei hun gyfaddef ei fod yn dioddef y poenau meddwl hyny fel cospedigaeth am ei droseddau.—Yr oedd *Antiochus Epiphanes* yn orthrymwr arall, hynod am ei greulonderau a'i annuwioldeb. Gwnaeth ymosodiad ar ddinas Jerusalem, ac arferodd y creulonderau mwyaf barbaraid ar y trigolion; llofruddiodd ddeugain mil o honynt mewn tri diwrnod, ac yn y modd mwyaf annuwiol, halogodd deml ac addoliad Duw Israel. Yn fuan wedi hyny, pan yr oedd yn chwythu mell-dithion yn erbyn yr Iuddewon am adferu eu haddoliad cyntefig, ac yn bygwth dinystrio yr holl genedl, a gwneud Jeru-

* *Tiberium non fortuna, non solitudines protegebant, quin tormenta pectoris suasque poenas ipse frateretur, etc.—Tacitus.*

salem yn gladdfa gyhoeddus i'r Iuddewon, daliwyd ef â phoen gofidus yn ei ranau mewnol, a phangfeydd dirfawr o'r gerï, y rhai nad allasai unrhyw feddyginiaeth mo'u llonyddu, "Cerddodd llyngyr o'i holl ranau, syrthiodd ei gnawd ymaith fel llygredigaeth, ac yr oedd ei arogl mor frwnt, fel y daeth yn anoddefol i'r holl fyddin, ac fel hyn y terfynodd ei fywyd annuwiol drwy farwolaeth druenus."* Dywed Polybius, tra yr oedd yn yr afiechyd hwn, ei fod yn cael ei boenydio â gwallgofrwydd gwastadol, gan ddychymygu fod ellyllon yn dynesu ato yn barhaus i edliw iddo ei droseddau. Adroddir hanesion cyffelyb am *Herod*, yr hwn a laddodd blant Bethlehem; am *Galerius Maximianus*, awdwr y ddegfed erlidigaeth yn erbyn y Cristionogion; am y truenus *Philip II.* o'r Yspañ; ac am amryw eraill ag y mae eu henwau yn hynod yn nghofnodau annuwioldeb a throsedd.

Dywedir am *Siarl IX.* o Ffrainge, yr hwn a orchymynodd lofruddiaeth echrydus Bartholemew, ac a gynorthwyodd yn y tywallt gwaed hwnw, ei fod wedi hyny, â rhyw olygon cyn-ddeiriog iddo, a rhyw liw yn ei ruddiau na welwyd ei fath ganddo erioed o'r blaen;—na chysgai ond ychydig, a byth yn dawel; gan ddeffro yn fynych mewn poenydiau mawr, a gelwid am gerddoriaeth dyner er rhoddi gorphwysdra iddo, ac o'r diwedd bu iddo drengu o farwolaeth ddihoenus, wedi bod dan y cnoadau mwyaf poenus mewn meddwl a choroph. Mynega D'Aubigne i ni am *Harri IV.* y dywedai yn fynych yn mysg ei gyfeillion penaf; yn mhen wyth niwrnod wedi lofruddiaeth St. Bartholomew, iddo weled nifer o gigfrain yn pigo ac yn crawcian ar balas y Louvre; bod *Siarl IX.* y noswaith hono, wedi iddo orwedd yn ei wely tua dwy awr, wedi neidio i fynu, a chodi gweision ei ystafell, a'u danfon allan i wrando y gruddfan mawr oedd yn yr awyr, ac yn mhlith pethau eraill, y lleisiau bygythiol cynddeiriog, a'r cwbl yn debyg i'r hyn a glywid ar noswaith y gyflafan, a bod yr holl lefau amrywiol hyn, mor effeithiol, mor rhyfeddol, ac mor eglur fel y darfu i Siarl feddwl fod gelynion y Montmorencies a'u pleidwyr wedi eu dychryn ac ymosod arnynt, ac anfonodd gatrod o warcheidwaid i atal cyflafan newydd. Y mae o'r braidd yn afreipiol mynegi, fod y newyddion o Paris wedi profi fod y ddychymygion hyn oll yn gwbl ddisail,

* Rollin's Ancient History.

ac wedi eu creu yn unig gan gydwybod euog y brenhin, gyda chefnogaeth cofion byw y rhai oedd o'i amgylch am greulonderau dydd St. Bartholomew.

Yr oedd y Brenhin *Richard III.* wedi iddo lofruddio ei neiaint brenhinol diniweid, yn cael ei boenydio yn ei gydwybod mor fawr, fel y dywedai Syr Thomas Moore, ar dystiolaeth boneddigion ei ystafell-wely, na chafodd na llonyddwch na heddwch ynddo ei hun, ond byddai yn wastadol mewn ofn gan ryw berygl dirfawr a dybiai fod yn agos ato. Ymdroellai ei lygaid o'r naill ochr i'r llall, gwisgai grys o lurig, a byddai yn wastadol a'i law ar ei ddagr, gan edrych mor greulon a phe byddai am daro. Ni cha'i lonydd i'w feddwl y dydd, ac ni allai orphwys y nos, ond yr oedd yn cael ei aflonyddu gan freuddwyddion dychrynlyd; neidiai o'i wely, a rhedai fel gwallgof-ddyn o amgylch ei ystafell.*

Y mae y cyflwr meddwl hwn wedi cael ei ddarlunio yn rhagorol, mewn cyfeiriad at amgylchiad arall, yn y llinellau canlynol gan Dryden.

"Yr ynad hwn ddisgwyliu, yn mysg dy osgordd lu,
Dilyna'th ffordd i'r goron, drwy holi'r modd y bu,
Edliwia'th rwysg annuwiol, crochwaedda yn dy glust,
Och elyn! bradwr! llofrudd! fel anweledig dyst,
Awdurdod gaed trwy ormes, ddwg olwg drist yn wir,
'Wyr neb mai brenhin ydwyf, ond wrth dy boen a'th pur,
Mae arnat ofn y llauws, ac arswydd bod dy hun,
Wrth eistedd ar yr orsedd, deori loesau blin."

Yr oedd Bessus y Pæoniad wedi ei gyhuddo o natur ddrwg, am dynu nythaid o gywion adar tô i lawr, a'u lladd; atebodd yntau mai, "Oblegid nad oedd y pethau bach hyny byth yn peidio a'i guhuddo am ladd ei dad." Yr oedd y tad-leiddiad hwn hyd hyny yn guddiedig ac anhysbys, ond gwnaeth cynddaredd dïalgar cydwybod ef yn adnabyddus drwyddo ei hun; yr hwn oedd i gyfiawn ddioddef o'i herwydd. Yr amheubr a'r haner-deist hynod hwnw, Mr. Hobbes, awdwr y "*Lefiathan*," oedd wedi bod yn foddion i wenwyno llawer o foneddigion ieuaingc, ac eraill, fel y cyfaddefodd Iarll Rochester gyda gofid dwys ar ei wely angau. Sylwyd gan y rhai oedd wedi craffu yn fanwl ar ei fywyd, "ei fod yn ei orchest yn gallu

* Stow's Annals, p. 450.

llefaru pethau dieithr ac annheilwng am Dduw, ond yn ei lyfr-gell, yn y tywyllwch, ac yn ei ystyriaethau neillduol, dychrynai ger ei fron. Ni allai oddef cael ei adael yn unig mewn tŷ gwag. Ni allai, hyd yn oed yn ei hen ddyddiau, oddef yr un ymddiddan am angau, ac ymdrechai yn wastadol i gadw pob meddwl o'r fath draw. Ni allai oddef cysgu yn y tywyllwch, ac os dygwyddai i'r ganwyll ddiffodd yn y nos, deffroai mewn dychryn a chyffro,—arwydd digon amlwg na allai oddef ystyriaethau anobeithiol ei feddwl tywyll ac anial, ac na wyddai pa fodd i ddiffodd, na pha fodd i oddef goleuni “canwyll yr Arglwydd,” o'i fewn. Dywedir iddo adael y byd yn anfoddog iawn, dan amgyffredion dychrynadwy am ddyfodiant cwbl dywyll.

“Poenydio'r enaid bythoedd a wna cydwybod ddrwg,
A'i fflangell anweledig, archollion llym a ddrwg,
Fe all cyfreithiau celyd, roi'r tafod yn ei le,
Ond am y meddwl dirgel, pa ddeddf roi'r iddo fe?
Tydi dy hunan draetha, i'ch fynwes di dy hun,
Mae'th feiau, a'th Gydwybod, wna d' Uffern ddrwg ei llun.”

Gellid dwyn yn mlaen luaws o esiamplau o awdurdod cydwybod yn cyffroi amgyffredion dychrynlyd am fyd arall, o gofnodau hanesyddiaeth foreuol a diweddar;—ac ni all fod amheuaeth y moment presenol, nad oes miloedd o ddynion bywiog, a'u meddwl wedi ei gymeryd i fynu yn nifaterwch cyffredinol y byd, ac yn proffesu nad ydynt yn gofalu dim am wirioneddau byd dyfodol, y rhai pe y dangosent eu teimladau mewnol yn agored, a addefant fod yr arswyd dirgel o daledigaeth dyfodol, yn ddrychiolaeth ag sydd yn ymwibio yn fynych drwyddynt, tra y byddont yn rhedeg trwy gylchoedd eu pleserau gwaharddedig, ac yn chwerwi eu mwyniant mwyaf dymunol.

Yn awr, pa fodd yr ydym i roddi cyfrif am ddychryniadau cydwybod, a'r rhag-dybiau pwysig am ddyfodiant, os nad oes bodolaeth tu draw i'r bedd—yn enwedig, pan feddylion fod llawer o'r rhai sydd yn cael eu poenydio felly, wedi eu codi i sefyllfa o awdurdod a graddau, uwchlaw achos ofni cospedigaeth dyn? Os ydynt hwy wedi gallu cyflawni eu cynlluniau, boddloni eu nwydau, a diogelu eu personau a'u meddianau rhag pob perygl tymhorol, pa ham y teimlant ofn ac arswyd

yn yr olwg ar fyd arall? oblegid y mae pob anfoddlonrwydd yn y meddwl, o'r natur hwn, yn cynwys arswyd rhywbeth dyfodol. Ni byddai ganddynt achos i ofni, hyd yn oed yr Hollalluog ei hun, os nad yw ei ddigofiant yn estyn yn ddim pellach na'r byd hwn. Y maent yn canfod y byd naturiol a moesol yn symud rhagddo at ddeddfau gosodedig a digyfnawid. Ni welsant unrhyw wyrthiau o ddigofaint—ni bu yr un fraich Hollalluog yn weledig yn lluchio mell t o'r nef yn erbyn gweithredwyr anwiredd. Gwelsant mai yr un ddamwain sydd yn dygwydd i bawb, i'r cyflawn fel y drygionus, a bod angau yn ddrwg i'r hwn y mae yn rhaid iddynt blygu cynt neu hwyrach. Cyfarfuasant fyddinoedd gwrthwynebus gyda gwroldeb, a gwelsant holl echryslonrwydd rhyfel heb ddychrynu. Eto, yn eu hymneillduad dirgel, yn nghostyll eu ffoad, lle nad oedd yr un llygad ond llygad Duw arnynt, a'r lle nad oedd yr un ymosodiad arnynt yn cael ei dybio, eto yr oeddynt yn ofni eu cysgod, ac yn teimlo mil o ddychryniadau oddiwrth edliwiadau rhyw reolydd mewnol, nad allasant ddiango oddiarno. Ymddengys yr holl bethau hyn yn gwbl anesboniadwy, os nad oes yr un ad-daliad tu draw i'r bedd.

Yr ydym, gan hyny, yn cael ein harwain yn anocheladwy i'r canlyniad, mai llais Duw ydyw llais cydwybod, yn y fath achosion, yn cyhoeddi ei wrthwynebiad i weithredoedd drwg, a'r gosp y maent yn eu haeddu; a bod ei ragluniaeth yn llywyddu dros holl weithredoedd deiliaid moesol, ac yn rhoddi awgrymiadau am dynged ddyfodol yr ysprydoedd beilchion hyny sydd yn parhau yn gyndyn yn eu pechodau. Ac o ganlyniad, fel y mae tangnefedd a thawelwch meddyliau rhinweddol yn arwyddion o fwynhad rhagorach mewn bywyd dyfodol, felly gellid ystyried y dychryniadau hyny ag sydd yn awr yn dal yr annuwiol, fel dechreuad y trueni a'r poenau hyny, y rhai a gyflawnir yn y byd a ddaw, i'r cyfryw ag sydd yn ychwanegu anedifeirwch at eu troseddau eraill.

DOSPARTH VIII.—AR SEFYLLFA ANNHREFNUS Y BYD MOESOL,
YN EI GYMARIAETH A THREFN REOLAIDD Y BYD NATURIOL.

Y mae cyflwr annhrefnus y byd moesol, wrth ei gyferbynu â threfn reolaidd y byd defnyddiol, yn rhoddi prawf tebygol cryf fod sefyllfa arall, yn yr hwn y bydd i'r drygau moesol sydd yn awr gael eu gwastadhau.

Pan y cymerwn arolygiad cyffredinol ar adeiladaeth y bydysawd, neu pan y myfyriom yn fwy manwl ar unrhyw ran o'i drefniadau perthynasol, yr ydym yn canfod arwyddion o brydferthwch, trefn, a chysondeb yn cael eu dangos yn eglur. Y mae pob peth yn ymddangos yn ei le priodol ei hun, yn symud rhagddo mewn trefn ardderchog, ac yn cyflawni y dyben i'r hwn y mae wedi ei fwriadu. Yn nhrefn y planedau, y mae deddf at-dyniad i'w chanfod yn gweithredu mewn perffaith gyfartaleddi ongl y pellder, a'r onglau at amserau troadau y planedau o amgylch yr haul, mewn cywir gyfartaledd â chylch eu pellderau. Y mae pob corph yn y cysawd hwn yn cyflawni ei gylchdro priodol, yn berffaith yn ystod yr un amser, fel nad yw yn colli yr un mynyd mewn canrif o amser. Cafwyd troadau blynyddol Jupiter allan, tua dau can mlynedd yn ol, a'u bod yn cael eu cyflawni mewn 4330 diwrnod, 14 awr, 27 mynyd, ac 11 eiliad, a'i gylchdro ar ei begynau mewn 9 awr, 56 mynyd; ac y mae y troadau hyn i'w canfod yn cael eu cyflawni eto yn gywir yn yr un amser. Y mae y ddaear yn cyflawni ei throadau dyddiol o'r naill ganrif i'r llall, gan ddwyn o amgylch gyfnewidiadau dilynol dydd a nos, yn berffaith yn yr un amser; sef 23 awr, 56 mynyd, a 4 eiliad. Trwy yr holl gysawd hwn, nid oes yr un o'r cyrph, o ba rai y mae yn cael ei gyfansoddi, yn sefyll dim yn ei ysgogiad, nac yn cilio dim o'i lwybr priodol ei hun. Nid oes yr un o honynt yn dyrysu y llall yn ei rodfa, nac yn ymyryd dim ag awdurdod lesol y grym at-dyniadol sydd iddynt, nac yn eu goleuni a'u gwres. Pe na buasai felly—pe buasai i'r ddaear sefyll yn ei hysgogiadau dyddiol, ac oedi taflu y wawr yn ei amser priodol—neu pe buasai i'r planedau daro y naill yn erbyn y llall, ac i redeg yn ddi reol trwy yr wybren, buasai trefniant Natur yn cael ei yru i ddyryswch, eu trigolion eu taflu i drueni, gyda cholli pob mwynhad. Ond o herwydd y drefn

sydd yn cael ei chadw, y mae y cyfan yn ymddangos i lygad rheswm fel arddangosiad gogoneddus o brydferthwch a chysondeb, ac anfeidrol ddoethineb a bwriad.

Yr un modd, os edrychwn ar drefniadau ein cysawd ni—at newidiad y tymhorau, cylch y cymlawdd, rhediad yr afonydd, gweithrediadau y tARTH, newidiadau dyddiol y gwynt, a threfn naturiol y llwythau anifeilaidd a thyfiadol—y mae yr un drefn gelfyddgar a chyson yn cael ei dangos. Yn ffurfiad ac ysgogiadau y corph dynol, y mae arddangosiad tarawiadol o drefn a phrydferthwch. Canoedd o ewynau o wahanol ffurfiau, canoedd o esgyrn yn eu gwahanol gysylltiadau; canoedd o lestri llaethol a dyfrol, a miloedd o wythïenau a rhedwelïau, y rhai sydd oll yn cydweithredu bob moment, mewn trefn i gynnal bywyd a mwynhad. Y mae pob ermig o synwyr wedi ei gyfaddasu yn rhagorol, i dderbyn argraphiad oddiwrth wrthrychau perthynol iddynt. Y mae y llygad wedi ei gymhwyso i dderbyn argraph goleuni, a goleuni wedi ei gyfaddasu at ffurfiad arbenig y llygad; y mae y glust wedi ei haddasu at sain, a chyfansoddiad yr awyr, a'i holl elfenau wedi eu cymhwyso at wneud argraph ar dabwrdd y glust. Hyd yn oed yn nghyfansoddiad yr abwydyn gwaelaf, yr ydym yn canfod cyfres o gymhwysderau, a threfniant o ermig, nid llai eu cywreindeb na'r eiddo dyn; ac y mae cymaint o ofal i'w weled yn mhlygiad craffang, neu gysylltiad cymal, neu ffurfiad pluen, er ateb eu dyben priodol, a phe na buasai yr un gwrthrych arall, ar yr hwn y dangosai y Creawdwr ei ragoroldeb. Ac y mae yn deilwng o sylw, fod ein golygiadau ar gysondeb a threfn y byd defnyddiol yn dyfod i'n golwg yn fwy enwog a *boddhaol*, yn ol y graddau y cynhyddom wybodaeth am eu trefniadau. Pa un bynag a wnelom, ai olrhain gyda drychbeiriant, y cyrph hyny sydd yn wasgaredig trwy ardaloedd diderfyn yr äangder, neu fanwl-graffu, drwy gymhorth y chwydd-wydr, ar wrthrychau lleiaf natur, yr ydym yn canfod arwyddion o drefn, ac o beirianwaith a bwriad ardderchog, sydd yn cyffroi syndod a mawrhad yn mhob meddwl myfyrgar. Cyn dyfeisio y chwydd-wydr, buasai yn naturiol i ni gasglu fod pob peth tu allan i gylch golwg y llygad, yn anhrefn i gyd, yn dryblith o ronynau heb fywyd na ffurf, na threfn; ond yr ydym yn awr yn canfod yn amlwg fod pob peth yn rheolaidd a chelfyddgar, hyd yn oed y llwch sydd ar aden y gloyn byw, pob gronyn gwahanol sydd yn anweledig

i'r llygad noeth, yn cynwys trefniad rheolaid o blu—fod yn llygad abwydyn bychan ddeng mil o belenau disglaer, wedi eu trefnu yn brydferth ar rwydwaith tryloew, o fewn cylch yr ugeinfed ran o fodfedd—a bod myrdd o fodau bywiol, anweledig i lygad noeth, gyda chyrph wēdi eu ffurfio mor gywrain, ac wedi eu cymhwyso mor gyfaddas i'w sefyllfa â chyrph dynion neu anifeiliad mwy. Felly, y mae holl osail y byd defnyddiol yn dangos golygfa o anfeidrol ddoethineb a deall, ac yn egluriad o drefn, prydferthwch a chyfartaledd. Y mae pob peth yn dwyn nôd o fwriad *haelfrydus*, ac yn tueddu i ddedwyddu creaduriaid synhwyrol.

Ar y llaw arall, pan y cymerwn olwg ar y byd moesol yn holl dymhorau ei hanesyddiaeth, yr ydym yn canfod drwy bob parth o hono o'r bron, y dyrysweh mwyaf anesboniadwy; a golygfedd o anghysonderau gwrth-darawiadol, mewn hollol gyferbyniad a'r drefn sydd i'w gwled yn rhedeg drwy y byd defnyddiol. Pan y cymerwn ad-olwg ar sefyllfa foesol dynolryw drwy yr oesau a aethant heibio, pa beth a welwn ond golygfa gyffrous bradwriaeth, trachwant, anghyfiawnder, a dialedd—o ryfel, llofruddiaeth, dinystr, a thywallt gwaed; cenedl yn codi yn erbyn cenedl, un ymerodraeth yn ymosod yn erbyn un arall, gorthrymwyr yn arfer eu creulonderau barbaraid, Coel-grefydd ac Eilun-addoliaeth yn suddo miloedd o ddynion; a rhes o greaduriaid anwar, a elwir *gwroniaid*, yn crwydro dros y byd, yn troi maesydd ffrwythlawn yn anialwch, yn llosgi trefydd a phentrefi, yn ysbeilio palasau a themlau, yn gorchuddio y ddaear â gwaed dynion, ac yn adeiladu teyrngadeiriau ar adfeiliau cenhedloedd. *Yn y fan yma*, canfyddwn ryw *Alexander*, gyda byddinoedd lluosog yn gyru aradr dinystr trwy genhedloedd cylchynol, yn gwastadhau dinasoedd a'r llwch, ac yn llofruddio eu trigolion diniweid, i'r dyben o foddhau ei uchelgais gwallgof, ac i gael ei arganmol fel gwron,—ac yn y *fan draw*, gwelwn ryw *Xerxes*, wedi ei danio â balchder a chwant am lywodraeth, yn arwain byddin o dair miliwn o wallgofiaid creulon i gael eu llofruddio gan y Groegiaid buddygol,—*yma* y gwelwn ryw *Alaric* gyda'i lwythau barbaraid, yn distrywio gwledydd deheuol Ewrob, yn dinystro cofadeiliau prydferthaf celfyddyd, yn ysbeilio prifddinas yr ymerodraeth Rufeinig, ac yn llanw yr heolydd a'r tai â gwaed y lladdedigion,—*acw* y gwelwn ryw *Tamarlane*, yn goresgyn Persia, India, ac ardaloedd eraill Asia, gan lofruddio

a dinystrio ar ei gyfer, ac yn dangos ei greulondeb yn ninystr tair neu bedair mil o ddynion mewn lladdfa ar unwaith, ac yn adeiladu eu cyrph gyda phriddfeini a chymrwd mewn mur. Ar un llaw, yr ydym yn canfod chwe miliwn o'r *Crusaders* yn teithio mewn cynddaredd gwallgof trwy barthau deheuol Ewrob, gan ddinystro pob peth yn eu ffordd, fel byddin o locustiaid, gan ddifetha Iuddewon ac Anffyddiaid, ac yn llofruddio trigolion Asia Orllewinol gyda bâr uffernol. Ar y llaw arall, yr ydym yn canfod galluoedd dirifedi *Jenghiz Kan* yn goresgyn teyrnasoedd Asia Ddwyreiniol, dros 15 miliwn* o filldiroedd ysgwar, yn torfynyglu 100,000 o garcharion ar unwaith, yn cynhyrfu y byd a'i arswyd, ac yn llwyr yru oddiar y ddaear bedair-miliwn ar-ddeg o ddynolryw. Ar un pryd, yr ydym yn canfod uchelgais ac eiddigedd *Marius a Sylla* yn berwi y Rhufeiniaid yn holl drueni rhyfel cartrefol, yn gwneud dinas Rhufain am bum diwrnod yn ddiluw o waed ei phreswylwyr, yn codi poenau ei seneddwyr ar bolion, ac yn llusgo eu chyrph i'r *Forum* i gael eu llarpio gan y cwn. Bryd arall, yr ydym yn canfod rhyw *Nero* yn mathru ar ddeddfau natur a chymdeithas, yn suddo i ddyfnderoedd ffieidd-dra a chreulonderau oedd yn ddigon i lanw y meddwl â dychryn, yn lladd ei wraig Octavia, a'i fam Agrippina, ac yn taflu sarhad ar y Nefoedd a dynoliaeth, trwy dderchafu diolchgarwch i'r duwiau ar gyflawniad ei droseddau; ac yn gosod Rhufain ar dân, fel y gallai ddifyru ei hun â'r dychryn a'r anobaith cyffredinol a wnaed trwy y galansdra. Ar un pryd, yr ydym yn canfod y Gothiaid a'r Vandaliaid yn rhuthro fel gorlifant mawr, ac yn gorchuddio o'r dwyrain i'r gorllewin, ac o'r gogledd i'r deau, ac yn ysgythru pob dernyn o waith addysg a chelfyddyd o'i flaen, ac yn cigyddio pawb o fewn eu cyrhaedd, heb wahaniaethu rhwng oedran na rhyw, ac yn nodi eu llwybr âg ysbail, dinystr, a llofruddiaeth. Bryd arall, yr ydym yn gweled cenhadau dinas Rhufain yn llofruddio, heb wahan na thrugaredd, yr Albigeniaid duwiol a diniweid, ac yn gosod eu cyrph fel golygfa o syndod a dychryn, tra yr oedd y Chwilyys yn arteithio miloedd o ddynion duwiol a rhinweddol, ac yn taflu eu cyrph i'r fflamau.

Ar un tymhor o'r byd,† yr oedd yr holl ddaear o'r bron fel

* "Bernir fod buddygoliaethau Jenghiz Kan." medd Millet. "dros ddeunaw cant o leagues o'r dwyrain i'r gorllewin, a mil o'r dehau i'r gogledd."—*Modern History*. Vol. I.

† Tua'r buméd, y chweched, a'r seithfed ganrif.

un maes rhyfel mawr, yn yr hwn yr oedd yr holl hil ddynol, fel pe buasai yn bygwth cael eu llwyr ddinystro oddiar wyneb y ddaear. Yr oedd y Vandaliaid, yr Huns, Sarmatians, Alans a Suevi, yn rhwygo Gaul, Spaen, a Germany, a pharthau eraill o'r ymerodraeth Rufeinig, a'r Gothiaid yn ysbeilio Rhufain, ac yn gosod dinasoedd Italy yn wastadedd. Yr oedd y Saxoniaid a'r Angles yn goresgyn Brydain, ac yn dadymchwelyd llywodraeth y Rhufeiniaid. Yr oedd byddinoedd Justinian, a'r Huniaid, a'r Vandaliaid, yn dinystro Affrica, ac yn cigyddio dynion wrth y miliynau. Yr oedd holl fyddinoedd Scythia yn rhuthro gyda chyffro anwrthwynebol ar ymerodraeth Rhufain, ac yn dinystrio ei gwledydd, a bron a llwyr ddistrywio ei phobl, pa le bynag yr elent. Yr oedd byddinoedd Persia yn dinystro Hierapolis, Aleppo, a'r dinasoedd o amgylch, ac yn eu troi yn lludw, ac yn goresgyn holl Asia, o'r Tigris hyd y Bosphorus. Yr oedd yr Arabiaid, dan Mahomet a'i olynwyr, yn estyn eu buddygoliaethau dros Syria, Palestina, Persia, ac India, ar yr ochr ddwyreiniol; a thros yr Aipht, Barbary, Yspaen, ac Ynysoedd Mor y Canoldir, tua'r gorllewin; ac yn tori yn ddarnau a'r cleddyf holl elynion eu crefydd. Yn *Ewrob* yr oedd pob teyrnas wedi ei chynhyrfu hyd ei chanol; yn yr ymerodraeth Fahometanaidd yn *Asia*, yr oedd y Caliphs, y Sultans, a'r Emirs, mewn rhyfelgyrchoedd parhaus; yr oedd llywodraethau newyddion yn codi yn feunyddiol, ac yn gael eu dadymchwelyd bob dydd; ac yr oedd *Affrica* yn cael ei di-boblogi yn gyflym, ac yn prysuro at ddinystro a barbariaeth.

Yn nghanol yr holl ymornest hwn oedd rhwng cenhedloedd a'u gilydd, pan yr oedd yr holl ddaear wedi dyfod yn un maes o chwildroadau gwaedlyd,—yr holl olygfeydd o drueni, dros y rhai y mrynai haneswyr dynu gorchudd, rhag iddynt dros-glwyddo siampl o annynoliaeth i'r oesau dilynol—yr oedd y taleithiau mwyaf firwythlawn a phoblog yn cael eu troi yn anialwch, wedi eu gordaenu âg adfeiliau pentrefi a dinasoedd—yr oedd pob peth wedi eu treulio a'u dystrywio gan greu-londeb gelymol—yr oedd newyn yn rhwygo i'r fath raddau fel yr oedd y byw yn cael eu gorfodogi i ymborthi ar gyrph meirw eu cyd-ddinaswyr—yr oedd carcharorion yn cael eu dyfetha gan y creulondeb rhyfeddol, a pho mwyaf enwog y byddent, mwyaf barbaraidd y caent eu dirmygu—gadawyd dinasoedd heb drigiannydd byw—yr adeiladau cyhoeddus a

wrthsafent y fflamau a gydraddwyd a'r llawr—dibrisiwyd pob celfyddyd a gwyddoriaeth—cynhyrfwyd yr ymerodraeth Rufeinig i'w chanol, a diddymwyd ei hawdurdod—yr oedd trachwant, anudonedd, casineb, bradwriaeth, a drwg ewyllys yn teyrnasu; a rhinwedd, haelfrydedd, a phob egwyddor foesol yn cael eu mathru dan draed.

Yr oedd y fath olygfeydd o ddinystyr a diboblogiad yn cael eu dangos i raddau eang bron yn ddiorphwys drwy holl ystod hanesiaeth y byd. Oblegid nid yw dalenau yr hanesydd yn dangos nemawr amgen na chofnodau am fuddygoliaethwyr uchelfrydig yn dinystrio yn eu ffordd; ac am ormeswyr beilchion yn mathru ar iawnderau dynion, am ddinasoedd wedi eu troi yn garneddau, am wledydd wedi eu diboblogi, am lofruddiaethau yn cael eu cyflawni gyda chreulondeb uffernol, am genhedloedd yn ymguro yn erbyn eu gilydd, am ymerodraethau wedi eu distrywio, ac am rwyg cyffredinol anghyfiawnder, anfoesoldeb a throeddau. Y mae yr holl ffeithiau eraill a ddygwyddasant yn hanesiaeth dynolryw, o'n cydmaru a'r hanes ar yr achosion hyn, yn cael eu hystyried gan yr hanesydd fel *coeg-chwareu*, yn arddangesia fawr y byd, heb fod o'r braidd yn werth eu cofnodi.

Pe cymerem olwg ar sefyllfa y byd moesol fel y mae yn sefyll yn awr, canfyddem olygfa gyffelyb yn cael ei dangos o flaen ein meddwl. Er nad yw y cysgodion o lygredigaeth sydd wedi eu gordaenu mor dew a thywyll, na'u cynhyrfaeau mor aml ac echrys ac ydoedd gynt, eto y mae ansawdd pob cenedl dan y nef, yn dangos agweddau hollol wrthwynebol i bob peth a ddisgwyliasem mewn byd o drefn, cysondeb, a chariad priodol. Pe tröem ein golwg tuag *Asia*, canfyddem y rhan fwyaf o bum can miliwn o ddynolryw yn nghanol berw gwleidyddol wedi eu suddo mewn drygioni, anwybodaeth, ac eilunaddoliaeth, ac yn gruddfan dan fflangell gormeswyr gorthrymus. Yn Persia y mae creulondeb y rheolwyr wedi troi y rhan fwyaf o'r taleithiau mwyaf ffrwythlawn yn ddiffaethwch. Yn Twrci y mae creulondeb a thrachwant dieflig y *Grand Seigneur* a'i *Bashaws* wedi trwytho glanau Groeg â gwaed y miloedd, ac wedi troi Palestina yn anialwch, a throi Syria, Armenia, a Kurdistan, yn olygfeydd o anghyfiawnder a thrueni. Yn China a Japan y mae yspryd balchder yn atal cyd-fasnachaeth gyson gyda rhanau eraill y teulu dynol, ac yn cyflwyno hunanoldeb mewn gwaed oer i fynwesau eu trigolion, a dirmyg

at y cenhedloedd cylchynol. Trwy Tartary, Arabia, a Siberia, y mae y llwythau gwylltion lluosog yn crwydro yn barhaus drwy yr anialwch a'r coedwigoedd am eu hanrhaith, fel y mae teithwyr mewn perygl beunyddiol o gael eu hysbeilio, eu llofruddio, neu eu llusgo i gaethiwed. Os trown ein golwg tuag *Affrica*, yr ydym yn canfod y natur ddynol wedi suddo i gyflwr dyfnach o drueni. Y mae taleithiau Barbary mewn ymrafaelion diorphwys, ac yn anrheithio cenhedloedd cymydogoethol ar fôr a thir. Y mae mân ormeswyr Dahomy, Benin, Ashantee, Congo, ac Angola, yn ymosod yn barhaus ar y llwythau cymydogoethol, ac yn llofruddio eu carcharorion mewn gwaed oer, ac yn addurno eu palasau â phenglogau dynion—tra y mae cenhedloedd anwar eraill mewn cysylltiad â llwythau gwareiddiedig yn dwyn yn mlaen drainidiaeth mewn lladrata dynion a chaethwasanaeth, ag sydd wedi lliwio y cymeriad dynol â throsedd sydd yn ddigon o ddychryn i ddynoliaeth. Os trown ein golwg tuag *America*, canfyddwn mai rhyfeloedd ac ymryson ydyw prif orchwylion y llwythau brodorol, a bod dygasedd dieflig yn cael ei ddangos yn y poenydiau a osodant ar y carcharorion a gymerant mewn rhyfel, tra y mae gormes, anoddefgarwch, a chynhwrf gwleidyddol yn cyffroi y rhan fwyaf o'r trigolion mwyaf gwaraid. Os ardremiwn dros yr Archipelago Ddwyreiniol, a'r ynysoedd sydd yn wasgaredig dros y Môr Tawelog, canfyddwn dyrfaoedd dirfawr o ddynion, yn lle byw mewn undeb a hynawsedd, yn dangos y tueddiadau ffyrnigaf tuag at eu gilydd, gan luchio meini, gwaewffyn, a phicellau at bob dyn dieithr a gynhygio dirio ar eu glenydd; yn offrymu ebyrth dynol i'w gau dduwiau, ac yn gwleda gyda hyfrydwch ar gnawd a gwaed eu gelynion.

Os trown ein golwg tuag *Eurob*, y man tawelaf a gwareiddiaf ar y ddaear—hyd yn oed yma, canfyddwn luaws o arwyddion dyryswch gwladol ac annhrefn moesol. Yn ystod y deng mlynedd-ar-hugain diweddaf, yr oedd pob cenedl o'r bron, yn y chwarter hwn o'r byd, wedi eu cynhyrfu hyd eu canol, ac wedi dyfod yn un olygfa o ymrysonau, chwyldroadau, a dillad wedi eu trochi mewn gwaed. Gwelsom Ffrainge wedi ei thaflu i gyflwr o orthrymder dan y benefigiant a gormes offeiriadol, yn llawn cythrwfl a dyryswch—ei sefydliadau hynafiaethol wedi eu dadymchwelyd, ei thywysogion a'i henwogion wedi eu deol o'i therfynau, a'i hanianyddion goreu yn gwmni i'r crwydyddion gwaethaf, ac yn meirw dan ergyd y gwddf-

beiriant. Gwelsom-ryw *Buonaparte* yn gwasarnu yn fuddygoliaethus ar genhedloedd yn garneddi lladdedig, yn gwasgaru "pentewynion, saethau, ac angau," ac yn peri cyffro cyffredinol y lle yr elai; yn dadymchwel llywodraethau, "yn newid amseroedd," yn bwrw teyrngadeiriau ymerawdwyr i'r llawr, ac yn gosod brenhinoedd i fynu wrth ei bleser. Gwelsom ei olynwyr wedi hyn yn ymdrechgu i blethu cadwynau gormes am yddfau eu deiliaid, ac yn gyru y byd moesol yn ol i'r tywyllwch a orchuddiai y bobl yn nheyrnasiad Coelgrefydd Pabyddiaeth. Gwelsom Poland yn cael ei rhwygo yn ddarnau yn nghrafangau anfodddhaol Rwsia, Awstria, a Prwsia, a'i maesydd wedi eu coch i gwaed, ei gwladgarwyr wedi eu llofruddio, a'i henw wedi ei ddileu o restr y cenhedloedd. Gwelsom Moscow yn goddaith yn ffiamau, ei heglwysydd a'i phalasau wedi eu dadymchwel yn adfeiliau, cyrph ei thrigolion wedi duo, yn cael eu cymysgu a'r carneddi, a'r ffordd i Smolensko wedi ei gorchuddio â darnau drylliedig o gerbydau, arfau a gwisgoedd wedi eu gwasgaru yn mhob modd, a'r miloedd trengedig wedi eu pentyru ar eu gilydd mewn cymysgfa annhrefnus, yn nofio yn eu gwaed. Gwelsom elyll rhyfel yn rhwygo yn Borodino, Austerlitz, y Tyrol, Wilna, Smolensko, Trafalgar, Camperdown, Eglau, Jena, La Vendee, Cadiz, Warsaw, Friedland, Talavera, Sebastian, Lutzen, Leipsic, a Waterloo, gan ddinystrio dinasoedd, diboblogi taleithiau, a chymysgu cnawd meirch a gwartheg gyda'r miliynau gweddillion maledig o ddynion. Gwelsom Ysopaen a Phortugal wedi eu taffu i gythrwyl a chyffro, ac yn olygfa o chwyldroadau gwaedlyd—Twrci yn ymosod mewn rhyfel yn erbyn crefydd a rhyddid—Groeg wedi ei goresgyn gan Fahometaniaid yn sychedu am waed, a'i glenydd a'i hynsoedd, yn sefyllfa yr ymrysonau mwyaf echrydus.

A pha beth a welwn yn awr, pan y taffwn olwg ar y cenhedloedd cylchynol? Gwelwn Rwsia yn gyru ei byddinoedd i ormesu ar deryfynau Persia, er dynistr a llofruddiaeth—y *Grand Seignior* yn rheoli ei ddeiliaid â gwialen haiarn, ac yn addurno ei byrth â chanoedd o benau a chlustiau ei elynion,*

* Mewn hanes o Odessa, dyddiedig Awst 8, 1824, dywedid fod pum cant o benau a deuddeg cant o glustiau y Groegiaid, wedi eu hanfon gan y Cadben Pacha i Gaereystenyn, wedi cymeryd Ipsara, a'u gosod ar borth y palas, ar yr 20fed o Orphenaf, gyd a'r ysgrifen ganlynol, "Y mae Duw wedi bendithio arfau y Musselmans, ac y mae gwrthryfelwyr atgas Ipsara wedi cael eu llwyr ddeol oddiar wyneb y byd," &c. Ac ychwanegwyd, "Y mae yr holl alluoedd cyfeillgar wedi llonyfarch y *Sublime Porte* ar y fuddygoliaeth."

tra y mae ei Brif-filwyr yn burlymio cyffroadau parhaus,—y mae y Groegiaid mewn ymdrech am eu rhyddid, ac yn cael eu cylchynu gan elynion gwaedlyd, a'u llofruddio heb drugaredd,—y mae Portugal yn un olygfa fawr o chwyldroadau mewnol—yr Yspañ dan reolaeth gormeswr gwagsaw, sydd yn cael ei farchog gan dwyll-offeiriadol; i foddhau ei awydd am awdurdod, y mae miloedd o ddynion wedi eu haberthu, a chanoedd o wladgarwyr enwog wedi eu deol o wlad eu genedigaeth—yr ydym yn gweled y Chwil-lys yn poenydio ei ebyrth anedwydd; yr eglwys Rufeinig yn taranu ei melldithion yn erbyn pawb a wrthwyneba ei honiadau; a'r amrywiol bleidiau o Brotestaniaid mewn ymryson a dadleuon; a'r tywysogion a'r brenhinoedd ar y Cyfandir, *oll* wedi ymuno i wrthwynebu cynydd rhyddid, ac atal gwellhad y meddwl dynol.

Os deunwn yn nes adref, ac edrych ar y golygfeydd a ganfyddwn bob dydd, pa beth a welwn? Golygfa gymysg o drafferth a dyryswech, yn yr hon y mae drygioni a dygasedd yn fwyaf amlwg, ac yn fynychaf yn fuddygoliaethus. Pan yr ystyriwn agwedd bresenol cymdeithas, ac y meddylion am y tueddiadau a'r egwyddorion uchel sydd yn llywodraethu y rhan fwyaf o ddynolryw—y dymuniadau trachwantus diderfyn sydd yn ffynu, a'r moddion drygionus a thwyllodrus a arferir er mwyn eu cyrhaedd yn aml—yr ymrysonau annaturiol sydd yn codi rhwng gwŷr a gwragedd, tadau a phlant, brodyr a chwiorydd—yr eiddigedd sydd rhwng rhai o'r un gorchwyl a galwedigaeth a'u gilydd—y gelyniaeth a'r cabledd a achosir drwy etholiadau—y baldordd, yr ymladd, a'r ymrafaelio sydd yn fynych yn ein heolydd, ein diod-dai, a'n gwest-dai; a'r lladradau, y chwiliéna, a'r llofruddiaeth sydd yn cael eu cyflawni bob dydd—pan yr ystyrion falchder a gormes y gwŷr mawr, ac anymostyngiad dosparthau iselaf cymdeithas—pan y gwelom weddwon ac amddifaid yn dioddef anghyfiawnder; y rhinweddol yn cael eu herlid a'u gorthrymu; y dynion goreu yn gwywo ymaith mewn tlodi ac angen; ynfydion, diriaid, a gormeswyr, yn gloddesta mewn cyfoeth a llawnder; gweithredoedd cariad yn ddisylw; troseddau yn ddigosp; a'r dynion gwaethaf yn cael eu dyrchafu i sefyllfaoedd o urddas ac anrhydedd,—ni allwn lai nac addef fod y byd moesol yn dangos golygfa o anghysondeb ac annhrefn ag sydd yn ddinystyr i holl fwynhad synwryol a meddylion dyn.

Y fath, gan hyny, ydyw agweddau moesol y byd, a'r annhrefn sydd wedi parhau drwy bob cyfnod o'i hanesyddiaeth. Y mae yn eglur ddangos gwrth-gyferbyniad rhyfeddol a'r prydferthwch a'r cysondeb sydd yn cael ei ddangos drwy holl ranau y gyfundrefn ddefnyddiol—â symudiadau rheolaidd y planedau, dilyniad cyson dydd a nos, ac ymddangosiad y tymhorau; newidiadau y lleuad; llanw a thrai y môr; trefniadau cywrain y ffurfiad dynol; a chyfaddasrwydd cyson goleuni a gwres, awyr a dwfr, a'r amrywiol wrthrychau sydd yn y dosparth mwnyddol a hydyfol, ar gyfer angen a chysur y creaduriaid bywiol. Ac a allwn ni dybied am foment mai yr olygfa hon o annhrefn a chymysgedd oedd y dyben eithaf at yr hwn y crewyd y cysawd naturiol? A allwn ni dybied fod y ddaear yn cael ei gyru yn ei chylchrodau blynyddol a dyddiol gan law Hollalluogrwydd—ei bod yn dangos prydferthion newydd bob gwanwyn, ac yn dwyn ei thrysorau y cynhauaf, ac yn dangos y fath dir-ddarluniau amrywiaethol a theg—fod yr haul yn tywallt ei oleuni ar y gororau, a'r lloer yn disgleirio cysgodion y nos, a'r ser yn addurno ffurfafen y nef, o'r naill genhedlaeth i'r llall, yn unig i'r dyben o rododi cyfle i blaid o ladron, a gorthrymwyr, a llofruddion cenhedloedd gael crwydro dros wyneb y byd i'r dyben o ddistrywio a lladd; fel y byddai i ormeswyr gael boddhau eu hawydd gwallgof, a drygioni i orchfygu, a rhinwedd i gael ei ddirmygu; fel y byddo i ddeddfau trefn foesol gael eu mathru dan draed, ac fel y byddai i genhedloedd dilynol dynolryw ymgymysgu yn y tryblith, a'r olygfa o anghysondeb am ychydig o flynyddoedd; ac yna suddo yn dragwyddol yn nghysgodion dihanfodedd? Eto, y fath gasgliad a fyddai raid i ni dynu, os nad oes sefyllfa ddyfodol, yn yr hwn y bydd i annhrefn presenol y byd moesol gael ei gywiro, a chynllun Dwyfol lywodraeth gael ei lawn egluro. Ac os addefir y casgliad hwn, pa fodd y gallwn ni ganfod, neu amddiffyn *doethineb* y Creawdwr, yn ei weinyddiadau moesol? Ni a'i cyfrifem yn ynfydrwydd mewn dyn a gynlluniai beiriant heb fod yn ateb yr un dyben, neu o leiaf, yr un dyben *da*, neu a fyddo yn cefnogi drygioni. A pha fodd y gallwn ochel priodoli y fath amherffeithrwydd i'r Duwdod, os sefyllfa bresenol y byd moesol ydyw dyben eithaf ei holl drefniadau naturiol? Ond y mae ei ddoethineb wedi ei amlygu yn y modd mwyaf tarawiadol yn nghyfaddasrwydd ei drefniadau, a berthynant i'r gyf-

undrefn ddefnyddiol; a rhaid barnu am Fôd yn meddianu ar ddeall anfeidrol, y byddai iddo weithredu mewn *cysondeb* âg ef ei hun. Ni allai efe ddangos doethineb yn y gyfundrefn ddefnyddiol, a ffolineb yn y trefniadau a berthyn i fyd y meddwl. Tybied yn wrthwyneb a fyddai ei ddiosg o'i berffeithderau moesol, a hyd yn oed amheu ei fodoliaeth.

Yr ydym yn cael ein harwain gan hyny, o angenrheidrwydd i gasglu, nad yw sefyllfa bresenol y byd moesol ond rhan fechan o gynllun eang llywodraeth foesol Duw,—dechreuad cyfres o oruchwyliaethau sydd i gael eu cwblhau mewn sefyllfa ddyfodol o fodolaeth, yn yr hwn y bydd i'w *ddoethineb*, yn gystal a'i holl briodoleddau eraill, gael eu cyflawn amlygu ger bron ei greaduriaid deallgar. Os addefir y casgliad hwn, y mae yn hawdd deall pa fodd y gellir unioni yr holl anghysonderau moesol sydd yn awr, mewn byd arall, ac adferu y greadigaeth ddeallgar i gysondeb a dedwyddwch; a pha fodd y bydd y goruchwyliaethau moesol hyny, sydd yn awr yn ymddangos yn dywyll a dirgel, i arddatgan Dwyfol Ddoethineb a Deall, wrth eu hystyried fel rhanau o un trefniant cyffredinol, sydd i gydredeg â thragwyddoliaeth ei hun. Ond os gwedir hyn, y mae y byd moesol yn dangos i'n golwg gymysgedd, tryblith, a golygfa ddiderfyn o annhrefn anesboniadwy, heb yr un gobaith am ei adferu i gysondeb a threfn. Y mae ymddygiad y Duwdod yn ymddangos wedi ei orchuddio â thywyllwch annhreiddiadwy; ac ni ellir atal y casgliad o fod amherffeithrwydd a ffolineb yn nodweddau yr Hollalluog—casgliad ag y mae y meddwl yn cilio yn ol mewn dychryn wrth ei dybio, ac na ellir ei addef byth gan unrhyw greadur rhesymol a gydnabyddo fod Dealltwriaeth Goruchel yn llywyddu dros amgylchiadau y byd mawr.

DOSPARTH IX.—AR DDOSPARTHIAD ANGHYFARTAL GWOER- WYON A CHOSPAU YN Y SEFYLLFA ERESENOL.

Y mae dosparthiad anghydraddol gobrwyon a chospau yn y byd hwn, wrth eu hystyried yn eu cysylltiad â chyfiawnder a phriodoliaethau eraill y Duwdod, yn ffurfio rheswm cryf arall dros athrawiaeth sefyllfa ddyfodol.

Addefir, i raddau penodol, fod “rhinwedd yn hunan wobrwed, a drygioni yn hunan gosp.” Tuedd naturiol rhinwedd,

neu ufudd-dod i ddeddfau Duw, ydyw dwyn dedwyddwch; a phe ei hymarferid yn gyffredinol, dygai y gradd uwchaf o ddedwyddwch ag y mae y natur ddynol, yn ei sefyllfa bresenol, yn alluog o'i fwynhau; felly, tuedd naturiol drygioni yw dwyn trueni, a phe byddai yr arferiad o hono yn gyffredinol a pharhaus, caffai y byd ei droi yn gymdeithas o ddiafliaid, a phob math o ddedwyddwch ei ddeol o blith dynion am byth. Trwy gysylltu dedwyddwch wrth ufudd-dod i'w ddeddfau, a thrueni wrth y troseddiad o honynt, y mae Llywydd y byd yn *nhrefn gyffredinol* ei ragluniaeth, yn dangos uniondeb ei gymeriad, ac amhleidigarwch ei ddarpariadau ar gyfer deiliaid ei lywodraeth.

Ond er fod y gosodiadau hyn yn wirionedd yn *nhrefn gyffredin* achosion dynolryw, y mae llawys o amgylchiadau yn y rhai yr ymddangosai cyfiawnder Duw, a didueddrwydd ei weinyddiadau yn agored i'w beio, pe y byd hwn fyddai unig le gwobr a chosp. Yr ydym yn canfod rhyw greadur truenus tlawd, yr hwn y byddo angen wedi ei yru i dori tŷ, er diwallu ei archwaeth newynog, neu i ddigoni teulu di-amddiffyn, yn cael ei lusgo at y crogbren, i ddioddef marwolaeth am ei drosedd. Yr ydym ar yr un pryd, yn gweled y gorthrymwr, wrth orchymyn yr hwn y byddo y ddedryd wedi cael ei gweinyddu, yr hwn a fyddo wedi ysbeilio taleithiau, a llofruddio miloedd o deuluoedd, ac wedi achosi dychryn ac anobaith cyffredinol lle yr elai, yn difyru ei hun yn nghanol ei gyfeillion mewn perfffaith ddiogelwch oddiwrth bob cospedigaeth ddynol. Yn lle cael ei lwytho a llyffetheiriau a'i lusgo i ddaear-gell, i ddisgwyl mewn poen am gospedigaeth ei droseddau, y mae yn byw yn nghanol gloddest a gwycheder ei balas, a'i holl gymydogion yn ymgais am ei ffafr; ei glod yn cael ei dderchafu gan areithwyr a beirdd; hanes ei orchestion yn cael ei gerfio mewn pres a marmor; a haneswyr yn barod i drosglwyddo ei enw i genhedlaethau dyfodol. Pa fodd y mae uniondeb y Dwyfol lywodraeth yn ymddangos yn y fath achosion, wrth oddef cosp annheilwng i gael ei gweinyddu ar y troseddwr lleiaf, ac wrth bentyru mwyniant anhaeddianol ar yr adyn gwaethaf?

Eto, yn mhob oes o'r byd o'r braidd, yr ydym yn gweled y dynion duwiolaf a mwyaf defnyddiol, yn dioddef y triniaethau mwyaf annheg a chreulawn, oddiar ddwyllaw gormeswyr beilchion ac erlidwyr gwaedlyd. Gofynai gyfrolau i ddarlunio yr offer creulondeb a ddyfeisiwyd gan yr anghenfilod ellyllaidd,

a'r poenydiau dirfawr a ddioddefodd gwrthrychau eu trais ; tra yr oedd cyfiawnder megis yn cysgu ; a'r rhai a gyflawnent y troseddau yn ymogoneddu yn eu drygioni. Yr oedd y Waldensiaid, a breswylent rhwng llethrau noethion yr Alps, ar neillduaeth oddiwrth eraill, yn hynod am eu duwioldeb a'u diwydrwydd, a phob rhinwedd moesol. Trwy eu llafur diflino, darfu iddynt wrtheithio y tir, a'i barotoi at hadyd a phorfa. Yn ysdod dau cant a haner o flynyddoedd, cynhyddasant i ddeunaw mil o nifer, gan feddianu deg-ar-hugain o bentrefi, heb law treflanau bychain o waith eu dwylaw en hunain. Nid oedd ganddynt offeiriadon rheolaidd, nac unrhyw ddadleuon yn ngylich crefydd ; ac nid oedd achos am lysoedd cyfreithiol yn eu plith, oblegyd ni oddefai cariad brawdol iddynt fyned i gyfreithio. Addolent Dduw yn ol cyfarwyddyd eu cydwbybodau, a rheolau ei air, ufuddhaent i orchymynion y gyfraith, gan fwynhau hyfrydweh cymdeithasol mewn serchogrydd a chariad. Eto, daeth y bobl heddychol a rhagorol hyn yn ebyrth i'r erlidigaeth mwyaf creulawn a gwaedlyd. Yn y flwyddyn 1540, collfarnodd senedd Provence bedwar-arbymtheg o honynt i gael eu llosgi am heresi ; eu coed i gael eu diwreiddio, a'u tai i gael eu chwalu yn gydwestad a'r llawr. Gwedi hyny codwyd erlidigaeth greulon yn erbyn yr holl bobl hynod hyn, ac anfonwyd byddin o greaduriaid anwar i gyflawni yr camcan uffernol. Dechreuodd y milwyr drwy lofruddio yr hen bobl, y gwragedd, a'r plant ; y rhai a allent ffoi a ffoisant ; ac yna ymosodasant ar losgi eu tai, eu hysguboriau, eu hyd, a'u holl feddianau. Yn nhref Cabriere, llofruddiwyd tri-ugain o wŷr, a deg-ar-hugain o wragedd, y rhai a ymostyngent ar addewid o gael eu bywyd, ond heb drugaredd. Llusgwyd rhai gwragedd oedd wedi cymeryd eu noddfa mewn eglwys allan, a llosgwyd hwynt yn fyw. Darostyngwyd dau-ar-hugain o bentrefi yn lludw ; a dychwelwyd y fro lwyddianus a phoblog hono eilwaith yn ddiffaethweh unig. Eto, wedi cyflawni yr holl alanastra hyn, goddefwyd yr offeiriaid beilchion a thrahaus, wrth gyfarwyddyd y rhai y codid yr erlidigaeth, i fyw mewn gwycheder, ac i ymgodi ar draul darostwng ebyrth eu creulondeb, i loddesta mewn palasau, ac i fwythfoddio eu hunain yn yr afradlonedd mwyaf gwarthus. Os y byd hwn yn unig ydyw sefyllfa gwobr a chosp, pa fodd y gallwn amddiffyn uniondeb yr Hollalluog yn y goruchwyliaethau hyn ?

Yn nheyrnasiad-Louis XIV., a thrwy orchymyn y gormeswr hwnw, trinid Protestaniaid Ffrainge gyda'r creulondeb mwyaf gwaradwyddus. Yspeiliwyd eu tai, darostyngwyd eu gwragedd a'u merched yn ngwydd eu llygaid, a gosodwyd y poenydiau mwyaf ofnadwy ar eu cyrph a allai malais ei ddychymygu. Y milwyr a anfonwyd i gyflawni y genhadaeth ofnadwy, a'u llusgasant yn erbyn gwallt eu penau, tynasant ymaith ewinedd eu bysedd a'u bodiau, pigasant eu cyrph noeth a nodwyddau, mygasant hwy yn y ffumerau â sypiau o wellt gwlyb, taflwyd hwy i danau, gan eu dal yno nes yr oeddynt bron y llosgi, eu gollwng i bydewau dwfr, eu suddo i byllau, gafael ynddynt â gefeiliau poethion, eu harcholli a chyllyll, eu curo a'u poenydio i farwolaeth yn y modd mwyaf creulon a di-drugaredd. Crogwyd rhai ar brenau, drylliwyd eraill ar olwynion, gadawyd y cyrph darniog heb eu claddu, neu cawsant eu taflu i lynau a thomenydd, a phob nôd o gasineb a dirmyg. Cymerodd Mareschal Montrevel ran gyhoeddus yn y gweithredoedd barbaraid. Llosgodd bum cant o wŷr, gwragedd, a phlant, y rhai gynullasant yn nghyd mewn melin i weddio a chanu mawl. Torfynyglodd bedwar cant o'r dychweledigion ieuange yn Montpelier, a boddwyd eu gwragedd a'u plant yn yr afon, yn gyfagos i Aignes Morters. Eto, y gormeswr hwn, yn nghyd a'i weision, y rhai a gynorthwasant yn y gyflafan—yn lle dioddef cosp union cyfiawnder, a barhasant am ddeng-mlynedd-ar-hugain wedi hyny i loddesta yn holl rwysgfwredd brenhindod, gan gytuno ag amodau difrifol, a'u tori pan y mynai; ac yn honi iddo ei hun barch dwyfol; a'r haneswyr yn lle nodi ei goffadwriaeth â gwarth, yn enill iddo yr enw *Louis the Great*.

Gellid casglu mil o siamplau eraill cyffelyb oddiwrth gfnodau hanesyddiaeth ddiweddar, pe byddai yn angenrheidiol, er egluro y pwnc. Y creulonderau echrydus a wneid ar breswylwyr Protestanaidd y Netherlands, gan swyddogion Charles I. a Philip II. o Spaen, pryd y cigyddiwyd dros gan mil o wŷr cyfrifol heb drugaredd, gan Ddugiaid Alva a Parma, am eu glyniad wrth grefydd y Diwygwyr—y llofruddiaethau echrydus a wnaed ar ddydd St. Bartholomew yn Paris, a thrwy holl daleithiau Ffrainge—erlidigaethau y Protestaniaid yn Lloegr yn amser teyrnasiad y Frenhines Mary, pan y goleuwyd tanau Smithfield i ysu cyrph y dynion duwiolaf a pharchusaf—llofruddiaeth y Gwyddelod yn amser Charles I., pan y

lladdwyd deugain mil o bobl ddiniweid, a hyny gyda phob math o greulondeb ffyrnig—yr erlidigaeth a ddioddefodd Presbyteriaid Scotland, pan y gyrwyd hwy o'u tai, ac yr heliwyd hwy fel anifeiliaid y maes, gan Claverhouse waedlyd a'i filwyr creulawn—y miloedd o ddynion rhinweddol a syrthiasant yn ebyrth i'r ffamau, ac i'r poenydiau creulawn a roed arnynt gan Chwil-lyswyr Yspaen, tra y goddefid i'w herlidwyr beilchion i loddesta ar ysbeiliau cenhedloedd—creulonderau atgas ymerawdwyr Mogyl yn eu rhyfeloedd gwaedlyd—y dinystr a gyflawnwyd gan y gormeswyr Persiaidd—llofruddiaeth y Gardiotes, gan Ali Pacha, a thrigolion Scio, gan y Tyrciaid ffyrnig,—nid ydynt ond ychydig hanesion o filoedd ag y mae cofnodau hanesyddiaeth yn eu mynegi, am ddynion yn dioddef y triniaethau mwyaf creulawn ac anghyfiawn, tra yr oedd ei herlidwyr gorthrymus yn cael eu goddef i ddilyn eu gorchwylion dieflig, heb deimlo y gosp gyfiawn iddynt am eu troseddau. Pan y cymerom olwg ystyriol ar y cyfan o'r holl hanesion cysylltiedig a'r fath ffeithiau, yr ydym yn cael ein harwain yn naturiol i waeddi, “Pa ham y mae yr annuwiol yn byw, yn estyn ei ddyddiau, ac yn ymgadarnhau mewn nerth? Onid oes gwobr i'r cyfiawn? ai nid oes cospedigaeth i weithredwyr anwiredd? ai nid oes Duw a farna ar y ddaear?” Ac yn wir, pe na byddai yr un ad-daliad tu draw i derfynau y bywyd presenol, byddai raid i ni addef un o'r ddau gasgliad canlynol,—naill, ai nid oes yr un Llywodraethwr Moesol ar y byd; neu, mai nid cyfiawnder a barn yw trigfa ei orseddfainge ef.

Pan y cymerwn olwg ar y byd moesol o'n hamgylch, fel y mae yn awr, y mae yr un canlyniad yn ymosod ar ein meddwl. Pan yr edrychom, ar un llaw, ar bleidiwr rhinweddol a chyfiawn crefydd yn ymryson mewn tlodi a thrueni, yn cael ymddwyn tuag ato gyda dirmyg, ei erlid yn achos ei uniondeb a'i grefydd, distrywio ei fwyniant daearol, a'i gollfarnu i farwolaeth warthus; ac ar y llaw arall, pan y gwelom yr halogedig a'r gorthrymus, dirmygwr Duw a'i grefydd, yn treulio ei ddyddiau mewn llawnder ac afradlonrwydd, ac yn gweithio ei ddybenion halogedig yn mlaen, gan ysbeilio y weddw a'r amddifad o'u cysuron penaf—pan y gwelwn ragrith yn llwyddo yn ei gyfluniau, a'r gonest a chywir yn cael ei esgeuluso a'i ddibrisio—dinystrwyr ein rhywogaeth yn cael eu llwytho â chyfoeth ac anrhydedd, tra y mae bendithwyr dynolryw yn nychu ymaith mewn dinodedd a dirmyg—cnafiaid ac ynfydion

yn cael eu derchafu i swyddau o urddas ac anrhydedd, a dynion cywir a gwybodus yn cael ymddwyn atynt gyda sarhad, a'u cadw allan o bob sylw—toseddwyr o'r lliw gwaethaf yn diange yn ddigosp, a gweithredoedd rhinweddol, rhy brin yn cael eu cydnabod—pan y canfyddwn ddynion ieuainge o rinwedd a deall yn cael eu tori i lawr yn more eu hoes, gydag y byddont yn dechreu bendithio y byd a'u llafur dyngarol; a gormeswyr a gorthrymwyr yn parhau yn bla ar gymdeithas, ac yn estyn eu hoes i henaint yn nghanol eu ffolineb a'u drygioni; dynion yn cael eu tori ymaith oddiwrth eu cyfeillion, a'u cartref naturiol, a'u troi i gaethiwed gwastadol, a'u darostwng yn is na gradd yr anifeiliaid, tra y mae eu gorthrymwyr yn herio cyfreithiau Duw a dyn, ac yn ymdroi mewn llawnder a gwastraff, ac yn llwyddo yn eu troseddau—pan y gwelwn un genedl wedi ei goleuo â llewyrch gwybodaeth, a'r llall wedi ei suddo mewn dygn dywyllwch; un yn mwynhau bendithion gwareiddiad a rhyddid, a'r llall yn gruddfan dan fflangell gormes, ac wedi ei chyflwyno i gaethiwed a rhwymau,—pan y myfyriom ar y fath ffeithiau trwy bob rhan o'r byd moesol, a allwn ni dybied am foment fod yr oruchwyliaeth Ddwyfol wedi ei chyfyngu i olygfa weledig pethau, ac na ddygir mo wir gymeriad dynion i oleuni, bod drygioni i aros yn dragwyddol guddiedig, ac nad yw y rhinweddau ardderchoccaf byth i dderbyn “cyfiawn daledigaeth y gobrwy”? Addef y fath ganlyniadau a'n harweiniai ar unwaith i wadu doethineb, daioni, ac uniondeb Rheolwr y byd, neu i dybied y gellid dyrysu ei fwriadau haelfrydus gan ffolineb a drygioni dynion. Ond y mae y fath gasgliad yn gyfeiliornad mor wrthun ac eglur, fel y gellir datgan fod y golygiad cyferbyniol, sef sicrwydd sefyllfa ddyfodol, yn wirionedd *profedig*. Wrth hyny, pe na buasai genym yr un rheswm i'w ddwyn yn mlaen i gadarnhau yr athrawiaeth o daledigaeth mewn byd i ddyfod, buasai hyny yn unig yn ddigonol i ddwyn argyhoeddiad i bob meddwl sydd yn cydnabod Bôd Deallgar Goruchel, ac y byddo ganddo olygiadau priodol ar y priodoliaethau sydd yn anhebgorol i'w harddangos yn ngweinyddiad ei lywodraeth foesol.

Pan unwaith yr addefir y casgliad hwn y mae pob dyryswch yn cael ei egluro, a phob anbawsder yn cael ei symud ag sydd yn codi yn naturiol yn y meddwl, pan y myfyriom ar sefyllfa annhrefnus bresenol y byd moesol, a'r ymddangosiad sydd

ynddo o ddosparthiad annheg ar wobr a chosp. Gwedi cael iawn olwg ar y gwirionedd pwysig hwn, ni raid i ni ryfeddu dim at gyfraniad anghyfartal o roddion Duw yn mysg amrywion genhedloedd a llwythau dynolryw; gan nad ydynt eto ond megis wedi eu gosod yn sefyllfa gyntaf eu bodolaeth, a bod y byd tragwyddol yn gyflawn o fanteision i gwblhau pob peth ar gyfer y diffygion a'r anghyfarledd sydd yn awr. Nid oes yr un achos i ni ymlenwi â thrallod pan y canfyddwn yr ieuange, duwiol a defnyddiol, yn cael ei dori i lawr yn nghanol ei ddyddiau, gan y bydd i'r blagur hwnw o rinwedd a ddechreuai ymagor gyda'r fath brydferthwch yn y bywyd hwn, gael ymëangu eto, a dwyn rhagorach ffrwythau cyfiawnder yn y bywyd annherfynol. Ni byddai raid i ni ryfeddu dim pan y gwelom orthrymwyr a dynion halogedig yn llwyddo, a rhai rhagorol y ddaear yn cael eu mathru dan draed, gan yr arddengys y byd dyfodol olygfa o weinyddiad uniondeb, yn yr hwn y troir dagrau y cyfiawn yn llawenydd, a gorfoledd yr annuwiol yn ddyrswch a gwarth, ac y bydd pob un yn cael ei wobrwyo yn ol ei waith ei hun. Ni ddylem feichio ein meddwl â thybiau amheuol yn nghylch doethineb ac uniondeb goruchwyliaethau Rhagluniaeth, gan fod llywodraeth foesol Duw yn estyn dros derfynau y byd hwn; ac y bydd i'w holl gymysgfa dywyll a dyrus gael eu dadlenu yn foddhâol yn ngoleuni y byd tragwyddol.

Y bythol gynllun mawr
 Gynhwysa bawb, gan uno'n berffaith oll,
 Yn ol rhagolwg wrth ymledu'n mlaen,
 I lygad Pwyll ymddengys yna'n glir.—
 Pryd hyn y canfydd pawb yr achos pa'm
 Bu gwir Deilyngdod fyw yn nghudd dan len,
 A marw'n unig brudd. Pa fodd bu rhan
 Y da mewn chwerwder enaid yma'n byw,
 A hithau'r weddw, a'i rhai bach dan loes,
 Yn druan ac yn noeth; ac Afraid yn
 Y llysoedd gwyh, mewn dyfais i barhau
 Yn llunio angen heb ei fod; pa ham
 Y bu Gwirionedd pur, sy'n blentyn nef,
 A Chymedroldeb deg, yn gwisgo nod
 Dan ffangell lem Coel-grefydd; i.e. pa ham
 Do'i gosid dwys, y gelyn creulawn hwr,
 I chwerwi'n gwynfyd oll. Chwi enwog rai,
 Er trallod dwys, a sa'n anhyblyg iawn
 Dan bwys y byd, goddefwch enyd bach,
 A'r hyn na ellwch weled ond o ran.
 Fal drwg o bell, a dderfydd eto'n llwyr;
 Ystormydd geirwon tymhor Gauaf ant
 Yn gyflym heibio mwy, a Gwanwyn teg
 Diderfyn a gylchyna oll."—*"Y Gauaf,"* gan THOMSON.

Fel hyn yr ymddengys, er fod Duw yn ffordd gyffredin ei ragluniaeth wedi cysylltu dedwyddwch wrth ufudd-dod i'w ddeddfau, a thrueni wrth y troseddiad o honynt, i'r dyben o ddangos uniondeb ei natur a'i gasineb at bechod—eto, ar yr un pryd, ei fod, mewn amrywiol amgylchiadau, wedi goddef i ddrygioni orchfygu, a rhinwedd gael ei erlid a'i orthrymu, er ein hargyhoeddi nad yw ei lywodraeth ar ddynion wedi ei gyfyngu i derfynau amser, ond ei fod yn ymestyn i'r byd tragwyddol, lle y bydd i drefniant ei weinyddiad moesol gael ei gwblhau, ei ddoethineb a'i uniondeb eu cyfiawnhau, a ffyrdd dirgelaid ei ragluniaeth eu cyflawn amlygu.

Gellid egluro yr ymresymiad hwn yn mhellach oddiwrth yr ystyriaeth o'r galluoedd moesol sydd wedi eu planu yn nghyfansoddiad dyn, y rhai sydd ganddynt holl rym y deddfau moesol sydd yn dyfod oddiwrth Lywydd y byd. Y mae y gwahaniaeth sydd rhwng da a drwg, a rhinwedd a throsedd, yn seiliedig ar natur pethau, ac a welir yn eglur gan bob deiliad deallgar, na byddo ei deimladau moesol wedi eu cwbl bylu gan ymarferiadau pechadurus. Pe byddai i ddyn hōni nad oes dim gwahaniaeth rhwng uniondeb ac anghyfiawnder, cariad a chasineb, gwirionedd a thwyll—nad yw ond yr un peth i ni pa un a wnelom, ai bod yn ffyddlawn i gyfaill, ai ei fradychu i'w elynion; pa un a wnelo gweision, ai ymddwyn yn onest at eu meistriaid, ai eu hysbeilio o'u heiddo; pa un a wnelo llywodraethwyr, ai gorthrymu eu deiliaid, ai cefnogi eu daioni; a pha un a wnelo rhēni, ai meithrin eu plant gyda thynerwch, ai eu mygu yn y cryd—cyhoeddid y dyn hwnw ar unwaith gan bawb yn ynfyd ac yn wallgof, gan ei hwtio allan o gymdeithas. Y mae y gwahaniaeth rhwng y fath ymddygiadau yn dragwyddol a digyfnewid, ac y mae pob deiliad moesol wedi ei gynysgaeddu â galluoedd i'w ganfod. Gallwn ddewis cyflawni y naill fath o weithredoedd, ac ymgadw rhag y llall; gallwn gydsynio â llais cydwybod sydd yn ein hatal rhag y naill, ac yn ein cymhell at y llall; neu, ni a allwn wrthwynebu ei chymhelliadau, a gallwn farnu pa un a fyddo ein gweithredoedd yn haeddu gwobr neu gosp. Yn awr, os ydyw Duw wedi ein cynysgaeddu â galluoedd moesol i ganfod a gweithredu, a ydyw yn rhesymol i ni dybied nad ydyw o unrhyw bwys i ni pa un a wnelom ai ufuddhau ai anufuddhau i'r deddfau a luniodd efe? A allwn ni byth dybied ei fod Ef sydd yn llywyddu y byd yn Edrychydd di-

fater ar y gweithredoedd da neu ddrwg a fyddo yn cymeryd lle yn ei deyrnas? neu ei fod wedi gadael dyn yn gwbl ddi-ataliad i fyned yn ol ei dueddiadau, pa un bynag a fyddont ai da ai drwg? Os na ellir addef y fath dybiaeth, yna, o ganlyniad, rhaid fod dyn yn gyfrifol am ei ymddygiadau, a'i fod yn osodiad penodol yn y Llywodraeth Ddwylol y dygir pob gweithred i farn, ac y cospir neu y gwobrwyir pob creadur yn ol ei weithredoedd. Ac os ymddengys, fel ffaith, nad yw y cyfryw ad-daliadau yn cael eu cyflawn weinyddu yn y sefyllfa bresenol, na dim gwahaniaeth gweledig yn cael ei wneuthur rhwng y cyflawn a'r drygionus, rhaid i ni addef y canlyniad, fod gweinyddiad cyflawn ac uniawn gwobr a chosp yn cael ei gadw i fyd arall, pan y gwneir gwahaniaeth gwel-edig a thragwyddol rhyngddynt, ac y bydd i'r holl greadigaeth ddeallgar weled yn amlwg fod gwahaniaeth rhwng yr hwn a wasanaetho Dduw, a'r hwn nis gwasanaetho ef.

DOSPARTH X.—AR YR ANGHYSONDEB O DYBIED Y BYDD I'R EGWYDDOR FEDDYLGAR SYDD MEWN DYN BYTH GAEL EI DILEU.

Y mae yn hollol afresymol, os nid yn wrthun, i ni dybied y bydd i'r egwyddor feddylgar sydd mewn dyn gael ei difodi byth.

Cyn belled ag y mae ein gwybodaeth ni am y byd mawr yn cyrhaedd, nid ymddengys fod cymaint ag un dihanfodiad wedi cymeryd lle mewn unrhyw amgylchiad trwy yr holl fyd defnyddiol. Nid oes genym yr un achos i gredu fod yr un llwchyn, drwy yr holl afrifed bydoedd sydd yn yr eangder mawr, erioed wedi ei ddiddymu, ac na bydd y fath beth byth. Ymddengys yn dra thebygol oddiwrth amryw ystyriaethau fod gwaith creadigaeth yn myned rhagddo yn barhaus yn ardaloedd pellenig y byd, a bod y Creawdwr yn addurno y gwagleoedd yn yr eangder â bydoedd newydd, ac â graddau newyddion o greaduriaid deallgar; ac y mae yn rhesymol i ni farnu oddiwrth weithrediad diorphwys Dwyfol Hollallog-rwydd, y bydd cysawdau newyddion yn cael eu dwyn i fod-olaeth tra y treiglo oesau tragwyddol yn mlaen. Ond ni ddygwyddodd yr un amgylchiad eto i unrhyw drefniant, neu

ran o ddefnydd, yn y nef nac ar y ddaear, gael ei droi i ddi-ddymdra. Y mae yn wir fod *cyfnewidiadau* yn cymeryd lle yn barhaus, yn ddirif, drwy bob rhan o naturiaeth. Y mae brychau yr Haul, gwregys Jupiter, wyneb y Lloer, modrwyau Sadwrn, a gwahanol barthau y nefoedd serenol, yn cyfnewid ac yn amrywio yn eu golygiad yn fynych. Ar y ddaear, y mae y mynyddau yn gostwng i'r llawr, ogofëydd yr eigion yn llanw i fynu, ynysoedd yn ymgodi o waelod y môr, ac yn suddo eilwaith i'r dyfnder; y mae yr eigion yn fynych yn symud ei derfynau, a'r coed, y planhigion, a'r fyd, yn addurno llawer cymydogoeth a fu unwaith yn cael eu gorchuddio gan ddonau y môr. Y mae daeargrynfâau wedi gwneud dinystr mynych; mynyddau tanllyd wedi gorchuddio maesydd ffrwythlawn gyda chawodydd o'u llosg, a hyd yn oed y graig gadarn yn nghrombil y ddaear wedi plygu a rhwygo gan weithrediad rhyw allu mawr. Y mae yr awyrgylch anweledig hefyd yn myned dan gyfnewidiadau a chwyldroadau parhaus drwy gymysgiad a dadgysodiad ei helfenau, anadliad anifeiliaid, gweithrediad y tarth, ymosodiad y gwynt, a dylanwad goleuni a gwres, a'r hylif gwefrol a thyniadol. Y mae y llysiau hefyd yn wastadol yn tyfu i fynu i'w maint, neu ynte yn syrthio i wywdra yn ol. Nid oes yr un tebygrwydd rhwng yr hadau a'r planhigion. Y mae yr hedyn bychan, heb fod y ddegfed ran o fodfedd o dryfesur, wedi pydru am enyd yn y pridd, yn taflu i fynu foncyff mwy ddeng mil o weithiau na'r tyfiad a fyddo wedi rhoddi bywyd iddo, ac y mae yn lledu ei gangau yn ddigon i fod yn gysgod i adar y nef. Y mae y llwythau bywiol hefyd mewn sefyllfa o gyfnewidiadau parhaus, naill ai o fabandod i ganol-oed, a henaint, neu o'r naill gyflwr o fodolaeth i'r llall. Y mae y lindys yn mlaenaf yn *ŵy*, yna yn ymlusgiad, ac eilwaith y mae yn myned dan gyfnewidiad nes dyfod yn bryfyn, wedi ei addurno â'r lliwiau mwyaf disglâer. Y mae y chwilen yn llechu yn y ddaear, lle y gesyd ei hŵy, o'r hwn y mae yr eppil cyn hir yn ymlusgo yn gele, ac yn bwrw ei groen ymaith bob blwyddyn, ac ar y bedwaredd flwyddyn y mae yn tori allan o'r ddaear, yn lledu ei edyn, ac yn hwylio mewn hyfrydwch yn awel y nef. Y mae yr anifeiliaid a'r llysiau yn ymgymysgu â'u gilydd yn rhyfedd drwy ddilyniad o gyfnewidiadau yn barhaus. Y mae yr anifail yn cynrych maeth i'r llysiau, ac y mae amrywiol ranau yr anifail yn cael eu cyfansoddi o ddefnydd wedi ei dynu o'r llysiau.

Y mae gwlan y ddafad, corn y fuwch, danedd y llew, plu y paun, croen y carw—ie, hyd yn oed ein dwylaw a'n traed, ein llygaid a'n clustiau ni ein hunain, gyda pha rai yr ydym yn gweithio ac yn cerdded, yn gweled ac yn clywed, a'r gwaed coch sydd yn cylchredeg drwy ein gwythïenau—oll yn tarddu o'r llysiau a'r planhigion a fu unwaith yn tyfu yn y maes, ag sydd yn arddangos yn llythyrenol wirionedd yr hen ddywed-
iad, "Pob cnawd sydd wellt."

Eto, er hyn i gyd, yn nghanol y cyfnewidiadau a'r ad-ffurf-
iadau amrywiog a pharhaus hyn, nid oes yr un engrafft o ddihanfodedd wedi ymddangos erioed i lygad y craffaf ei olwg Pan yr elo dernyn o'r glo dan gyfnewidiad llosgiad, y mae ei *ffurf* gyntaf yn colli o'r golwg, a'i wahanol ranau yn cael eu chwalu, ond y mae y defnyddiau o ba rai y byddo yn cael ei gyfansoddi eto ar gael. Y mae rhan yn cael ei droi yn wres, a rhan yn agerdd, yn fwg, *tar*, a llwch, ond y maent yn ym-gysylltu â defnyddiau eraill yn fuan. Pan y byddo llysiau yn marw, neu yn cael eu dadgysodi gan y gwres neu yr oerni, y maent yn ymffurfio i'w helpenau dechreuol yn fuan, mewn gwres, goleuni, *hydrogen*, *oxygen*, a *carbon*, y rhai sydd yn myned oll i gysylltiadau newyddion, ac felly yn cynorthwyo i ddwyn yn mlaen ddybenion Rhagluniaeth mewn dosparthau eraill o'r greadigaeth. Ond y mae yr holl gyfnewidiadau hyn mor bell o filwrio yn erbyn yr athrawiaeth o barhad dyfodol dyn, fel y maent, mewn gwirionedd, yn brofion tebygol o'i anfarwol dynged. Oblegid yn nghanol y cyfnewidiadau di-lynol sydd yn myned yn mlaen drwy holl naturiaeth yn gy-ffredinol, yn eu holl ddosparthau, nid oes yr un llwchyn o ddefnydd yn colli, neu yn cael ei ddiddymu, ac felly y mae yn hollol annhebygol y bydd i'r egwyddor feddylgar sydd mewn dyn gael ei distrywio drwy y cyfnewidiad sydd yn cymeryd lle arno ar foment ei ddatodiad. Efallai nad yw y cyfnewidiad hwnw, pa mor bwysig bynag y byddo i'r hwn a fyddo yn ei brofi, yn fwy rhyfeddol na dirgeledig na'r cyfnewidiad sydd yn cymeryd lle yn y gwahanol gyflyrau o fodolaeth ag y mae y pryfyn yn agored iddynt. Y mae y creadur hwnw, fel y crybwyllwyd eisoes, ar y cyntaf yn *ŵy*, ac mor wahaniaethol yr ymddengys pan y delo yn ymlusgiad byw? Gwedi bod am beth amser yn y cyflwr hwnw y mae yn fuan yn dechreu huno, ac o'r diwedd yn marw, mewn ymddangosiad; y mae yn cael ei amdoi mewn bedd, ac yn ymddangos yn gwbl am-

ddifad o fywyd a theimlad. Yn mhen amser penodol y mae yn cael ei adfywio drachefn, yn tori allan o'i gaethiwed, ac yn ymddangos mewn ffurf ardderchocach; y mae yn lledu ei adenydd, ac yn marchog ar y gwynt, ac yn ymdaith yn yr awyr. Ac onid yw yn rhesymol i ni gredu, oddiwrth debygoliaeth natur, nad ydyw dyn yn ei sefyllfa bresenol, ond megis *elfenau dechreuol* o'r hyn a fydd mewn sefyllfa o fywyd ängach rhagllaw? a phan y bydd i'r corph gael ei ddatod yn angau y bydd i'r enaid gymeryd ei ehediad awyrol i gyflwr nefol, a gwisgo anfarwoldeb, a dyfod yn "llawn llygad a chlust, a theimlad ysprydol?"

Wrth hyny, gan nad yw diddymiant yn un rhan o gynllun y Creawdwr yn y byd naturiol, a ydyw yn rhesymol i ni dybied fod trefniant o ddihanfodedd mewn dilyniant parhaus yn y byd meddylgar? fod Duw bob dydd yn creu miloedd o feddyliau, wedi eu donio â'r galluoedd ängaf, ac ar yr un pryd yn troi miloedd o'r rhai a grëodd yn flaenorol i dragwyddol ddistrywriad? A fydd i'r greadigaeth ddefnyddiol barhau yn nghanol ei hamrywiaeth o gyfnewidiadau, ac i'r creadur ardderchog hwn, *er mwyn yr hwn y crewyd y bydysawd*, gael ei dori ymaith yn ei fabandod, a'i drosglwyddo i dragwyddol angof? A ydyw yn gyson â rheswm cyffredni addef y bydd i *ddefnydd* barhau yn hwy na *meddwl*, yr hwn sydd yn rhoddi ysgogiad a phrydferthwch i bob golygfa ddefnyddiol? A gaiff adeiladau ardderchog St. Paul a St. Peter oroesi dinystr amser, ac arddangos eu cydweddiad hardd i genhedlaethau dilynol, tra y byddo Wren ac Angelo, y celfyddydwyr a'u cynlluniodd, wedi eu dychwel i gyflwr priddellau y dyffryn? A gaiff "*Novum Organum*" Bacon, ac "*Optics*" a "*Principia*" Newton, dreiglo yn mlaen i oesau dyfodol, i ddadblygu eu hymchwiliadau rhyfeddol, tra y byddo y meddyliau disglair a'u dygodd allan wedi eu goblygu i fynu yn nhywyllwch bythol nos? Ymddengys yr anghysondeb mwyaf gwrthun mewn addef y fath ganlyniad. Ni byddai waeth i ni, o'r bron, gredu y byddai i'r byd hwn barhau yn ei drefn a'i harddwch presenol, serch i'w Greawdwr beidio a bod. "Tybied y byddai i'r Duwdod, wedi iddo gynnal y byd i fynu drwy y fath wyrth o allu a doethineb ac a ddangoswyd eisoes drwy yr holl oesau a aeth heibio, ei ollwng i syrthio yn ddrylliau yn y diwedd, er cael mwynhau yr olygfa o weled yr adeilad yn gorwedd yn adfeiliau;" a fyddai y fath ddyben yn deilwng

o anfeidrol Ddoethineb, neu yn gyson â'r meddyliau a ddylem eu meithrin am y Bôd tragwyddol ac anghynewidiol ei natur, ag sydd yn meddu perffeiethrwydd diderfyn? Ond tybier yn mhellach y bydd iddo *ddifodi y naturiaeth resymol*, er mwyn pa un y creodd y byd, a gadael yr adeilad ddefnyddiol eto i barhau, oni byddai hyny yn fwy anghyson fyth â phriodoliaethau Bôd o ddaioni a gwybodaeth annherfynol? Byddai dileu y rhan resymol o'r greadigaeth allan o fodolaeth, a chadw pentwr o anialwch i fynu, yn weithred mor anghyson, fel yr ydym yn teimlo y meddwl yn arswydo rhag meithrin y fath dybiaeth am Greawdwr anfeidrol Ddoeth a Haelfrydig.

Yr ydym yn cael ein harwain, gan hyny, yn anocheladwy i dynu y casgliad canlynol, "Pan y byddo i'r corph gael ei ddatod, y bydd i'r egwyddor ysprydol sydd yn ei fywiocâu barhau i feddwl a gweithredu, naill ai mewn sefyllfa ar wahân oddiwrth y corph, neu mewn rhyw wisg ddefnyddiol sydd yn perthynu iddo, ag sydd yn ei ganlyn yn angau; neu ynte, y bydd iddo gael ei gadw gan Dad yr ysprydoedd i'r dyben o fywiogi corph eto mewn rhyw sefyllfa ddyfodol." Nid yw yr enaid yn cynwys unrhyw egwyddor o ddatodiad ynddo ei hun, gan mai sylwedd anefnyddiol a digymysg yw; a chan hyny, pe byddai i'r greadigaeth ddefnyddiol gael ei datod, a syrthio yn adfeiliau, eto, gall ei alluoedd ef barhau heb eu niweidio, a'i gynheddfau "flodeuo mewn tragwyddol ieu-engetyd,

Heb niweid mwy,
Yn nghanol rhyfel yr elfenau blin,
Yn nrylliad defnydd, ac yn ninystr llwyr
Y bydoedd mawr."

Ac nid yw y Creawdwr dan unrhyw anghenrheidrwydd i ddi-fodi yr enaid o eisieu modd i gynnal ei alluoedd, neu o eisieu gwrthrychau i'w hymarfer arnynt, neu o eisieu lle i gynnwys y bodau deallgar dirifedi sydd yn dyfod i fodolaeth yn barhaus; oblegid fod cylch yr eithafoedd anfeidrol yn sefyllfan gweithrediad ei Hollalluogrwydd, a dichon i'r Ymadferth galluog a ddygodd y fath filiwnau o gysawdau i fodolaeth mor hawdded eto gyfoethogi y byd â deng mil o filiwnau yn ychwaneg. Pe buasai angen lle i greadigaeth newydd, y mae digon o wagle i ddeng mil o fydoedd yn ychwaneg yn nghylch-rôd yr haul,

tra y byddai pellder o dros gant a phedwar ugain o filoedd o filltiroedd o wagle rhwng y bydoedd a'u gilydd; a rhoddai yr eithafoedd anfesurrol sydd rhwng ein cyfundrefn ni a'r ser nesaf atom ddigon o le i gylchdroadau miliynau o fydoedd. Gan hyny, er bod i bob enaid ar ei ymadawiad â'r corph i gael ei ddilladu â rhyw wisg ddefnyddiol, y mae lle digonol yn éangder y bydysawd, ac yn hollalluogrwydd y Crëwr, er llawn ymarferiad â'i holl alluoedd, ac at bob mwynhad gofynol er ei ddedwyddwch. Felly, pa olygiad bynag a gymerom ar enaid dyn, a pherffeithderau ei Greawdwr, ymddengys nid yn unig yn annhebygol, ond hefyd yn hollol wrthun i dybied y bydd i'r wreichionen o ddealltwriaeth sydd mewn dyn byth gael ei diffodd.

DOSPARTH XI.—AR YR YSTYRIAETHAU PRUDD A'R CANLYN-
IADAU GWRTHUN CYNWYSEDIG MEWN GWADIAD O SEF-
YLLFA DDYFODOL.

Y mae gwadu athrawiaeth sefyllfa ddyfodol yn cynwys lluaaws o ystyriaethau tywyll, a chanlyniadau anghyson.

Os gwrthodir athrawiaeth sefyllfa ddyfodol, y mae dyn yn ymddangos fel dychmyg, yn erthyl, neu anghenfil mewn natur, ei ffurfiad yn anesboniadwy, a dyben ei greadigaeth yn hollol anchwiliadau; y mae y byd moesol yn olygfa o ddyrswch, a ffyrdd Rhagluniaeth yn dryblith annhreiddiadwy, a'r holl fydsawd yn drefniant éang, dirgeledig, ac annealladwy; a'r Duwdod ei hun yn Fôd na ellir olrhain na deall ei brïodoledau na'i ddybenion.

Tybier, am foment, nad oes yr un fodoliaeth tu draw i'r bedd, ac yna, o ganlyniad, nad yw holl ddarganfyddiadau Datguddiad ond twyll; ac ystyrir rhai o'r golygiadau trymlyd, a'r canlyniadau echrys, ag y mae y fath dybiau yn arwain iddynt. Mi a dybiaf fy hun yn sefyll mewn agwedd o fyfyrdod difrifol, ac mewn ymofyniad pryderus mewn perthynas i'r amrywiol wrthrychau a'r golygfeydd sydd yn fy nghylchynu, a'r dygwyddiadau a fyddo yn dwyn fy sylw wrth fyned heibio:—

Yn gyntaf oll, yr wyf yn edrych arnaf fy hun, ac yn ymofyn o ba le y daethum? i ba le yr wyf yn myned? gan bwy y'm dygwyd i fod? o ba beth y cyfansoddwyd fy nghorph?

beth yw natur fy synhwyrau? am yr egwyddor feddylgar a deimlwyf ynof? ac i ba ddyben y dygwyd fi i fodolaeth? Yr wyf yn canfod yn fy nghoroph gywreindeb celfyddydol, na allaf ei ddirnad; yr wyf yn deall trwy brofiad fod fy ewyllys yn arfer cwbl lywodraeth ar fy aelodau, fel y mae fy nwylaw, fy nhraed, a'm breichiau, yn barod i ufuddhau i bob cyffrôad, ac wrth arwydd lleiaf y dymuniad, fod fy nghoroph yn ym-symud o'r naill le i'r llall. Yr wyf yn canfod fod cysylltiad agos rhwng fy meddwl a'm corph, a phob un yn cydweithredu y naill ar y llall, ond ni allaf fi ddirnad y modd y mae y gweithrediadau hyn yn cael eu dwyn yn mlaen. Yr wyf yn teimlo dymuniadau gwresog ynof am fwynhau pethau na chyrhaeddaf byth mo honynt, a galluoedd at wybodaeth a gwellhad na chwblheir byth mo honynt. Yr wyf yn ymdeimlo yn anesmwyth ac anfoddlawn, hyd yn oed yn nghanol prydferthion natur, a phleserau y synhwyrau. Yr wyf yn ymofyn, o ba le y tardd yr awydd sydd ynof am fwyniant? Pa ham nad allaf ddarfod byth a dymuno am ychwanegiad at yr hyn yr ydwyf yn ei fwynhau yn awr? Beth yw yr achos fy mod yn diflasu mor fuan ar bob mwyniant cnawdol? a'r angen sydd arnaf, hyd yn oed yn nghanol llawnder? Byddaf yn ymofyn, pa ham y galwyd fi i fodolaeth ar yr adeg hor yn hytrach nac ar ryw amser arall yn y tragwyddoldeb a aeth heibio, neu yr hwn sydd yn dyfod? Pa ham y cadwynwyd fi wrth y gongl ddinod hon o'r greadigaeth, o'r hon yr wyf yn analluog i ymadael, yn nghanol yr eangderau mawrion, a'r bydoedd aneirif sydd yn fy nghylchynu? pa ham y dygwyd fi i fod yn Brydain, ac nid yn Papau, neu yn Zealand newydd? a pha ham y ffurfiwyd fi i gerdded yn uniawnsyth, ac nid i ymlusgo fel yr anifail? Ni allaf gael atebion i'r holl ymofyniadau hyn—y mae yr holl ddilyniad o amgylchiadau sydd yn gysylltiedig â'm bywyd, yn ymddangos wedi eu goblygu i fynu mewn tywyllwch a dirgelwch annhreiddiadwy? Am un peth yn unig yr wyf yn gwbl sier, sef y bydd i'r corph hwn, cyn hir, gael ei ddatod a'i gymysgu â'r llwch, a'm holl alluoedd deallgar—fy nymuniadau a'm cymhwysderau at wybodaeth—gael eu tragwyddol ddinystrio yn y bedd. Byddaf yna wedi fy nychwelyd yn ddim, a byddaf fel pe na buaswn erioed, tra y bydd afrifed o fodau fel fy hunan yn neidio i fodolaeth, ac yn trengu yr un modd mewn dilyniad parhaus, trwy y tragwyddolrwyd sydd i ddyfod.

Yr wyf yn edrych yn ol trwy yr oesau a aethant heibio—gwelaf bob peth wedi eu gorchuddio âg aneglurdeb, ac ni welaf unrhyw arwyddion o ddechreuad y gyfundrefn fawr sydd yn fy nghylchynu,—yr wyf yn estyn yn mlaen i'r byth-olgyd, ond heb weled yr un arwydd o derfyn. Ymddengys pob peth fel yr oeddynt o genhedlaeth i genhedlaeth, yn ddarostyngedig i'r un ysgogiadau, chwyldroadau, a chyfnewidiadau yn ddiwahân, heb unrhyw nodau eglur yn dangos dechreu na diwedd. Yr wyf yn edrych o amgylch ar y golygfeydd sydd ar y ddaear—gwelaf lawer o brydferthwch yn y tir-ddarluniau ffrwythlawn, a llawer o wrthrychau dan weithrediad manwl a chywrair. Yr wyf yn ymhyfrydu yn yr awyr iachus, ac yn cael fy swyno gan beroriaeth y llwyni, disgleirdeb yr haul, a lliwiau y greadigaeth. Ond yr ydwyf yn gweled golygfeydd eraill sydd yn creu dychryn a gwae,—y dymestl, y rhyferthwy, a'r corwynt; awelon gwenwynig yr anialwch; y cwmwl brochus, a'r mell tfforchog,—y ddaeargryn yn siglo teyrnasoedd, a'r mynydd tanllyd yn tywallt ei ffrydiau llosg o gylch ei odreu, ac yn gwneyd pentrefi a dinasoedd yn anghyfanedd. Mewn un man, gwelaf garneddi o adfeiliau natur yn ffurfio mynyddau yr eiry, y llethroedd, a'r ogofeydd; mewn man arall, gwastadedd hirfaith o anialwch, a thywod diffwrth; ac mewn man arall, cyfran helaeth o'r ddaear yn olygfa o ddinystyr, gan lyfetheiriau yr oesol iâ. Ni wn i pa farn i'w ffurfio am fyd lle y mae cynnifer o brydferthion wedi eu cymysgu â'r fath wrthuni, a chymaint o bleser wedi ei gymysgu â chymaint o drallod, a golygfeydd o ddychryn—neu pa feddwl i'w feithrin am yr Hwn a'u ffurfiodd. Ond ni raid i mi roddi i mi fy hun y drafferth o ymholi i'r fath bynciau, o blegid y mae fy nhymor ar y ddaear yn fyr ac ansicr, a phan y syrthiaf i freichiau angau, ni bydd yr un cysylltiad rhyngof fi a'r bydysawd mwy.

Wrth gymeryd adolygiad ar y byd moesol yn yr oesau a aeth heibio, cyn belled ag y mae hanesiaeth gywir yn rhoddi arweiniad, ni chanfyddaf nemawr amgen na gormes, dinystr, a llofruddiaeth—y cryf yn gorthrymu y gwan, y cyfoethog yn mathru y tlawd—lladron, ysbeilwyr, a llofruddion yn anrheithio teyrnasoedd, ac yn gwrteithio y ddaear â gwaed dynion. Gwelaf y rhinweddol a'r diniweid yn cael eu herlid, eu hysbeilio, a'u llofruddio, tra y mae y gormeswyr a'r gorthrymwyr yn eu cerbydau gwychion, ac yn ymdroi yn nghanol

moethau palas. Ni allaf ganfod unrhyw gysondeb na threfn yn y fath olygfeydd, nac unrhyw arwydd o uniondeb a chyfiawnder yn ngwahanol amgylchiadau dynolryw; oblegid os yw yr holl fodolaeth yn terfynu yn y bedd, yna, ni ellir gwobrwyo y dioddefydd rhinweddol, na chospi y gorthrymwr anghyfiawn yn ol haeddiant ei droseddau. Ymddengys nad yw y lliaws o ddynolryw ond gwrthrychau damweiniau, deiliaid gorthrwm, a chaethion uchelgais yr annuwïol; a'r byd moesol yn gymysgedd o elfenau gwrthwynebus, yn cael eu troi o amgylch fel y llwch gan y corwynt. Yr wyf yn clywed rhinwedd yn cael ei arganmol, a drygioni yn cael ei gondemnïo. Ond, atolwg, pa beth ydyw rhinwedd? Cysgod, breuddwyd, enw gwag! Pa ham y dylwn ganlyn ar ol rhinwedd, os ydyw yn aflonyddu fy mhleserau, a pha ham y dylwn adael y drwg os ydyw yn dangos y ffordd i mi at fwyniant presenol? Doethineb i mi ydyw mwynhau bywyd tra y parhao fy nhymor byr—ac os ydyw cyfoeth yn help i mi at fwynhau dedwyddwch, pa ham y byddai raid i mi ofni eu casglu trwy dwyll, ac anudonedd, neu drais? Os ydyw pleser cnawdol yn ychwanegu at fy nedwyddwch, pa ham y byddai raid i mi ymatal oddiwrth feddwdod ac anlladrwydd, neu unrhyw arferiad arall a atebo fy nghyfleusdra, neu a foddhâo fy nwydau, gan nad oes un gobaith i mi am ddim ond mwyniant presenol, ac nad oes dim cyfrifoldeb yn fy aros tu draw i'r bedd?

Yr wyf yn gweled fy hun yn agored i lawer o ddioddefiadau, a siomedigaethau, a thrallodion—i dlodi a dirmyg, i golli cyfeillion, a phoenau corphorol, a thrallod meddwl. Yr wyf yn cael fy mhoenydio yn fynych âg adgofion am yr hyn a aeth heibio, yn nheimlad pethau presenol, ac mewn arswyd am yr hyn a ddêl. Ond nid wyf yn canfod yr un gwrthrych i'w gyrhaedd, na'r un dyben i'w gyflawni, drwy ymostwng i'r gofidiau hyn. Yr wyf yn ymostwng yn unig er mwyn dioddef poen i ymgurio ymaith a phrysuro i'r bedd. Yr wyf yn glaf yn unig i ddihoeni dan faich ar wendid corphorol—yn drallodus a gorthrymedig yn unig i gael fy suddo dan drallodau a gofidiau yn ddyfnach; ac wedi fy ngorlwytho â gofalon ac anhawsderau yn unig i ymbarotoi at brofion newydd o berygl a dioddefaint. Nid oes yr un defnydd o gysur yn ymgymysgu â chwpan chwerw trallod; nid oes yr un cystudd yn cael ei felysu gan olygiad ar fyd gwell, o blegid fod llety oeraidd y bedd yn gosod rhwymyn ar fy ngolygiadau, a therfyn ar fy ofn a'm

gobaith. Pa fodd, gan hyny, y gallaf fod yn esmwyth dan fy nïoddefiadau? pa fodd y gallaf ymgymodi â'r dynged sydd wedi eu trefnu? neu, pa fodd y gallaf olrhain haelfrydedd Bôd goruchel, yn goddef i mi gael fy ngofidio a'm poenydio heb yr un dyben? Ymdrechaf i'w goddef gyda phenderfyniad anobeithiol, yn unig o herwydd fy mod wedi fy ngeni dan angenrheidrwydd i ddïoddef poen a helbul, heb allu ym-warchod rhagddynt.

Yr wyf yn derchafu fy ngolwg i'r ardaloedd uwchben, ac yn myfyrio ar ddisgleirdeb y ser. Y fath luaws o hauliau, a chysawdau a bydoedd sydd yn neidio i'r golwg pan yr edrychaf ar y ffurfafen drwy y drychbeiriant! Mor afrifed yw eu nifer! mor anfesurold yw eu pellder! mor ddirfawr yw eu maint! mor ddisglaer yw eu gogoniant! mor aruchel yw eu symudiadau! Pan yr amcanwyf gynwys yr olygfa ryfeddol hon, y mae fy nychymyg yn ymddyrysu, a fy nheimladau yn cael eu gorlenwi â syndod. Yr wyf yn syllu, yr wyf yn myfyrio, yr wyf yn teimlo dymuniad hiraethlawn am wybod rhywbeth yn ychwaneg am natur a thynged y bydoedd pell, ond y mae fy ngolwg yn cael ei rwymo mewn rhyw ardremiad cyffredinol, y mae fy ngalluoedd yn derfynol, a phan y ceisiwyf ehedeg ymaith i'r ardaloedd pellenig, yr wyf yn fy nghanfod fy hun wedi fy nghadwyno i wared, trwy rym anorfod, wrth y bellen derfynol, ar yr hon yr ydwyf yn preswyllo. Pa ham, gan hyny, yr addurnwyd y nefoedd mor brydferth, ac y mae y fath orfawredd yn cael ei ddangos yn ei ffurfiad, a pha ham y daliwyd yr olygfa erioed o flaen fy meddwl, gan nad wyf byth i gael fy hyfforddi yn mhellach am y golygfeydd a ddadlena? Dichon mai dyma yr ardremiad diweddaf a gymeraf byth ar yr olygfa ardderchog, cyn cau fy llygaid mewn nos dragwyddol. "Pa ham y rhoddwyd goleuni i'r hwn sydd mewn trueni—i ddyn yr hwn y mae ei ffordd yn guddiedig, yr hwn y cauodd Duw arno?" Pe buaswn wedi fy nghau mewn daear-gell dywell, buasai fy nghyflwr yn fwy goddefol, ond yma yr ydwyf megis yn sefyll mewn palas ysblenydd, heb gysur na gobaith, gan ddisgwyl angau bob moment i derfynu fy ngologiadau; a phan y delo, bydd gogoniant y nef wedi ei ddiddymu am byth i mi.

Yr wyf yn yn gweled gwyddoriaeth yn èangu ei therfynau, a chelfyddydau yn myned rhagddynt at berffeithrwydd; yr wyf yn gweled nifer o sefydliadau yn cael eu ffurfio, ac yn

clwyd darlithoedd a'r athroniaeth yn cael eu traddodi er gwellhad dynolryw, ac yr wyf yn cael fy ngwahodd i gymeryd rhan yn y gorchwylion sydd a'u hamcan i ledaenu gwybodaeth yn mysg pob gradd. Ond pa ddefnydd ydyw gwybodaeth i greaduriaid sydd yn fuan i golli pob ymwybodoedd o fodolaeth? Y mae yn gofyn llawer o gamrau blin, a nosweithiau o anhunedd, er esgyn grisiau gwyddoriaeth; ac wedi cyraedd i'r pwynt uwchaf y cyrhaeddodd marwolion iddo erioed—yr ydym yn canfod fod eto ardaloedd uwch, y rhai nas gallwn byth estyn atynt; y mae ein traed yn llithro, ac yr ydym yn suddo i adfeiliau anadferadwy. Pe byddai ein cynydd mewn gwyddoriaeth yma yn arweiniol i olygfa ddyfodol o wybodaeth a mwynhad, byddai yn deilwng o'i ymofyn gan bob meddwl rhesymol, ond i greaduriaid sydd yn ansicr pa un a fyddant mewn bod yn y bydysawd am ddiwrnod yn ychwaneg, y mae nid yn unig yn ofer, ond hefyd yn anghyson â'u mwynhad presenol. Oblegid, po leiaf o wybodaeth a fyddo ganynt am brydferthion natur, a pho mwyaf anifeilaidd ag anwybodus y byddont, lleiaf yn y byd a deimlant ar y moment, pan y byddont yn cael eu cyflwyno i ddiddymdra. Gadawer i'r cyffredin o ddynolryw, gan hyny, i foddio eu hunain yn y digrifwch a fynont, na aflonydder hwy yn eu pleserau cnawdol, drwy gynyg yn ofer at eu hyfforddi mewn dealltwriaeth, gadawer iddynt fwyta, ac yfed, a gloddesta, canys y foru marw fyddant. Cymaint sydd yn ofynol ydyw, plethu cadwyni gormes am eu gwddf, i'w hatal rhag ymgynyg at fwyniant y rhai sydd uwch na hwynt.

Mewn gair, yr ydwyf yn ymdrechu i ffurfio rhyw ddirnad-aeth am briodoleddau yr Achos Mawr Anadnabyddus, yr hwn a ddygodd yr holl wrthrychau sydd o'm hamgylch i fod. Ond y mae fy meddyliau wedi ymddyrysu yn nghanol tryblith o weithrediadau annealladwy sydd yn ymddangos yn wrthdarawiadol ac anghyson. Yr wyf yn canfod yn eglur fod Creawdwr y byd yn meddianu *gallu* diderfyn, ond ni welaf un rheswm i gasglu ei fod yn arfer doethineb anffaeledig, daioni annherfynol, a chyfiawnder amhleididol. Yr wyf yn canfod, mae yn wir, ryw arwyddion o ddoethineb yn nghyfansoddiad fy nghorph, a'i wahanol ermig o synhwyrâu; a daioni yn y dydd goleu, y tiroedd blodeuog, a'r dyffrynoedd ffrwythlawn; ond ni wn i pa fodd i gysoni hyn â rhanau eraill o'i weithrediadau. Po fodd y gallaf fi gymhwyso y briodoledd o ddoeth-

ineb i Un sydd wedi planu dymuniad yn fy nghyfansoddiad, na foddheir mo hono byth, ac wedi fy nghynysgaeddu â galluoedd moesol, na arferir mo honynt byth; a'r hwn sydd wedi goddef i'r byd moesol ymdroi mewn annhrefn yn mhob oes? Ni allaf fi ganfod yr un amlygiad o'i haelfrydedd yn ei waith yn fy ngwneud yn agored i amrywiaeth o ofidiau a dioddefiadau, heb fod yn ateb yr un dyben heblaw fy ngofidio, a'm poenydio â gobeithion, a'm dychryn âg ofnau am fyd arall, y rhai nad ydynt byth i gael eu cwblhau, a thrwy daflu llen o ddirgelwch dros ei holl ddybenion a'i weithrediadau. Ac ni allaf ganfod dim yn debyg i uniondeb amhleidgar yn nosparthiad ei ffafrau, oblegid fod siomedigaethau a gofidiau yn aros y cyfiawn fel y drygionus, ac y mae y diniweid yn fynych yn cael ei gopsi a'i warthruddo, tra y mae y dihiryn a'r aflan yn cael ymfrostio yn eu troseddau. Cymaint ag a allaf fi ganfod yn eglur ydyw hyn, sef bod gweithrediad y Gallu Goruchel yn cael ei ddwyn yn mlaen wrth fympwy yn unig, ac nid wrth unrhyw egwyddor, ac yn cyflawni yr hyn na all byth enill serchawgrwydd gwresog, na sicrhau dedwyddwch gwastadol i greaduriaid rhesymol.

Y fath ydyw rhai o ystyriaethau pruddion creadur marwol anobeithiol, yr hwn nad yw ei ragolygiad yn estyn yn ddim pellach na'r bedd; a'r fath ydyw rhai o'r canlyniadau echrydus a gynhwysa gwadu sefyllfa ddyfodol. Y mae yn taflu llen o dywyllwch dros olygfeydd creadigaeth, ac yn goblygu dybenion lluniad dyn mewn dirgelwch anchwiliadwy,—y mae yn dangos y byd moesol yn dryblith o elfenau gwrthwynebol, heb fod yn ateb yr un dyben, ac heb fod dan lywyddiad unrhyw reolydd deallgar,—y mae yn dangos nad oes dim mwyr o gysylltiad rhwng dynolryw a'u gilydd, nag a ffurfir gan amser a lle, a'u bod wedi eu creu yn unig at bleser cnawdol, a'u trefnu i drengu gyda'r anifail,—y mae yn dadymchwel sylfaen pob gweithrediad moesol, yn dileu y cymhelliadau cryfaf at rinwedd, ac yn agor llif-ddorau pob drygioni,—y mae yn symud angor gobaith ymaith o'r meddwl pryderus, ac yn dinystrio pob egwyddor sydd yn tueddu i gynnal y meddwl dan brofedigaethau,—ac y mae yn taflu tawch oer ar bob ymgais tu ag at dderchafu dynolryw i urddas eu natur foesol a deallgar, ac yn tueddu i atal pob cynydd mewn gwyddoriaeth fuddiol,—y mae yn rhwystro y meddwl i chwilio a

mawrhau rhagoriaethau creadigaeth, ac yn cuddio adfeiliau natur sydd yn wasgaredig dros y byd mewn caddug dywyll-ach fyth,—y mae yn rhoddi terfyn ar bob gobaith am ddyfod yn fwy adnabyddus â gogoniant y ffurfafen, ac am gael gweled cynlluniau Rhagluniaeth wedi eu cwblhau,—y mae yn cuddio cymeriad y Duwdod mewn tywyllwch echrys, ac yn ei ysbeilio Ef o briodoliaethau anfeidrol ddoethineb, haelfrydedd ac uniondeb, ac yn ei adael heb fod nemawr amgen na gallu diderfyn yn gweithredu heb yr un reol, ac heb fod er unrhyw ddaioni. Mewn gair, y mae yn dileu pob anogaeth i gyflawni pob gweithred ardderchog a haelionus, yn oeri serchiadau a theimladau tyneraf dynoliaeth, ac yn arwain i amheuaeth cyffredinol, yn tori ymaith bob gobaith am bob peth sydd yn tueddu i gysuro y teithiwr yn ei bererindod trwy y byd, ac nid yw yn gosod dim o flaen ei feddwl ond gwagle mawr, wedi ei orchuddio â thywyllwch dudew am byth.

Gan mai dyma y canlyniadau cabledus a gwrthun sydd yn tarddu o wadu athrawiaeth sefyllfa ddyfodol o daledigaeth—rhaid golygu y dyn a gredo y fath beth, nid yn unig yn hollol annheilwng o'r enw athronydd, ond hefyd o fod yn greadur rhesymol, ac fel un a anghredai beth wedi ei brofi, ac a lyncai bob anghysondeb, pa mor atgas bynag y byddo, os bydd yn cyd-daro a'i chwaeth a'i nwydau llygredig ei hun. Y mae y celfyddydwydwr yn fynych yn egluro gwirionedd, drwy ddangos fod y peth gwrthwynebol yn anmhosibl, neu yn cynwys anghysondeb. Fel y mae *Euclid*, wrth egluro gwirionedd y pedwerydd gosodiad yn llyfr cyntaf ei Elfenau, drwy ddangos fod y gwrthwynebol yn cynwys yr anghysondeb amlwg hwn—"y gall dwy linell wastad gynhwys gwagle." Y mae y ffordd hon o brofi gosodiad yn cael ei hystyried gan bob mesurydd yn llawn mor foddhäol a phenderfynol a'r ffordd *uniongyrchol* o brawf; oblegid rhaid fod y gwrthwynebol i dwyll yn wirionedd, a'r gwrthwynebol i wirionedd yn dwyll. Ac os ystyrir y ffordd hon yn foddhäol mewn mesuriaeth, dylid ei hystyried mor benderfynol mewn ymresymiad moesol a duwinyddol. Er engraifft, os ydyw gwadu sefyllfa ddyfodol yn cynwys yr ystyriaeth nad yw Duw yn Fôd o uniondeb anmhleidgar, ac o berffaith ddoethineb a dnioni—er maint a ddangosir mewn natur o amlgygiadau y ddwy briodoledol olaf, rhaid i ni, naill ai addef athrawiaeth anfarwoldeb dyn, neu wadu fod Bôd Deallgar yn llywyddu dros achosion y byd. Oblegid, ni all

Bôd, heb y priodoliaethau hyn fod yn Dduw, na thueddu i lanw meddyliau deallgar â mwynhad a chariad, ond y mae yn ei ddangos fel rhywbeth tebyg i *dynged direol*, neu allu naturiol yn ysgogi symudiadau y greadigaeth yn gyffredinol, heb yr un cynllun, ac heb wahaniaethiad na dealltwriaeth. Ar yr un egwyddor (y *reducto ad absurdum*) yr ydym yn eguro troadau blynyddol y ddaear o amgylch yr haul. Y mae symudiadau y planedau, fel eu gwelir oddiar y ddaear, yn ymddangos fel afreolaeth annhrefnus, gwrthwyneb i bob peth a ddisgwyliem mewn cysawd wedi ei llunio yn briodol. Ymddengys y cyrph hyn weithiau fel pe byddent yn symud yn ol, weithiau yn mlaen, ac weithiau yn sefyll yn sefydlog, ac yn dangos llwybrau hirgrwn mor ddyryslyd, fel na allem dybied mai Anfeidrol Ddoethineb a drefnodd y fath gysawd ddi-reol. Oddiwrth hyn y mae seryddwyr yn casglu, ar sail dda, *fod y ddaear yn gorph symudol*; ac nid oes neb byth yn amheu hyn, wedi unwaith ddeall y pwnc yn drwyadl; oblegid pan yr ystyriom fod ein daear ni yn troi o amgylch canolbwynt y cysawd mewn cysondeb a'r planedau eraill, y mae yr holl afreolaeth a dybid fod yn eu symudiadau yn cael ei egluro, ac y mae yr holl gysawd yn ymddangos yn drefn o berffaith brydferthwch, yn unol â'r farn a ddylem feithrin am ddoethineb a dealltwriaeth ei Hawdwr.

Yn yr un modd, y mae addef athrawiaeth sefyllfa ddyfodol yn rhoddi boddlonrwydd am yr afreolaeth a welir yn y byd moesol, ac y mae yn ateb fel allwedd i agor yr holl anhawsderau a all godi yn y meddwl am uniondeb y llywodraeth Ddwyfol yn y sefyllfa bresenol. Yn wrthwynebol i ystyr-iaeth anobeithiol yr amheuwyr, y mae yn derchafu y meddwl rhinweddol mewn gobaith bywiol, ac yn taflu goleuni dymunol ar olygfeydd creadigaeth, a thros holl barthau llywodraeth yr Hollalluog. Y mae yn arddangos y Duw Tragwyddol a Hunanfodawl fel gwrthrych o ardderchawgrwydd, mawredd a hawddgarwch anfeidrol, o ddoethineb digyfeiliorni, uniondeb amhleidgar, a haelfrydedd diderfyn; yn llywyddu dros luaws o greaduriaid deallgar, wedi eu ffurfio ar ei ddelw ei hun, ac yn eu rheoli wrth ddeddfau cyfiawn ac uniawn, ac yn trefnu pob peth a'i law alluog a chywrair, ac yn cyfaddasu ei holl oruchwyliaethau er cefnogi dedwyddwch y byd moesol. Y mae yn lledu golygfa annherfynol ger ein bron, yn yr hwn y gobeithiwn-gael myfyrio ar gynllun ei Ragluniaeth yn ei holl

wrthrychau a'i amgylchiadau, lle yr amlygir gogoniant y priodoledau Dwyfol, ac y bydd i alluoeddd yn ymëangu yn barhaus, a gwrthrychau newyddion o brydferthwch a disgleirdeb gyfodi yn ddilynol i'r golwg mewn èangder annherfynol, a hyny yn ddi-ddiwedd. Y mae yn chwalu y cymylau sydd yn ymdaenu dros dynged presenol a dyfodol dyn, ac yn rhoddi cwbl foddlonrwydd am ei drempiadau hiraethlawn i ddyfodiant ag sydd yn naturiol iddo yn barhaus, a'i alluoedd deallgar èang, na ellir eu llawn arfer yn y bywyd hwn. Y mae yn dal allan y cymhelliadau cryfaf i fywyd rhinweddol, i gyflawniad gweithredoedd da, ac i ledaeniad gwybodaeth ddefnyddiol yn mhlith pob graddau o ddynolryw. Y mae yn rhoddi y cysur a'r cynhaliaeth cryfaf dan holl brofedigaethau y byd, ac yn rhoddi rheswm am yr achos o'r holl ddiöddediadau, i'r rhai yr ydym yn agored, fel anogaethau i rinwedd, ac fel y maent "yn gweithredu tragwyddol bwys gogoniant i ni." Y mae yn rhoddi sail i obeithio y bydd i'r llen sydd yn awr yn cuddio rhyngom ag ardaloedd pellenig creadigaeth gael ei symud ymaith, ac y bydd i ffurfiad rhyfeddol y bydsawd, yn ei holl gyfartaledd ardderchog a'i drefniadau prydferth, gael eu dadlenu yn eglur i'n golwg. Y mae yn chwalu yr ofnau sydd yn naturiol yn cylehynu cenhadydd angau, ac yn taflu goleuni dros drigfanau tywyll y bedd. Y mae yn cysuro dyffryn cysgod angau, ac yn ei droi yn llwybr sydd yn arwain i fyd o berffeithrwydd a dedwyddwch, lle y bydd drwg moesol wedi ei ddifodi am byth, lle y tywyna goleuni gwybodaeth gyda disgleirdeb ar yr yspryd pur; a'r lle y bydd rhinwedd nefol, sydd yn awr yn cael ei erlid a'i ddibrisio mor fynych, wedi cymeryd ei orfedd mewn teyrnas lonydd a thragwyddol.

Yn awr, gan fod gwadu sefyllfa ddyfodol yn cynwys y fath anhawsderau, a'r fath dybiau gwrthun a chabledus, a bod addef yr athrawiaeth hon yn taflu goleuni dros yr holl dywyllwch sydd yn ymdaenu dros y byd moesol, ac yn rhoddi agoriad er eglure holl ddirgelion y goruchwyliaethau Dwyfol, ac yn esbonio pob anhawsder mewn perthynas i sefyllfa bresenol dynolryw—rhaid ystyried yr athronydd hunanddoeth hwnw a wrthodo y gwirionedd pwysig hwn fel yn gweithredu yn hollol wrthwynebol i bob egwyddor o ymresymiad a addefa efe yn ei ymchwiliadau naturiol ac anianyddol, ac megis wedi penderfynu gwrthwynebu grym pob tystiolaeth ag a ellir ei dwyn yn mlaen fel prawf o'i dragwyddol barhad.

Fel hyn, yr wyf wedi ymdrechu, yn y dalenau blaenorol, i brofi ac egluro anfarwoldeb dyn, oddiar yr ystyriaeth o'r gred gyffredinol ag y mae yr athrawiaeth hon wedi ei gael yn mysg pob cenedl—y dymuniad am anfarwoldeb sydd wedi ei blannu yn y fynwes ddynol—yr arwydd cryf am *wylbodaeth*, a'r *galluoedd deallgar* eang, â pha rai y mae dyn wedi ei gynysgaeddu—y modd sydd ganddo i fyned yn *mlaen yn barhaus* at ddealltwriaeth a pherffeithrwydd moesol—y *cylch diderfyn o olygiad* sydd yn ymagor o flaen ei feddwl drwy *anfeidroledde eangder a pharhad*—y *galluoedd moesol* â pha rai y mae wedi ei ddonio er gweithrediad—*dychrynfeydd* a rhagolygiadau ei feddwl pan y byddo dan ddylanwad anobaith—sefyllfa annhrefnus y byd *moesol* wrth ei gyferbynu â threfn reolaidd y byd naturiol—*dosparthiad anghyfartal gwobr a chosp*, wrth ei olygu mewn cysylltiad âg uniondeb Duw—y *gwrthuni* o addef fod yr *egwyddor feddylgar sydd mewn dyn yn cael ei difodi*—a'r *canlyniad cabl-eddus a gwrthun* a darddai o wrthod athrawiaeth gwobr a chosp mewn sefyllfa ddyfodol.

Efallai fod rhai o'r ymresymiau hyn, o'u cymeryd yn *unigol ar wahan*, yn annigonol i gadarnhau yn gyflawn y gwirionedd am dragwyddol dynged dyn; eto, o'u cymeryd oll yn nghyd, y maent yn dwyn tystiolaeth anwrthwynebol i feddwl pob ymofynydd diduedd. Y maent oll yn taflu cyd-ddisgleirdeb y naill ar y llall; y maent yn cyd-sefyll mewn perffaith gysondeb â'u gilydd; y maent yn berffaith unol â'r golygiadau mwyaf dyrchafedig a allwn eu ffurfio am y Duwdod; y maent yn cyd-daro â syniadau y dynion doethaf a goreu a fu yn mhob oes; y maent yn dal cysylltiad â phob gwellhad a darganfyddiad yn y byd naturiol a moesol, ac y maent fel llinellau cylch-rôd, oll yn cyfeirio at yr un canolbwynt, ac yn arwain yn berffaith i'r un penderfyniad. Ymddengys yn nesaf peth i anmhosiblwydd y gallai y fath gyd-gordiad, cysondeb, a dibyniad, sefyll yn nghanol cynnifer o osodiadau, heb fod eu sail ar wirionedd; a chan hyny, dylid eu hystyried, o'u cymeryd yn nghyd, fel yn dwyn grym *perffaith brawf*. Y maent yn gorphwys ar egwyddorion yr un ymresymiau, wrth ba rai yr ydym yn profi y Bôd o Dduw, ac ni allaf fi ganfod yr un ffordd o osgoi eu nerth, ond trwy ddileu o'r meddwl bob ystyriaeth am y Bôd Goruchaf. Felly y gwelwn fod pethau yn gyffredinol, os nid bob amser, a bod pob cenedl sydd wedi cydnabod y Bôd o Dduw hefyd wedi cydnabod y

golygiad am sefyllfa ddyfodol o wobr a chosp. Y mae y ddau osodiad sylfaenol hyn mor gysylltiedig â'u gilydd, fel y mae y diweddaf yn dibynu mor hanfodol ar y cyntaf, ag y mae yn rhaid iddynt sefyll neu syrthio yn nghyd. Ac o ganlyniad, yr ydym yn canfod fod y dyn a gyndyn wrthod yr athrawiaeth am sefyllfa ddyfodol, naill ai yn addef ei hun yn annuwiol hollol, neu ynte ei fod yn gweithredu yn gwbl fel y gwnai un a gredai nad oes yr un bodoliaeth gan y goruchel Lwydd Moesol.

Ond nid yw egwyddorion annuwiaeth ei hun, a goffeidir yn fynych gan ddynion drygionus i geisio llonyddu eu hofnau, yn ddigonol i symud ymaith bob rhagdybiau mewn perthynas i fodoliaeth rhagllaw. O blegid, os ydyw y byd wedi dyfod i fôd drwy dragwyddol ddilyniad o achosion ac effeithiau, ac angenrheidrwydd ddiereol yn cysylltu gronynau defnydd yn nghyd drwy yr ëangder mawr—pa beth a allai atal, yn nghanol y cysylltiadau diderfyn sydd yn codi oddiar ysgogiad parhaus, fod i ddynion gael eu creu, eu distrywio, a'u dwyn i fodolaeth, gyda'r un galluoedd, cynheddfau, a pherthynasau, a'r rhai a berthynai iddynt yn eu sefyllfa flaenorol o fodolaeth? Ac er y gall miloedd neu filiynau o flynyddoedd basio rhwng y cyfnewidiadau hyny, eto gallai yr ystod hwnw ymddangos mor fyr ac annirnadwy â'r parhad a êl heibio, tra y byddo ein galluoedd wedi eu colli mewn tawel hun. Nid yw yr ystyriaeth am anfeidroedd, eithafoedd, a dilyniad diderfyn o gyfnewidiadau yn gwneud y fath dybiaeth yn hollol anhosibl. Ond y fath ddyfodiant ofnadwy a fyddai raid i'r meddwl ddarlunio iddo ei hun yn y cyfryw angylchiad! Pe byddai i ysgogiadau y bydysawd gael eu hachosi gan ddamwain, heb yr un gweithredydd deallgar yn eu cyfarwyddo, caem ein hymlid yn wastadol a'r disgwyliadau mwyaf ofnadwy. Gwelem ddelw angau, diddymiant, ac adgynhyrchiad yn cyfodi ger ein bron yn y ffurfiau mwyaf dychrynlyd, a byddai yn annichonadwy i ni ganfod ar ba sail y mae gobaith a thynged creaduriaid rhesymol yn gorphwys. Byddem yn ansicr, pa un a fyddai dynolryw wedi eu trefnu i gael eu dinystrio yn anadferadwy, neu a ydynt i gael ad-fodolaeth drwy weithrediad rhyw achos neu ddamwain anadnabyddus, mewn rhyw amser i ddyfod, a'u bod wedi eu cymhwyso at boenau tragwyddol. Ni allai y drefn a'r tawelwch cydmariaethol sydd yn awr, neu a fu mewn oesau a aethant heibio,

roddi yr un sail o obaith, na byddai i'r fath ganlyniadau gymeryd lle, oblegid nid yw holl chwildroadau amser, at y rhai y gallwn edrych yn ol, ond megis moment yn nghanol parhad annherfynol, ac nid yw y ddaear ond megis brycheuyn yn nghanol yr eangder mawr. Felly, trwy ystod oesau aneirif, gallai cyfnewidiadau, a chwildroadau, ac adffurfiadau gymeryd lle, y rhai a allai orchuddio yr holl greaduriaid rhesymol a fu erioed mewn tragwyddol drueni. Gan hyny, ymddengys na allai annuwiaeth ei hun, gyda'i holl gymysgedd o anghysonderau a gwrthuni, byth gysgoli ei phleidiwr rhag dychryniadau byd dyfodol anadnabyddus.

Ni wnaaf ond sylwi yn mhellach ar y rhan hon o'm testyn,—er, pe byddai i'r ymresymiaidau a grybwyllwyd ar anfarwoldeb dyn fod yn llai nerthol nac ydynt mewn gwirionedd, eto y dylent wneud argraph dwfn ar feddwl pob dyn ystyriol, er ei gyfarwyddo yn yr ymddygiad a ddylai ddilyn. Pe na buasent ond yn unig yn debygol—pe na buasai ynddynt ddim ychwaneg o rym nac a orbwysai y rhesymau gwrthwynebol, eto, byddai yn ddoethineb yn mhob dyn weithredu ar y dybiaeth o fod byd dyfodol mewn gwirionedd. Oblegid yn achosion cyffredin bywyd, ac hyd yn oed yn y gwyddoriaethau, y mae ein syniadau a'n hymddygiad yn cael eu penderfynu gan ddilyniad o bethau tebygol, a chyd-darawiad rhesymau yn gwneud i fynu y diffyg a fyddo am dystiolaeth fwy penderfynol, ar destynau na ellir eu holrhain i berffaith eglurdeb. Nid oes gan y trafniidiwr, pan y pryno swm penodol o nwyddau, yr un dystiolaeth benderfynol y bydd i'r gwerthiant yn y diwedd droi yn lles; ond oddiar ystyriaeth o'r pris, natur y defnydd, ac amgylchiadau masnach, a'i ragolygiad uniongyrchol, y mae yn penderfynu ar y pryniant; a thrwy weithredu ar sail y fath debygolïaeth, y mae yn trefnu ei achosion, fel y maent yn diweddu er ei les a'i lwyddiant. Nid oes gan unrhyw athronydd resymau *penderfynol* i gynnal haner y syniadau y mae wedi eu ffurfio mewn perthynas i achosion cymdeithas ddynol, a'r byd naturiol. Y mae ei gasgliadau perthynol i achosion y gwyntoedd, y taranau, a'r mellt, am rwygiadau mynyddau tanllyd, am natur goleuni, sain, gwefryddiaeth, a gweithrediadau eraill yn nhrefniant natur, wedi eu seilio ar y fath hyny o resymau a elwir yn *debygolïaeth natur*, yr hyn nad ydyw yn y diwedd yn ddim amgen na gradd uchel o debygolrwydd. Er hyny, nid yw yn teimlo unrhyw

ataliad i fyned rhagddo yn ei brofion a'i ymchwiliadau dan arweiniad y fath resymau, gan fod yn hyderus y bydd iddynt ei dywys yn y diwedd i ystafelloedd mwyaf mewnol teml gwirionedd; oblegid ni a wyddom fod darganfyddiadau disgleiriaf yr amseroedd diweddaraf, wedi dechreu mewn ymofyniadau a sylwadau a wnaed ar sail ymresymiad tebygol-iaethol. Yr un modd gyda'r testyn pwysig dan sylw, dylem fod yn benderfynol yn ein golygiadau a'n hymddygiad, hyd yn oed gyda *thebygoliaeth*, er y byddai i'r ymresymïadau a ddygid yn mlaen adael y pwnc dan sylw i raddau heb ei benderfynu. Oblegid, os ydyw byd tragwyddol yn bod mewn gwirionedd, yr ydym nid yn unig yn cofleidio cyfeiliornad wrth wrthod y drychfeddwl, ond yr ydym hefyd wrth weithredu yn gyson â'r syniadau cyfeiliornus yn gosod ein hunain yn y perygl o gyfarfod â'r canlyniadau mwyaf arswydol. Gan hyny, pe na byddai sefyllfa ddyfodol, eto, ni allai y grediniaeth o hyny, gyda buchedd gyfatebol i'r gred, adael yr un effaith drwg ar ein meddyliau ni ein hunain, nac ar eraill chwaith. Yn y gwrthwyneb, rhoddai olygiad dymunol ar ein taith drwy y byd sydd yn llawn o ddrygau naturiol a moesol, ac adfywïai yr yspryd gwan-galonus, pan y byddai wedi ei orchuddio â'r siomedigaethau a'r trallodion sydd yn anocheladwy yn ein sefyllfa bresenol. Felly, gallem yn yr achos hwn ddefnyddio sylw un athronydd boreuol,* a dywedyd,—Os ydwyf yn camgymeryd wrth gredu fod eneidiau dynion yn anfarwol, eto yr wyf yn fy moddhau fy hun yn fy nghamgymeriad, a thra y byddwyf byw, ni fynwn i'r gred hon, yn mha un y mae genyf y fath hyfrydweh, gael ei chymeryd oddi arnaf. Ond os ydwyf i gael fy nifodi yn angau, fel y tybia rhai athronwyr manwl, nid oes arnaf ddim fon y chwârdda y dynion doeth hyny, wedi eu difodi, ar fy nghyfeiliornad.

Ond os ydyw yr ymresymïadau a ddygwyd yn mlaen, nid yn unig yn dangos tebygolrwydd, ond hefyd *sicrwydd diddadl*, neu o leiaf, rywbeth yn gyfagos i berffaith brawf—os ydyw y golygiad gwrthwynebol yn cynwys cyfres o anghysonderau, os ydyw yn taflu tywyllweh anobeithiol dros dynged dyn, a thros olygfeydd y bydysawd, ac os ydyw yn ysbeilio yr Hollalluog o briodoleddau mwyaf gogoneddus ei natur—nid oes geiriau digon nerthol i'w cael i ddarlunio ynfydrwydd ac

* Cicero.

anghysondeb y dyn, pa mor enwog bynag y byddo, yr hwn a fyddo wedi ymroddi i wrthwynebu pob argyhoeddiad, ac wedi penderfynu gweithredu fel pe na byddai y drychfeddwl am fydd dyfodol yn ddim amgen na chwedl. Y mae treulio bywyd mewn hollol ddifaterwch, a dibrisio golygfeydd y byd anwel-edig, a gorchfygu arswyd yr Hollalluog, a ddichon eto gael ei amlygu yn y sefyllfa hono—yn wyneb yr holl brofion e-dryn a all rheswm eu dwyn yn mlaen, nid yn unig yn groes i bob egwyddor o gallineb, ond hefyd yn uchder gwallgofrwydd. Rhaid gadael y cyfryw i gael eu cyffroi i ystyriaeth yn y diwedd gan yr argraphiadau dychrynlyd a ffamia ar eu meddwl, pan y caffont eu deol i'r cyflwr tragwyddol hwnw, ac y maent yn ei ddiystyru yn awr, ac y byddant wedi canfod eu hunain ynddo wedi eu gosod ger bron brawdle y Barnwr diduedd a Hollalluog.

Yn mysg yr ystyriaethau a ddygwyd yn mlaen i brofi anfarwoldeb dyn, ni chymerais sylw o ymresymiad a arferir yn gyffredin gan rai ysgrifenyddyr; sef yr hyn a sylfaenir ar *annefnyddiolaeth* yr enaid dynol. Ymatelais rhag cynyg ar unrhyw egluriadau ar y testyn hwn,—Yn 1. Oblegid fod y prawf o fod yr enaid yn anefnyddiol yn cynwys amrywiaeth o ymchwiliadau anianyddol, ac yn galw am atebion i amryw o wrthdybiau a godwyd yn ei erbyn, y rhai na wnaethent ddim ond tueddu at ddyrysu darllenwyr o synwyr cyffredin. 2. O herwydd na allai yr athrawiaeth am anefnyddioldeb yr egwyddor feddylgar sydd mewn dyn, pa mor eglur bynag y gellid ei phrofi, ychwanegu dim at bwys yr ystyriaethau a ddygwyd yn mlaen eisoes, ac na allai ddangos unrhyw ymresymiad penderfynol dros anfarwoldeb yr enaid, o'i hystyried wrthi ei hun. Y mae yn arwain yn y diwedd at hyn yma,—os ydyw yr enaid yn sylwedd digymysgedd, ni all ddarffod wrth gael dadgysodi ei ranau; ac o ganlyniad, fe all fodoli mewn sefyllfa ar wahân, mewn cyflawn ymarferiad o'i alluoedd, wedi i'r babell gorphorol gael ei datod. Ond nid yw ei anfarwoldeb i'w gasglu o angenrheidrwydd, oddiwrth ei alluoedd naturiol i fodoli mewn sefyllfa ar wahân oddiwrth y corph. Oblegid gallai y Bôd hwnw a'i creodd, pe dewisai, ei ollwng i ddiddymdra. Oblegid fod holl waith Duw, pa un bynag a fyddo ai defnyddiol a'i anefnyddiol, yn dibynu yn hollol ar y gallu hwnw a roddes fodoliaeth iddynt ar y dechreu. Y mae ei anfarwoldob yn dibynu yn gwbl ar

ewylllys y Creawdwr; heb allu cynhaliol yr hwn y suddai yr holl greadigaeth i'w diddymdra dechreuol. Os gellir profi y bydd i Dduw arfer ei allu i ddiddymu yr enaid, yna byddai yn ofer i ni geisio profi ei fod wrth ei natur yn anfarwol. Ond pa un a *ewyllysia* Duw ddinystrio yr enaid yn angau, sydd yn gwestiwn hollol wahanol i'r hyn a berthyn i'w natur, fel sylwedd anefnyddiol. Y mae yr holl gyfres o ymresymiaidau a eglurwyd yn y dalenau blaenorol, yn dangos tystiolaeth foddhaol, debygwyf, na bydd i'r Creawdwr byth ddiddymu enaid dyn, ond ei fod wedi trefnu iddo barhau yn yr ymarferiad bywiog o'i holl alluoedd ardderchog i dragwyddoldeb.

Gan hyny, gwelwn nad yw o bwys yn y byd, wrth ystyried y rhesymau sydd yn profi ei dynged anfarwol, pa un a wnelom ai golygu yr enaid yn *ddefnyddiol*, neu yn sylwedd *anefnyddiol*. Tybier am foment, fy mod yn rhoddi y ddadl i fynu i'r amheuwyr, sef, "bod yr enaid yn sylwedd defnyddiol, ac na all ymfodoli ond mewn cysylltiad â chorff defnyddiol," pa beth a enilla efe drwy yr addefiad? Ni thynai ymaith yr un llwchyn o bwys y dystiolaeth a ddygwyd yn mlaen eisoes er profi anfarwoldeb dyn. Oblegid os gallwn brofi fod Duw wedi dewis bod yr enaid yn anfarwol, ac wedi penderfynu arfer ei allu anfeidrol, mewn trefn i gynnal ei alluoedd i barhau trwy fyd tragwyddol, byddai yn gwbl ofer iddo yn y diwedd allu profi nad ydyw yn anfarwol *yn ei natur*. Gall Efe, yr hwn a greodd enaid dyn, ac a'i cynysgaeddodd â galluoedd mor ardderchog, ei gynnal i barhau drwy ystod diderfyn mewn mil o ffyrdd annirnadadwy i ni. Os ydyw ffurf ddefnyddiol o allu ac ermig yn angenrheidiol iddo er ymarfer â'i alluoedd, gall efe naill ai ei wisgo â chorff awyrol y moment y datoder ei babell bresenol, neu ei gysylltu â ffurf gorphorol cywreiniach, mewn ardal arall o'r bydysawd, ac eto yn cyfateb i'r un a wisga yn awr. Oblegid, er dim a wyddom ni i'r gwrthwyneb, gall fod rhyw drefniant defnyddiol pur, gyda'r hwn y byddo wedi ei hanfodol gysylltu, yn ei ganlyn ymaith yn angau, ac yn gwasanaethu fel cyfrwng, trwy yr hwn y gall gymdeithasu â'r byd gweledig. Hyd yn oed pe byddai i'w ymwybodolrwydd o fodolaeth gael ei ohirio am filoedd o flynyddoedd, gallai ei Greawdwr eilwaith ei wisgo â ffurf newydd o ermig, cyfaddas i'r cylch eang o ymarferiad y byddo wedi ei fwriadu ato; a gellid gwneud y

tymor a elai heibio. yn ystod ei hŷn, i ymddangos yn ddim hŷy nag ychydig o fomentau. Mewn gair, os ydyw Duw wedi cynal y byd naturiol hyd yma, ac yn ol pob tebygolrwydd y bydd iddo barhau i'w gadw mewn bod am byth, fel na bydd i'r un llwchyn sydd ynddo yn awr gael ei ddifodi mewn unrhyw amser dyfodol—dichon i'r un Gallu a Dealltwriaeth, gyda'r un hawsder, gynal yr egwyddor feddylgar sydd mewn dyn, pa beth bynag ydyw ei natur neu ei sylwedd, a pha mor amrywiaethol bynag y gallai y cyfnewidiadau a gymerai le arno fod. Os ydyw y Creawdwr yn alluog ac ewyllysgar i gynal yr yspryd rhesymol trwy barhad diderfyn; ac os ydyw ei ddoethineb, ei haelfrydedd, a'i uniondeb, yn galw am i hyny fod, y mae pob anhawsder sydd yn codi oddiwrth ei natur neu ei drefn o fodolaeth yn cael eu symud ymaith ar unwaith. Y mae yr ymresymiaidau blaenorol dros sefyllfa ddyfodol, gan hyny, yr un mor gadarnhaol, pa un bynag ai yr ystyriom yr enaid fel sylwedd anefnyddiol pur, ai ynte yn ddim ond trefniad neillduol o ddefnydd; fel na all yr amheuwyr sydd yn dal allan y drychfeddwl gwrthyn o ddefnyddioldeb meddwl, hyd yn oed ar y sail hono, byth wrthbrofi y gwirionedd am diagwyddol dynged dyn.

PENNOD II.

PROFION O SEFYLLFA DDYFODOL ODDIWRTH DDWYFOL
DDATGUDDIAD.

Y MAE y tystiolaethau am sefyllfa ddyfodol, y rhai yr ymdrechasom i'w holrhain yn y dalenau blaenorol ar egwyddorion rheswm dynol, yn cael eu cadarnhau a'u hegluro yn ddigonol yn y Datguddiad a gynhwysir yn yr Ysgrythyrau Santaidd. Un o brif nodweddau y datguddiad hwnw ydyw, ei fod yn mhob pwnc yn perffaith gytuno â gwir reswm, ac âg egwyddorion synhwyr cyffredin. Yr oedd hyn yn naturiol i'w dybied; gan mai Duw ydyw awdwr y galluoedd ymresymgar, yn gystal â'r cyhoeddiadau cynhwysedig yn y gyfrol ysbrydoledig; ac y mae yr ystyriaeth hwn yn ffurfio ymresymiad tebygol cryf dros Ddwyfol awdurdod yr Ysgrythyrau, ac a ddylai ein cymhell i dderbyn gyda pharch a mawrhâd, y datguddiad sydd yn cadarnhau deddf natur, ag sydd yn gyd-unol â syniadau y dynion doethaf a goreu yn mhob oes. Pe byddai i ryw ymofynydd difrifol, a fyddai mewn amheuaeth ar y pwnc hwn, gael ei arwain i argyhoeddiad am wirioneddolrwydd ei dragwyddol dynged trwy y fath resymau ag a nodwyd yn flaenorol, byddai yn naturiol iddo gyfeirio at y Cofnodau Santaidd am hysbysiad llawnach ar y pwnc pwysig hwn: ac ni byddai arnaf ddim ofn i neb barhau yn hir yn elyn i Ddatguddiad, pan y byddai cwbl argyhoeddiad am sefyllfa ddyfodol wedi ei ddwys argraffu ar ei feddwl. Os ydyw dyn wedi ei argyhoeddi ei fod yn sefyll bob moment ar ymyl byd tragwyddol, ni all lai na theimlo pryder am ymofyn am yr hysbysiaeth cywiraf a all ei gael mewn perthynas i'r byd sydd i ffurfio ei gartref tragwyddol; ac os ydyw yn hollol ddiofal a dideimlad yn yr achos hwn, y mae yn berffaith eglur nad ydyw dan argyhoeddiad trwyadl o wirioneddolrwydd y bywyd sydd i ddyfod

Y mae y Datguddiad Cristionogol wedi "dwyn bywyd ac anllygredigaeth i oleuni," nid yn gymaint am y sicrwydd uniongyrchol o'r gwirionedd am fod byd arall, ond yn benaf, fel y mae yn eglur ddangos natur a gorchwylion a cyflwr hwnw, ei barhad tragwyddol, y sylfaen ar ba un y gallwn ddisgwyl dedwyddwch ynddo, a'r tueddiadau a'r rhinweddau sydd yn ein cymhwyso er archwaethu ei ymarferiadau a'i fwyniant o hapusrwydd; ac yn neillduol fel y mae yn agor o flaen ein meddwl olygfa ogoneddus ar yr "*adgyfodiad oddiwrth y meirw*," ac ad-uniad yr enaid a'r corph yn nhrigfanau y nef

Wrth egluro y testyn hwn, byddai yn gwbl afreidiol i mi ymbelaethu gyda manyldra. Tra y mae Dwyfol awdurdod yr Ysgrhythrau yn cael ei gydnabod, y mae ambell osodiad neu gyfeiriad yn ddigonol, pan y byddont yn eglur a dealladwy, er penderfynu sicrwydd unrhyw ffaith, neu wirionedd unrhyw athrawiaeth; gan hyny, ni wnaf nemawr yn ychwaneg na dwyn yn mlaen rai adnodau ag sydd yn dal perthynas â'r pwnc dan sylw, gyda rhai nodiadau achlysurol. Gan fod rhai wedi amheu y gosodiad, "fod yr athrawiaeth am sefyllfa ddyfodol yn hysbys i'r Iuddewon." Yn y lle cyntaf, dygaf ger bron rai adnodau ac ystyriaethau, i ddangos fod athrawiaeth anfarwoldeb yn cael ei chydnabod dan yr oruchwyliaeth Iuddewig yn gystal â'r un Gristionogol.

Fel y mae y grediniaeth am sefyllfa ddyfodol yn gorphwys wrth sylfaen crefydd, y mae yn anmhosibl tybied y gallai pobl, y rhai yr oedd yr Hollalluog wedi eu dewis i fod yn addolwyr iddo, ac yn geidwaid i'w ewyllys ddatguddiedig, fod wedi eu gadael yn anwybodus am y gwirionedd pwysig a sylfaenol hwn; a bod eu golygiadau wedi eu cyfyngu yn unig at olygfeydd prysur y byd presenol. "Ffydd," medd Paul yn ei Epistol at yr Hebreaid, "ydyw y disgwyliad hyderus am y pethau y gobeithir am danynt, a'r sicrwydd am y pethau anweledig."* Y mae yn cynwys crediniaeth o fôd Duw, ac am wobrwyon y bywyd sydd i ddyfod; oblegid fe ddywed yr un apostol, fod yn "Rhaid i'r neb sydd yn dyfod at Dduw, gredu ei fod ef, a'i fod yn obrwywr i'r rhai sydd yn ei geisio ef." Wedi mynegi yr egwyddorion hyn, y mae yn myned rhagddo i ddangos fod y patrieirch boreuol yn cael eu bywiogi yn eu holl wasanaeth drwy eu hargyhoeddiad o wirion-

* Cyfieithiad Doddridge o Hebreaid xi. 1.

eddolrwydd byd dyfodol ac anweledig. Mewn perthynas i Abraham, y mae yn mynegi i ni, ei fod “yn disgwyl am ddinas ac iddi sylfaeni, saer ac adeiladydd yr hon yw Duw.” Ni chafodd y fath ddinas yn y Ganaan ddaearol, a rhaid i ni, gan hyny, dybied fod ei olygiadau yn cyfeirio at drigfanau parhâol tu draw i dërfynau y byd presenol. Mewn perthynas i Moses, y mae yn dywedyd, o dan ei holl erledigaethau a'i drallodion, “ei fod yn ymwroli fel un yn gweled yr anweledig; canys edrych yr oedd efe ar daledigaeth y gobrwy.” Nid oedd y *gobrwy* hwnw yn gynwysedig mewn gwycheder tymhorol, onid ê, cawsai ei fwynhau mewn mwy o ogoniant a sicrwydd yn yr Aipht fel mab merch Pharaoh; ac nid oedd yn gynwysedig mewn meddiant o Ganaan, o blegid ni chaniatawyd iddo fyned i'r tir daionus hwnw. Rhaid, gan hyny, mai yr etifeddiaeth nefol ydoedd, at yr hon yr oedd llygad ffydd yn edrych yn mlaen, fel gwrthrych ei obaith gorfoleddus. Mewn perthynas i'r holl batrieirch eraill, y rhai y mae eu henwau yn sefyll yn uchel ar gofnodau Eglwys yr Hen Destament, y mae yn dywedyd eu bod yn “cyfaddef mai dieithriaid a phererinion oeddynt ar y ddaear,” a'u bod yn “dangos yn eglur eu bod yn ceisio *gwlad well*, hyny ydyw, un nefol;” a bod y rhai a “ddirdynwyd,” i'r dyben o'u cymhell i wadu eu crefydd, yn ymostwng dan eu dioddefiadau gyda pherffaith hyder, “heb dderbyn ymwared, *fel y gallent hwy gael adgyfodiad gwell*.”

Yn unol â'r mynegiadau uchod, y mae y prophwydi mewn amrywiol ranau o'u hysgrifau, wedi llefaru yn benderfynol am eu disgwyliad am fywyd dyfodol, ac am y cysur a roddai iddynt o dan eu dioddefiadau. “Minau,” medd y Salmydd, “a edrychaf ar dy wyneb mewn cyfiawnder; Digonir fi, pan ddi-hunwyf, â'th ddelw di.” “Fy nghnawd a orphwys mewn gobaith; oblegid ni adewi fy enaid yn y bedd. Dangosi i mi lwybr bywyd; yn dy bresenoldeb y mae cyfiawnder llawenydd, ac ar dy ddeheulaw y mae digrifwch yn wastadol.” “Ië, pe rhodiwn ar hyd glyn cysgod angau, nid ofnaf niweid; canys yr wyt ti gyda mi. Yn ddïau, daioni a thrugaredd a'm canlynant holl ddyddiau fy mywyd, *a phreswyliaf yn nhŷ yr Arglwydd yn dragywydd*.” “Duw a wared fy enaid oddiwrth y bedd; canys efe a'm derbyn i.” “Pwy sydd genyf fi yn y nefoedd ond tydi, ac ni ddymunwn neb ar y ddaear ond tydi. A'th gynghor y'm harweini, ac wedi hyny y'm cymeri i ogon-

iant. Fy nghnawd a'm calon sydd yn pallu, ond nerth fy nghalon a'm rhan yw Duw yn *dragywydd*."—Ni all dim fod yn eglurach, nac yn fwy penderfynol na'r fath ymadroddion. Os nad oedd gan y Salmydd grediniaeth mewn sefyllfa ddyfodol, na dim gobaith am fwynhau ei ddedwyddwch, wedi gorphen ei bererindod daearol, y mae ei iaith yn hollol ddiystyr. Pa esboniad rhesymol a ellir ei roddi ar ymadroddion megis "preswyllo yn nhŷ yr Arglwydd yn dragywydd," wedi rhifo ei ddyddiau ar y ddaear; am "Jehofah yn rhan iddo yn dragywydd," wedi i'w galon ballu ynddo, ac am ei "waredigaeth o'r bedd," a'i osodiad mewn meddiant o "ddigonoldeb llawenydd," a "hyfrydwch tragwyddol,"—pe buasai ei olygiadau wedi eu caethiwo i derfynau culion a mesurau cyfyng Canaan ddaearol? Byddai y cyfryw ymadroddion yn fath o faldordd a gormodiaith hollol anghyson â gwirionedd ysgrifenydd ysprydoledig.

Yr oedd Job, y cynllun nodedig hwnw o amynedd dan gys-tuddiau, yn cysuro ei yspryd yn nghanol ei brofedigaethau, a'r gobaith oedd ganddo am anfarwoldeb dedwydd. "Mi a wn," medd efe, "fod fy Mhrynwr yn fyw, ac y saif yn y diwedd ar y ddaear, ac wedi fy nihuno, er i'r corph hwn gael ei ddi-fetha, eto caf weled Duw yn fy nghnawd." Mewn amrywiol ranau eraill o ysgrifau y prophwydi, nid yn unig y mae sefyllfa ddyfodol, ond adgyfodiad o'r bedd, a gorchwylion pwysig dydd barn, yn cael eu mynegi yn amlwg, "Dy feirw a fyddant byw, fel fy nghorph i yr adgyfodant. Deffrowch a chenwch, preswylwyr y llwch, canys dy wlith sydd fel gwlith llysiau, a'r ddaear a rydd i fynu ei meirw." "Gwna yn llawen, ŵr ieuange, yn nyddiau dy ieuengetyd, a rhodia yn ffyrdd dy galon, ac yn ngolwg dy lygaidd; ond gwybydd, y geilw Duw di i'r farn am hyn oll." Llawer o'r rhai sydd yn cysgu yn llwch y ddaear a ddeffröant, rhai i fywyd tragwyddol, a rhai i warth a dirmyg tragwyddol. A'r doethion a ddisgleiriant fel goleuni y ffurf-fafen, a'r rhai a dröant lawer i gyfiawnder a fyddant fel ser byth ac yn dragywydd."

Un rheswm, yn mysg eraill, pa ham nad oedd athrawiaeth sefyllfa ddyfodol yn cael cyfeirio ati yn fynych, a'i hegluro yn fanwl yn yr Hen Destament, yn ddiamheu ydyw, ei fod yn wirionedd oedd yn cael ei ddeall mor dda, a'i gydnabod mor gyffredinol, ac mor hanfodol i grefydd, fel y buasai yn afreidiol ymhelaethu yn fanwl arno, neu ei ddwyn yn mlaen

fel darganfyddiad newydd. Y mae yr athrawiaeth hon yn cael ei chynwys yn ymadroddion yr Hen Destament mewn amryw fanau, pan nad oedd unrhyw gyfeiriad *uniongyrchol* yn cael ei wneud at fyd dyfodol, megis yn yr adnodau canlynol, "Myfi yw Duw dy dad, Duw Abraham, Duw Isaac, a Duw Jacob." (Exod. iii. 6.) Y mae ein Hiachawdwr wedi ein dysgu i ystyried yr ymadroddion hyn, a'u cyffelyb, fel yn cynwys athrawiaeth bywyd dyfodol, "Canys nid yw Duw Dduw y rhai meirw, ond y rhai byw." Pe buasai y patrieirch santaidd, y rhai y mae eu hénwau yn cael eu cofnodi yma gyda'r fath anrhydedd, wedi eu dychwelyd i sefyllfa priddellau y dyffryn, a phe na buasai eu rhan feddylgar mewn bodolaeth, ni buasai Jehofah yn arddel y fath berthynas uchel a bod yn Dduw i'r rhai yr oedd efe wedi eu gadael yn dragwyddol, ac wedi goddef iddynt suddo i ddihanfodedd. O ganlyniad, yr oedd Abraham, Isaac, a Jacob, yn fodau bywiol a deallgar mewn sefyllfa arall, pan y gwnaed yr hysbysiad hwn i Moses, wrth y berth oedd yn llosgi gan dân.—Yr oedd yr ymadrodd, "Ac efe a gasglwyd at ei bobl," yn cynwys golygiad cyffelyb. Yn Gen. xxv. dywedir, "Abraham a roddes i fyny yr yspryd, ac efe a *gasglwyd at ei bobl*." Nid yw yr ymadrodd hwn i'w ddeall fel yn golygu ei fod wedi ei gladdu gyda'i dadau, oblegid yr oedd tadau Abraham wedi eu claddu lawer o ganoedd o filltiroedd oddiwrth ogof Mac-hpelah, yn yr hon y claddwyd gweddillion marwol Abraham, —rhai o honynt yn nhir Caldea, a rhai yn ngwlad Mesopotamia, mewn pelllder mawr o wlad Canaan. Rhaid gan hyny mai y gwir ystyr ydyw, ei fod wedi ei "*gasglu*" i gymanfa y rhai cyfiawn, i gymdeithas fendigedig ysprydoedd cyffelyb iddo, hynod am eu duwioldeb, y rhai oedd wedi blaenu arno yn eu hymdaith i'r byd anweledig. Gan hyny, dywedai y Salmydd, "Na *chasgl* fy enaid gyda phechaduriaid." Ac y mae Job yn dywedyd, wrth ddarlunio trueni y drygionus, "Y cyfoethog a orwedd yn y bedd, ac *ni chesglir ef*;" ac y mae y prophwyd wrth bersonoli y Gwaredwr, yn dywedyd, "Er na *chesglir* Israel, eto gogoneddus fyddaf yn ngolwg yr Arglwydd."

Y mae y sylwadau hyn yn ddigonol i ddangos fod athrawiaeth sefyllfa ddyfodol yn adnabyddus, ac yn cael ei chyd-nabod yn gyffredinol gan y patrieirch anrhydeddus, a'r enwogion eraill oedd yn byw dan yr oruchwyliaeth Iuddewig.

Nid amheuwyd erioed fod yr athrawiaeth hon yn cael ei harddangos yn y goléuni egluraf yn y Datguddiad *Cristionogol*, gan unrhyw blaid o grefyddwyr, na chan yr anffyddiaid eu hunain. Pa fodd bynag, nid yw athrawiaeth anfarwoldeb yn y datguddiad hwn byth yn cael cynyg ei brofi drwy ymresymiaidau hirfaith, na thystiolaethau goruwch-naturiol, nac yn cael ei gosod allan fel darganfyddiad newydd. Y mae yn amlwg ei bod yn cael ei chymeryd yn ganiatâol, ac y mae yn achlysurol yn cael ei chyd-blethu â darlithoedd ein Hiachawdwr a'r apostolion, fel gwirionedd ag sydd yn gorwedd wrth sylfaen crefydd, ac na ddylid byth ei hameu am foment.—Wrth egluro y pwnc hwn, bydd yn ddigonol i ni ddyfynu ychydig o ymadroddion ysgrifenyddwyr y Testament Newydd.

Y mae Paul wrth edrych yn mlaen at ddatodiad ei babell ddaearol, yn dywedyd, yn ei enw ei hun, ac yn enw yr holl Gristionogion,—“Canys ein byr ysgafn gystudd ni sydd yn odidog ragorol, yn gweithredu tragwyddol bwys gogoniant i ni; tra na byddom yn edrych ar y pethau a welir, ond ar y pethau ni welir; canys y pethau a welir sydd dros amser, ond y pethau ni welir sydd dragwyddol. Canys ni a wyddom, os ein daearol ddy o'r babell hon a ddatodir, fod i ni adeilad gan Dduw, sef tŷ nid o waith llaw, tragwyddol yn y nefoedd.” Pan yr oedd amser ei ymadawiad o'r corph gerllaw, dywedodd, “Mi a ymdrechais ymdrech deg, mi a orphenais fy ngyrfa, mi a gedwais y ffydd; o hyn allan y rhoddwyd coron cyfiawnder i'w chadw i mi, yr hon a rydd y Barnwr cyfiawn i mi yn y dydd hwnw; ac nid i mi yn unig, ond i bawb a garant ei ymddangosiad ef.” Y mae yr apostol Pedr yn dywedyd, fod credinwyr wedi eu “hadgenhedlu i obaith bywiol, i etifeddiaeth anllygredig, dihalogedig, a di-ddiflanedig, ac yn nghadw yn y nefoedd iddynt hwy.” “Pan ymddangoso y Pen-bugail, y derbyniwn anniflanedig goron y gogoniant.” Y mae ein Hiachawdwr yn dywedyd, “Yr ydwyf yn rhoddi iddynt *fywyd tragwyddol*, ac ni chyfrgollant byth.” “Yn nhŷ fy Nhaf y mae llawer o drigfanau, pe amgen, mi a ddywed-aswn i chwi. Yr wyf yn myned i baratôl lle i chwi. Mi a ddeuaf drachefn ac a'ch cymeraf ataf fy hun, fel lle byddwyf fi, y byddoch chwithau hefyd gyda myfi.” Ac yn mhellach, “Llawer a ddeuant o'r dwyrain ac o'r gorllewin, ac a eisteddant gydag Abraham, ac Isaac, a Jacob, yn nheyrnas nefoedd.” “Yna y disgleiria y cyfiawn fel yr haul yn nhernas fy Nhaf.”

Tra y mae yr adnodau hyn a'r cyffelyb, yn arddangos yn eglur sierwydd byd tragwyddol, a dedwyddwch dyfodol y cyfiawnion—y mae yr apostolion a'r efengylwyr, yn llawn mor eglur yn cadarnhau trueni dyfodol y drygionus, "Ni chaiff y rhai anghyfiawn etifeddu teyrnas Dduw," ond, "y rhai hyn a ânt i gospedigaeth dragwyddol." Yr Arglwydd Iesu a ddatguddir o'r nef, gyda'i angylion nerthol, a thân fflamlyd, i roddi dial ar y sawl nid adwaenant Dduw, ac nid ydynt yn ufuddhau i'r efengyl; y rhai a dderbyniant yn gospedigaeth, ddinystr tragwyddol o olwg yr Arglwydd, ac oddiwrth ogoniant ei gadernid ef." "Ac yn niwedd y byd, yr angylion a ddeuant allan, ac a ddidolant y drygionus oddiwrth y cyfiawn, ac a'u bwriant i'r llyn o dân, yno i wylofain a rhincian dannedd." "Ond i'r ofnog, a'r digred, a'r llofruddion, a'r puteiniaid, a'r swyngyfareddwyr, a'r eilun-addolwyr, a'r holl gelwyddwyr, y bydd eu rhan yn y llyn sydd yn llosgi o dân a brwmsdan." "Nid ä i mewn i'r Jerusalem nefol ddim aflan, nac un gweithredwr anwiredd, nac un celwyddwr."

Y mae y ffordd drwy ba un y mae modd cyrhaeddyd dedwyddwch yn y byd dyfodol, yn cael ei ddangos hefyd yn eglur, "Dawn Duw yw bywyd tragwyddol, trwy Iesu Grist ein Harglwydd." "Canys felly y carodd Duw y byd, fel y rhoddodd efe ei unig-anedig Fab, fel na choller pwy bynag a gredo ynddo ef, ond caffael o hono fywyd tragwyddol." "A hon yw y dystiolaeth, roddi o hono ef i ni fywyd tragwyddol, a'r bywyd hwn sydd yn ei Fab ef." "Duw pob gras, yr hwn a'n galwodd ni i'w dragwyddol ogoniant trwy Iesu Grist," Y mae tueddiadau y cyfryw a fendithir â'r dedwyddwch hwn, a'r dilyniad o weithrediadau sydd yn eu parotoi at fwynhad hapusrwydd bythol, yn cael eu darlunio hefyd yn eglur, "Pa beth bynag a hauo dyn, hyny hefyd a fed efe. Yr hwn sydd yn hau i'r cnawd, o'r cnawd a fed lygredigaeth; a'r hwn sydd yn hau i'r Yspryd, o'r Yspryd a fed fywyd tragwyddol." "I'r rhai sydd yn parhau yn gwneuthur daioni, a geisiant ogoniant, aurhydedd, ac anllygredigaeth, y rhydd Duw wobr bywyd tragwyddol." "Y pur o galon a welant Dduw." "Yr hwn sydd yn gwneuthur ewyllys Duw, *sydd yn aros yn dragwydd.*" "Yr hwn sydd yn gorchfygu, mi a'i gwnaf yn golofn yn nheml fy Nuw i, ac allan nid â efe mwyach." "Bendigedig yw y rhai sydd yn gwneuthur ei orchymynion ef, fel y byddo iddynt fraint yn inhren y bywyd, ac a ânt i mewn trwy y pyrth i'r ddinas."

Y mae natur y dedwyddwch nefol, a gorchwylion byd dyfodol yn cael eu nodi a'u hegluro yn achlysurol. Y mae sylfaen dedwyddwch yn y sefyllfa hono yn cael ei amlygu, fel yn gynwysedig o berffaith ryddid oddiwrth anmhuredd moesol, ac mewn cyrhaeddiad o berffeithrwydd moesol. "Nid â neb sydd yn gweithredu anwiredd, na dim aflan i mewn trwy y pyrth i'r Jerusalem Newydd." "Crist Iesu a'i rhoddes ei hun dros yr eglwys, fel y santeiddiai efe hi, a'i glanhau, ac y gosodai efe hi iddo ei hun, yn eglwys ogoneddus, santaidd, a difeius." Y mae yr anrhydedd sydd yn aros y ffyddloniaid yn cael ei alw yn "*goron cyfiawnder*." Y mae yr etifeddiaeth, i'r hon y maent wedi eu parotî, yn cael ei gosod allan yn "*ddihalogedig*" â llygredigaeth moesol; ac y mae yn "*etifeddiaeth yn mhlith y rhai a santeiddiwyd*." "Pan yr ymddangoso Crist ein bywyd ni," medd yr apostol Ioan, "*y byddwn gyffelyb iddo*," wedi ein haddurno a'r prydferthwch santeiddrwydd a ddangosodd efe ar y ddaear, fel ein siampl a'n cynllun ni. Y mae *gorchwylion* y byd hwnw yn cael eu dangos, fel yn gynwysedig mewn addoli Creawdwr y byddedd, derchafu ei foliant, myfyrio ar ei waith, ac yn y gwasanaeth bywiog hwnw ag sydd yn tarddu o'r cariad puraf, ac hefyd yn helaethu cymdeithas a dedwyddwch creaduriaid rhesymol. "Ac mi e welais," medd Ioan, pan y dangoswyd golygfa ar y byd dyfodol iddo, "ac wele, dyrfa fawr, yr hon na ddichon neb ei rhifo, o bob cenedl, a llwythau, a phobloedd, ac ieithoedd, yn sefyll ger bron yr orseddfaingc, a cher bron yr Oen, wedi eu gwisgo mewn gynau gwynion, a phalmwydd yn eu dwylaw, ac yn llefaru â llef uchel, gan ddywedyd, Iachawdwriaeth i'n Duw ni, yr hwn sydd yn eistedd ar yr orseddfaingc, ac i'r Oen. Y fendith, a'r gogoniant, a'r doethineb, a'r diolch, a'r anrhydedd, a'r gallu, a'r nerth, a fyddo i'n Duw ni yn oes oesoedd." Ac y mae yn amlwg fod myfyrio ar weithredoedd Duw yn rhan o wasanaeth trigolion y nef, oddiwrth olygfa a ddangoswyd i'r apostol mewn gweledigaeth arall, pan yr oedd y côr nefol yn cael ei ddarlunio, yn syrthio ger bron yr Hwn sydd yn eistedd ar yr orseddfaingc, ac yn dywedyd, "Teilwng wyt ti, O Arglwydd, i dderbyn gogoniant, ac anrhydedd, a gallu; o blegid ti a greaist bob peth, ac o herwydd dy ewyllys di y maent ac y crewyd hwynt." Y mae y fath fawrhad a moliant yn deimladau ag sydd yn codi yn naturiol oddiar eu hymchwiliadau ar ryfeddol weithredoedd Duw. Ac mewn cy-

sylltiad â gwasanaeth y creaduriaid rhesymol santaidd hyn, y mae côr arall yn cael ei ddarlunio yn canu cân Moses, gwasanaethwr Duw, a chân yr Oen, gan ddywedyd, "Mawr a rhyfeddol yw dy weithredoedd, O Arglwydd Dduw Hollalluog, cywir a chyfiawn yw dy ffyrdd, ti Frenhin y saint."

Y mae adgyfodiad y corph i fywyd anfarwol yn cael ei arddangos hefyd yn yr iaith egluraf a mwyaf penderfynol. Dyma un o ddarganfyddiadau neillduol Datguddiad; o blegid, er fod Paganiaid yr oesau boreuol wedi addef anfarwoldeb yr enaid yn gyffredinol, eto, nid ymddengys iddynt erioed ffurfio y dychymyg lleiaf y byddai i gyrph dynion, ar ol pydru yn y bedd, gael eu codi i fywyd drachefn; ac o herwydd hyny, pan gyhoeddodd Paul yr athrawiaeth i ddoethion Athen, galwent ef yn ofer siaradwr. Pa fodd bynag, y mae y gwirionedd pur a chysurol hwn yn cael ei egluro tu hwnt i bob amheuaeth gan y Gwaredwr a'i apostolion,—“Y mae yr awr yn dyfod,” medd yr Iesu, “pan y clywo pawb ar sydd yn y beddau leferydd Mab Duw, ac a ddeuant allan; y rhai a wnaethant dda, i adgyfodiad bywyd; a'r rhai a wnaethant ddrwg, i adgyfodiad barn.” “Myfi yw yr adgyfodiad a'r bywyd, a'r hwn a gred ynof fi, er iddo farw, a fydd byw.” “Pa beth, ai anghredadwy y bernir genych chwi y cyfyd Duw y meirw?” “Gan edrych am yr Iachawdwr, yr hwn a gyfnewidia ein corph gwael ni, fel y gwneler ef yn gyffelyb i'w gorph gogoneddus ef, yn ol y nerthol weithrediad, trwy yr hwn y dichon iddo ddarostwng pob peth iddo ei hun.” “Nyni oll a gyfnewidir mewn moment, ar darawiad llygad, wrth yr udgorn diweddaf; canys yr udgorn a gân, a'r meirw a gyfodant yn anllygredig, a ninau a newidir.” Y mae natur y cyfnewidiad hwn, a hanfod y corph ysprydol, yn cael ei ddarlunio yn fanwl gan Paul yn y bymthegfed bennod o'r Llythyr cyntaf at y Corinthiaid. “Efe a heuir,” neu a drosglwyddir i'r bedd, “mewn llygredigaeth, ac a gyfodir mewn *anllygredigaeth*,” heb fod yn agored i wywdra, afiechyd, nac angau, ond yn anfarwol fel ei Greawdwr. “Efe a gyfodir mewn *Nerth*,”—wedi ei gynysgaeddu â nerth a bywiogrwydd a fydd yn anmhosibl iddo wanhau na threulio, ac wedi ei gymhwyso i ddilyn y meddwl yn ei ysgogiadau mwyaf gweithgar. “Efe a gyfodir mewn gogoniant,”—wedi ei gymhwyso i barhau mewn ieuengetyd a phrydferthwch anfarwol, ac wedi ei wisgo â gogoniant cyffelyb i'r hyn a ymddangosodd ar gorph Crist

pan y "llewyrchodd-ei wynebpryd fel yr haul, a'i ddillad cyn wŷned â'r eira." "Efe a gyfodir yn gorph *ysprydol*,"—wedi ei buro yn y graddau uwchaf ag y gall defnydd ei oddef, yn gyfaddas at y gweithgarwch mwyaf bywiog, a'r ysgogiadau mwyaf cyflym; ac wedi ei gynysgaeddu âg ermig dirnadaeth, mewn gradd uwch a pherffeithiach ei natur na'r hyn ag y mae efe wedi ei ddonio yn awr, ac wedi ei gyfaddasu fel cludiedydd (*vehicle*) i'r enaid yn ei holl wasanaeth nefol a'i olrheiniadau aruchel.

Dyma grynodedb byr o'r amlygiadau ag y mae y Datguddiad Cristionogol wedi ei wneud mewn perthynas i dragwyddol dynged dynolryw—testyn o bwysigrwydd anfeidrol i bob creadur rhesymol—testyn o arddwysedd a mawredd annirnadwy, ag sydd yn taflu pob gorchwylion pwysig eraill, a phob gwychedd arall, i'r cysgod am byth—gwrthrych ag sydd wedi ei gyd-blethu â'n holl gynlluniau, ein holl orchwylion, a'n hachosion cymdeithasol, ac na ddylai byth gael ei ymlid o'n meddwl am foment. Mi a derfynaf, gan hyny, gyda'r dosparth hwn o'm testyn, gyda sylw neu ddau

AR Y DYLANWAD YMARFEROL A DDYLAI ATHRAWIAETH SEFYLLFA DDYFODOL EI GAEL AR EIN SERCHIADAU A'N HYMDYGIADAU.

Pan yr edrychom o amgylch ar olygfëydd prysur bywyd dyn, ac yn neillduol pan y myfyriom ar y trafferthion a'r gwychedd a welir mewn dinas boblog, ni allwn lai na barnu fod y rhan fwyaf o ddynolryw, ag sydd yn myned heibio o flaen ein golwg, yn ymddwyn fel pe byddai y byd hwn i fod yn gartref tragwyddol iddynt, ac fel pe na byddai yr un berthynas rhyngddynt a'r byd anweledig. Ymhyfrydu mewn boddhad cnawdol, enill awdurdod, cyfoeth, ac enwogrwydd, digoni eu gwagedd, ymddigrifo â darluniau dychymyg, ac arddangosiadau masweddol, pleserau chwareudai a gwâg olygfëydd, ac ymlid pob ystyriaeth am angau a thragwyddoldeb o'r meddwl, a ymddengys yn eu golwg fel dyben uwchaf a phenaf eu bywyd. Dyma ydyw y gwirionedd, nid yn unig am y rhai a addefant eu hunain yn "ddynion y byd," ag sydd yn amheu y bôd o sefyllfa ddyfodol, ond am filoedd hefyd ag

a arferant fyned i leoedd o addoliad, ag a broffesant eu crediniaeth o wirioneddolrwydd byd dyfodol. Y maent yn gwranddo ar athrawiaeth bywyd tragwyddol, a chosp ddyfodol, heb gymaint â meddwl am y gwirionedd o honynt na'u pwysigrwydd, ond cyn gynted ag y deuant allan o "le y santaidd," ac ymgymysgu yn nghymdeithas y byd, a thrafferthion masnach; y mae pob argraff am y pethau anweledig yn cael ei ddileu oddiar eu meddyliau, fel pe na byddent ond breuddwyd neu ddrychiolaeth nos. Nid yw meithrin y galluoedd deallgar, ymestyn at ragoroldeb moesol, cyflwyno y galluoedd gweithgar at ogoniant y Creawdwr, a daioni dynolryw—nid yw byw fel dieithriaid a phererinion ar y ddaear, ac ystyried gogoniant y byd hwn fel golygfa yn prysuro ymaith, a chadw golwg gwastadol ar wrthrychau bywyd anfarwol, yn gymeriad ag sydd yn perthyn ond i ychydig nifer mewn cydmariaeth â'r lliaws sydd o'n hamgylch, y rhai a ystyrir gan eu cydradd fel creaduriaid isel ac anwybodus. Er fod angau yn gwneyd rhwygiadau dyddiol yn eu mysg—er fod eu cyfeillion a'u perthynasau, o flwyddyn i flwyddyn, yn disgyn i'r bedd—er fod beirdd ac areithwyr, tywysogion ac athronwyr, gwleidyddion a chwareuwyr, yn colli o'r golwg o blith y rhai byw yn wastadol—er fod afiechyd a chlefydau yn rhwygo o amgylch, ac yn trosglwyddo pob oedran i'r llwch, "y cadarn a'r rhyfelwr, y barnwr a'r hynafgwr, y celfyddydwr, a'r areithiwr hyawdl,"—eto, y maent yn dilyn llwybr anystyriaeth a gwagedd, fel pe byddai pob peth o'u hamgylch yn anghyfnwidiol, ac fel pe byddai eu mwynhad presenol i barhau byth.

Os ydyw y darluniad hwn yn gywir, gallem benderfynu nad oes gan y rhan fwyaf o ddynolryw yr un gred sefydlog yn ngwrthrychau byd dyfodol, a bod mwy na haner y rhai a broffesant eu parch i grefydd heb erioed gael dylanwadu ar eu hymddygiad cyffredin mwy na phe byddai yr ystyriaeth difrifol hwn yn ddim amgen na phwnc o ddychmyg, neu destyn "dadleuaeth amheuol." Y mae yn beth tra dieithr a rhyfeddol, yn nghanol y cyfnwidiadau dibaid ag sydd yn cymeryd lle o'n hamgylch, yn mhlith dynion, fod cynnifer mor anfynych yn edrych dim tu draw i'r bedd, y lle maent oll yn prysuro iddo, ac mor anaml y maent yn ymofyn dim am sicrwydd a natur y sefyllfa, i'r hwn y mae cymlawdd amser wedi cludo cenhedlaethau blaenorol dynolryw. Pe byddai i ddyn ieuange gael sicrhau iddo y byddai iddo yn

mhen dwy flynedd gael ei wneyd yn llywydd ar ryw ynys firwythlawn yn Môr yr India, lle y ca'i fwynhau pob pleser daearol a allai ei galon ddymuno,—ymglymai ei enaid yn naturiol â'r gobaith, chwiliai y darlunlenau er cael gwybodaeth am wir sefyllfan ei gartref dyfodol; gwnai bob ymofyniad gyda theithwyr a fyddai wedi ymweled â'r lle, neu a fyddai wedi bod heibio ei derfynau; darllennai gyda bywiogrwydd yr hanes a roddai daearyddwyr am olygfëydd naturiol y fan, am y tir a'r hinsawdd, y cynyrch a'r trigolion; a chyn ymadael, byddai yn ddigon gofalus am ddarparu pob peth gofynol ar gyfer ei fwyniant dyfodol. Pe byddai i ddyn gychwyn i daith y byddai raid iddo ei chwblhau, a bod ei ffordd yn myned trwy diriogaeth peryglus, lle y byddai yn agored ar un llaw i syrthio bendramwnwgl i'r dwfn, ac ar y llaw arall i gael ei ddal gan lofruddion didrugaredd, byddai yn ddigon gofalus i edrych o'i amgylch bob cam, a byddai yn llawen ganddo gyfarfod âg ambell arweinydd i ddangos y ffordd iddo tuag at y lle a fyddai yn nôd ei daith. Ond mewn perthynas i fyd dyfodol anweledig, y mae rhyw ddifaterwch ac anystyriaeth anghyfrifol yn meddyliau dynion, ac nid difaterwch yn unig, ond yn fynych y mae eu penderfyniad i beidio gwrando ar ddim a ddyweder yn ei gylch. Byddai ymylu mewn ymddiddan ar y testyn o anfarwoldeb, mewn llawer man, i gael ei ystyried y peth nesaf i sarhad, ac ystyrid y dyn a-gymerai y fath hyfdra fel rhodreswr rhagrithiol anwybodus. Mor anghyfrifol o ynyd ac anioddefol ydyw y fath ymddygiad! yn neillduol pan y meddylïom y bydd y bobl hyny ag sydd mor ddibris pa un a suddant i agendor diddymdra, neu a ddisgynant i ardaloedd tragwyddol drueni, yn treulio dyddiau a nosweithiau mewn trallod ac anobaith, o herwydd colli rhyw bleser cnawdol, neu o blegid rhyw sarhad bychan, neu air ysgafn am eu henw neu eu hanrhydedd!

Pe byddai yn angenrheidiol dwyn profion ychwanegol nad oes gan y rhan fwyaf o ddynion wir gred mewn sefyllfa ddyfodol, neu rywbeth sydd yn dra thebyg i hyny; nad oes gan yr athrawiaeth ddim dylanwad ar osgo cyffredin eu meddyliau a'u gweithredoedd, y mae arferion mwyaf cyhoeddus eu bywyd yn rhoddi tystiolaeth digon eglur ar y gwirionedd galarus hwn. A wnai dyn, a fyddai yn credu yn ddiysgog ei fod yn ddeiliad byd tragwyddol, dreulio deg-a-deugain neu dri-ugain o flynyddau o'i fywyd, heb gymaint ag un ystyr-

iaeth ddifrifol yn nghylch y byd dyfodol anweledig, i'r hwn y mae i fyned yn fuan, ac heb wneuthur yr ymofyniad lleiaf yn nghylch ei natur a'i orchwylion? A lafuriai efe o'r boreu hyd yr hwyr gyda gofal dibaid er casglu ychydig o drysorau anwadal, ac heb dreulio yr un awr byth mewn ystyriaeth pa baratöadau sydd yn ofynol ar gyfer bodoliaeth dragwyddol? A ddirmyga efe y llyfr sydd wedi dadlenu gogoniant a dychryniadau tragwyddoldeb, ac wedi dwyn "bywyd ac anllygredigaeth i oleuni?" A wawdiai efe y dyn sydd yn ymofyn am y ffordd at ddedwydd anfarwoldeb, ac a gyfrifa efe yn elyn ddo yr hwn a ddymunai alw ei sylw at achosion byd anweledig? A ellir tybied fod y dyn hwnw yn credu fod coron gogoniant yn ei aros yn y nef, yr hwn y byddo holl sylw ei enaid yn cael ei gymeryd i fynu gan uchelgais, ac sydd yn sarnu ar bob egwyddor o gyfiawnder a gwirionedd er mwyn enill rhyw swydd o elw ac anrhydedd? A all y rhieni hyny fod yn credu "fod trysor yr hwn ni ddiflana" yn y nef, tra y maent hwy yn dysgu eu plant i feddwl mai enill *cyfoeth* neu ffafr y mawrion ydyw y gwrthrychau pwysicaf y gallant eu hymofyn? A all yr henafigwr gwageddol sydd a'i holl fryd ar bleserau fod yn ystyried ei hun megis ar ddibyn byd tragwyddol, ac eto ddifyru ei hun yn arferion ynfyd a diles yr oes, ac heb byth daflu ei olwg tu draw i'r bedd? A all y bydolddyn caled hwnw sydd yn cau ei glustiau oddiwrth y tlawd a'r anghenus, yr hwn sydd yn crafangu ei drysorau gyda'r fath egni, hyd yn oed yn ewinedd angau, gredu fod "taledigaeth y gobrwy" yn ei aros "yn adgyfodiad y rhai cyfiawn?" A all y dyn hwnw fod dan argraff golygfeydd byd tragwyddol, y moment ar ol trosglwyddo perthynas i'r bedd, a fedro droseddu pob teimlad dynol a chyfeillgar, ac er mwynhau ychydig bunoedd a sylltau, ysbeilio y weddw a'r amddifad o bob mwyniant daearol? A all y gwenieithiwr hwnw sydd yn wastadol yn hela am swyddau a chyflogau, gan genfigenu wrth ei uwchafon, a'i fywyd yn ddilyniad o fradwriaeth, anudonedd a thwyll, gredu fod yr "holl gelwyddwyr a'u rhan yn y llyn sydd yn llosgi o dân a brwmsdan?" A all yr afradlon anystyriol hwnw gredu fod cospedigaeth ddyfodol ar weithredwyr anwiredd, yr hwn sydd yn rhedeg o'r naill rysedd i'r llall, ac yn treulio ei amser mewn ffolineb a gwas-traff, a'i holl oes yn llawn o droseddau? Neu a allwn ni dybied fod yr offeiriad hwnw sydd yn sychedu yn barhaus am

dderchafiad, ac yn eneifio ei braidd yn ddirugaredd, ac eto yn esgeuluso eu hyfforddi, ac mewn cyfreithiau yn barhaus o herwydd mân ddegymau, yn credu nad yw trysorau y byd hwn yn haeddu eu cydmaru â'r tragwyddol bwys gogoniant a ddatguddir i ni" yn y bywyd dyfodol? Y mae y fath ymddygiadau yn dangos yn eglur, pa broffes bynag a wnelo y fath gymeriadau, nad ydyw sylweddau y byd tragwyddol yn cael dim mwy o ddylanwad ymarferol ar eu meddyliau, na phe byddent yn eu hystyried yn ddim amgen na drychiolaethau disail a breuddwydion ofer.

Nid rhyw osodiad rhagdybiol ydyw athrawiaeth sefyllfa ddyfodol, fel testyn ymchwiliad arddansoddol, neu rywbeth i orphen rhyw drefniant anianyddol neu dduwinyddol. Y mae yn wirionedd o'r *pwys ymarferol* mwyaf, ac a ddylai fod wedi ei gyd-wau â holl restr ein meddyliau a'n gweithredoedd. Eto, pa nifer sydd, hyd yn oed o'r rhai a wisgant yr enw Cristionogol, sydd yn wastadol mewn dadleuon ymrysongar yn nghylch natur *ffydd*, ac erioed heb deimlo dylanwad y ffydd sydd yn "sail y pethau yr ydys yn eu gobeithio, a sicrwydd y pethau nid ydys yn eu gweled," ag sydd yn sylweddoli i'r meddwl ogoniant y byd anweledig, fel pe byddai yn bresenol. Os ydym yn credu athrawiaeth anfarwoldeb mewn gwirionedd, amlyga ei hun yn ein meddyliau, ein serchiadau, a'n gweithredoedd. *Arweinia ni i iawn brisio gwerth pob mwyniant daearol.* O blegid yn ngoleuni tragwyddoldeb y mae yr holl drafferthion bydol a gymer dynion arnynt eu hunain yn ymddangos fel gwagedd, ac y mae yr holl wrthrychau disglaer sydd yn tynu sylw y llygad fel cysgod yn myned heibio. Y mae golwg sylweddol ar sefyllfa dragwyddol yn cuddio y disgleirdeb a wêl dyn cnawdol ar wychder a gogoniant y byd hwn, ac yn dysgu fod y cyfan yn diflanu ac yn gwywo, ac y bydd i'r mwyniant daearol rhagoraf gael ei ddwyn oddiarnom yn fuan. O blegid ni allwn ddwyn gyda ni yr arwydd lleiaf o anrhydedd bydol, yr un ffyrlling o'r trysorau, dim o'r meddianau ysblenydd, nac yr un linell o brydferthwch ein personau, i'r ardaloedd tu draw i'r bedd. *Bydd yn anogaeth i ni roddi ein serchiadau ar bethau sydd uchod, ac i ymhyfrydu mewn myfyrdodau nefol.* "Lle y byddo ein trysor, yno bydd ein calon hefyd." Trwy ymgodi yn uwch na hyfrydychwch cnawdol, a therfynau cyfyng amser, y myfyriwn ar yr eang ardaloedd na welodd llygad, a myfyriwn yn ngoleuni rheswm a datgudd-

iad ar y golygfeydd o ddedwyddwch a mawredd a ymagorant ar yr yspryd dignawd pan y gollynga ei babell ddaearol i'r llwch. Fel Seneca, pan yr oedd yn myfyrio mewn dychymyg, ar fawredd a phrydferthwch ser y nef, ac yr edrycha i lawr gyda dibrisdod mawrfrydig ar y ddaear fel brycheuyn, o'r braidd yn weledig, gan ddywedyd, "Ai at y llecyn bychan acw y mae holl ddybenion mawrion a dymuniadau dynion wedi cael eu cyfyngu? Ai yn nghylch hwn y mae y fath aflonyddu cenhedloedd—y fath gyflafan, a'r fath ryfeloedd dinystriol? O ffolineb dynion twylledig! pan y dychymygant am deyrnasoedd mawrion o fewn cylch llwchyn, pan y codant fyddinoedd i ranu *dernyn* o ddaear a'u cleddyfau! Y mae o'r bron, fel pe rhanai y morgrug eu tyrod yn daleithiau, a meddwl fod y maesydd yn gynnifer o deyrnasoedd, ac ymryson yn enbyd yn nghylch eu terfynau, a gorfoleddu yn eu buddugoliaeth wedi enill troedfedd o dir, fel talaeth newydd at eu hymerodraeth." Y mae pob gogoniant daearol yn cymylu yn ymyl goleuni y nef, ac y mae y meddwl yn cael ei buro a'i dderchafu, pan y byddo llygad ffydd yn tremio i'r tu fewn i'r llen, ac yn canfod disgleirdeb nef y nefoedd.

Eilwaith, os ydym yn credu athrawiaeth anfarwoldeb, byddwn yn ofalus i ochel y pechodau hyny a'n dyga yn agored i drueni yn y byd dyfodol, ac i feithrin y teimladau a'r rhinweddau hyny a'n parotoa i fwynhau tragwyddol ddedwyddwch. Y mae gwahaniaeth hanfodol a thragwyddol rhwng rhinwedd a drygioni, pechod a santeiddrwydd; a bydd y gwahaniaeth wedi ei gyflawn arddangos yn y byd a ddaw. Yr hwn y mae ei fywyd yn oes o anwiredd, ac sydd wedi ymroddi i gyflawni "pob aflendid yn un chwant," yn dyfod trwy y fath ymddygiad, "yn llestr digofaint, *wedi ei gymhwyso i golledigaeth*;" ac yn ol natur pethau, nid oes modd diangc rhag trueni yn y byd dyfodol, os bydd i'w fodolaeth barhau. Felly, yr hwn sydd wedi ymgyflwyno i fywyd santaidd, yr hwn sydd yn caru ei Greawdwr gyda'i serch uwchaf, a'i gymydog fel ef ei hun, ag sydd yn ychwanegu at ei ffydd "rinwedd, gwybodaeth, cymedrolder, amynedd, caredigrwydd brawdol, a chariad," sydd yn cael ei gymhwyso at gymundeb tragwyddol a Thad yr ysprydoedd, ac at gymdeithas a'r bodau deallgar santaidd, sydd yn poblogi ei ymerodraeth eang. Eto, dylai y gred am fyd dyfodol ein cymhell i arferiad o *foddlonrwydd*, ac i *gymodi ein meddwl a'r holl drallodion a'r cystuddiau a drefna Rhagluniaeth*

i ni yn y byd hwn. - Oblegid nid yw dioddefiadau yr amser presenol hwn, yn haeddu eu cyffelybu a'r gogoniant a ddatguddir i ni." Os credwn fod y dilyniad o amgylchiadau sydd yn gysylltiedig a'n bywyd presenol yn cael eu rheoli gan Anfeidrol Ddoethineb a Haelfrydedd, rhaid fod peth sydd yn ein cyfarfod yma yn dylanwadu yn neillduol ar y byd dyfodol, ac yn effeithio er ein paratoi i fwynhau y gwasanaeth ac i archwaethu yr hyfrydwch. Mewn gair, os cydnabyddwn y drychfeddwl am fywyd anfarwol, ni a ymdrechwn i ymofyn am olygiadau eglur ac eang, am ei natur, ei bleserau, a'i orchwylion. Ni foddlonwyn ar syniadau aneglur a dyryslyd am y dedwyddwch nefol; ond ni a ymdrechwn i ffurfio drychfeddyliau mor benderfynol a chryno ag y gellir, cyn belled ag y mae ein hamgylchiadau presenol yn caniatáu. Ni a chwiliwn Oraclau Dwyfol Ddatguddiad, a darganfyddiadau gwyddoriaeth, ac a ymdrechwn i dynu oddiwrth y naill a'r llall, yr ystyriaethau uchelaf a allwn eu ffurfio am yr "etifeddiaeth anlygredig, a dihalogedig, a diddiflanedig, ag sydd yn nghadw yn y nefoedd i'r ffyddloniaid."

Mewn gair, os ydyw ein meddwl dan argraphiadau mor ddwys gan y testyn; ag y mae ei bwysigrwydd yn galw, ni a brofwn deimladau cyffelyb i'r rhai a effeithiwyd ar feddwl Hieronymus, pan y myfyriai ar ddatodiad y byd, ac ar olygfeydd pwysig y farn ddiweddaf." Pa un bynag a wnelwyf a'i hwyta ai yfed, neu yn mha waith neu orchwyl bynag y byddwyf yn ymarfer y mae y llais arddwysaidd hwn, fel pe byddai yn seinio yn barhaus yn fy nghlystiau, 'Cyfodwch feirw, a deuwch i farn.' Cynnifer gwaith bynag y meddyliwyf am ddydd y farn, y mae fy nghalon yn crynu, a'm holl natur yn arswydo. Os bydd i mi fwynhau rhyw gyfran o bleserau y byd hwn, yr wyf yn penderfynu gwneud hyny yn y fath fodd ag na byddo i sylweddau difrifol y farn ddyfodol byth gael eu dileu oddiar fy meddwl."*

* Sive comedam, sive bibam, sive aliquid aliud faciam, semper vox illa in auribus meis sonare videtur: Surgite Mortui, et venite ad iudicium. Quotius diem iudicii cogito, totus corde et corpore contremisco. Si qua enim presentis vitae est letitia, ita agenda est, ut unquam, amaritudo futuri iudicii recedat a memoria.

RHAN II.

AR GYSYLLTIAD GWYDDORIAETH A SEFYLLFA DDYFODOL.

Y MAE cryn wrthwynebiad wedi ei wneud yn fynych gan lawer o'r rhai a fynent gael eu hystyried yn dduwiol, yn nghylch *gwagedd gwyddoriaeth ddynol*. Y mae llawer o dduwinyddion yn eu hysgrifeniadau, ac yn eu cyhoeddiadau o'r areithfa, wedi ceisio addurno eu darlithoedd, a mawrhau gwirioneddau yr Ysgrythyr yn fynych, drwy eu cydmaru a'r hyn a ddewisant ei alw yn "drysorau llygradwy gwybodaeth wyddoriaethol." "Y mae y wybodaeth a dynwn o'r Ysgrythyrau," meddant, "yn abl i'n gwneuthyr yn ddoeth i iachawdwriaeth; ac y mae pob gwybodaeth arall, mewn cydmariaeth, yn ynydrwydd. Fe beru y wybodaeth am Grist, a hwnw wedi ei groeshoelio, dros byth, ond y mae pob gwybodaeth ddynol i derfynu, ac *a dderfydd am byth, pan y delo y byd hwn i ben*. Y mae llawer yn dihoeni eu hunain wrth dreiddio i wyddoriaeth ddynol, tra nad ydyw yr oll a ddeillia iddynt oddiwrth hyny, yn ddim amgen na gwagedd a gorthrymder yspryd. Gall dynion ddyfod yn athronwyr enwog, a thrysori pob math o wybodaeth ddynol, ac eto, fod yn dragwyddol golledig. Beth sydd a wnelom ni a'r planedau a'r ser; a pha un a ydynt wedi eu poblogi ai peidio? Ein pwnc ni ydyw talu sylw i iachawdwriaeth ein heneidiau."

Yn awr, er fod rhai o'r honiadau uchod a'r cyffelyb, wrth eu hesmwytho a'u hesbonio, i'w haddef fel gwirionedd, eto y mae y rhan fwyaf o'honynt, a chanoedd o ymadroddion o'r fath, yn fwysaidd ac yn gyfeiliornus. Er hyny, pe yr addefid hwy oll yn wirionedd pur, pa effaith dda a all y mynych adroddiad o'r fath gydmariaethau a chyferbyniadau, ei gael ar y cyffredin o'r bobl a anerchir felly, y rhai sydd eisoes yn rhyddiawydd am ymestyn at wybodaeth gyffredinol—oni wnai iddynt ddychymygu ei fod yn ofer, a than rai amgylchiadau yn beryglus, i chwilio am unrhyw wybodaeth heblaw yr hyn

a geir yn *uniangyrrchol* o'r Ysgrythyr? A pha beth ydyw y wybodaeth ag y mae y rhan fwyaf o'r rhai sydd yn mynychu y tai addoliad, wedi ei gael o gynhwysiad yr Oraclau Santaidd? Y mae yn rhy fynych, yr wyf yn ofni, yn dra arwynebol a thywyll, a hyny i raddau mawr, o herwydd eisiau ystyriaeth meddwl priodol, yr hyn ag y byddai i ychydig o lafur gyda gwyddoriaeth ddefnyddiol ei sicrhau.

Y mae y fath adroddiadau ag a grybwyllais, yn amlwg yn codi oddiar raddau byr iawn o hysbysiaeth, ac oddiar gyfyngder cylch myfyrdod y cyfryw rai. Y mae yn ystyriaeth tra galarus fod neb, ac yn enwedig, pregethwyr yr efengyl, yn ymdrech i guddio eu hanwybodaeth, drwy ddibrisio yr hyn yr addefant na ddarfu iddynt ei gyrhaedd erioed, a chan hyny, na allent ei ddeall na'i werthfawrogi. Y mae llawer o weinidogion crefyddol gwybodus ac ystyriol, wedi cael eu harwain trwy rym arferiad, i ddyfynu ymadroddion rhai eraill, ac i ddefnyddio dywediadau oedd yn tueddu i leihau defnyddioldeb gwybodaeth wyddoriaethol; ac eto yn gyffredin, y rhai hyny, sef y rhai mwyaf anwybodus, a'r rhai sydd wedi darllen a sylwi leiaf, ydyw y rhai mwyaf blaenllaw yn eu dedfryd ryfygus ar y pwnc hwn. Nid ydym yn canfod byth yn unrhyw ran o'r Cofnodau Santaidd, yr un gydmariaeth na chyferbyniad o'r fath a nodais, ac ni chynhygiodd yr un o'r ysgrifenywyr ysprydolledig erioed osod *gair* Duw yn erbyn ei *weithredoedd*, ac ni feiddient atal dynion i fyfyrion ar ryfeddodau creadigaeth, oddiar y rheswm o fod hyny yn llai ei bwys na myfyrion yn y *gair*. Yn y gwrthwyneb, defnyddient bob cyfleusdra priodol i alw sylw at beirianwaith a threfn, ac at eangder a mawredd y byd gweledig; ac yr oedd eu teimladau crefyddol yn cael eu gwresogi gan y fath fyfyrdodau. Gwedi i'r Salmydd orphen ei olrheiniad o wahanol barthau natur, fel y mae yn eu darlunio yn Psalm 104, y mae yn tori allan yn y teimladau canlynol: "Mor lluosog yw dy weithredoedd, O Arglwydd! gwnaethost hwynt oll mewn doethineb, llawn yw y ddaear o'th gyfoeth; y ddaear sydd yn llawn o'th drysorau; felly y mae y mor llydan. Gogoniant* yr Arglwydd sydd yn dragywydd; yr Arglwydd a lawenycha yn ei weithredoedd. Canaf i'r Arglwydd tra fyddwyf byw, canaf i'm Duw tra fyddwyf." Oblegid y mae gweithredoedd gweledig Duw yn amlygu yr un

* Hyny yw, arddangosiad y priodoliaethau dwyfol yn y creadigaeth, fel y mae cysylltiad yr ymadroddion yn dangos yn eglur.

priodoledau hanfodol yn y Duwdod, ac am reolaeth ei ragluniaeth, â datguddiadau ei air. Ac un o brif ddybenion y gair hwnw ydyw cyfarwyddo dynion at fyfyrdod rhesymol a duwiol yn ei weithredoedd, ar y rhai y mae ei ogoniant wedi ei amlgu yn ardderchog. Ac felly, y mae cynyg mawrhau gair Duw drwy ddiraddio ei weithredoedd, neu osod y naill yn erbyn y llall, yn ceisio gosod y Duwdod yn ei erbyn ei hun, ac atal dynion rhag offrrwm y deyrnged o foliant ac addoliad sydd yn deilwng i'w enw. Y mae yn wirionedd, pa fodd bynag, fod yr athronydd yn fynych, wedi ystyried y greadigaeth fel peiriant yn gweithredu wrtho ei hun, ac yn annibynol. Y mae ef wedi rhodio drwy olygfeydd mawreddog creadigaeth, ac wedi olrhain y deddfau sydd yn llywodraethu ysgogiadau y cyrph wybrenol, a'r achosion sydd yn peri gwahanol arddangosiadau naturiaethol trefniant y byd hwn, ond heb offrrwm y deyrnged o ddiokhgarwch a moliant ag sydd yn ddyledus i'r Achos Cyntaf, na phrofi y teimladau o addoliad a pharch, ag y mae y fath fyfyrdod yn tueddu i'w cyffroi. Ond nid yw yn llai gwirionedd fod y duweinydd hefyd, wedi teithio trwy faesydd datguddiad droiau, a myfyrio ar ei athrawiaethau, ei ffeithiau, a'i orchymynion moesol, ac ysgrifenu cyfrolau i amddiffyn ei darddiad nefol, ac i bleidio ei wirioneddau, yn erbyn haeriadau ei wadwyr ac er hyny heb deimlo y cariad aruchel at Dduw, a'r serch tuag at ei gymydog, ag a ofynir mor benodol gan yr Ysgrythyrau, a dangos hefyd mewn bywyd bob tueddiadau croes i'w orchymynion santaid. Byddai ymresymiad wedi ei seilio ar annuwioldeb llawer a honant eu hunain yn athronwyr, i'n hatal i fyfyrio ar y byd naturiol, gan hyny, yn llawn mor rymus i'n hatal rhag myfyrio ar y datguddiad dwyfol, pan yr ystyriom fod llawer a broffesant eu hunain, fel rhai yn derbyn ei athrawiaethau, eto yn byw mewn hollol elyniaeth i'w gyfarwyddiadau santaid. Y mae y fath engreiffiau yn dangos yn y naill amgylchiad fel y llall, fod dyn yn greadur tra egwan ac anghyson, ac yn rhy dueddol i anghofio ei Greawdwr, ac i grwydro oddiwrth wir ffynhonell dedwyddwch.

Mewn gwaith a elwir, "*Yr Athronydd Cristionogol*," yr wyf wedi ymdrechu i egluro y testyn yn helaeth, a dangos fod gan olrhiniad gwaith creadigaeth, dan arweiniad gwir wyddoriaeth, duedd i eangu ein dirnadaeth am allu, doethineb, hael-frydedd, ac arolygiaeth rhagluniaeth Duw; ac y gellir defnyddio yr amrywiol wyddoriaethau a dyfeisiadau celfyddyd, i

fod yn wasanaethgar er cefnogi dybenion gwir grefydd, ac er lledaenu ei dylanwad yn mlith y cenhedloedd.—Yn bresenol, mi a gyfyngaf fy ngolygiadau i'r ychydig nodiadau canlynol, er egluro y gosodiad hwn,—“Fod cysylltiad rhwng gwyddoriaeth â sefyllfa ddyfodol.”

Haerriad tywyll a *chyfeiliornus*, ar lawer golygiad, ydyw yr hyn a adroddwyd yn fynych ar y pwnc, sef—nad oes gan yr hyn a elwir gwybodaeth ddynol, neu y gwyddoriaethau, ddim cysylltiad a'n bodolaeth anfarwol, ac na byddant o un math o ddefnydd wedi y delo y byd hwn i ben. Y mae gwirionedd o bob math, yn dragwyddol a digyfnewid, ac o herwydd hyny, ni allwn dybied fod yn afresymol i ni farnu, na bydd egwyddorion sefydlog amryw o'r gwyddoriaethau yn sylfaen rhesymiad a gweithrediad yn y sefyllfa ddyfodol, yn gystal a'r un bresenol. Y mae y cyfanswm yn fwy nag y gall yr un o'i ranau fod; y mae tri ochr ongl mewn triongl yn gyfartal â dwy ongl uniawn; y mae ochrau triongl cyffredin y naill i'r llall yn gydraddol, fel y mae ochrau yr onglau cyferbyniol iddynt. Y mae y cyfryw osodiadau a llawer eraill cyffelyb, mor wirioneddol yn y nef ac ydynt ar y ddaear, ac fe ddichon eu bod yn wirioneddau mor ddefnyddiol yno ag ydynt yma gyda ni yn awr.

DYBEN OLRHEINIAD GWYDDORIAETHOL.

Mewn trefn i ochel cael ein camddeall, ac i arbed pob dyrswch meddwl ar y pwnc, efallai na byddai yn anmhrifodol yn y lle cyntaf, i ni fanylu ac egluro beth a feddylir wrth y gair *Gwyddoriaeth*.

Gwyddoriaeth, yn yr ystyr gyffredin, a olyga, *wybodaeth* o bob disgrifiad; ac mewn ystyr gyfyngach, golyga, y fath hyny o wybodaeth ag a gyrhaeddir yn benaf drwy ymarferiad a'r galluoedd dynol; ac mewn ystyr gyfyngach drachefn, golyga, y graddau celfyddgar hyny o wybodaeth ag sydd yn gynwysedig mewn rheol a threfn;—megys daearfesuriaeth, rhifyddiaeth, alsawdd, athroniaeth naturiol, daearyddiaeth, seryddiaeth, fferylliaeth, mwnyddiaeth, a llysieuath. Yn y sylwadau canlynol, gellir cymeryd y gair yn y naill fodd neu y llall, ond yn neillduol yr olaf, yr hwn yw yr ystyr mwyaf priodol a chyffredin iddo.

Trwy gyfrwng olrheiniad gwyddoriaethol, y mae galluoedd y meddwl dynol wedi eu cryfhau a'u heangu yn rhyfeddol, ac y mae ein gwybodaeth am weithredoedd y Creawdwr wedi ymhelaethu yn fawr. Y mae gwyddoriaeth wedi ein galluogi i deithio o'r naill gyfandir i'r llall, a hwylio ein taith trwy yr eigion di-lwybr, ac i ardremio dros yr amrywiol olygfeydd a ddengys wyneb y ddaear; y mae wedi ein dysgu i esgyn uwch-law ardaloedd y cymylau, ac i dreiddio i goluddion y ddaear, ac i olrhain y cyfnewidiadau ag y mae y ddaear yn myned danynt er amser ei chreadigaeth. Y mae wedi agor o flaen ein golwg wybodaeth am natur a chyfansoddiad yr awyrgylch, a'r defnyddiau o ba rai y mae yn cael ei ffurfio, a'i ddylanwad er cynnal tan, a fflam, a bywyd llysieuol ac anifeilaidd. Ar yr egwyddorion ag y mae gwyddoriaeth wedi ei sefydlu, yr ydym wedi ein galluogi i wybod pellder yr amrywiol gyrph nefol, i fesur eu maintioli, a deall amser eu troadau; a thrwy help yr offerynnau a ddyfeisiodd, yr ydym yn medru cymeryd golwg nês ar y bydoedd pellenig,—i fyfyrion ar ryfeddodau newyddion creadigaeth yn ardaloedd yr wybren, sydd yn gorwedd yn mhell tu hwnt i allu y llygad noeth i dremio iddynt,—ac i olrhain yr ardaloedd anweledig, lle y mae afrifed o fodau bywiol yn cael eu crynhoi o fewn cylch pwynt gweledig.—O herwydd y fath ddarganfyddiadau, yr ydym wedi ein bendithio â modd i gael dirnadaeth eangach ac eglurach am nerth rhyfeddol Hollalluogrwydd, ac am ddyfnderodd anmhlymiadwy anfeidrol ddoethineb goruwchreolaeth rhagluniaeth Duw, ac am y gofal tadol a ddengys efe dros ei holl greaduriaid, ac am eangder diderfyn y deyrnas, ar yr hon y mae yn llywodraethu.

Y mae y *galluoedd* â pha rai y mae dyn wedi medru gwneud y darganfyddiadau a grybwyllais, wedi eu planu yn ei gyfansoddiad gan law ei Greawdwr; ac y mae y *gwrthrychau*, ar y rhai y mae y galluoedd hyn i gael eu harfer, yn waith y Creawdwr; a pho mwyaf manwl y caffont eu chwilio, mwyaf effeithiol y dangosant ogoniant ei gymeriad a'i briodoleddau. Gan hyny, rhaid mai bwriad y Creawdwr ydyw, fod i ddyn arfer y galluoedd a dderbyniodd mewn ymchwiliadau gwyddoriaethol; onid ê, ni buasai yn ei gynysgaeddu a'r fath alluoedd, nac yn agor y fath ddalenau o'i ymerodraeth ger bron ei olwg. Nid yw olrheiniadau gwyddoriaethol gan hyny, yn ddim amgen nag ymchwiliad i gynlluniau a gweithredoedd y Bod tragyddol, mewn trefn i ddadlenu priodoliaethau ei natur, rheol

ni ragluniaeth yn llywodraethiad ei greaduriaid, a'r deddfau wrth ba rai y mae yn trefnu ysgogiadau naturiaeth yn gyffredinol. Y mae yn wir, y dichon i lawer a alwant ei hunaiu yn athronwyr, fod heb gadw y dyben hwn mewn golwg wrth wneud eu hymchwiliadau. Gall fod rhai yn gweithredu oddiar yr egwyddor o gywreingarwch yn unig, neu er mwyn elw bydol, neu o awydd i enill enw yn mysgr y dysgedigion, drwy y darganfyddiadau a ddygant i'r goleuni; a'r un modd y mae rhai duwinyddion yn gweithredu wrth fyfyrion ar drefniant Cristionogaeth. Ond er hyny, y mae y darganfyddiadau a wnaed gan y cyfryw, yn amlygiadau gwirioneddol o gynlluniau y Duwdod, ac yn agor o flaen y meddwl duwiolfrydig, olygiadau eangach ar allu, doethineb, a haelfrydedd yr Hwn "sydd yn rhyfeddol yn ei gyngor, ac yn ardderchog yn ei weithredoedd." Ein bai ni ein hunain ydyw, os na thynwn addysg briodol oddiwrth ymchwiliadau a darganfyddiadau anianyddiaeth; y mae hyny yn tarddu oddiar ddiffyg deall i wahaniaethu rhwng cynlluniau dynion â gweithredoedd Duw, a'r diffyg o'r parch, y gostyngeiddrwydd, a'r addoliad, a ddylai ganlyn ein holl fyfyrnodau ar naturiaeth. Y mae Gwyddoriaeth gan hyny, beth bynag a fyddo dyben dynion wrth ei chwilio, mewn gwirionedd yn golygu, *ymofyniad am Dduw*; myfyrdod angylion a bodau deallgar uwch ydyw; ac ni allwn dybied fod yr un bod santaidd drwy yr holl fydysawd, nad ydyw yn ymarfer mewn rhyw ffordd neu gilydd, a'r ymchwiliadau hyn, os na allwn feddwl fod creaduriaid rhesymol a moesol yn hollol ddiystyr o amlygiad gogoniant Duw, ac yn hollol ddiotal pa un a ydynt yn cynhyddu yn ngwybodaeth eu Creawdwr ai peidio.

GWRTHRYCHAU AR BA RAI Y MAE Y NEFOLION YN MYFYRIO.

Ni a ystyriwn yn awr, y gwrthrychau, ar y rhai y bydd galluoedd creaduriaid rhesymol nefol yn cael eu hymarfer, mewn ffordd o ymchwiliad.

Bydd i olygfa ardderchog naturiaeth yn gyffredinol—yr esgynlawr mawreddog ar yr hwn y mae yr Hollalluog yn arddangos ei briodoliaethau gogoneddus i luaws dirifedi,—barhau yn

sylweddol fel y mae yn awr, wedi i'r holl gyfnewidiadau perthynol i'r ddaear hon gymeryd lle; a'r golygfeydd eang ac eglur sydd ar drefniant y byd, yn ei symudiadau, a'i ogoniant neillduol, y rhai a agorir y pryd hwnw i'w golwg, a fydd yn wrthrychau arferiad eu galluoedd, ac a ffurfia ran fawr o ddedwyddwch creaduriaid moesol adferedig

Gellir profi y bydd i drefniant cyffredinol naturiaeth barhau yn debyg fel y mae yn awr, oddiwrth y rhesymau canlynol.

1. Oddiwrth *nifer a mawredd diderfyn* y cyrph sydd yn ei gyfansoddi. Y mae y greadigaeth yn ymddangos fel wedi ei haddurno â phelenau disglair dirifedi, yn mhob ffordd y trown ein golwg, a'r rhai hyny yn gwasgaru eu goleuni o ardaloedd o bellder annirnadwy. Y mae yn agos i gan miliwn o honynt yn weledig trwy y drych-beiriant cryfaf; ac y mae yn fwy na thebyg fod miloedd o filiynau eto beib eu canfod, tu hwnt i gyrhaedd trem y gwydrau goreu a ffurfiwyd, y rhai na all llygad dyn mo'u gweled tra y byddo ar y ddaear hon. Y mae yr holl gyrph ysblenydd hyn hefyd, o faintioli annychymygadwy, y rhai, mewn cydmariaeth a hwy, y mae ein daear ni yn colli i bwynt fel brycheuyn. Y mae yn debygol fod y lleiaf o honynt yn gan mil mwy na'r ddaear y preswylwn ni arni o leiaf.
2. Y mae yr holl gyrph hyn mewn *pelllder anfesuradwy* oddiwrth y ddaear. Pe gallem ni redeg mewn taith, gyda chyflymder o ddeng mil o filltiroedd bob dydd, gofynai i ni fod fwy na phum miliwn o flynyddoedd cyn y cyrhaeddem y seren nesaf; ac y mae eraill sydd tu draw iddynt wedi eu gosod mewn ardaloedd mor bellenig, fel y mae y dychymyg yn boddi ac yn ymddyrysus wrth geisio ymestyn am yr eangder anfesurool sydd rhyngom a hwy. Gan fod y cyrph hyn yn weledig oddiwrth y fath bellder, y mae hyny yn profi eu bod o faintioli a disgleirdeb dirfawr, a bod pob un o honynt wedi eu bwriadu i ateb rhyw ddyben pwysig, yn eu gwahanol gylchoedd, teilwng o gynlluniau Bod o anfeidrol ddoethineb a daioni.
3. Nid oes gan yr holl gynulliad hwn o hauliau a bydoedd *ddim cysylltiad uniongyrchol* â threfniadau ein daear ni. Nid oes yr un o'r cyrph nefol yn dal un cysylltiad na dylanwad uniongyrchol a'r ddaear, oddigerth yr haul a'r lloer, a nifer o'r planedau; felly ni ellir barnu fod y bydoedd pellaf hyny at ba rai y cyfeiriwyd, yn agored i'r drygau naturiol, ag y mae cwmp dyn wedi eu dwyn i'n byd ni; nac yn dal yr un berthynas ag unrhyw gyfnewidiad neu ddinystr a all gyfarfod y ddaear. Pe byddai i'r ddaear,

a'r hyn holl sydd ynddi gael eu datod ; ie, pe byddai i'r haul ei hun a'r planedau sydd yn ei gylchynu gael eu gosod yn wenfflam, a'u dileu am byth o'r greadigaeth—byddai i'r lluwys cyrph mawrion sydd yn britho ardaloedd pellenig y byd, barhau i lewyrchu y gwagleodd gyda disgleirdeb annhreuliadwy.

EANGDER Y DINYSTR CYFFREDINOL.

Y mae yn amlwg oddiwrth yr ystyriaethau a grybwyllwyd yn awr, na bydd y cyfnewidiadau a ragfynegir sydd i gymeryd lle yn y gwenfflamiad cyffredinol, i ymestyn tu hwnt i derfynau ein daear ni, neu o'r hyn bellaf, dros derfynau trefniant yr haul. Nid oes yr un rheswm i benderfynu yr ymestynant yn ddini pellach na'r ddaear ei hun, a'r awyrgylch sydd yn ei chylchynu; oblegid yn gymaint ag mai at breswylwyr y ddaear hon y mae cyfeiriad yr oll o ddatguddiedigaethau yr Ysgrythyr, rhaid i ni olygu fod y cyfnewidiadau a ragfynegir a gymerant le ar ei threfn naturiol, yn niwedd goruchwyliaeth bresenol Rhagluniaeth, yn gyfyngedig i'r un cylch. Fel y dinystriwyd y byd gynt trwy y dwfr diluw, o herwydd pechod dyn, felly bydd i'r dinystr trwy dân gymeryd lle, o herwydd yr un achos; fel y byddo iddo gael ei buro oddiwrth effeithiau y *felldith* a gyhoeddwyd ar y ddaear o herwydd dyn, ac i gael ei adferu i'w drefn a'i brydferthwch dechreuol. Ond nid oes y rheswm lleiaf i farnu oddiwrth yr Ysgrythyr, neu ffurfiad cyffredinol y bydysawd, y bydd i'r dinystr ymestyn dros y rhan hono o osail natur, a ddarostyngwyd dan effeithiau y *felldith*; ac o ganlyniad y bydd wedi ei gyfyngu yn hollol i gyfnewidiadau penodol a gymer le ar gyfandiroedd, ynysoedd, a meroedd, yn ngwahanol barthau yr awyrgylch.

Dyma yr ystyr yn mhia un y mae esbonwyr cywiraf yr Ysgrythyr yn gosod allan yr adnodau a gyfeiriant yn neiliduoel at y testyn hwn. Y mae Dr. Guyse yn ei "Aralleiriad ar y Testament Newydd" yn esbonio 2 Pedr iii. 7, 12, yn union yn y golygiad hwn. "Pan y daw dydd gorphenol a phenderfynol yr Arglwydd Iesu,—bydd y *nefoedd awyrol* oll yn fflam, ac i gael ei distrywio, a bydd i ddefnyddiau hanfodol yr awyrgylch, yn nghyd a'r ddaear a'r oll sydd ynddi gael eu toddi yn nghyd gan ddirfawr wres, yn dryblith dyrys, cyffelyb i'r peth ydoedd

pan ei ffurfiwyd gyntaf." Ac mewn nodiad ar yr aralleiriad hwn y dywed, "Wrth y nefoedd y meddylir y *nefoedd awyrol*, oblegid y mae y nefoedd a'r ddaear yn cael llefaru am danynt mewn cyferbyniad i'r eiddo yr hen fyd, yr hyn na allai olygu dim mwy na'r ddaear a'i hawyrgylch flaenorol, ansawdd pa rai a aeth dan gyfnewidiad mawr drwy y diluw."—"Wrth y *nefoedd a'r ddaear*, yn y cyfryw ymadroddion," medd y dysgedig Dr. Mede, "y dealler y gyfran hono o naturiaeth a ddarostyngwyd dan effeithiau y felldith, neu sydd yn cael ei breswyllo gan elynion Crist; ac a gynhwysa y ddaear, y dwfr, a'r awyr, ond nid y cyrph nefol, y rhai sydd nid yn unig mewn pelllder dirfawr oddiwrth y ddaear, ac nad ydyw hi ond megis brycheuyn o ran maintioli i'w chydmaru â hwy." Y mae Dr. Dwight mewn cyfeiriad at y testyn hwn yn mynegi yr un golygiad. "Y mae y geiriau, y *nefoedd a'r ddaear* (medd efe) yn iaith yr Iuddewon, yn golygu y bydysawd. Yn yr amgylchiad presenol, pa fodd bynag, (2 Pedr iii. 10, 12, 13.) ymddengys fod y geiriau yn cael eu harfer mewn golygiad cyfyngach, lle yr amlygir, y bydd i'r hyn a osodir allan yn y ddau air, gael eu hysu a'u datod. Dywedir i ni y bydd i'r amgylchiad rhyfeddol hwn gymeryd lle yn niwedd y farn fawr; *ac ni roddir i ni yr un awgrymiad yn yr Ysgrhythrau, y bydd y farn yn cynwys neb ond dynion ac angylion.*"

Y mae yn amlwg oddiwrth yr ystyriaethau blaenorol, pan yr arfera yr ysgrifenwyr ysprydoledig y fath ymadroddion a'r rhai hyn,—“Y ser a syrthiant o'r nef”—“nerthoedd y nefoedd a ysgydwir”—“y nefoedd a aeth heibio fel plyg llyfr,” nad ydynt i gael eu deall yn *llythrenol*, ond yn *ffugyrol*, a'u bod yn gosod allan, gyfnewidiadau, cyffroadau, a chwyldroadau yn y byd moesol. Pan y dywedir mewn cyfeiriad at ddatodiad y ddaear a'i hamgylchoedd, y bydd i'r nefoedd fyned heibio gyda thwrf, nid yw hyny yn anhawdd i'w ddirnad, gan ein bod yn awr yn adnabyddus o'r defnyddiau a'u ffurfiant. Y mae un egwyddor hanfodol o'r awyr yn cynwys fflam; a phe na byddai i'r defnydd hwn gael ei wrth-weithio gan ddefnydd arall, neu pe ei gollyngid i weithredu yn ol ei helpen ei hun, byddai y ddaear oll yn wenfflam o amgylch ar unwaith, yr hyn a osodai sylfaeni y mynyddoedd i fflagu, ac a gylchynai yr eigion â fflam, ac a doddai, nid yn unig y glô, a'r coed, a defnyddiau ysol eraill, ond hefyd a losgai y defnyddiau caletaf o fewn natur i gyd. Pan y delo dinystr olaf y ddaear, y mae yn dra

thebygol y bydd i'r *oxygen* a'r *nitrogen*, neu ddwy elfen yr awyr, gael eu gwasgaru oddiwrth eu gilydd gan y Bôd Hollalluog, ac y mae yn hawdd deall, y moment y cymer y gwahaniad hwn le, y bydd gwrthdarawiad ofnadwy, ac y bydd y rhwygiadau mwyaf arswydus yn rhuo trwy yr ëangder o amgylch y ddaear, yr hwn a syfrdana y byd, ac a sigla y ddaear i'w sylfaeni. Fel y mae gwasgariad yr elfenau hyn ar gylch bychan, neu en dyfodiad i gyffwrdd â fflam, yn peri rhwygiad mawr,—pa faint mwy fydd y trwst dirfawr a gymer le, *pan y datoder yr holl awyrgylch ar unwaith*, ac y gwasgerir eu helfenau hanfodol, ac y gadewir hwy yn rhydd i redeg i'w dinystr naturiol. Bydd yn dwrf fel pe byddai naturiaeth yn hollti trwy ei chanol, ac yn cael ei ddilyn â fflam gyffredinol, yn ymledu dros dir a môr, ac yn olygfa ddychrynlyd, ac yn cwbl ateb i'r darluniad a roddir yn yr Ysgrythyr am yr olygfa ddifrifol.

Yn mhellach, pan y dywedir mewn cyfeiriad at yr amgylchiad hwn, “Y nefoedd a'r ddaear a aethant heibio,” (Dat. xx 11,) nid ydym i olygu y bydd i fydoedd pellenig y bydysawd gael eu difodi, neu eu symud o'u lle, ond y bydd i'r holl drefniant perthynol i'r ddaear hon, gael ei daflu i gyffro ac annhrefn, ac y bydd i'r bydoedd nefol gael eu cysgodi allan o'r golwg, yn ninystr yr elfenau, fel y byddant yn ymddangos megis pe byddent wedi myned heibio. Byddai yr agwedd hon ar y bydoedd yn chwyldroi mewn cyflymder, i gael ei achosi pe byddai i'r Hollalluog atal ysgogiad dyddiol y ddaear mewn sydynrwydd (fel y mae yn debygol y gwna), neu ynte, pe byddai iddo gynhyddu cyflymder ei thrôadau; parai hyny i'r bydoedd nefol ymddangos fel pe byddent wedi sefyll yn eu cylchoedd, neu eu taflu i gyffrôad gwyllt. Ac ymddangosai y bydoedd fel yn colli o'r golwg, pe byddai i'r ddaear adael ei sefyllfa bresenol yn mysg y planedau, neu gael ei hyrddio i barthau pellenig cysawd yr haul, neu tu allan i'w derfynau; ac felly ymddangosai yr haul ei hun fel yn ffoi ymaith yn brysur i wagder pell, nes colli yn raddol i fychander seren, ac o'r diwedd o'r golwg yn llwyr. Pa un a ydyw y tybiau hyn yn cyfateb yn gywir i drefniadau Dwyfol Ddoethineb mewn perthynas i'r dinystr cyffredinol, nid wyf yn cymeryd arnaf benderfynu. Ond yr wyf wedi eu mynegi er mwyn dangos fod yn hawdd deall y darluniadau ysgrythyrol am ddatodiad y ddaear a'i hamgylchoedd; ac i ddangos y gellir eu cwblhau heb fod yr un cyfnewidiad yn y bydysawd tu allan i derfynau y ddaear a'i hawyrgylch.

Byddai tybied, fel y gwna rhai, y bydd i holl adeilad y greadigaeth gael ei dinystrio yn chwilfriw, y bydd i'r ser yn llythyrenol syrthio o'u rhodau, ac y bydd i'r byd defnyddiol gael ei ddileu o fod, yn olygiad gwrthun, ac anghyson â rhediad cyffredinol yr Ysgrythyr, ac â chymeriad Duw, fel y mae yn rhyfedd meddwl fod y fath beth wedi dyfod i ddychymyg dyn erioed, a fyddo yn galw ei hun yn dduwinydd, neu yn bregethwr Cristionogol.* Cefais achlysur yn barod i sylw nad oes yr un engraipt o ddihanfodiad, neu gwbl ddinyst sylweddau defnyddiol, gan nad pa nifer o gyfnewidiadau a gymero le yn y bydysawd.† Nid oes genym yr un rheswm i gredu y bydd i'r cyfnewidiadau a gyferfydd ein daear ni, yn y dinyst cyffredinol, ddiweddu yn ei holl ddifodiad. Bydd y defnyddiau o ba rai y mae y ddaear a'i hawyrgylch wedi eu cyfansoddi, i barhau wedi newid ei threfniad presenol, ac yn ol pob tebygolrwydd, defnyddir hwy mewn trefniad newydd, wedi ei buro oddiwrth yr holl ddrygau naturiol sydd yn awr, i lewyrchu fel cofadail o Ddwylfollu a doethineb trwy oesau diderfyn.

Yn unol â'r golygiadau hyn y mae yr Ysgrythyr yn arddangos sefydlogrwydd a pharhad y greadigaeth. Mewn adnod a goffawyd eisoes, y mae y Salmydd, wedi bod yn myfyrio ar olygfeydd y greadigaeth ddefnyddiol, yn datgan, mewn cyfeiriad at yr amlygiadau hyn o'r priodoliaethau Dwyfol, "*Gogoniant yr Arglwydd a bery yn dragywydd, yr Arglwydd a lawenycha yn ei weithredoedd.*" Y mae yr Apostol Pedr, wrth ddarlunio datodiad elfenau y ddaear, yn dangos parhad adeilad weledig natur, "*Nefoedd newydd a*

* Fel engraipt o'r dywediadau gwrthun ar y testyn hwn, a gyhoeddwyd o'r areithfa ac o'r wasg, y mae y talfyriad canlynol, a gymerwyd o gyfrol o bregethau a argraphwyd yn ddiweddar, yn ddigonol:—"Bydd udganiad y seithfed udgorn i daranu yn ddychrynlllyd drwy yr awyr, ac i adsain o fyd i fyd, gan lanw yr ängader, ac yna ni bydd amser mwyach! Y mae y chwe' udgorn wedi udganu eisoes; pan y chwythir y seithfed, cymer cyfnewidiad hollol i'r drwy yr holl greadigaeth; datoda y byd äng yr ydym yn preswyllo arno yn awr, ac ymgymysga â'r awyr brydferth uwchben, a'r haul, a'r lloer, a'r holl oleuadau fydd yn flamio yn *un dinyst cyffredinol*; y cwbl a änt heibio fel niwl prysur, fel gweledigaeth breuddwyd nos, heb ddim o'u holion yn aros! Hyd yn oed Angau, y gelyn diweddaf, a ddinystir, ac ni bydd amser ei hun mwyach!" &c., &c. Pan y mae y fath faldordd ffol yn cael ei daranu yn nghlustiau dynion Cristionogol, nid yw yn rhyfedd fod eu drychfeddyliau ar y testyn hwn mor hynod o anghywir, a rhyfeddol o wrthun.

† Gwel Dosp. X. tu dalen 26.

daear newydd (medd efe) yr ydym ni, yn ol ei addewid ef, yn eu disgwyl." Y mae yr un gwirionedd yn cael ei fynegi yn achlysurol mewn rhanau eraill o'r Ysgrhythyr. Yn y prophwydoliaethau am y Messiah, a pharhad ei deyrnas, dywedir, "Ei enw a fydd byth, ei enw a bery *tra fyddo haul*." Y mae yr ymadroddion hyn yn dangos yn eglur na bydd i'r haul gael ei ddileu allan o'r greadigaeth, ond y bydd iddo barhau i gynnal sefyllfa bwysig cyhyd ag y parhâo y Gwaredwr a'i bobl. Dywedir hefyd, mewn cyfeiriad at yr un person gogoneddus, "Gwnaf i'w had ef barhau yn dragywydd, a'i orsedd fel *dyddiau y nef*;" yr hyn sydd yn dangos y bydd i'r nefoedd barhau cyhyd â llywodraeth Emmanuel. Mewn cyfeiriad at sefydlogrwydd a pharhad y goleuadau nefol, dywedir fod, "Jehovah wedi *parotoi ei ORSEDDFAINGC yn y nefoedd*." A phan y mae y Salmydd yn galw ar holl greaduriaid y byd i dderchafu moliant y Creawdwr, y mae yn dywedyd, mewn cyfeiriad at y cyrph nefol, "Molwch yr Arglwydd, haul a lleuad, molwch ef, ser y goleuni—Molianent enw yr Arglwydd; canys efe a orchymynodd, a hwy a grewyd; *gwnaeth iddynt barhau byth yn dragywydd; gosododd ddeddf, ac nis troseddir hi*."* Y mae yr ymadroddion hyn yn dangos yn amlwg, pa gyfnewidiadau bynag a gymer le mewn gwahanol gysawdau, y bydd y bydoedd hyn yn gyffredinol yn ffurfio golygfeydd ardderchog y bydysawd, ac y parhant yn sefydlog fel gorsedd y Bôd Tragwyddol ei hun. Ond heb luosogi dyfyniadau, y mae y cyhoeddiad canlynol o eiddo Jehovah, trwy y prophwyd Jeremiah, yn benderfynol ar y pwnc: "Fel hyn y dywed yr Arglwydd, yr hwn sydd yn rhoddi yr haul yn oleuni y dydd, defodau y lloer a'r ser yn oleuni y nos; Yr hwn sydd yn rhwygo y môr pan ruo ei donau; Arglwydd y lluoedd yw ei enw: *Os cilia y defodau hyny o'm gwydd i, medd yr Arglwydd*, yna had Israel a baid a bod yn genedl ger fy mron i yn dragywydd."† Y mae y geiriau hyn yn cynwys yn eglur, os parhâ y goleuadau hyn mewn bodolaeth, fod cyflawniad yr addewid ddwyfol yn cael ei sicrhau i holl had ysprydol Israel; ond pe byddai iddynt gael eu dileu o'r greadigaeth, neu ymsymud allan o wyddfod Jehovah, byddai dedwyddwch "gwaredigion yr Arglwydd," a'u perthynas âg ef fel ffynhonell eu cysuron,

* Gwel Salm lxxii. 17; lxxxix. 36, &c.; ciii. 19: cxlviii. 3—7.

† Jeremiah xxxi. 35, 36.

i golli yn dragywydd. Ac onid yw y goleuadau hyn wedi parhau yn eu sefyllfanau er pan gyhoeddwyd y rhagfynegiad hwn dros ystod rhagor na dwy fil o flynyddoedd? Ydynt, a pharhant eto i ddangos gogoniant eu Creawdwr tra y byddo oesau dirifedi yn treiglo yn mlaen. Gan hyny, y datgenir, mewn perthynas i “saint y Duw Goruchaf,” “A'i ddoethion a lewyrchant fel disgleirdeb y ffurfafen, a'r rhai a dröant lawer i gyfiawnder, a *fyddant fel y ser byth ac yn dragywydd.*”

Mewn gair, pan yr ystyriom ëangder diderfyn y ffurfafen serenog, a'r golygfëydd ardderchog a ddengys, y rhai sydd yn cynhyddu yn barhaus yn eu gogoniant; a'r lluwys dirifedi o greaduriaid deallgar sydd yn ddiâu yn poblogi eu hardaloedd ëang—pan yr ystyriom eu bod yn ffurfio prif ran ymerodraeth y Bôd Tragwyddol, golygfëydd mwyaf rhyfeddol ei weithred-iadau, a'r amlygiadau hynotaf o'i allu a'i ddoethineb—byddai yn un o'r tybiau mwyaf gwrthun a ellid eu dychymygu, a'r mwyaf anghyson â phob drychfeddwl ysgrythyrol a rhesymol ag a allwn ei ffurfio am ddaioni a gwybodaeth y Duwdod, y byddai i wrthrychau ei lywodraeth ëang, yn mha rai y mae ei briodoliaethau yn disgleirio mor ysblenydd, gael eu goddef i syrthio yn ddrylliau, neu suddo yn ddim. Gyda llawn cystal rheswm y gallem farnu y byddai i'r Creawdwr mawr ei hun beidio a bod, ag i'r ëangder anfeidrol gael ei adael yn wagnod heb na defnydd na meddwl o'i fewn.

Os addefir fod yr ystyriaethau hyn yn gedyrn, ac os na ellir dadymchwelyd y gosodiadau a ddygais ger bron ar seiliau ysgrythyrol a rhesymol, y mae llawer o'n pregethau a'n *baradoniaeth*, sydd yn proffesu eu bod yn rhoddi darluniad o olygfëydd y “*Dydd diweddaf*,” i'w hystyried yn cynwys math o faldordd sydd yn tueddu i ddyrysu y meddwl, ac i goleddu syniadau anaddas am berffeithderau y Creawdwr, a'r trefniant doeth a ffurfiodd yn nghyfansoddiad y greadigaeth. Y mae un Bardd enwog, wrth ysgrifenu ar y testyn hwn, i'r dyben o osod grym yn ei ddarluniadau, yn tori allan yn y gormodiaith canlynol, pan yn cyfeirio at y nefoedd serenol:—

“Mor bell o ddwyrain i orllewin faith!—
Prin gall y llygad olrhain eitha'r daith!—
A thremio drwy yr asur derfyn sy',
Yn llwybrau dirfawr yr wybren fry,
Mor ëang, fel nad yw y ddaear hon
Ond gronyn bach, wrth ei chydmaru, bron!

Y miloedd sy'n addurno'r awyr las,
 Fel lantpau aur, yn gwasgar goleu 'i maes,
 Mor fawr, mor gadarn, mor ardderchog y'nt!
 Teilwng o fythol oesau ar eu bynt!
 Ond eto'r oll a gwympant fel y dail,
 A'r ddaear, fel yr wybren, gwymp o'i sail!
 Treng amser, a naturiaeth syrth i lawr,
 Heb adael llwchyn, trwy'r èangder mawr.-
 A'r cyfan oll, un maith chwyldroad yw,
 'Does dim a ddeil o dan orseddfa Duw."

Eilwaith,

"Y llenni ffy, â dinystr dros y byd,
 Yr haul, y lloer, a'r ser a dawdd yn nghyd,-
 Aeth oll ar goll, pa olion mwysach sy' ?
 Er teced oedd y peiriant unwaith fu."

Pe byddai i'r darluniadau uchod gael eu cyflawni, *ni byddai adgyfodiad y meirw yn ddichonadwy*—dychwelid y bydysawd yn wagnod èang—a byddai gogoniant gweledig y Creawdwr, trwy yr hyn y mae ei brïodoliaethau yn cael eu cydnabod gan greaduriaid rhesymol terfynol, i gael eu gysgodi mewn tywyllwch o dragwyddol nos. Nid oes gan ddarnau o brydyddiaeth o'r fath, pa mor fynych bynag y caffont eu hadrodd gan areithwyr gwresog, i roi grym yn eu darluniadau, yr un duedd amgen nac arwain y gwrandawyr i ddyrswch a chyfeiliornad, ac i'w hatal i fyfyrïo yn ystyriol ar y golygfëydd a ragfynegir yn yr Ysgrythyr, ac i gyffroi gwawd yr anffyddwyr.

Yr unig ran o'r Ysgrythyr sydd yn ymddangos, ar yr olwg gyntaf, yn taro yn erbyn y gosodiad a roddais i lawr, sydd yn Salm cii. 25, 26. "Yn y dechreuad y seiliaist y ddaear; a'r nefoedd ydynt waith dy ddwylaw. Hwyl a ddarfyddant, a thi a barhei; ie, hwyl oll a heneiddiant fel dilledyn; fel gwisg y newidi di hwynt, a hwyl a newidir." Y mae rhai esbonwyr, megis Mr. Pierce, ac eraill, yn barnu mai wrth y nefoedd a'r ddaear yn yr ymadroddion hyn, y golygir *llywodraethau*, neu *deyrnasoedd gwladol a chrefyddol*, fel y mae y geiriau i'w deall weithiau yn eu hystyr ffugyrol. Ond nid ymddengys mai hyn ydyw eu hystyr yn y fan hon. Wrth eu cymeryd yn eu golygiad llythyrenol, gallant fod yn cyfeirio at yr un gwrthrychau a chyfnewidiadau, a'r hyn a olyga yr Apostol Pedr yn ei ail Epistol, pen. iii. 7, 10, a eglurwyd yn flaenorol, yn y rhai y cyfeirir at y ddaear a'r nefoedd awyrol yn eu chwyldroad yn niwedd amser. Ond pe tybiem fod y geiriau i'w

deall yn eu hystyr ïangaf, fel yn dynodi *holl adeilad y byd naturiol*, ni byddai hyny mewn un modd yn gwanhau y gosodiad yr wyf yn ei gefnogi. Prif amcan yr adnodau hyn ydyw gosod allan dragwyddoliaeth ac anghyfnewidioldeb Duw, mewn cyferbyniad â natur gyfnewidiol bodau creuedig. Y mae pob defnydd yn agored i gyfnewid, ond nid yw cyfnewidiad yn golygu *dinystr* neu *ddihamfodedd*. Pan y dywedir, "fod y cyfiawn yn *darfod*, ac nad yw neb yn gosod hyny at ei galon," "a'r rhai sydd yn ymbellhau oddiwrth Dduw yn cael eu *distrywio*," nid ydym i ddeall fod y naill na'r llall yn cael eu dileu o fodolaeth. Felly, pan y dywedir fod y nefoedd a'r ddaear yn *darfod*, deallir am gyfnewidiad neu chwyldroad yn cymeryd lle, ac nid hollol ddinystr. Dywedir yn mhellach, "Ac megis gwisg y plygi di hwynt, &c." Ymddengys fod hyn yn cael ei lefaru mewn cyfeiriad at arferiad sydd gan y Dwyreinwyr, yn mysg y mawrion, o newid eu dillad yn fynych, fel arwydd o barch; ac y mae yn dangos gyda'r fath rwyddineb a chyflawnder y gall y Bôd Dwyfôl wneud cyfnewidiadau pwysig yn y greadigaeth. Gall beri cyfnewidiad a chwyldroad mewn bydoedd a chysawdau, mor hawdd ag y gall tywysog newid ei wisg neu ddiosg ei ddillad. Ond ni byddai ei waith yn cyfnewid unrhyw drefniant o'i ansawdd gyntefig, yn ddim amgen nac agor golygfeydd newyddion, ac amrywio ei oruchwyliaethau mewn perthynas i ansawdd neillduol ei greaduriaid. Ac nid yw yr ymadroddion dan sylw yn ein harwain i gasglu y bydd i'r cyfnewidiadau hyn gymeryd lle *ar yr un pryd*, ond yn hytrach ar wahanol amserau, trwy barhad diderfyn, yn ol cyngor ei ddoethineb ei hun.

Y mae genym dystiolaethau digonol yn mhob parth o natur, fod gwrthrychau defnyddiol yn agored i gyfnewidiau a dadgysodiad. Y mae y ddaear y safwn arni felly; yr ydym yn gweled fod y pridd ar yr ucheldiroedd yn agored i gael ei dreiglo i lawr gan wyntoedd a gwlawogydd. Y mae ceulanau yn crynhoi ar enau yr afonydd, a bryniau yn codi yn nghanol y môr, er dychryn a rhwystr i'r morwyr. Yn mhob cloddfa, ac ar wyneb pob craig a llethr, yr ydym yn canfod arwyddion anhrefn, ac effeithiau cyfnewidiadau blaenorol, a chyffrôadau natur; ac o amgylch godreun mynyddau tanllyd, yr ydym yn canfod dinasoedd wedi eu gorchuddio gan bentwr o'r golosg; gwinllanoedd a pherlleni wedi eu dinystrio, a thiroedd ffrwythlawn wedi eu troi yn anialwch disathr. Y mae adystyr-

iaeth, yr un modd, yn dangos fod goleuadau y nef yn agored i gyfnewidiadau cyffelyb. Y mae deddf pwys a thyniad yn estyn ei dylanwad dros yr holl fydoedd nefol, ac yn tueddu, mewn ystod dilynïad o oesau, i dynu yr holl fydoedd éang yn un pentwr dirfawr yn nghyd; ac oni bai fod llaw Duw yn eu cadw yn eu rhodau, diau mai dyna fyddai y canlyniad, a dy-chwelid yr holl greadigaeth yn un cymysgedd o adfeiliau. Deallir fod llawer o'r ser yn agored i gyfnewidiadau parhaus, i amrywio yn eu disgleirdeb, i ymddangos ac i ymguddio ar droiau; tra y mae eraill a fu yn llewyrchu yn fwy ysblenydd, wedi colli o'r golwg yn raddol, heb fod eu lle yn yr wybren yn adnabyddus mwy. Y mae ser eraill oedd yn anadnabyddus yn yr oesau gynt, wedi ymddangos yn ddiweddar; ac y mae llawer man yn mhelllder y ffurfafen i'w weled yn cynhyddu yn barhaus yn ei ddisgleirdeb. Y mae y ffeithiau hyn a'r cyffelyb yn arddangos cyfnewidiad a chwyldroad cymaint, os nid mwy na'r hyn a ragfynegir sydd i gymeryd lle ar y ddaear, pan y byddo i'w hawyrgylch gael ei ddatod, a'r elfenau gan wir wres doddi, fel y byddo i fyd newydd godi o'r adfeiliau. Y mae yn bosibl yn ystod parhad diderfyn, y bydd i'r holl gysawdau sydd yn awr, ar y naill bryd a'r arall, fyned dan gyfnewidiadau ac adffurfiau a fydd yn syndod i'r bydoedd deallgar, ac agor golygfeydd newyddion ardderch-occach o waith y Creawdwr yn y byd; ond eto bydd y cyfnewidiau yn gwbl wahanol i ddiddymiad neu hollol ddinyst— a chwbl wahanol i'r drychfeddyliau a wisgir gan brydyddion pan y dywedant i ni “na adewir yr un llwchyn yn y gwagle mawr,” ac na bydd daear nac wybren mwy.” Nid oes genym yr un lle i farnu fod y ser hyny a ymddangosasant, un yn 1572, a'r llall yn 1604, ac a lewyrchent yn debyg i Gwener, ac a gollwyd wedi hyny o'r golwg, wedi cael eu dilëu o'r greadigaeth. Dichon eu bod naill ai wedi eu cyfnewid o fod yn heuliau fflam-iog yn gyrph tywyll fel y planedau, ond eto yn aros yn yr un cylchoedd o'r éangder; neu efallai iddynt gael eu cludo ymaith mewn cyflym ysgogiad i ardal o'r byd, tu hwnt i'n golwg ni, neu ynte i ryw sefyllfa allan o gyrhaedd ein dirnadaeth a'n holrheiniad ni. Oblegid nid yw difodi gwrthrychau yn un rhan o gynllun y Creawdwr; o leiaf, nid oes genym ni yr un prawf o'r fath beth, mewn unrhyw amgylchiad; ac y mae y drychfeddwl ynddo ei hun yn anghyson, ac yn groes i'r hyn a wyddom yn barod am gymeriad a gweithredoedd Duw.

Y mae y fath gyfnewidiadau, yn lle lleihau gogoniant gwel-edig y bydysawd, yn arddangos i olwg creaduriaid rhesymol, *amrywiaeth uwch o olygfa ardderchog*, na phe byddai i "bob peth barhau fel yr oeddynt o ddechreuad y greadigaeth," ac y maent yn arddangos priodoliaethau Duw yn ngogoniant y greadigaeth. Tra y maent yn arddangos cyfnewidioldeb y creadur, ac anghyfynewidioldeb y Creawdwr, y maent yn rhoddi bywiogrwydd yn ngolygfeydd y greadigaeth, ac yn derchafu mawrhad a moliant lluwys dirifedi o greaduriaid rhesymol.

Oddiwrth yr ystyriaethau a grybwyllwyd yn awr, gwelwn na bydd i'r amrywiol berthynasau sydd rhwng y cyrph nefol a'u gilydd fyned dan unrhyw gyfnewidiad o bwys drwy y chwyldroadau a all gymeryd lle ar y ddaear a'i hamgylchoedd; ac na bydd cyfnewidiad o bwys i gael eu wneud ar ansawdd y byd drwy y gweithrediadau a wneir ar y bydoedd wybrenol. Pa beth bynag a fydd natur y cyfryw gyfnewidiad, neu pa mor bwysig bynag y gall fod i'r trigolion, ni effeithia nemawr ar agwedd gyffredinol y byd. Er fod ser wedi colli o'r golwg yn y ffurfafen lawer gwaith, ac wedi myned dan chwyldroadau pwysig, eto y mae ymddangosiad wyneb yr wybren yn parhau yn gyffelyb yn mhob oes. Pe byddai i'n daear ni gael ei throsglwyddo gan mil o filiynau o filltiroedd o bellder oddiwrth ei sefyllfa bresenol, er hyny byddai agwedd gyffredinol a pherthynasau y bydoedd, a dull y gwahanol gyd-ser yn ymddangos ar y cyfan, yr un fath ag y maent yn awr, i olwg ein llygaid. Er enghraipht, byddai i gyd-ser *Orion* neu *Charles' Wain*, ymddangos yn yr un agwedd, a chyda'r un nifer o ser, a'r un berthynas â'r cyd-ser cymydogathol iddynt, pe yr edrychid arnynt o bellder 1,000,000,000,000,000* o filltiroedd oddiwrth y ddaear, fel y maent i'w canfod yn awr.†

* Hyny ydyw, mil o *billions*; y mae *billion* yn ateb i gan mil o filiynau.

† Ymddengys hyn yn hollol amlwg i'r neb a ystyrio bellder dirfawr y ser oddiwrth y ddaear, a'r naill oddiwrth y llall. Yr ydym yn gwybod trwy brofiad nad yw newidiad lle yn ateb i 190 o filiynau o filltiroedd, neu dry-fesur cylch-blynyddol y ddaear, yn peri yr un gwahaniaeth gweledig yn y nefoedd wybrenol; ac y mae yn amlwg na byddai ond yr un fath pe lluosogid y pelllder hwnw ddeg can mil o weithiau. Y mae y seren nesaf, o leiaf yn 20 *billion* o filltiroedd o bellder; a'r ser pellaf yn llawer mil o *billions* o weithiau yn mhellach drachefn; gan hyny, ni byddai i sefyllfa cyrph wedi eu gwasgaru mor bell oddiwrth eu gilydd, ymddangos wedi newid nemawr drwy newidiad lle, yn cyfateb i fil o *billions* o bellder.

Byddai äangder, maintioli, perthynas lle, pwys a thyniad, grym tröadol, ag ysgogiadau cylchynol, i barhau yn y greadigaeth, pe byddai i ni gael ein symud i sefyllfa arall ac i ardal arall; o ganlyniad, bydd y *gwyddorion* seiliedig ar yr amryw- iol berthynasau hyn, ac ar y deddfau sydd yn eu llywodraethu, i gael eu meithrin gan greaduriaid rhesymol, a'u dwyn yn mlaen i'r graddau hyny o berffeithrwydd na allant ei gyrhaedd yn eu cyfiwr presenol; os na bydd i ni dybied yr hyn sydd hollol anghyson a'r Ysgrythyr; sef y bydd ein gwybod- aeth yn *fyrach* yn y byd a ddaw nag ydyw yn awr.

Er enghraipht, y mae y deddfau sydd yn llywodraethu y cyrph sydd yn cwmpo, yr ymddangosiadau a achosir gan gyrph sydd yn symud yn y ffurfafen gyda graddau gwahanol o gyflymdra, symudiadau yr haul a'r ser, ac egwyddorion cyffredinol daearyddiaeth a seryddiaeth, ar y blaned Jupiter, neu ryw fyd cyffelyb, gydag ychydig eithriadau, agos yr un fath a'r hyn ydyw ar wyneb y ddaear,—yr hyn sydd amlwg oddiwrth grynder ei agweddiad, ei dröadau dyddiol a blyn- yddol, oddiwrth yr ystyriaeth o fod pwys a thyniad yn cael ei reoli wrth yr un deddfau ar y corph hwnw, a bydoedd o'r fath, ag ydyw ar wyneb y ddaear neu y lloer. Y mae deddfau *gwelediad*, a natur *goleuni* a *lliwiau*, yr un fath drwy bob parth o'r greadigaeth sydd o fewn cylch ein sylw; ac nid oes genym yr un achos i gredu y bydd i ddeddfau cyffredinol y byd gael eu datod o blegid dyn, neu o herwydd unrhyw gyfnewidiau a all ddygwydd yn ei breswylfa bresenol, na'i sefyllfa ddy- fodol. O blegid, yn ol geiriau athronydd enwog diweddar o'r Alban, "Y mae y goleuni, drwy yr hwn y mae y ser sefydlog yn weledig, yr un peth â'r hwn sydd yn ein galluogi i weled yr haul a'r planedau. Y mae yn symud gyda'r un cyflymder, fel yr ydym yn sylwi wrth gydmaru newidion y ser sefydlog â diffygiadau lleuadau Jupiter. Y mae yn cael ei adlewyrchu wrth yr un deddfau. Y mae yn gynwysedig o'r un lliwiau. Ni ellir ffurfio yr un meddwl, gan hyny, am oleuni yr haul, nad ydyw yn gymhwysiadwy yr un modd at oleuni y ser sefydlog. Rhaid fod cyfrwng gwelediad yn cael gweithredu arno yr un modd yn y naill a'r llall, pa un bynag a dybiwn ei fod yn effeithiad o awyr, neu ollyngiad defnydd o'r corph llewyrchus hwnw." Gallwn benderfynu oddiwrth y ffeithiau hyn, fod egwyddorion sylfaenol gwyddoriaeth *gwelediad gwrth- rychau* yn cael dylanwadu arnynt yr un modd yn yr ardaloedd

pellaf ag y gellir eu holrhain â'r drychbeiriant, ac yn ffurfio rhan o'r wybodaeth hono sydd gan greaduriaid deallgar sydd yn cyfaneddu yn y cymydogaeithau pell hyny o ymerodraeth y Creawdwr,—ond dylem gadw sylw yn wastadol ar y cyfnewidiau a'r amrywiaethau llëol hyny a raid ffurfio gwahanol olygfeydd drwy y greadigaeth, ac mai yr un deddfau cyffredinol sydd yn llywodraethu y cyfan.

Y mae yr hyn a fynegwyd yn awr mewn perthynas i oleuni, pwys a thyniad, a'r gwahanol effeithiau ar ddefnydd, mor gymhwys at lawer o amgylchiadau eraill, a'r gwyddorion a ffurfiwyd arnynt, megis mewn perthynas i wasgiad ac ysgogiad hylifau, defnydd cyrph ysol, gwefryddiaeth a thyniad, a'r holl berthynasau mewn dadgysodiad a newidiad, sydd yn wrthrychau olrheiniad *fferyllawl*. O blegid yn y byd defnyddiol yn mhob man o'r gwagle, yn ol natur pethau, rhaid fod amrywiaeth gwrthrychau yn destynau olrheiniad y naturiaethwr, y fferyllydd, a'r athronydd, yn yr hyn y byddo doethineb a daioni y Duwdod yn cael ei amlygu yn barhaus. Y mae i bob cysawd ddefnyddiol, pa le bynag o'r èangder y byddo, ei maintioli a'i hagweddiad penodol; y mae wedi ei chyfansoddi o luaws dirifedi o fân ronynau, yn ol eu hamrywiol drefniadau; y mae iddo ffurf arwynebol a mewniol arbenig; y mae yn ddarostyngedig i symudiadau neillduol; y mae yn dal perthynas neillduol â'r cyrph a fyddo yn ei gylchynu; ac y mae wedi ei fwriadu i ateb ryw ddoeth ddybenion yn cyfateb i dragwyddol gynllun y Creawdwr. Nid oes yr un ran o drefniant defnyddiol ag sydd yn awr, neu a all fod eto, ond a raid eu hystyried yn y golygiad hwn. Yn awr, amcan pob creadur rhesymol, wrth ba enw bynag y caffo ei alw, pa un bynag ai athronydd, ai seryddwr, ai fferyllydd, a ddylai fod i olrhain y gwahanol wrthrychau hyn er canfod y dealltwriaeth, y doethineb, a'r haelfrydedd sydd yn ymddangos yn eu ffurfiad, ac felly i ddirnad yn well am gynlluniau a phriodoliaethau y Creawdwr. Ond y mae y fath fyfyrfaeth, o anghenrheidrwydd, yn cynwys meithriniad o'r gwyddorion hyny ag sydd yn ein galluogi i olrhain yn brïodol, naill ai natur a pherthynas gwrthrychau defnyddiol, neu i ganfod dybenion clodfawr y Creawdwr doeth yn y gweithredoedd a gwblhawyd trwy ei anfeidrol allu.

GWYDDORION A FEITHRINIR MEWN SEFYLLFA DDYFODOL.

I'r dyben o egluro y testyn yn mhellach, mi a wnaf rai sylwadau byrion ar rai o'r gwyddoriaethau hyny a arferir yn y byd i ddyfod.

RHIFYDDIAETH.

Y mae Rhifyddiaeth, neu y wybodaeth am rifedi, a'u hamrywiol alluoedd a'u perthynasau, yn wyddor a raid ei deall i raddau mwy neu lai gan bob creadur rhesymol, lle bynag y byddo. Heb raddau o wybodaeth o hyn, ni ellid gwneud nemawr o orchest mewn olrheiniad ar weithredoedd Duw, ac er ffurfio dirnadaeth priodol am nifer ac amrywiaeth lluaus o fodau sydd o fewn terfynau ei ymerodraeth. Trwy gymhwysiad o wyddoriaeth rhifedi y cafwyd allan faintioli y ddaear, a phellder a maintioli llawer o'r cyrph nefol; cydmariaeth y naill ran ar gyfer y llall; bychander annirnadwy y mân ronynau sydd mewn awyr, a dwfr, a goleuni; a thrwy y wybodaeth hon y daethom i ddeall rhyw raddau am gyflymder rhyfeddol symudiadau y cyrph wybrenol yn eu cylchoedd. Y mae y bydysawd yn arddangos i'n golwg olygfa ar gynhulliad o wrthrychau, perthynasau, a symudiadau ag sydd yn galw am arferiad o'r holl wybodaeth a feddwn am rifedi. Arddangosir i ni faintiolaeth mor rhyfeddol mewn eangder a phellder, fel y mae y meddwl yn gorfod galw allan ei holl allu mewn cyfrifiaeth, a'n holl wybodaeth am gyferbyniad, lluosogiad, a chydmariaeth; ac ychwanegu y naill ddirnadaeth am faintioli at y llall, mewn dilyniad maith, cyn y gallwn ddyfod yn agos i ffurfio drychfeddwl cywir am y fath wrthrychau mawreddog; ac wedi ein holl egni meddwl mewn cyfrifon a chydmariaethau, rhaid i ni foddloni yn aml ar gasgliadau anegïur ac anghyfiawn. Mewn perthynas i *nifer ac amrywiaeth* y gwrthrychau sydd yn y greadigaeth, y mae ein holl wybodaeth am rifedi yn hollol ddiffygiol i gyfleu dim ag sydd yn agos i berffeithrwydd i'r meddwl. Y mae y nifer o gysawdau sydd yn y ffurfafen, yn weledig i ni trwy y drych-beiriant, yn cael eu cyfrif yn ddim llai na chan miliwn (100,000,000). Nid yw yn annhebygol fod yn ardaloedd yr

ëangder mawr, tu hwnt i derfynau y rhai hyny oll, ddeng mil o gysawdau eraill ddeng miliwn o weithiau drosodd yn rhedeg drwy eu cylchoedd priodol. Ac y mae yn debyg fod o leiaf gant o fydoedd yn gysylltiedig â phob un o honynt.* Y mae yn debygol fod pob un o'r bydoedd a'r cysawdau hyn yn gwahaniaethu y naill oddiwrth y llall mewn maintioli, disgleirdeb, a threfniad mewnol, yn y prydferthwch â'r hyn y maent wedi eu haddurno, ac yn ffurfiad y bodau sydd yn eu poblogi. Y mae lluosogrwydd anghyfrifol y bodau rhesymol sydd yn y greadigaeth yn ddrychfeddwl sydd yn cwbl orchfygu holl alluoedd dyn, a thu hwnt i foddion ffugyrau allu ei ddangos. Y mae hyd yn oed nifer gwrthrychau un byd tu hwnt i'n galluedd ni eu cynwys. Mor fychan ydyw yr hyn a allwn gyfrif am belydr y goleuni sydd yn cael ei wasgaru yn barhaus o'r haul, ac yn syrthio ar ein daear ni; a chroesiad diddiwedd y gronynau hyny oddiar y naill wrthrych ar y llall, i'r dyben o roddi goleuni i bob edrychydd!—am y nifer annychymygadwy o fân-wrthrychau sydd yn nosio yn y dwfr ac yn ehedeg yn yr awyr, ac yn llanw pob parth o natur; am ronynau y tarth sydd yn chwareu yn yr awyrgylch; am y diferion dwfr sydd yn nghelloedd yr eigion; am y miliynau o greaduriaid sydd yn perthyn i bob math o lysiau, o ba rai y mae 50,000 o fathau wedi eu darganfod eisoes; ac am nifer y coed, y planhigion a'r blodau o bob rhyw sydd yn ymagor yn y greadigaeth; am y lluaws o greaduriaid eraill, ac am holl ddynolryw a ddygwyd i fod er dechreuad amser, ac a ddygir eto hyd na byddo amser mwyach! am amrywiaeth diderfyn yr ysgogiadau a threfniadau sydd yn y corph anifeilaidd, am y rhai y deallir fod pedair mil ar ddeg yn perthyn i esgyrn a gewynau corph dyn, heblaw y cysylltiadau perthynol i'r 60,000 o wahanol fathau o greaduriaid sydd eisoes yn adnabyddus yn y byd! am y cronellau dirif sydd yn llygaid gwahanol lwythau y pryd a'r gwybed, 27,000 o ba rai a gyfrifwyd mewn un llygad! Ac os ydyw lluosogrwydd gwrthrychau un byd yn gorchfygu ein galluedd a'n cyfrifiaeth, pa faint mwy y gwna yr amrywiaeth diderfyn sydd mewn miliynau o fydoedd! Ni all unrhyw greadur rhesymol meidrol, er helaethed y dichon i'w alluoedd rhifyddol fod, ffurfio dy-

* Y mae mwy na chant o gyrph, o wahanol faintioli, yn perthyn i gylch yr haul, i'r hwn y perthynwn ni, os cymerir i mewn y planedau dechreuol a chysylltiadol, yn nghyd a'r *ser quibiog*.

chymyg priodol am olygfa y bydysawd eang, ac am briodol-
eddau y Creawdwr, a gogoniant ei deyrnas.

Y mae yn amlwg, gan hyny, fod sylw creaduriaid uwch o
ran eu galluoedd rhesymol, megis angylion a dynion gwared-
igol, mewn sefyllfa ddyfodol, yn cael ei alw at wyddoriaeth
rhifedi; os na thybiwn yr hyn sydd hollol groes i'r Ysgrythyr,
y bydd ein gwybodaeth a'n galluoedd yn fyrach yn y sefyllfa
hono nag yn awr. Dichon nad oes arnynt hwy ddim angen
am gynorthwyon tebyg i'r hyn sydd genym ni, megis llechi,
a phwyntyl, a ffugyrau, i'w cyfarwyddo yn eu rhifyddiaeth,
neu i gadw eu cyfrifon ar gof. Dichon fod eu dull o rifo yn
cael ei ddwyn yn mlaen mewn cyflymder annychymyngol i ni,
drwy reol mor gywir na allant gyfeiliorni; ond eto, rhaid mai
yr un egwyddorion cyffredinol ag sydd genym ni sydd yn eu
cyfrifon hwy, yn ol natur pethau, yn eu holl olrheiniadau
rhyfeddol.

Y mae yr Ysgrythyrau yn rhoddi i ni awgrymiadau achlys-
urol am wrthrychau a golygfeydd sydd yn naturiol yn galw
am gyfrifiaeth trigolion y nef. Pan gafodd Daniel y weledig-
aeth am yr "Hen Ddihenydd," yn eistedd ar yr orsedd, a'r
llu gogoneddus yn ei gylchynu, ac yn prydferthu yr olygfa,
"Mil o filoedd yn gweini iddo, a myrdd myrddiynau yn sefyll
ger ei fron." Dywedir i ni yn yr wythfed Salm a thri-ugain,
"Cerbydau Duw ydynt ugain mil, sef miloedd o angylion;"
ac yn yr Epistol at yr Hebreaid, darllenwn am fyrddiwn o
angylion." Y mae yr Apostol Ioan, wrth adrodd i ni hanes
yr olygfa a gafodd ar y byd nefol, yn dywedyd, "ac mi a
edrychais ac a glywais megis llais llawer o angylion o amgylch
yr orseddfainge, a'u rhifedi ydoedd fyrdd myrddiynau, a mil-
oedd o filoedd." Eilwaith, "Gwedi hyny, mi a edrychais, ac
wele dyrfa fawr, yr hon na ddichon neb ei rhifo, o bob cen-
hedloedd a llwythau, a phobl ac ieithoedd—a'r holl angylion
a safasant o amgylch yr orsedd, ac a syrthiasant ar eu hwyn-
ebau, ac a addolasant Dduw." Dyma yr ymadroddion cryfaf
y mae yr ysgrifenywyr ysprydoledig yn eu harfer i osod allan
luaws anghyfrifol o rifedi o wrthrychau; ac y maent yn ein
harwain i gasglu y bydd cynhulliadau dirfawr yn y byd nefol
i gael eu harddangos i'r golwg; ac o ganlyniad, y bydd yno
olygfeydd diderfyn ar amgylchiadau cysylltiedig â'u personau,
eu sefyllfa, a'u gwaith. Ac am hyny, pe na byddai y cread-
uriaid nefol yn adnabyddus o rifyddiaeth, edrychent ar olyg-

féydd o'r fath gyda dyrswch meddwl, yn lle ystyriaeth resymol; ac effeithiai arnynt yn debyg i'r hyn a deimlir gan y barbariaid gwylltion pan y canfyddont olygféydd ysblenydd bywyd gwareiddiedig am y waith gyntaf erioed.

Anwybodaeth o allu rhifyddol, i raddau mawr, ydyw yr achos o'r anhawsder sydd i gyflwyno drychfeddyliau eglur am gyflymder, a phellder, a maintioli y bydoedd nefol, i'r werin. Dywedir i ni gan deithwyr fod rhai llwythau anwaraidd â'u gwybodaeth o rifyddiaeth mor fyr fel na allant rifo uwchlaw *cant*, a bod eraill heb un dychymyg am rifo uwchlaw *ugain*, neu am nifer bysedd eu dwylaw a'u traed. Tra y byddo y fath anwybodaeth am rifedi gan ddynion, y mae yn amlwg fod y cyfryw yn gwbl anghymwys i olrhain *amrywiol* weithrediadau y Creawdwr, a pherthynasau y greadigaeth. Y mae hyd yn oed y meddyliau mwyaf diwylliedig, tra y byddont yn anwybodus yn y testyn hwn, mewn anfantais i ffurfio dirnadaeth eglur am gynlluniau y Creawdwr, a'r gwahanol berthynasau sydd yn y bydysawd. Gwedi cynnefino ein meddwl â threfniadau rhifedi, gallwn ffurfio dychymyg lled gywir am *fil*, neu am *gan mil*; ond y mae yn anhêus pa un a oes genym ddrychfeddwl parod ac eglur am *filiwn*, neu ddeg can mil. Ac os ydyw ein dirnadaeth am y cyfryw nifer yn amherffaith, pa faint mwy diffygiol ydyw i gynhwys *mil o filiynau, biliynau, triliynau, a phe'riliynau*, pan eu defnyddir i osod allan nifer neu bellder y bydoedd nefol? Y mae yn amlwg, gan hyny, fod gan greaduriaid o raddau uwch, a sefyllfa ragorach o fodolaeth, wybodaeth mwy cynhwysfawr am rifedi na dyn; ac o herwydd hyny, eu bod yn alluog i olrhain y greadigaeth gyda mwy o fanteision, ac i ffurfio golygiadau eglurach am ddybenion a gweithrediadau Dwyfol allu a doethineb.

RHIF A MESUR.

Y mae Rhif a Mesur, yn cynwys cylch ac ongl-fesuriaeth a changhenau eraill, yn ddosparth gwahanol o wyddoriaeth a arfeir gan greaduriaid uwch mewn sefyllfa ddyfodol. Golyga wyddor *maintioli*, a thraetha ar éangder a helaethder llêol, megis llinellau, arwynebion, sylweddau, &c. Y mae y gwirioneddau a eglura y wyddor hon yn dragwyddol a digyfnewid, ac yn gymhwysiadwy at amgylchiadau pob byd, pa le bynag

y byddo, ac yn mhob ystod o barhad tra byddo adeilad natur mewn bod. Drwy y gwirioneddau a ddengys y wyddor hon yr ydym yn gallu deall agweddiad a mesur y ddaear, a chyfeirio ein ffordd o'r naill gyfandir i'r llall dros yr eigion dilwybr; dirnad pellder a maintioli yr haul a'r planedau, a'r deddfau a drefnodd yr Hollalluog i'w cadw yn eu cylchoedd, ac i reoli eu hysgogiadau; trwyddi yr ydym wedi cael ein galluogi i ffurfio drychfeddyliau cywir am bellder ac ëangder dirfawr y ïefoedd serenog. Trwy ei wybodaeth o wirioneddau y wyddor hon y gallodd Syr Isaac Newton ddirnad defnydd a chyfansoddiad goleuni, achosion newidiadau y môr, a threfn cysawd y planedau; a thrwyddi ein galluogir ninau i ëangu ein golygiadau am fawredd y greadigaeth a phriodoliaethau ei Chreawdwr.

Dichon y gall gwirioneddau y wyddoriaeth hon ymddangos i lawer un yn bethau dibwys, ac yn fwy o gywreindeb nac o les. Ymddangosai y pethau canlynol i amryw yn fwy o gywreindeb na gwir ddaioni, megis bod graddau *triongl*, "fel y mae ongl yr *hypotenuse* o driongl ochrau union, yn gyfartal âg onglau y ddwy ochr arall"—fod "tri ochr triongl yn cyfateb i ddwy ongl union"—a bod ochrau triongl cyffredin yn ateb eu gilydd fel y mae *sines* yr onglau cyferbyniol iddynt." Eto y mae y gwirioneddau hyn yn gynorthwyol i gael allan berthynasau y bydysawd, ac yn egluro y pynciau mwyaf pwysig perthynol iddynt. Ar sail y cyfryw osodiadau y deallir fod y lloer yn 240,000 o filltiroedd o bellder oddiwrth y ddaear; fod yr haul yn dri chant ar ddeg o filoedd o weithiau yn fwy na'r ddaear; fod y blaned Herschel wedi ei symud i'r pellder o ddeunaw can miliwn o filltiroedd; fod y seren nesaf yn bellach oddiwrthym ni na'r haul o ddau can mil o weithiau o leiaf. Pan y gwybyddir hyd unrhyw ochr o driongl, pa'r gymaint bynag y byddo, ac y byddo graddau ei onglau wedi eu cael allan, bydd yn hawdd deall hyd yr ochrau eraill: trwyddi yr ydym yn deall maint tryfesur y ddaear; ac o dan ba ongl yr ymddengys y tryfesur hwnw o'r lleuad; a gallwn wrth y gosodiadau hyny, trwy gyfrifiad hawdd, benderfynu hyd yr un a fyner o ddwy ochr arall y triongl hwnw, yr hyn a ddengys yn gywir bellder y lleuad.

Y mae genym bob mantais i gasglu fod angylion a chreaduriaid eraill uwch eu graddau, yn gweithredu wrth yr un egwyddorion cyffredinol yn eu holrheiniau am bellder a

maintioli bydoedd mawrion y greadigaeth. Efallai na raid iddynt hwy wrth yr un manylder trafferthus yn eu cyfrifon ag sydd eisieu arnom ni, ac nad oes arnynt angen cynhorthwy yr offerynau a'r cylch-fesurau a arferwn ni. Dichon y gallant hwy gael allan bynciau dyfnion yn berffaith gywir heb eisieu y fath help; a dichon y gallant wneud y cyfrifon hwyaf i fynu mewn amrantiad; a thra yr ydym ni yn gorfod cyfyngu ein cyfrifon i linellau a thrionglau o ychydig o filoedd neu filiynau, efallai eu bod *hwy* yn alluog i ffurfio trionglau o hyd annychymyngol ar *sail linellau* o lawer o filoedd o driliynau o filltiroedd o hyd. Dywedir i ni yn llyfr Daniel, "fod yr angel Gabriel wedi cael ei orchymyn i ehedeg yn fuan o'r nef, ac iddo gyrhaedd at y prophwyd yn nghylch amser yr aberth prydnhawnol." Y mae hyn yn dangos, nid yn unig fod yr angylion yn meddu ar alluoedd at ysgogiad cyflym, ond hefyd eu bod yn gydnabyddus â ffordd, a phellder, a sefyllfa y cyrph sydd yn ffurfio y bydysawd defnyddiol. Yr oedd y cenhadwr nefol hwn yn cychwyn o sefyllfa oedd yn mhell tu hwnt i derfynau ein cyfundrefn blanedawl ni, ac yr oedd raid iddo gyfeirio ei lwybr yn y ffordd hōno ac a'i dygai i fedru gwahaniaethu rhwng cylch-rôd y ddaear, a chylch-rôdau y planedau eraill, â'r man neillduol o'i chylch-rôd lle y symudai ar y pryd hwnw; ac wedi dyfod i derfynau ein hawyrgylch ni, yr oedd raid iddo adnabod yr ardal neillduol yn yr hon yr oedd Daniel yn preswyllo, ac i gyfeirio ei ehediad yn gymhwys at y tŷ yn yr hwn yr oedd efe yn offrymu.—Yn awr, gan nad yw angylion yn hollwybodol nac yn hollbresenol, rhaid eu bod yn greaduriaid meidrol, ac yn meddu galluoedd *rhesymol*, ac, y mae yn debygol, wedi eu gwisgo â chyrph o ddefnydd pur,*—rhaid iddynt gymeryd eu cyfarwyddo yn y fath amgylchiadau gan eu galluoedd rhesymol, a'r moddion cyflym o ysgogiad â pha rai y maent wedi eu cynysgaeddu. Rhaid i'r fath deithiau gael eu trefnu wrth egwyddorion Rhif a Mesur neillduol; ac yr wyf wedi sylwi yn barod, fod yr egwyddorion hyn yn gymhwysiadwy yn mhob parth o'r bydysawd, ac yn cael eu harfer, mewn modd mwy neu lai, gan bob creadur rhesymol.

Y mae y Creawdwr mawr ei hun wedi gosod i lawr sylfaeni gwyddorion Rhif a Mesur. Y mae ei weithredoedd yn gyn-

* Bydd gan yr Awdwr achlysur i egluro y gosodiad hwn yn mhellach yn Rhan III. o'r gwaith hwn.

wysedig o fydoedd a chylchoedd, o bob math a maintioli, mewn rhodau dirfawr, ac ysgogiadau cyflym. Y mae y cyrph hyn yn cael eu cludo o amgylch gwahanol ganol-bwyntiau, rhai yn gylchog, ac eraill yn hir-fwäol. Y maent yn cael eu gyru drwy eu cylchoedd mewn gwahanol raddau o gyflymder; ac ni ellir cael allan eu gwir ysgogiad, na chysondeb prydferth eu gwahanol gysawdau, heb arfer rhëol Rhif a Mesur wrth eu holrhain. Ymddangosai ysgogiadau y cyrph nefol i edrych-ydd annysgedig yn y wyddor hon yn ddyrswch ac annhrefn, ac arweinid ef i benderfynu fod Creawdwr y byd yn ddiffygiol mewn doethineb a dyben. Y mae gwyddor Rhif a Mesur yn cael ei dangos yn y gwahanol agweddau yn mha rai y ffurfir gemau, *chrystals*, a halenau, a chyrph eraill; ac yn nghelloedd cŵyr gwenyn, ac yn y gwahanol linellau a ddangosir yn ngwê y pryf copyn, ac mewn llawer o wrthrychau naturiol. Yn awr, gan fod Duw wedi dangos elfenau y wyddoriaeth hon ger ein bron yn ei weithredoedd—gan ei fod wedi ein cynysgaeddu â galluoedd rhesymol i werthfawrogi a defnyddio yr elfenau hyn yn ein hymchwiliadau,—a chan na ellir deall doethineb, prydferthwch, a threfn ei weithredoedd, heb y cyfryw olrheiniadau—y mae yn amlwg ei fod wedi bwriadu i ddynion eu harfer yn eu myfyrion yn achlysurol, i'r dyben o chwilio dyfnderau ei ddoethineb, a gogoniant ei weithredoedd. Ac, yn gymaint a bod yr arferiad o'r wyddor hon yn dra chyfyng yn y byd presenol, rhaid fod yr arferiad helaethach o honi, fel llawer cangen arall, wedi ei gadw i'r byd dyfodol. Gan hyny, ni byddai tybied y bydd i'r fath fyfyrion ddarfod, a chael eu cwbl ddileu mewn sefyllfa ddyfodol, yn ddim amgen na meddwl, na bydd gweithredoedd Duw yn destyn myfyrdod yn y cyflwr hwnw, ac y bydd i'r gwaredigion yn y nef golli rhan o'u galluoedd rhesymol, a pharhau yn is eu cyrhaeddiadau na thrigolion y ddaear hyd yn oed yn eu cyflwr dirywiedig presenol.

SERYDDIAETH.

Y mae Seryddiaeth yn wyddoriaeth arall a arferir gan greaduriaid deallgar yn y byd dyfodol. Gwrthrych y wyddor hon ydyw, dangos pellder a maintioli y cyrph nefol, trefniad y cylchoedd a amlygant, y deddfau wrth ba rai y mae eu

symudiadau yn cael eu rheoli ; a natur a dyben y gwahanol gyrph disglair a thywyll, o ba rai y mae y bydysawd wedi ei gyfansoddi. Dyma y wyddor ardderchocaf o'r cyfan, yr hon sydd yn gosod ger ein bron y gwrthrychau mwyaf rhyfeddol a mawreddog,—pa un bynag a ystyriom ai eu maintioli dirfawr, disgleirdeb eu hymddangosiad, yr ëangder diderfyn sydd yn eu cylchynu, y perthynasau ysblynydd sydd i rai o honynt, cyflymder eu hysgogiadau, a'r arddangosiad a roddant o hollalluogrwydd a gwybodaeth y Creawdwr. Trwy feithrin y wyddor hon yr ëangir ein golygiadau am y greadigaeth, ac am yr olygfa ardderchog a egyr o'n blaen, a hyny tu hwnt i ddim a gyrhaeddodd yr oesau gynt. Oddiwrth ddarganfyddiadau seryddiaeth, ymddengys nad yw ein daear ni ond megis brycheuyn yn ëangder y bydysawd,—fod bydoedd mil mwy yn cael eu goleuo gan yr un haul sydd yn “llywodraethu y dydd,”—fod yr haul ei hun yn gorph llewyrchus dirfawr, cylchfesur yr hwn a gynhwysai fwy na deuddeg can mil o gyrph cymaint a'r ddaear—fod y ddaear a'i thrigolion yn cael eu cludo yn mlaen drwy ardaloedd y gwagle fil o filltiroedd bob mynyd—fod ysgogiadau rhai o'r cyrph sydd yn y bydysawd o rym a chyflymder uwchlaw pob dychymyg—a bod y greadigaeth, tu hwnt i gylich yr haul a'r planedau, wedi ei haddurno â miliynau o gyrph disglair, yn wasgaredig trwy ardaloedd annherfynol na all y meddwl dynol eu cynhws.

Y mae y gwrthrychau hyn yn faes ëang o fyfyrddod i bob dosparth o greaduriaid deallgar, ac yn ddrych eglur yn yr hwn y gwelir adlewyrchiad o briodoliaethau Duw. Mor ychydig o'r bydysawd ëang hwn a amlygwyd eto i'n golwg ni! Mewn perthynas i'r cyrph sydd yn cyfansoddi ein cyfundrefn blanedawl ni, ni wyddom ond am ychydig iawn o ffeithiau a pherthynasau. Am y ser sefydlog, nid ydym eto wedi cyrhaedd ond ychydig o syniadau aneglur am eu pellder a'u maintioli dirfawr. Mewn perthynas i'r *ser gwibïog*, ni wyddom ddim amgen na'u bod yn symud yn eu cylchoedd meithion a rhyfeddol, a'u bod yn cael eu gyru mewn cyflymder dirfawr, ac yn ymddangos ac yn cilio o'r golwg mewn amserau amhenodol. Am y lluwys cysawdau, i'r rhai y mae y ser wedi eu dosparthu, ac am yr ysgogiadau perthynol i bob cysawd, ac am y berthynas sydd rhwng eu hysgogiadau â pheiriant cyffredinol y bydysawd ; am drefn yr amrywiol orgysawdau, sydd yn wasgaredig drwy yr ëangder pellenig ;

am y bydoedd sydd yn gysylltiedig â'r ser; am y gwahanol raddau o greaduriaid sydd yn eu poblogi; am y cyfnewidion a'r chwyldroadau sydd yn cymeryd lle yn ngwahanol barthau y bydysawd; am y creadigaethau newyddion sydd yn neidio i fodolaeth; am y nifer o gyrph tywyll a all fod yn yr èangder; am y pellder i'r hwn y mae y byd defnyddiol yn cyrhaedd, ac am wahanol oruchwyliaethau yr llollalluog tuag at yr amrywiol raddau o greaduriaid deallgar sydd yn poblogi y bydysawd èang. Yr ydym o'r bron mewn hollol dywyllwch am danynt, ac felly y bydd i ni barhau tra y byddom wedi ein cadwyno wrth y gongl ddinôd hon o'r greadigaeth. Bydd *digon o le*, gan hyny, yn y byd dyfodol, at ymchwiliadau pellach i'r testyn hwn, ac i èangu ein gwybodaeth am y golygfeydd gogoneddus hyny sydd yn awr mor bell allan o gyrhaedd ein golwg naturiol, a chylech ymchwiliad dynol.

Y mae y nefoedd yn ffurfio prif ran yr ymerodraeth dduwysol—nid yw ein daear ni, i'w chydmaru â'r rhai hyn, ond megis brycheuyn, a'r "holl genhedloedd ydynt megis diddym, ac megis llai na dim, ac fel gwagedd y cyfrifwyd hwynt" gan y Jehofah anfeidrol. Er mor èang y gall y byd hwn ymddangos i'r marwolion sydd yn ei breswyllo, eto, dichon nad yw yn cael ei restru, ond yn mhlith y bydoedd lleiaf yn y greadigaeth; a phe byddai yn ugain mil o weithiau yn fwy na'r hyn ydyw, eto, ni byddai ond megis tywodyn i'w gydmaru âg anfeidroedd y greadigaeth; ac ni byddai yr holl ddamweiniau a gyfarfu a'i holl drigolion, ond fel helynt diwrnod yn hanesion y bythol-fyd. Trwy ardaloedd èang y ffurfafen yr amlygir Duw yn benaf, ac y mae ei ogoniant yn wrthrych myfyrdod afrifed o greaduriaid rhesymol. Yno y mae gogoniant moesol ei oruchwyliaethau, a mawredd ei weithredoedd yn cael eu dadlenu yn eu hamrywiaeth a'u disgleirdeb, i luaws dirifedi o greaduriaid rhesymol, dros y rhai y mae yn parhau i lywyddu. Dyma amcan y cyfeiriadau mynych sydd gan yr ysgrifenyddysprydoledig at "y nefoedd," pan yr eglurant fawredd Duw a gogoniant ei deyrnas. "Holl dduwiau y cenhedloedd ydynt eulynod, ond yr Arglwydd a *wnaeth y nefoedd*." "Yr Arglwydd a *barotodd ei orseddfa yn y nefoedd*, a'i frenhiniaeth ef sydd yn llywodraethu ar bob peth." "Trwy ei Yspryd yr addurnodd efe y nefoedd." "Pan edrychwyf ar y nefoedd, gwaith dy fysedd, y lloer a'r ser, y rhai a ordeiniaist—pa beth yw dyn i ti i'w gofio? a mab dyn i ti ymweled âg ef?" "Y nefoedd,

ie, nefoedd y nefoedd ni allant dy gynhwys di." "Trwy air yr Arglwydd y gwnaethpwyd y nefoedd, a'u holl lu hwynt trwy yspryd ei enau." "Y nefoedd a ddatganant ei gyfiawnder ef." "Ein Duw ni sydd yn y nefoedd, efe a wnaeth yr hyn a fynodd ei ewyllys ei hun." "*Y nefoedd a draethant dy ryfeddodau, O Arglwydd.*" "Dyrchafaf fy llygaid atat ti, *O yr hwn a breswylly yn y nefoedd.*" "Fel hyn y dywed yr Arglwydd ein Duw, Creawdydd y nefoedd a'u hestynydd." "Uchel ac anchwiliadwy yw y nefoedd." Fel y mae y nefoedd yn uwch na'r ddaear, felly y mae ei drugaredd ef at y rhai a'i hofnant ef." Efe yw "*Duw y nefoedd*,—yr hwn a ferchyg *nef y nefoedd*, y rhai oedd erioed; y *nefoedd* yw ei orseddfainge, a'r ddaear yw lleithig ei draed ef." Wrth ddatguddio ffolineb eulunaddolwyr, pan y mae dyfodiad y Messiah yn cael ei gyhoeddi, ac y mae anogaethau yn cael eu dal allan i gryfhau flydd a gobaith y saint, y mae Jehofah yn cael ei arddangos fel y Bôd Hollalluog, yr hwn sydd yn "mesur y nefoedd a'i rychwant, yn eu taenu fel llen, ac yn dwyn ei luoedd allan trwy ei nerth." "Fel hyn y dywed yr Arglwydd, Creawdydd y nefoedd a'i hestynydd—Mi a'th osodaf yn gyfamod y bobl, ac yn oleuni i'r cenhedloedd."* "Fel hyn y dywed yr Arglwydd, yr hwn a greodd y nefoedd—ni ddywedais wrth had Jacob, ceisiwch fi yn ofer," &c.† Y mae yr adnodau hyn, a chanoedd o'r cyffelyb, yn dangos yn eglur y dylem fyfyrion ar brïodoliaethau Duw yn benaf, mewn cysylltiad a'r amlygiadau a roddir o honynt yn ffurfafen ei allu—dangosant mai y nefoedd ydyw y gyfran helaethaf o'i lywodraeth, a bod y gallu a'r doethineb a amlygir yn ffurfiad trefn llu y nef, yn gosod i lawr sylfaen sicr i obaith a llawenydd pobl Dduw.

I'r dyben o ffurfio dirnadaeth brïodol am brydferthwch a mawredd y nefoedd, ac am ddoethineb yr Hwn sydd yn trefnu eu llu mawr hwynt, y mae yn ofynol deall rhai o ffeithiau ac egwyddorion seryddiaeth. Trefn y cyrph sydd yn ffurfio cysawd yr haul, a chysawdau eraill—rheol eu cylch-rôdau, eu pellder cydmariaethol, a threfn eu troadau—eu maintioli, eu dilyniad, eu cyflymder, a'r gwahanol olygfeydd a ymddengys ar eu gwyneb—trefniad a sefyllfa y gwahanol gynhulliadau o ser—am orgysawdau y ser a'r planedau—am y ser

* Esaiah xlii. 5, 6.

† Esaiah xlv. 18, 19.

dwbl, triphlyg, ac amrywiaethol ; yn nghyd â lluaws o ffeithiau cyffredinol eraill sydd yn ofynol i'w gwybod, cyn y gall y meddwl dderbyn hysbysiaeth pellach mewn perthynas i ffurfriad y bydysawd.—Dichon fod yn angenrheidiol hefyd, hyd yn oed mewn sefyllfa uwch o fodolaeth, fod yn adnabyddus o bob cynhorthwy a ddyfeisiwyd er dwyn y gwrthrychau pellenig o fewn cyrhaedd golwg. Yr ydym yn gwybod trwy brofiad, yn ein sefyllfa bresenol, fod miliynau o ser wedi dyfod i'r golwg drwy gymhorth drychbeirianau, y rhai na allai y llygaid noeth byth eu canfod ; a lluaws o wrthrychau disglaer eraill. Bydd ermig gwelediad trigolion gwaredigol ein byd ni, yn yr adgyfodiad, yn ol pob tebygolrwydd, yn alluog i gymeryd golygiad llawer eangach na'r hyn a ellir ei wneyd yn awr. Dichon y byddant wedi eu donio â galluoedd i dreiddio i bellafoedd yr eangder yn mhell tu hwnt i rym y gwydrau cryfaf a feddwn ni, ac i eglur ganfod gwrthrychau o lawer o biliynau o filltiroedd o bellder. Eto, efallai y bydd arnynt hwythau eisieu help celfyddydol i gynorthwyo eu hermig naturiol, er syllu a myfyrio ar wrthrychau o bellder mwy drachefn. Ac er y gall y cyfryw gynorthwyon ragori ar ddim a feddwn ni, eto, yr un egwyddorion cyffredinol a raid fod yn eu ffurfriad. O blegid, fel y nodwyd eisoes, y mae y goleuni sydd yn tarddu o'r ser pellaf yn cynwys yr un lliwiau, ac yn adlewyrchu yn ol yr un deddfau, â'r goleuni sydd yn deillio o'r haul, ac sydd yn goleuo ein daear ni ; o ganlyniad, rhaid iddo weithredu ar ermig creaduriaid synhwyrgar, yn yr ardaloedd pellenig hyny, yn gyffelyb fel y gwna ar lygaid dyn.

Y mae yn dra thebygol y bydd graddau mawr o'n gwybodaeth am ardaloedd pellaf ymerodraeth Duw yn y sefyllfa ddyfodol, yn cael ei gyflwyno gan creaduriaid uwch, a fyddo wedi ymweled â'r gwahanol gysawdau gwagaredig trwy y bydysawd, ac sydd wedi cyrhaedd hybysiaeth am eu hanesiaeth, a'u golygfeydd naturiol a moesol. Yr ydym yn cael ein dysgu yn yr Ysgrhythyr, fod creaduriaid deallgar a all weithio eu ffordd mewn ychydig o amser o'r naill fyd i'r llall. Rhaid fod bodau felly, mewn ystod mil o ganrifoedd, wedi gwneyd teithiau eang trwy ardaloedd y greadigaeth, ac wedi cyrhaedd gwybodaeth helaeth am y golygfeydd mwyaf hynod a arddengys y bydysawd. Ac yn gymaint â'u bod wedi ymgymysgu yn achlysurol yn nghymdeithas dynion ar y ddaear, ac

wedi cyflwyno llawer cenadwri o'r nef i'n byd ni, y mae yn rhesymol i ni gredu y cânt gyfeillach amlach gyda dynion cadwedig mewn sefyllfa ddyfodol, ac y cyflwynant iddynt y darganfyddiadau a gawsant mewn perthynas i drefn a mawredd ymerodraeth gyffredinol Duw. Ond ar yr un pryd, dylid sylwi yn fanwl, na byddai i'r fath newyddion gael eu deall na'u prisio, os na byddai y meddwl yn gydnabyddus â phrif ffeithiau ac egwyddorion dechreuol seryddiaeth. I'r dyben o fyned i mewn i yspryd yr amlygiadau hyny, y rhai a allai engyl neu arch-engyl eu cyflwyno mewn perthynas i gy-sawdau a bydoedd eraill, *rhaid i'r meddwl fod wedi ei barotoi* drwy wybodaeth o'r egwyddorion hyny a gafwyd allan eisoes, ac am y darganfyddiadau hyny a wnaed yn barod, am drefniant y bydysawd. Tybier fod nifer o drigolion brodorawl Holland Newydd, neu Van Dieman's Land, wedi ymgynull i wrando hanes y prif ddarganfyddiadau a wnaed gan Seryddwyr diweddar yn y nefoedd uchod—byddai yn anmhosibl cyflwyno i'w meddwl unrhyw olygiad eglur am brif ffeithiau y wyddor hon, o herwydd eu diffyg blaenorol o ddrychfeddyliau angenrheidiol er iawn ddeall y cyfryw hanesion. Yr un fath a fyddai ar ddynion mewn sefyllfa ddyfodol, gydag adroddiadau cenhadon angylaidd o'r bydoedd eraill, os byddai eu meddyliau heb yr un radd o wybodaeth am seryddiaeth yn barod. Efallai y dygid hwy i synu ac i ryfeddu fel y byddai yr hanesion yn cael eu mynegi, ond byddai eu meddyliau yn hollol dywyll a dŷryslyd, ac felly yn gwbl analluog i amgyffred y gwahanol amgylchiadau cysylltiedig â'r golygfeydd a ddarlunid, yn eu holl berthynasau, yn nghyd â'r amlygiadau a ddangosent arwyddion o gywreindeb a dyben ardderchog y Creawdwr.

Fel y mae y gwrthrychau a olrheinia seryddiaeth yn ddi-derfyn, y maent yn rhoddi testyn *dihysbydd* i fyfyrion arno i greaduriaid o raddau uwch, ac i ddynion wedi eu dyrchafu i sefyllfa uwch o fodolaeth. Gan mai gwrthrych seryddiaeth yw olrhain ffeithiau a pherthynasau priodol i holl gyrph mawrion y bydysawd, ni ellir byth ddyfod i ben i'w chwilio oll, os na thybiwn y gall meddwl meidrol ddyfod, mewn rhyw amser rhagllaw, yn alluog i gynhwys ac olrhain holl gynlluniau a gweithrediadau Creawdwr anfeidrol. Ond y mae yn amlwg fod hyn yn anmhosibl; o blegid "pwy wrth chwilio a all gael gafael ar Dduw? pwy a all gael yr Hollalluog allan i

berffeithrwydd?" Gwedi i filiynau o ganrifoedd redeg eu cylchoedd drosodd, bydd golygfeydd newydd o fawredd yn tori allan, ac ardaloedd newyddion o greadigaeth yn ymagor, a graddau newydd o amlygiadau o ddwyfol allu a doethineb yn dyfod i'r golwg yn barhaus, yn destynau olrhain a leinw y meddwl â rhyfeddodau dros byth; o ganlyniad, ni bydd y wyddor hon wedi cyrhaedd hollol berffeithrwydd, ond bydd ar gynydd a gwellhad parhaus trwy holl dreigliadau tragwydd oldeb. Prif amcan y bôdau nefol, wrth olrhain y cyfryw, fydd cynhyddu yn y wybodaeth am gariad Duw; ac yn ol fel y byddo eu golygiadau am ei ymerodraeth yn ymëangu, felly y bydd eu dirnadaeth am ei anfeidrol briodoliaethau, ac y bydd eu moliant a'u haddoliad yn derchafu yn fwy i'r Hwn sydd yn eistedd ar orseddfainge y bydysawd, ac yn deilwng i dderbyn "gogoniant, anrhydedd, ac awdurdod" oddiwrth ei holl greaduriaid.

Felly, gan yr ymddengys fod seryddiaeth yn dangos y gwrthrychau mwyaf rhyfeddol ac aruchel—gan fod y gwrthrychau hyn yn tueddu i èangu ein meddyliau am y priodoliaethau Dwyfol—gan na ellir cael golygiadau eglur ar y gwrthrychau hyn heb raddau o wybodaeth mewn seryddiaeth—gan fod y nefoedd yn ffurfio prif ran ymerodraeth Duw—gan fod ein golygiadau presenol am fawredd ei ymerodraeth mor gyfyng a thywyll—gan na all hysbysiaeth ar y testyn hwn gael ei gyflwyno gan greaduriaid deallgar eraill er ei iawn ddeall, heb raddau o wybodaeth flaenorol o'r wyddor hon—a chan fod y cylch diderfyn o olygfeydd a egyr o'n blaen yn wrthrych myfyrdod diddiwedd, ac yn gymhelliadau o addoliad i greaduriaid santaidd, byddai yn wrthun i ni dybied y bydd i ddynion adferedig, mewn sefyllfa uwch o fodolaeth, barhau mewn anwybodaeth o'r testyn hwn, neu, na bydd i'w myfyrdod arno barhau drwy oesau y tragwyddoldeb mawr.

ATHRONIAETH NATURIOL.

Y mae Athroniaeth Naturiol yn wyddor arall, a fydd yn wrthrych sylw dynion cadwedig mewn sefyllfa ddyfodol.

Gwrthrych y wyddor hon ydyw, darlunio arddangosiadau naturiol y byd defnyddiol, ac egluro yr achos o honynt, ac olrhain y deddfau wrth ba rai y mae yr Hollalluog yn rheoli

gweithrediadau natur, a chwilio y celfyddgarwch rhyfeddol, a'r bwriad haelfrydus, a arddangosir yn nhrefn y bydysawd. Y mae yn cynwys olrhiniad o amrywiol arddangosiadau, achosion ac effeithiau yr holl gyrph sydd yn ein cylchynu, ac yn weledig i'n synhwyrâu, megis goleuni, gwres, lliwiau, awyr, dwfr, seiniau, adseiniau; yr hylifau gwefryddol, cenllysg, gwlaw, eira, tarth, taranau, mellt, yr enfys, gwyntoedd, awyr-dânau, y Goleuni Gogleddol, a gwrthrychau cyffelyb yn nhrefniant natur.

Oddiwrth y darganfyddiadau ymarferol a wnaed gan athronwyr, yr ydym wedi dyfod yn adnabyddus o amryw ffeithiau a gweithrediadau hynod yn nhrefn y bydysawd sydd yn arddangos gallu rhyfeddol y Creawdwr, ac yn tueddu i gyffroi ein mawrhad ar ddyfnderoedd ei ddoethineb a'i ddaioni. Yr ydym yn deall fod goleuni yn teithio oddiwrth yr haul, a chyrph llewyrchus eraill, mewn cyflymder cyfartal â 200,000 o filltiroedd bob *amrantiad*—fod pob pelydryn o oleuni gwyn yn cael ei gyfansoddi o holl liwiau naturiaeth, wedi ymgymysgu mewn graddau penodol—nad yw yr amrywiaeth diderfyn o gysgodion lliwiau sydd yn addurno gwahanol dddarluniau y ddaear yn y gwrthrychau eu hunain, ond yn y goleuni sydd yn syrthio arnynt—a bod miloedd o filiynau o belydr yn ehedeg beunydd yn mhob ffordd, ac eto yn cyflwyno i bob llygad sydd yn agored i'w derbyn, ddarluniad eglur o'r gwrthrych oddiar ba rai y codant. Yr ydym yn deall fod yr awyrgylch sydd yn ein cylchynu yn gwasgu ar ein cyrph gyda phwysau cyfatebol i ddeng mil ar hugain o bwysau—ei fod yn cynwys elfenau tân a fflam—y byddai i gyfansoddiad penodol o honynt godi ein hyspryd i'r graddau uwchaf o bêrlewyr, ac mewn graddau arall y parai ein dinystr uniongyrchol—ei fod yn ddarostyngedig i gael ei wasgu i ofod Hái o 40,000 o weithiau na'i le naturiol—a bod graddau sain, bywyd anifeiliaid, a thyfiad llysiau, yn dibynu ar ei weithrediadau. Yr ydym yn deall fod hylif neillduol yn rhedeg drwy natur sydd yn alluog i roddi ergyd drwy y corph dynol, ac a ellir ei drosglwyddo dros fil o ddynion ar unwaith—fod yr hylif hwn yn symud mewn cyflymder annirnadwy—y gellir ei dynu o'r cymylau fel ffrwd o dân—ei fod yn toddi gwyfyr haiarn, yn cynhyddu tarthiad hylifau, ei fod yn dinystrio at-dyniad y nodwydd; ac weithiau yn amlygu ei nerth yn y cymylau, mewn bolltau tanllyd, fflamau gwibiog, a mellt fforchog. Yr

ydyd yn deall fod cyrph adar, pysgod, pedwar-carnolion, ac ednogod, o ran eu llygaid, eu traed, eu hadenydd, a'u holl aelodau, wedi eu ffurfio mewn cywreindeb rhyfeddol, fel y maent yn berffaith gymhwys at amrywiol angenrheidiau eu bodolaeth—eu bod yn gynhwysedig o ffurfiau afrifed, er eu haddasu at eu dybenion amcanedig—a bod yr afange, y wenhynen, y morgrugyn, a phryfaid eraill, yn trefnu eu trigfanau gyda holl gywreindeb celfyddgarwch rhif a mesur. Y mae y wenhynen yn neillduol, yn gweithio fel pe byddai yn hysbys o reolau uwchaf rhif a mesur, yr hyn a alwai am athrylith Newton i'w ddatguddio.—Mewn gair, y mae holl natur yn arddangos golygfa o ryfeddodau, y rhai, pan yr ystyrir hwy yn briodol, sydd yn tueddu i eangu ein galluoedd, i buro ein serchiadau, ac i'n dwyn i fawrhau priodoliaethau Duw, a chynllun ei ragluniaeth.

Gellid ystyried Anianyddiaeth Naturiol hefyd fel cangen o grefydd natur a chrefydd datguddiad. Y mae yn symud y gorchudd, mewn rhan, sydd yn daenedig dros weithrediadau dirgelaid natur, ac yn amlygu i'r golwg y rhyfeddodau sydd yn gorwedd yn guddiedig oddiwrth y cyffredin, “y rhai nid ystyriant waith yr Arglwydd, na gweithredoedd ei ddwyllaw ef.” Y mae yn ein galluogi i ddilyn ffyrdd yr Hollalluog yn ei symudiadau mawreddog, yn gystal a'i ddybenion manylaidd; o blegid ni allwn symud cam yn nheml natur dan arweiniad athroniaeth, lle na chanfyddwn arwyddion o'i ddoethineb a'i fwriad rhyfeddol, ac o'i haelfrydedd sydd yn ymledu at bob graddau o greaduriaid synhwyrgar. Y mae yn dangos i ni brydferthwch a daioni goruchwyliaethau Duw, ac yn profi mai cyflwyno dedwyddwch ydyw dyben uwchaf ei drefniadau gogoneddus drwy holl drefniant y byd naturiol. Y mae yn ein dysgu fod amrywiol weithrediadau natur yn cael eu dwyn yn mlaen drwy foddion uwchlau gallu dynol, ac yn mhell tu hwnt i ddyfais meidrol i allu ei gynllunio. Y mae yn datguddio y deddfau hyny, wrth ba rai y mae Llywydd y byd yn rheoli ei deyrnas eang, ac yn cynal pob peth mewn prydferthwch trwy yr holl oesau. Y mae felly yn ein cynorthwyo i gysegru yr holl fydsawd yn un deml fawr, ac oddiar fyfyrddod ar ei holl wrthrychau, i dderchafu ein meddyliau a'n lleisiau mewn cydnabyddiaeth o foliant i'r Hwn a “greodd bob peth, ac o herwydd ewylllys yr Hwn y maent ac y crewyd hwynt.”

Bydd *lle digon helaeth* yn y byd dyfodol i arfer y wyddor hon i éangder diderfyn. Mewn perthynas i sefyllfa ysprydoedd ymadawedig, wedi gadael y byd hwn, ychydig a wyddom eto yn gywir, am eu gwasanaeth, ac am raddau y cysylltiad a fydd rhyngddynt a'r byd defnyddiol, a rhaid i ni ymdawelu mewn anwybodaeth o hyn, hyd oni chaffom ein harwain i'r byd dirgeledig hwnw. Ond eto, sicrheir i ni, wedi yr adgyfodiad, y bydd i fyd *defnyddiol* gael ei barotoi yn breswylfod y cyfiawnion, yn yr hwn y bydd eu perthynas â'r bydysawd gweledig yn llawer helaethach nac ydyw yn awr; a pha le bynag y byddo trefniant naturiol, bydd yno le i olrheiniadau naturiol, ac i ymarfer âg egwyddorion Athroniaeth Naturiol. Bydd i'r byd newydd hwn gael ei barotoi a'i drefnu gan Ddwyfol ddoethineb; ac o ganlyniad, arddengys olygfëydd o brydferthwch a mawredd, o drefniad rhyfeddol a bwriad haelfrydig. O blegid os ydyw y byd a breswylwn yn awr, yn nghanol yr anurddiad a wnaeth pechod arno, yn dangos cymaint o brydferthwch ac arwyddion o gywreindeb, mwy o lawer y gallwn benderfynu fod y byd "yn yr hwn y mae cyfiawnder yn cartrefu" yn orlawn o bob peth a foddha y llygad, y glust, a'r dychymyg, ac yr eglura "fawr amryw ddoethineb Duw"; ac y rhydd felly faes helaeth i'r olrheiniadau uwchaf mewn gwyddoriaeth. Bydd y byd hwnw, yn ddiau, yn arddangos amrywiaeth o wrthrychau a golygfëydd yn nghyd, cwbl wahanol i'r hyn a ganfyddwn ni yn awr, er bod yr un deddfau cyffredinol ag sydd yn llywodraethu trefniant y ddaear yn awr yn cael eu harfer yno, ac yr effeithiant i raddau yn gyffelyb i'r hyn a welwn o'n hamgylch; eto, gall y cyfryngau, trwy y rhai yr ysgoga goleuni, fod yn wahanol mewn ymddangosiad ar wrthrychau a adlewyrchant, a gallant achosi amrywiaeth o effeithiau rhyfeddol tu hwnt i ddim a ganfyddwn ni yn awr. Y mae gwyddor gwelediad, wrth agor o flaen ein llygaid natur goleuni a drychau, yn arddangos prydferthwch a rhyfeddodau, ac yn ein cynorthwyo i ganfod arwyddion o anfeidrol wybodaeth mewn perthynas i'r elfen hon tu hwnt i ddim a welodd yr oesau blaenorol. Ac o herwydd hyn, y mae genym reswm i gasglu y bydd elfen y goleuni, yn llaw yr Hollalluog, wrth drefnu bydoedd eraill, yn addas i'w chymhwyso at filoedd o wrthrychau sydd yn anadnabyddus i ni yn awr, ac yr arddengys y gwrthrychau mwyaf gogoneddus. Dichon na bydd y fath beth â tharanau

a mellt, a goruchion tanllyd yn y byd dyfodol, ond y trefnir yr hylif gwefrol sydd yn achosi y fath ymddangosiadau, ac sydd yn rhedeg drwy holl naturiaeth, mewn ffordd hollol wahanol; ac yn lle peri y fath gyffiroadau dychrynlyd, y byddant yn dangos y fath olygfëydd a fydd yn hyfrydwch a mawrhad i deimlad yr enaid. Y mae yn bosibl y gall egwyddorion nerthol peirianau, megis trefniad melinau, cerbydau olwynog, sugnedyddion, ac agerdd-beirianau, gael eu cymhwyso at ddybenion y byd dyfodol; ac fe ddichon y bydd iddynt gael eu haddasu at amryw ddybenion anadnabyddus eraill, priodol i natur y byd hwnw, a chymeriad a gwasanaeth ei drigolion.

Mewn achosion o'r fath ag y cyfeiriwyd atynt, a miloedd o'r cyffelyb, bydd yno ddigon o le i arfer egwyddorion gwyddoriaeth naturiol, a dygir miloedd o bethau i oleuni trwy alluoedd rhagorol trigolion y nef. Byddai haeru i'r gwrthwyneb, yn tybio, mewn effaith, fod trigolion y nef yn fyrach eu galluoedd, ac yn is eu dealltwriaeth na phreswylwyr y ddaear—fod eu gwybodaeth yn gyfyngach na'r eiddom ni—nad ydynt yn cynhyddu dim mewn cyrhaeddiadau moesol a deallgar, ac nad oes ganddynt ddim hyfrydwch mewn chwilio "gwaith yr Arglwydd, a gweithredoedd ei ddwyllaw."

Y mae yr hyn a fynegwyd yn awr, mewn perthynas i Athroniaeth Naturiol, mor addas i'w gymhwyso at wyddor *Fferylliaeth*. Amcan y wyddoriaeth hon ydyw cael allan egwyddorion dechreuol pob gwrthrych, yn eu hamrywiol ddefnyddiau a'u cysylltiadau, dull eu gweithrediad, a'u heffeithiad ar natur. Y mae ei darganfyddiadau, nid yn unig wedi dadlenu y gweithrediadau rhyfeddol sydd yn cael eu dwyn yn mlaen yn y dosparth anifeilaidd, llysieuol, a mŵnyddol, ond hefyd wedi arddangos amryw blygion o ddaioni a doethineb Duw yn dwyn o amgylch effeithiau rhyfeddol a phwysig drwy y moddion mwyaf dysyml. Rhaid fod egwyddorion y wyddor hon, gan hyny, yn gymhwysiadwy, lle bynag y byddo *defnydd mewn bod*, a than ba agweddiad neu drefn bynag yr ymddangoso; a chan fod yr holl fydoedd wedi eu cyfansoddi o *ddefnydd* ffurfiedig i amrywiol agweddau, rhaid y rhoddant le i olrheiniadau helaeth ar wyddor *Fferylliaeth*.

DIFYNIAETH AC ANIAN-DDYSG.

Y mae Difyniaeth ac Anian-ddysg yn destynau ac y mae yn rhesymol i ni gasglu a fydd yn dwyn sylw trigolion y nef yn achlysurol. Gwrthrych y gwyddorion hyn ydyw olrhain trefniant cyffredinol y corph anifeilaidd, ac yn neillduol, wahanol ranau y corph dynol. Trefniant ermigyddiaeth mewn cysylltiad â'r corph dynol ydyw y dernyn ardderchoccaf o beirianwaith y gall y meddwl fyfyrion arno—pa un bynag a ystyriom, ai lluwys dirifedi ac amrywiaeth ei ranau, a'r gwahanol swyddau a gyflawnant—y symudiadau prysur sydd yn barhaus drwy bob rhan o'r trefniant—nerth rhyfeddol y galon a'r cyhuriau—gweithrediadau treuliad ac anadliad—trefniant y gwythiau a'r rhedwelïau—cymaliad yr esgyrn—ffurfiad a ffordd y dyfr-naws—ymgangheniad y gwythïenau—cylchrediad y gwaed—y cyfnewidiau, y datodiad, a'r cyd-ffurfiad rhyfeddol sydd yn myned yn mlaen yn wastadol—yr offer fferyllaidd sydd wedi eu cymhwyso at hyn yma—ermig y synhwyrâu, trwy ba rai y delir cymundeb â'r byd allanol—cydweithrediad cyson yr holl ranau â gweithrediad yr elfenau cylchynol. Yr ydym yn deall, wrth ymchwiliadau anianyddion, fod dau gant a phump a deugain o esgyrn, wedi eu cydgymalu, ac i bob un o honynt uwchlaw deugain o wahanol ysgogiadau a dybenion yn y corph dynol; a phedwar cant a chwech a deugain o gyhuriau o wahanol faint ac agweddiad, mewn cysylltiad â'r esgyrn, er rhoddi y gwahanol symudiadau i'r corph—fod dros gant o'r cyhuriau hyn mewn gweithrediad bob tro yr anadlwn—fod miloedd o wythiau a rhedwelïau yn wasgaredig drwy bob rhan o'r trefniant rhyfedd—fod holl swm y gwaed yn rhuthro gyda nerth rhyfeddol trwy y llestri hyn, a thrwy y galon bedair gwaith ar ddeg bob awr—nad yw yr anadl yn ddim amgen na math o *gymysgedd*, yn yr hwn y mae *oxygen* yr awyr yn cael ei yfed gan y gwaed, ac yn gwasgaru gwres a grym drwy y corph—fod yr ysgyfaint yn cael ei ffurfio o luaws dirifedi o fân gelloedd neu lestri o wahanol agweddiad, yn llawn o awyr, a'r rhai hynny yn ymgylwyno i'w gilydd o bob ochr, a bod eu rhifedi, o leiaf, yn 1,700,000,000—fod dros dri chan mil o filiynau o fân dyllau yn chwarennau corph dyn canolog o faintioli, drwy y rhai y

mae y chwys yn colli yn barhaus—fod miloedd o bibellau llaethog a dyfraidd yn cyflwyno maeth i'r gwaed—fod y galon yn nghanol y trefniant, mewn grym cyhurol rhyfeddol, yn rhoddi chwech a phedwar ugain o filoedd o ergydion bob pedair awr ar hugain—a bod yr holl drefniant rhyfeddol hwn o beirianwaith, a chanoedd o swyddau eraill ynddo, anadrabwddus i ni, mewn gweithrediad parhaus, er ein cadw mewn bodolaeth, ac er sicrhau ein mwynhad.

Yr oedd y testyn hwn yn fynych yn wrthrych sylw y Salm-ydd duwiol. Olrheiniai drefniant rhyfeddol y corph dynol, gyda llygad dealltwriaeth, o'r anelwig-ddefnydd yn y groth hyd ei gyflawn faintioli; ac wedi ei daro â syndod, wrth edrych ar y doethineb a'r daioni a amlygir yn ei ffurfiad, dyrchafai ei feddwl at Dduw mewn mawrhad. "Clodforaf di," medd efe, "canys rhyfedd ac ofnadwy y'm gwnaed, rhyfedd yw dy weithredoedd! Mor werthfawr yw dy feddyliau genyf, O Dduw! Mor fawr yw eu swm hwynt! Pe cyfrifwn hwynt, amlach ydynt na'r tywod."—Eto, er mor rhyfeddol ydyw y corph hwn yn ei ffurfiad, y mae yn agored i wywo, ac i gael ei ddatod yn fuan yn y bedd. Ond sicrheir i ni fod amser yn neshau, "pan y caiff pawb sy'n y beddau glywed lleferydd Mab Duw, ac y deuant allan." pan y bydd i'r corph llygradwy hwn, "wisgo *anllygredigaeth*," ac y bydd i'r hyn sydd yn cael ei hau mewn amharch, "gael ei gyfodi mewn gogoniant." Os oedd y corph dynol, hyd yn oed yn ei sefyllfa bresenol o ddarostyngiad, yn cyffroi y fath deimladau o fawrhad yn meddwl y Salmydd duwiol, pa faint mwy y gwna pan y byddo wedi dyfod i fynu o dywyllwch a llygredigaeth, i gyfranogi o ogoniant bywyd *anfarwol*. Bydd ei alluoedd y pryd hwnw wedi eu bywiocâu—pob tuedd datodiad wedi darfod—pob egwyddor afiechyd wedi eu difodi, a phob peth annymunol wedi ei atal byth. Gwedi ei wneud yn gyffelyb i gorph gogoneddus Crist, bydd ei brydferthwch yn ddisglaer, ei gyd-agweddiad yn berffaith, yr olwg arno yn ogoneddus, a'i ysgogiadau yn nerthol a hoew. Bydd ei ermig synhwyrgar wedi eu puro a'u gwellhau, a chylch eu gweithrediad wedi ymëangu. Bydd ei ermig clywed wedi ei addasu i fwynhau peroriaeth y nef, a'i olwg yn gymhwys i graffu ar y gwrthrychau lleiaf ac i dremio i ardaloedd pellaf y byd. Bydd ei synhwyrau at ddeall a dirnâd wedi eu hychwanegu, a'i alluoedd at symudiad wedi eu cryfhau, er ei alluogi i symud

mewn cyflymder rhyfeddol, o'r naill barth o ofod i'r llall, yn ol pob tebygolrwydd, a hyny yn rhagori ar ddim a feddwn yn awr. Y mae yn amlwg na bydd "y corph a fydd" ddim yn llai rhyfeddol yn ei drefniad, nac yn dangos llai o ddoethineb ei Wneuthurwr na'n corph marwol ni yn awr; ond yn y gwrthwyneb, rhaid i ni dybied, o angenrheidrwydd, y bydd ynddo filoedd o drefniadau cywrain, gwahanol i ddim a allwn ni ei ddychymygu yn awr, ac sydd yn hanfodol angenrheidiol yn ffurfiad corph wedi ei fwriadu i ANFARWOL barhad. Y mae chwilio a myfyrio ar drefniad Dwyfol ddoethineb ar y corph, trwy yr hyn y bydd elfenau afiechyd a marwolaeth wedi eu hatal rhag byth fyned i mewn iddo, a thrwy yr hyn y cedwir ef mewn mwyniant a nerth dros ystod oesau dirifedi, yn destyn ag y mae yn naturiol i ni gasglu a fydd yn rhan o fyfyrddodau y gwaredigion mewn byd dyfodol;—ac ni allwn lai na thybied y bydd y wybodaeth sydd genym yn awr am ryfeddodau y corph dynol, yn gymhwysder parotöawl er ein galluogi i ffurfio golygiad eglur ac ëang am alluoedd, defnyddiau, ac offerynoldeb neillduol cyrph y saint wedi yr adgyfodiad.

HANESIAETH.

Cangen arall o fyfyrddod y saint yn y nef fydd Hanesiaeth. Y mae Hanesiaeth yn cynwys cofnodiad o ffeithiau a dygwyddiadau a fyddont wedi myned heibio; ac yn ein gwneud yn gydnabyddus â'r gweithrediadau a gymerasant le ganoedd neu filoedd o flynyddoedd cyn ein geni ni. Pan yr edrychir arno yn ei ystyr briodol, nid yw yn ddim amgen na hanes manwl o weithrediadau Dwyfol Ragluniaeth mewn perthynas i greaduriaid moesol yn y byd hwn. Y mae yn egluro cymeriad dynolryw, a'r llygredigaeth dwfn a chyffredinol i'r hwn y maent wedi suddo, ac yn arddangos uniondeb cymeriad Duw, a chyfiawnder gweinyddiad ei lywodraeth foesol.

Bydd Hanesiaeth, gan hyny, yn ffurfio rhan uchel o fyfyrddodau trigolion y nef, fel y byddant megis defnyddiau i egluro ffyrdd Rhagluniaeth, ac i arddangos uniondeb Duw yn ei lywodraeth ar y byd. Ni allwn fyfyrio yn awr, ond ar ychydig o weddillion gwasgaredig hanesiaeth dynolryw. Yr ydym yn hollol anwybodus o hanesiaeth rhai cenhedloedd; ac y mae eraill, nad oes genym ond rhan anghyflawn o'u

hanes, a hyny yn gymysgedig â chwedlau a dychymygion. Nid oes genym yr un hanes cyflawn am unrhyw genedl, wedi ei chyfansoddi o wirioneddau pur; ac o ganlyniad, nid ydynt yn ddim amgen na chynnifer o fodrwyau gwasgaredig a drylliedig yn nghadwyn goruchwyliaethau Duw, ac nid ydym yn alluog i ardremio dros *holl* weithredoedd y Creawdwr tuag at ddynion, mewn un gyfres ddilynol, o greadigaeth y byd hyd yr amser presenol. Ni wyddom ddim yn gadarnhäol am *ystod* yr amser ag y parhäodd dyn yn ei gyflwr o ddiniweidrwydd, nac am yr hyn a gymerodd le yn flaenorol i'w gwmp. Ac mor ychydig a wyddom am sefyllfa dynolryw, am y dygwyddiadau a'u cyfarfu, ac am y trefniadau gwladol a chrefyddol a fu drwy ystod yr un cant ar bymtheg o flynyddoedd o amser y creadigaeth hyd y diluw, er fod y byd y pryd hwnw yn fwy ffrwythlawn a phoblog nac y bu byth ar ol hyny? Mor ychydig a wyddom am sefyllfa dynolryw yn uniongyrch o flaen y diluw—am y golygfeydd dychrynlyd a fu dros y ddaear, pan yr agorwyd ffynhona u y dyfnder mawr, a rhaiadrau y nef,—ac am wrthguriad elfenau natur, pan y rhwygwyd creigiau cedyrn y ddaear, pan y dadymchwelwyd sylfeini y mynyddoedd, ac y trowyd holl wyneb y ddaear yn eigion cyffredinol? Mor ychydig yw yr hyn a wyddom am yr amgylchiadau a ganlynodd godiad graddol eilunaddoliaeth, ac am ddechreuad yr ymerodraethau mawrion, i ba rai y mae y ddaear wedi ei rhanu? Mor ychydig yw yr hyn a wyddom, hyd yn oed am hanes y genedl Iuddewig ar ol caethiwed Babilon? I ba le y gwasgarwyd deg llwyth Israel i fysg y cenhedloedd, a pha ddamweiniau a'u cyfarfu, ac yn mha wlad y maent i'w cael? Yr ydym yn hollol anwybodus o hanes holl genhedloedd y byd (oðdigerth yr Iuddewon yn unig) o amser y diluw hyd ddyddiau Hezeciah, ystod o agos i ddwy fil o flynyddoedd. Ac eto, drwy yr amser hirfaith hwnw, nid oedd Duw wedi anghofio y ddaear. Yr oedd ei oruchwyliaethau tuag at ei greaduriaid rhesymol yn myned yn mlaen yn barhaus; yr oedd ymerodraethau yn codi ac yn darfod, un genhedlaeth yn myned ymaith, a chenhedlaeth arall yn dyfod, a miloedd ar filoedd o ddynolryw yn cael eu llysgubo i'r byd tragwyddol. Bydd y cyfyngau hyny yn hanesiaeth dynolryw, y rhai sydd yn cuddio y rhan fwyaf o oruchwyliaethau Duw o'n golwg, yn ddiâu, yn cael eu llanw yn y byd tragwyddol, fel y ceir cymeryd golygiad äang a

chyffredinol ar y trefniadau Dwyfol yn eu holl gysylltiadau â phob cenedl ar y ddaear.

Ond nid hanes *dyn* ydyw yr unig destyn, yn y cylch hwn o wybodaeth, a fydd yn wrthrych sylw trigolion y nef. Y mae hanesiaeth *angylion*, eu galluoedd, eu cyfeillach, eu gwasanaeth, a'r moddion cymdeithasu sydd rhyngddynt â'u gilydd, a'u hamrywiol genhadaethau i fydoedd pellenig—y gorchwylion a gymerodd le yn eu cymdeithas—y chwyldroadau drwy ba rai y dichon eu bod wedi myned—hanes angylion cwmpiedig—achos eu cwmp, a'r amgylchiadau a ganlynodd hyn—y cynlluniau a fu ganddynt gwedi hyn, a'r moddion drwy ba rai y cyflawnasant eu dyfais uffernol—bydd y pethau hyn sydd yn ffurfio rhan o'r Dwyfol oruchwyliaethau, yn destyn myfyrdod y “saint yn y goleuni.” Y mae y gorchudd wedi ei daenu dros lawer o oruchwyliaethau y Duwdod, ac y mae genym bob rheswm i gredu y bydd iddi gael ei thynu ymaith pan y delo yr hyn sydd berffaith, ac yr “adnabyddwn megis y'n hadweinir.” Y mae yn debygol hefyd y bydd i'r pethau mwyaf pwysig mewn perthynas i fydoedd eraill gael eu hamlygu i'w golwg. Hanes y gwahanol blanedau yn nghysawd yr haul, a'r rhai cysylltiedig â'r cysawdau eraill yn y bydysawd—amser eu creadigaeth a chymeriad eu preswylwyr, y cyfnewidiadau yr aethant drwyddynt, gwahanol oruchwyliaethau Rhagluniaeth tuag atynt, a agorir ger bron y cadwedigion, er èangu eu meddwl am lywodraeth Duw. Deuant i gael golwg eglurach ac èangach ar gymeriad a phriodoliaethau Duw, trwy y cyfryw gymundeb, ac am uniondeb ei weinyddiadau, a'i “fawr amryw ddoethineb” yn yr amrywiol ffyrdd y llywodraetha ef wahanol daleithiau ei ymerodraeth èang. Dan argraph y golygiadau hyn, deuant i fawrhau ei lywodraeth, ac i uno yn “Nghân Moses, gwasanaethwr Duw, a chân yr Oen, gan ddywedyd, Mawr a rhyfedd yw dy weithredoedd, O Arglwydd Dduw Hollalluog! *Cywir a chyfiawn yw dy ffyrdd, ti Frenhin y saint.*”

Yn awr, yr ydwyf wedi mynegi yn fyr, yn y dalenau blaenorol, am y prif ganghenau o wyddoriaeth a fydd yn wrthrych sylw y cyfiawnion yn y byd dyfodol. Gallwsid nodi amryw ddosparthiadau eraill o wybodaeth wyddoriaethol i'r un dyben;

ond fy amcan penaf ydoedd, i osod ger bron y darllenydd rai enghreifftiau, fel eglurhad ar fy nghosodiad cyffredinol, "fod perthynas rhwng gwyddoriaeth â'r byd dyfodol." Os addefir y bydd unrhyw wyddor yn y nef, bydd hyny yn cynwys addefiad fod y rhan fwyaf o honynt yno, os nid y cyfan o'r holl wyddorion hyny ag sydd yn dwyn trysorau gwybodaeth ddefnyddiol i oleuni, ac i gael eu harfer gan greaduriaid uwch. O blegid, y mae yr holl wyddorion defnyddiol yn dal perthynas â'u gilydd, fel y mae gwybodaeth o un dosparth yn hollol angenrheidiol er cael gwybodaeth eglur o'r llall. Y mae seryddiaeth yn rhagdybio gwybodaeth o rifyddiaeth, cylch-fesuriaeth, trionglaeth, a changenau eraill rhif a mesur. Y mae athroniaeth ymarferol yn tybio gwybodaeth ymarferol o hanesiaeth naturiol ac anian-ddysg, ac yn dal agos gysylltiad â fferylliaeth, mŵnyddiaeth, a llysieuath; ac y mae difyniaeth ac anian-ddysg yn tybio gwybodaeth o brif egwyddorion dyfr-bwysiant, awyryddiant, a gwelediant. Y mae elfenau y naill wyddor yn rhedeg i'r llall, ac yn ad-lewyrchu goleuni ar eu gilydd, fel nad oes gan yr holl wyddorion, o'u hystyried yn briodol, yn eu gwir oleuni, ond yr un gwrthrych mewn golwg; a hyny ydyw, cael allan y ffeithiau perthynol i'r bydysawd, eu cysylltiadau a'u perthynasau, a'r deddfau wrth ba rai y maent yn cael eu llywodraethu, yn nghyd a'r amlygiadau a ddangosant o allu, doethineb, a haelfrydedd y Creawdwr.

Mewn trefn i egluro y pwnc hwn yn mhellach, gellid gosod y sylwadau byrion canlynol ger bron. Y mae pawb sydd yn credu mewn Datguddiad yn addef,* "Y caiff pawb ar sydd yn y beddau eu hadgyfodi i fywyd," ar derfyn y goruchwyliaethau presenol perthynol i'r ddaear, a pha wahaniaeth bynag a fydd ar y cyrph wedi eu hadffurfio, rhagor yr hyn ydynt yn awr, byddant yn offerynau *defnyddiol*, wedi eu cynysgaeddu âg ermig synhwyrâu, fel cyfrwng dirnadaeth i'r yspryd anefnyddiol. Ni allwn ni wybod yn mha fodd y bydd yr ysprydoedd dignawd yn edrych ar wrthrychau a pherthynasau defnyddiol, na pha fodd y defnyddiant y wybodaeth a

* Gydag eithriad o ddilynwyr Baron Swedenburg yn unig.

gawsant pan yr oeddynt mewn cysylltiad â hwy, hyd oni byddwn wedi ein gweithredol symud i'r sefyllfa wahanedig; gan hyny, nid yw y sylwadau hyn, na'r rhai a allwn eu crybwyll eto ar y pwnc, yn cael eu cyfeirio at sefyllfa *gyf-ryngaidd* ysprydoedd dynion da. Nid yw y sefyllfa honno, pa beth bynag ydyw trefn meddwl a'r mwynhad ynddi, ond sefyllfa o amherffeithrwydd, neu gyflwr annaturiol, ar ryw ystyriaeth, os tybiwn nad yw yr yspryd mewn cysylltiad âg unrwyw wisg ddefnyddiol. Gan hyny, os addefir fod ysprydoedd y cyfiawnion, ar ol yr adgyfodiad cyffredinol, i gael eu haduno â ffurf ddefnyddiol, rhaid addef hefyd y bydd iddynt ryw ddefnydd sylweddol i orphwys, neu ryw fyd defnyddiol i breswyllo ynddo. Y mae y gosodiad diweddaf hwn hefyd mor amlwg yn yr Ysgrhythyr â'r cyntaf. O blegid, tra yr amlygir i ni y bydd i ranau elfenol y ddaear gael eu datod, sicrheir i ni ar yr un pryd y bydd i "*nefoedd newydd a daear newydd*" gael eu parotoi, yn y rhai "y bydd cyfiawnder yn cartrefu;" hyny ydyw, byddant wedi eu puro oddiwrth bob drygau naturiol a moesol, ac wedi eu haddasu at alluoedd y gwaredigion, mewn rhyw ran o'r bydysawd, yn breswylfa.

Mewn perthynas i sefyllfa *llëol*, ac amgylchiadau ein cartref dyfodol, nid ymddengys ond pedwar neu bump o dybiaethau. Naill ai, 1. Bydd i'r byd yr ydym ni yn preswyllo ynddo gael ei ad-ffurfio wedi y dinystr cyffredinol, a'i drefnu fel lle priodol o breswylfod i'r gwaredigion:—neu, 2. Bydd i rai o'r bydoedd sydd yn awr mewn ardaloedd pellenig o'r äangder gael eu trefnu fel preswylfa barhaus y cyfiawnion, i ba rai y cant eu symud:—neu, 3. Bydd i fyd newydd gael ei greu, wedi ei addasu at amgylchiadau y gwaredigion, a'i addurno â phob golygfa briodol, i arfer eu galluoedd adferedig:—neu 4. Caniateir i'r gwaredigion ymsymud o'r naill ardal neu fyd i'r llall, a'u cynysgaeddu â galluoedd priodol at hyny:—neu ynte, 5. Gwedi treulio rhyw gynnifer o oesau mewn rhyw fyd neillduol, i'r hwn y dygir hwy yn uniongyrchol wedi yr adgyfodiad, y bydd iddynt gael eu cludo i ardal arall o'r bydysawd i fyfyrion ar olygfeydd newyddion o allu a doethineb creadigol, ac wedi hyny eu symud, o bryd i bryd, trwy gyfres ddilynol o symudiadau, er mwyn cael golygfeydd äangach ar gyfoeth a gogoniant llywodraeth gyffredinol Duw.

Yn yr holl amgylchiadau hyn, pa dybiaeth bynag a gymeradwyir fel y fwyaf tebygol, bydd y deddfau cyffredinol, wrth

ba rai y llywodraethir y bydysawd yn awr, a pherthynas gyffredinol y bydoedd mawrion â'u gilydd, yn parhau, ar y cyfan, yn ddigyfnewid; os na chofleidiwn y dyb wrthun honno, y bydd i holl osail ymerodraeth y Duwdod gael ei distrywio o achos ein byd ni, yr hwn, o'i gydmaru â holl drefniant y bydysawd, nad ydyw ond megis llwchyn yn nghanol ymerodraeth Duw. Byddai mor rhesymol i ni dybied y byddai i ymddygiad trigolion planed sydd yn cylchynu y seren *Sirius*, neu y dinystr a ddichon fod wedi cyfarfod y planedau Ceres, Pallas, Juno, a Vesta, fod yn gynwysedig ynddynt ddistrywiad ein daear ni.

Tybier am foment, y bydd i'r ddaear a breswylwn gael ei glanhau oddiwrth bob drygau naturiol sydd yn awr, a myned dan drefniad newydd, er ei chymhwyso yn gartref creaduriaid santaidd mewn byd dyfodol. Ar y dybiaeth hon, ai ni byddai i *berthynas gyffredinol pethau* barhau yn y byd defnyddiol fel y mae yn awr? Byddai i éangder llydan y ffurfafen, a'r bydoedd a gynhwysa, arddangos yr un olwg a pherthynasau at eu gilydd ag a wnant yn awr. A thybied y byd newydd hwnw i fod o agweddiad crwn, fel yr ymddengys fod pob byd adnabyddus i ni, byddai perthynas neillduol rhwng eu cylchoedd yn croesi eu gilydd wrth onglau union, neu mewn rhyw gyfeiriad arall,—neu ynte rhwng cyhydedd a phegynau, neu gyfochriad a chanol-ddydd, &c., fel y mae yn bresenol. Gallai osgo ei symudiad, tueddiad ei hechelau, ac amgylchiadau eraill, gael eu newid, a dangos amrywiaeth o olygfeydd gwahanol i'r hyn ydyw yn awr, eto, byddai i'r un egwyddorion cyffredinol barhau, mewn perthynas i ddaear-yddiaeth, seryddiaeth, rhifyddiaeth, cylchfesuriaeth, fferylliaeth, a pheirianwaith, y rhai sydd yn gymhwysiaidau at yr amrywiol berthynasau sydd rhwng gwrthrychau defnyddiol pa le bynag y byddont; o ganlyniad, byddai i'r cyfryw wyddorion gael eu harfer, a'r egwyddorion ar ba rai y maent wedi eu hadeiladu i gael eu defnyddio, er y byddent mewn perffeithiach trefn yn y byd newydd hwnw nac yn bresenol. Rhaid, gan hyny, y bydd y gwyddorion a dardant oddiwrth y berthynas naturiol sydd rhwng gwrthrychau defnyddiol â'u gilydd, ac sydd yn tueddu i'n dysgu am ddoethineb a gallu Awdwr natur, i gael eu deall a'u harferyd yn y byd dyfodol, lle y mae ysprydoedd rhesymol wedi eu cysylltu â ffurf ermigol, ac yn dal perthynas â byd defnyddiol; ac o ganlyniad,

os nad yw egwyddorion sylfaenol gwybodaeth wyddoriaethol i'w cyrhaeddyd yn awr, v maent yn aros i'w dirnad mewn byd dyfodol.

Y mae y sylwadau hyn, gydag ychydig gyfnewidiad, yn gymhwysiadwy at y tybiaethau eraill, a ellir eu gwneud mewn perthynas i le ac amgylchiadau ein sefyllfa rhagllaw. Pe byddai perthynas gwrthrychau allanol â'u gilydd yno yn wahanol i'r peth ydynt yn awr, eto, byddai y wybodaeth hon yn hyfryd a defnyddiol i'r meddwl er cydmaru y naill â'r llall, ac i ganfod y modd y mae Dwyfol ddoethineb yn cael ei arddangos yn mhob math o fodolaeth a ddichon fod. Nid oes unrhyw sefyllfa o fodolaeth nad ydyw elfenau gwybodaeth wyddoriaethol yn gyfaddas iddi.

Y mae yn wir fod amryw wyddorion a chelfyddydau yn dal perthynas neillduol â'r byd hwn, na ellir barnu y byddant yn wrthrychau olrheinriad mewn sefyllfa ddyfodol o ddedwyddwch. Y mae dysgu *ieithoedd*, sydd yn ffurfio rhan uchel o sylw rhai a ddibrisiant wyddorion dynol—olrheinriad meddyginiaeth, fel celfyddyd ymarferol—cyfreithiau gwladol a dinesig—achyddiaeth a gwerthyddiaeth—rhyfel, hela, a physgota—celfyddyd gweithiad brethynau, llifo, &c.,—mewn gair, yr holl geifyddydau a'r gwyddorion a godasant oddiar lygredigaeth ein natur i ddarfod o anghenrheidrwydd, fel pethau yn perthyn yn unig i gyflwr dirywiedig trigolion y ddaear, ac nad allant fod yn rhan o olygfa perffeithrwydd moesol. Ond am egwyddorion rhif a mesur, a gwirioneddau athroniaeth naturiol, seryddiaeth, daearyddiaeth, a'r cyffelyb, y mae yn amlwg y byddant i gael eu harfer fel rheol creaduriaid synhwyrol, sydd yn dal perthynas â'r byd naturiol. Dichon y bydd amryw wirioneddau eraill, sydd yn galw am lafur a chywreinrwydd i'w harfer yn awr i gael eu trafod yno gyda rhwyddineb. Os gallai athrylith, fel yr eiddo Syr Isaac Newton, ddirnad gosodiadau Euclid, ar yr olwg gyntaf, heb gymeryd y drafferth o fanylu, y mae yn rhesymol i ni gasglu y bydd yr holl anhawsderau sydd yn awr ar ffordd ein hymchwiliadau wedi eu symud ymaith, ac y bydd yr holl berthynasau yn eglur, ac yn hawdd i'w deall a'u cynhwys gyda chyflymder yn y byd dyfodol.

Y mae amryw engreiphtiau wedi eu dangos o alluoedd ac ëangder y meddwl dynol, hyd yn oed yn nghanol anhawsderau sefyllfa bresenol pethau. Gwelwyd hyn yn yr enwog *Pascal*,

yr hwn oedd mor hynod am ei dduwioledeb ac am ei alluoedd meddylgar. Darganfyddodd y rhan fwyaf o osodiadau llyfr cyntaf Euclid, cyn bod yn ddeuddeg oed, tra yr oedd ar yr un pryd yn olrhain yr ieithoedd, heb na llyfrau nac athraw, na chyn gwybod fod y fath lyfr a hwnw mewn bod; er syndod pob dyn adnabyddus mewn rhif a mesur. Gwnaeth rai prawfiadau a darganfyddiadau wedi hyny ar natur sain, ar bwysau yr awyr, ac ar wasgiad yr awyrgylch; a phan yr oedd yn un-ar-bymtheg oed, cyfansoddodd draethawd ar *Conic Sections*, yr hwn a ystyrid yn orchestol gan y prif ddysgedigion. Pan yr ydoedd yn bedair-ar-bymtheg oed, dyfeisiodd beiriant rhifyddol, drwy yr hwn y gellid gwneud cyfrifon meithion, heb gymhorth ysgrifell, na gwybodaeth o unrhyw reol mewn rhifyddiaeth,—a phan yr oedd yn bedair-ar-hugain oed, yr oedd wedi cyrhaedd medrusrwydd yn mhob cangen o wybodaeth ddynol, o'r bron, er bod ei sylw penaf ar bethau crefyddol yr un pryd.—Yr oedd yr enwog *Grotius*, pan nad oedd onid tair-ar-ddeg oed, sef blwyddyn wedi ei ddyfodiad i athrofa Leyden, yn alluog i fyned drwy wersi uchel mewn rhif a mesur, athroniaeth, a'r gyfraith, gyda chymeradwyaeth cyffredinol. Anturiodd yn bedair-ar-ddeg oed i ffurfio cynlluniau addysgiadol oedd yn gofyn am alluoedd tra eang, y rhai a gyflawnodd gyda'r fath berffeithrwydd ag a oedd yn syndod y byd llythyryddol. Yn yr oedran boreuol hwn, cyhoeddodd argraffiad o *Martianus Capella*, a chyflawnodd ei orchwyl yn y fath fodd ag a fuasai yn anrhydedd i ysgolheigion penaf ei oes. Aeth i'r swydd o ddadleuwr yn ddwy-ar-bymtheg oed, a gwnaeth ei amddiffyniad cyntaf yn Delf gyda'r boddlonrwydd mwyaf.—Yr oedd yr enwog *Crichton*, yr hwn a dderbyniodd ei addysg yn Perth a St. Andrews, erbyn cyrhaedd ei ugain mlwydd oed, yn fedrus mewn deg o ieithoedd, ac wedi myned trwy holl gylch y gwyddorion fel eu deallied ar y pryd hwnw. Bu mewn dadl unwaith yn Paris, yr hon a barhaodd am naw awr, yn mhresenoldeb tair mil o bobl, yn erbyn pedwar doethawr a haner cant o athrawon yr eglwys, a gorchfygodd ei holl wrthwynebwyr ar bob pwnc a osodid ger bron; ac er nad ydoedd wedi gwneud unrhyw barotoad ar gyfer yr ymrysonfa, daeth allan yn nghanol bloeddiadau o gymeradwyaeth.—Yr oedd *Gassendi*, athronydd enwog o Ffrainge, pan yn bedair oed, yn alluog i adrodd pregethau byrion, o'i gyfansoddiad ei hun; ac yn saith oed,

treuliai nosweithiau i syllu ar ysgogiadau y ser, am y rhai yr oedd wedi cyrhaedd cryn raddau o wybodaeth. Pan yr oedd yn un-ar-bymtheg oed, cafodd ei benodi yn broffeswr areithyddiaeth yn Digne; a phan y daeth yn bedair-ar-bymtheg, cafodd ei ethol yn broffesydd athroniaeth yn athrofa Aix. Yr oedd ei wybodaeth eang am rif a mesur wedi ei haddurno â gwybodaeth a serch neillduol at y Grefydd Gristionogol, a bywyd wedi ei ffurfio yn ol ei rheolau.—Y mae enw *Jeremiah Horrox* yn hynod yn hanesion seryddiaeth; cyn cyrhaedd dwy-ar-bymtheg oed, yr oedd, drwy ei lafur ei hun, a chymhorth ychydig o awdwyr Lladin, wedi dyfod i wybodaeth eang o seryddiaeth a'r holl ganghenau perthynol iddi. Cyfansoddodd daflenau seryddol ei hun, a chywirodd waith amryw eraill oedd yn enwogion yr oes. Gwnaeth gyfrifiad manwl o groesiad y blaned Gwener dros wyneb yr haul, ac efe oedd y cyntaf a ganfyddodd hyny, yr hyn a ystyrir yn bwnc tra phwysig yn y wyddoriaeth yn awr.—Gwnaeth Syr Isaac Newton, yr hwn y mae enwogrwydd ei athrylith yn adnabyddus i'r holl fyd, ddarganfyddiadau mawrion mewn cylch-fesuriaeth; a gosododd i lawr sylfaeni ei "*Principia*" a'i "*Optics*" cyn cyrhaedd ei bedair-blwydd-ar-hugain oed, ac eto y mae y gweithiau hyn yn cynwys gwirioneddau ag sydd yn galw am alluoedd y celfyddydwydwyd cywreiniaf i'w deall a'u defnyddio. Wrth ddysgu rhif a mesur, ni chymerai y drafferth o fyfyrîo cylch-fesuriaeth Euclid, yr hwn a ymddangosai yn rhy eglur iddo, fel yr oedd yn afreidiol iddo golli amser at hyny. Yr oedd cip-olwg ar ei gynhwysiad yn ddigon ganddo er gwneud ei hun yn feistr ar y cyfan. Ac yn nghanol ei holl ymchwiliadau campus, ac yn mysg yr amrywiaeth llyfrau oedd yn ei gylchynu yn wastadol, y Bibl ydoedd prif wrthrych ei fyfyrddod; ac er y cwbl oll, yr oedd yn y diwedd mor hynod am ei addfwynder a'i wylder ag ydoedd am amrywiaeth ei wybodaethau a'i gyrhaeddiadau.—Yr oedd *J. Philip Baratier*, yr hwn a fu farw yn Halle, yn 1740, yn ugain mlwydd, wedi ei ddonio â galluoedd côf a meddwl anarferol. Pan yr oedd yn bump oed, deallai yr ieithoedd Groeg, Lladin, German, a French; a phan yr oedd yn naw oed, gallai gyfieithu unrhyw ran o'r Ysgrhythrau Hebraeg i'r Lladin, ac adrodd holl lyfr y Salmau yn Hebraeg; a chyn cyrhaedd ei ddeg oed, gwnaeth eiriadur Hebreig ar y geiriau mwyaf anhawdd, gyda llawer o nodiadau cywrain. Pan yn dair-ar-ddeg oed, cyhoeddodd,

mewn dwy gyfrol wythplyg, gyfieithiad o'r Hebraeg o "hanes teithiau Rabbi Benjamin yn Ewrob, Asia, ac Affrica," gyda nodiadau hanesyddol cywrain, yr hyn a gwblhâodd oll yn ystod pedwar mis o amser. Yn nghanol y llafur hwn, ol-rheiniai wyddor rhif a mesur, ac yn bedair-ar-ddeg oed, dyfeisiodd fodd i fesur yr hydred ar y môr, yr hyn a ddangosai arwyddion o gryfder meddwl anghyffredin. Darllenai ugain o gyfrolau unplyg mawrion, gyda sylw manwl arnynt, yn ystod un gauaf.

Y mae y fath olrheiniadau cyflym ac ëang yn dangos, fod y meddwl dynol yn alluog o amgyffrediad dirfawr; ac os gellir cyrhaedd y fath ragoriaethau amrywiaethol, hyd yn oed yn nghanol anfanteision y bywyd marwol hwn, pa faint mwy manteisiol y gellir eu holrhain mewn sefyllfa lle y mae yr yspryd mewn cysylltiad â chorph anllygradwy, ac wedi ei gynhwyso i'w ganlyn yn ei holl ysgogiadau; ac yn y lle y bydd pob rhwystr moesol sydd yn awr yn atal ei fywiogrwydd wedi eu symud ymaith yn gwbl oll. Nid yw ehediadau yr athrylith uwchaf a fu erioed ar y ddaear i'w gydmaru âg ysgogiadau cyflym a golygiadau ëang trigolion y nef, ond megis herciad abwydyn mewn cydmariaeth âg ehediad eryr. Wedi ei gynysgaeddu â galluoedd newydd cryfion, a digon o le i arfer y galluoedd hyny, dichon y gall olrhain llwybrau cuddiedig gweithrediadau natur, chwilio cylchoedd y bydoedd nefol yn eu rhodau pellenig, ac ardremio dros holl gadwyn y goruchwyliaethau moesol, nid yn unig mewn perthynas i ddynolryw, ond preswylwyr y bydoedd eraill hefyd oll.

Mi a derfynaf y rhan hon o'm testyn, gyda sylw neu ddau a dueddant i egluro a chadarnhau y nodiadau blaenorol.

Yn y lle cyntaf, gellid sylwi, na bydd i'n gwybodaeth yn y byd dyfodol gael ei leihau, ond ei gynhyddu i ëangder diderfyn. Y mae hyn yn cael ei fynegi yn yr Ysgrhythrau Santaidd, "Canys gweled yr ydym yr awrhon, trwy ddrych, mewn dameg, ond yna, wyneb yn wyneb. Yn awr yr adwaen o ran, ond yna yr adnabyddaf megis y'm hadwaenir." (1 Cor. xiii. 12.) Y mae y geiriau hyn yn dangos, nid yn unig y bydd i'n gwybodaeth mewn byd dyfodol gael ei helaethu, ond hefyd y bydd wedi ei helaethu i eangder na allwn ni yn awr osod terfynau iddo. Ac os bydd i'n golygiadau deallgar gael eu cynhyddu yn ngwlad y goleuni, gallwn fod yn sicr y bydd i'r holl ganghenau hyny o wyddorion defnyddiol sydd yn ein

cynorthwyo i olrhain gweithredoedd yr Hollalluog, gael eu harfer, a'u dwyn i raddau uwch o berffeithrwydd yno. O blegid bydd i'n galluoedd presenol, nid yn unig barhau mewn ymarferiad, ond hefyd gael eu cryfhau a'u hëangu, a chylch y gwrthrychau a fydd yn destynau myfyrdod gael ei helaethu yn ddiderfyn. Byddai tybied yn wahanol, yn cynwys tybiaeth y bydd i ddyn gael ei ddifeddianu o'i alluoedd deallgar, ac o'i gynheddfau rhesymol, pan yr elo o fewn terfynau y byd trawgyddol.* Yn ein mynediad i'r byd hwnw, ni a gludwn ein holl alluoedd moesol a deallgar gyda ni, y rhai yr ydym yn awr yn ymwybodol o honynt, yn nghyd a'r holl ddrychfeddyliau a gyrhaeddasom yn ein cyflwr presenol. Byddai y dychymyg o fod i'r galluoedd presenol gael eu *hanfodol* gyfnewid, ac y bydd i'n syniadau presenol golli, agos yr un peth â thybio y bydd i ddynion gael eu trawsfurfio i drefn newydd o fodolaeth, neu ynte gael eu gollwng i ddiddymiant, ar eu mynediad i'r byd anweledig. Ac os na ddinystir ein gwymbodaeth bresenol yn angau, rhaid y bydd y wybodaeth honno yn sylfaen yr holl wellhad dyfodol a wneir, a'r holl ddarganfyddiadau a ddadlenir i'n golwg yn y sefyllfa dragwyddol.

Yn mhellach, y mae yn amlwg mai y golygiadau meddylgar uwch, a feddiana rhai dynion rhagor eraill, a ffurfiant y prif wahaniaeth rhwng y gwaredigion â'u gilydd yn y sefyllfa nefol. Bydd y prif barotôad ar gyfer y nef yn gynwysedig yn nhueddiad adnewyddol y meddwl—yn yr ymarferiad llawn o gariad at Dduw, a'n cariad at yr holl greaduriaid santaidd, ac yn yr amrywiaeth o arferiadau i ba rai y mae yr egwyddorion ardderchog hyn yn arwain. Pan y cyrhaeddo y saint i'r byd dedwydd hwnw, hwy a deimlant eu hunain oll yn gydradd;—fel y buant unwaith yn “blant digofaint megis eraill,” byddant yn awr wedi eu gwaredu “trwy werthfawr waed Crist,” ac wedi eu hadnewyddu trwy ddylanwad Yspryd ei ras,—ac yn sefyll yn mherthynas brodyr yn Nghrist, “a

* Cafodd un hen weinidog Cymreig, tra yr oedd yn nghanol ei fyfyrfaeth, a'i wraig yn yr ystafell, ei afonyddu yn sydyn ganddi â chwestiwn a ofynai iddo, yr hwn nad atebwyd mor foddhaol ond yn anfynych—“John Evans,” ebai hi, “a ydych chiwi yn tybied y byddwn yn adnabod ein gilydd yn y nef?” Atebai yntau yn ddibetrus, “Diameu y byddwn; a ydych chiwi yn tybied y byddwn yn *ffolach* yno nac yr ydym yma?” Pe yr ystyriai y darlennydd y bydd i'n gwymbodaeth gael ei *hëangu*, ac nid ei gyfyngu yn y nef; neu mewn geiriau eraill, na byddwn yn *ffolach* yno nac yr ydym yma,” ni byddai yn anhawdd iddo gymeradwyo yr hyn a fynegais yn flaenorol ar y testyn hwn.

meibion a merched i'r Arglwydd Dduw Hollalluog," fel cyd-randeithion angylion, a brenhinoedd ac offeiriaid i Dduw a Thad pawb oll. Ni allai y nef fod yn nef heb ymarferiad o dueddiadau santaidd, er uwched y gallai fod y preswylwyr wedi ymgyraedd mewn cynhydd gwybodaeth;—a bydd pawb a ddygir yn y diwedd i'r sefyllfa ddedwydd yn teimlo eu hunain yn dragwyddol ddyledus am eu breintiau a'u mwynhad i'r "Hwn sydd yn eistedd ar yr orsedd, ac i'r Oen a laddwyd, ac a'u prynodd i Dduw trwy ei waed." Eto, er hyn i gyd, bydd gwahaniaeth mawr, o leiaf ar y dechreu, yn *éangder eu golygiadau meddylol*. Ni ellir golygu y byddant oll yn gyfartal yn yr ystyr hwn. Tybier fod caethwas o Negro wedi ei ddychwelyd yn ddiweddar at Gristionogaeth, a Christion o athronydd treiddgar, yn cael eu dwyn ar yr un pryd i'r byd tragwyddol, a ydyw yn rhesymol i ni gredu na byddai dim gwahaniaeth rhwng helaethrwydd eu golygiadau deallgar? Byddai y ddau yn teimlo eu gwaredigaeth oddiwrth bechod a thristwch, byddai iddynt gael eu llanw â syndod a mawrhad ar y golygfeydd newyddion a ymagorent ger eu bron, a byddai iddynt gael eu cyffroi â'r teimladau cryfaf o ostyngieiddrwydd a pharch; ond pe byddai i bob un o honynt ddwyn gydag ef y gyfran hono o wybodaeth a gyrhaeddodd yn y bywyd hwn, byddai raid fod gwahaniaeth mawr yn nghynwysiad eu cyrhaeddiadau, ac yn eu galluoedd deallgar; oddigerth i ni dybied y byddai cyfnewidiad gwyrthiol yn cael ei wneud ar feddwl y Negro, yr hwn yr oedd ei olygiadau meddylgar o'r blaen mor gyfyng. A byddai tybied fod i'r fath wyrth gael ei chyflawni ar bob dyn, nid yn unig yn wrthwyneb i bob peth a wyddom ni am weithrediadau cyffredinol y Duwdod, ond hefyd byddai yn ddinystr ar bob dyben a'n cymhellai yn awr i gynhyddu "yn ngwybodaeth ein Harglwydd a'n Hiachawdwr Iesu Grist," ac ar ein holl olygiadau am weithredoedd a goruchwyliaethau yr Hollalluog. Y mae yn ddiau y gallai y Negro mewn ystod nifer o oesoedd ddyfod yn gyfartal â'r athronydd yn éangder ei gyrhaeddiadau deallgar; ond ar y dechreu, y mae Ysgrythyr* a rheswm yn ein dysgu fod yn rhaid bod gwahaniaeth, oddigerth bod i'r deddfau sydd yn llywodraethu y byd deallgar gael eu cwbl gyfnewid. A allwn ni dybied am foment y byddai i ddyn anwybodus halogedig,

* Cwel Dan. xii. 8. 1 Cor. xv. 41, 42. Mat. xxv. 14, &c.

yr hwn a ddygwyd i edifeirwch, ac i wybodaeth y gwirionedd," ychydig oriau cyn ei fynediad i fyd yr ysprydoedd, gyrhaedd gwybodaeth mor ëang am Ddwyfol wirionedd â'r hyn a gyrhaeddodd Owen, a Watts, a Doddridge, neu Dwight, yn yr un ystod o amser? neu y byddai i Hottentot heb'ei ddwyn i wybodaeth am Gristionogaeth, ond er y mis diweddaf o'i fywyd, fyned i'r nef gyda golygiadau mor ëang â Newton neu Boyle? Byddai y fath dybiaeth yn sarhad ar *ddoethineb* y Llywodraethwr Dwyfol; ac arweiniai *ñi* i gasglu fod yr holl lafur a arferwyd gan y dynion disglair y cyfeiriwyd atynt, er cynhyddu mewn gwybodaeth am bethau Dwyfol, yn hollol afreidiol, ac yn ymylu ar wagedd.

Bydd golygiadau y saint yn y nef, nid yn unig yn gwahaniaethu o ran eu hëangder, ond bydd eu cariad at Dduw, a'r rhinweddau a'r grasau sydd yn tarddu o'r egwyddor honno, i leihau neu gynhyddu, neu i gael effeithio arnynt rywfodd gan fychander neu helaethder eu golygiadau deallgar. Os addefir, mai po fwyaf fydd ein gwybodaeth am Dduw, mwyaf fydd ein cariad tuag ato, ymddengys, o ganlyniad, mai yn ol y graddau o olygiadau amlwg a gyrhaeddwn am weithredoedd Duw yn y greadigaeth, yn nhrefn Rhagluniaeth, ac yn nghynllun prynedig, y bydd ein cariad a'n mwynhad o'i ragoriaethau yn cael eu hëangu. Yn yr ystyr hwn, bydd "y saint yn y goleuni," yn ymgynhyddu mewn santeiddrwydd trwy holl oesau tragwyddoldeb, er y byddant yn mwynhau dedwyddwch pur yn mhob ystod o barhad. Bydd pob gwyddor a feithrinant, a phob graddau a gynhyddant mewn gwellhad, yn eu galluogi i ddarganfod rhyw belydr newydd o ogoniant yn y cymeriad Dwyfol, yr hyn a dderchafa eu serchiadau at Dduw yn uwch uwch, nes eu dwyn yn berffeithiach ar ei ddelw foesol.

Y mae y gofyniad, "A fydd graddau mewn gogoniant yn y nef," wedi bod yn destyn ymchwiliad gan dduwinyddion lawer pryd. Gellid penderfynu y cwestiwn hwn yn hawdd, os oes rhyw bwys yn yr ystyriaethau a nodwyd yn awr. Cyn belled ag y mae gwahaniaeth rhwng bywiogrwydd a chryfder y galluoedd deallgar, ac yn helaethder y gwrthrychau a gynhwysant, cyn belled a hynny y gellir dywedyd bod "graddau mewn gogoniant;" ac y mae y rhagoroldeb hwn i'w olygu fel y wobr naturiol sydd yn canlyn iawn-arferiad o'n hamser a'n galluoedd ar y ddaear, er nad oes achos i dybied y bydd i'r gwahaniaeth hwn byth beri dim tebyg i genfigen rhyng-

ddynt, fel y dygwydda yn fynych yn ein sefyllfa bresenol. Yn y gwrthwyneb, gellir barnu y bydd iddo godi awydd santaidd am wellhau pob cynneddf, a meithrin pob cangen o wyddoriaeth nefol, er cynhyddu mewn gwybodaeth am Dduw. Mewn cadarnhad i'r golygiadau hyn, dywedir i ni yn yr Ysgrythyr fod y wobr a gyflwynid i'r gweision hyny yr ymddiriedwyd talentau iddynt, yn ol graddau yr iawn-ddefnydd a wnaethant o honynt; ac yn niwedd amser y bydd y saint yn ymddangos fel disgleirdeb y ffurfafen, canys "fel y mae y naill seren yn rhagori ar seren arall mewn gogoniant, felly y bydd adgyfodiad y meirw." Ac y mae y rheswm am y rhagoriaeth hwn yn cael ei fynegi gan Daniel y prophwyd, "Y rhai a ragorant mewn doethineb, a lewyrchant fel disgleirdeb y ffurfafen, a'r rhai a droant lawer i gyfiawnder a fyddant fel y ser yn dragywydd."

Os ydyw y sylwadau blaenorol yn sylfaenedig ar wirionedd, ymddengys, o ganlyniad, na ddylid ystyried *gyddoriaeth ddynol* fel pe na byddai yn perthyn ond yn unig i'r byd presenol. Tueddai y fath olygiad er oeri ein gwresogrwydd yn olrheiniad gwybodaeth wyddoriaethol, ac i leihau ei werth yn ddirfawr. Y mae y neb a olrheinio wyddoriaeth fel gwrthrych o ragolygiaeth yn dal perthynas â'r bywyd byr yn y byd hwn yn unig, yn gweithredu oddiar ddybenion isel a chyfyng, ac ar ryw olygiad, heb fod ond ychydig gwell na'r dyn trachwantus, ac y mae ei holl serch yn cael ei gymeryd i fynu mewn casglu trysorau darfodedig y byd hwn. Dylai yr Athronydd Cristionogol, sydd yn olrhain perffeithderau a llywodraeth Duw yn holl wrthrychau ei ymchwiliad, ystyried ei lafur presenol fel dechreuad cylch o wellhad diderfyn—fel arweiniad i fwynhad o bleserau sefyllfa uwch o fodolaeth—ac yn rhoddi iddo gychwyniad mwy manteisiol i'r "wlad well," nac a ddaeth i ran y rhai sydd yn amddifad o'r cyfryw olygiadau. O blegid po mwyaf a ddeallwn yn awr am ryfeddodau anfeidrol allu, doethineb, a daioni, yn ngweithredoedd naturiol yr Hollallhiog, y mae yn amlwg mai mwyaf parod a fyddwn at fyfyrnodau helaethach mewn amser dyfodol, ac mai mwyaf fydd yr hyfrydwch a deimlwn wrth syllu ar y gwrthrychau a'r gweith-

radiadau hyny sydd yn awr yn guddiedig mewn tywyllwch, heb eu dadlenu i'n golwg.

Wrth osod y sylwadau blaenorol ger bron, yr wyf yn mhell oddiwrth feddwl ceisio penderfynu beth yw y trefniadau neillduol y mae yr Hollalluog wedi eu ffurfio mewn perthynas i'r cyflwr dyfodol, neu yr amgylchiadau neillduol a all fod mewn bydoedd eraill. Y mae y pethau hyny yn hollol tu hwnt i gylch ein hymgylchiad; gan hyny, rhaid i ni eu gadael mewn aneglurdeb tra byddom yn ein sefyllfa bresenol. Ond y mae egwyddorion a pherthynasau cyffredinol arbenig, sydd yn tarddu o angenrheidrwydd yn ol natur pethau, a raid eu hystyried yn gynwysedig mewn rhyw drefniadau neillduol a ellid eu ffurfio; ac at yr egwyddorion cyffredinol hyny yn unig yr wyf yn cyfeirio. Ac ni ddylid ystyried ei fod yn rhyfyg i ni geisio cael allan y cyfryw egwyddorion cyhoeddus, neu berthynas hanfodol pethau â'u gilydd. Y mae yn amlwg fod y Creawdwr wedi bwriadu i ni eu gwybod, gan ei fod wedi arddangos y fath luaws diderfyn o'i weithredoedd ger ein bron, ac wedi ein cynhysgaeddu â galluoedd cymhwys i olrhain eu mawredd a'u trefniadau, ac i chwilio allan y deddfau sydd yn rhëoli eu symudiadau, ac i ddirnad eu cysylltiad a'u dibyniad, yn nghyd a rhai o'r dybenion uchel a fwriadwyd iddynt.

Yr wyf yn ymwybodol y bydd gwrthwynebiad gan rai i'r hyn a fynegwyd yn awr mewn perthynas i olrheiniad gwyddoriaeth yn y byd nefol, gan y barnant fod y fath wybodaeth yn cael ei gyflwyno mewn sefyllfa ddyfodol yn ddigyfrwng, ac heb yr un math o addysgiad mewn ffordd uniongyrchol oddiwrth y Creawdwr ei hun. Ond er mynyched y gwneir y fath honiad, nid oes un sail iddo mewn unrhyw ran o'r Ysgrythyr, o'i hesbonio yn deg, ac y mae yn hollol groes i osodiadau egluraf rheswm. Y mae yn wrthwynebol i bob rhëol briodol y gwyddom am dani, drwy yr hon y dygir creaduriaid rhesymol i wybodaeth a dedwyddwch; golyga fod gwyrth barhäol yn cael ei dwyn yn mlaen—difodai yr angenrheidrwydd o arfer y deall—ac yn y diwedd, lleihai ddedwyddwch deiliaid deallgar. O blegid y mae rhan fawr

o ddedwyddwch creaduriaid deallgar meidrol yn codi oddiar gynydd graddol mewn gwybodaeth o wirionedd, drwy ymarferiad o'u galluoedd rhesymol. Pe byddai ein holl wybodaeth mewn sefyllfa ddyfodol i'w gael yn ddigyfrwng, neu trwy gyflwyniad goruwch-naturiol oddiwrth y Duwdod, byddai ein galluoedd rhesymol, ar lawer o gyfrifon, wedi eu rhoddi i ni yn ofer. Ymddengys mai un o brif ddybenion rhoddiad y doniau hyn ydoedd, fel y byddai i ni gael ein cyfarwyddo i chwilio am wybodaeth, ac i dynu addysgiadau oddiwrth olygfëydd y greadigaeth, er äangu ein meddwl yn raddol am gynlluniau a phriodoliaethau y Creawdwr. Nid oedd Adda yn sefyllfa ei ddiniweidrwydd (ac yr oedd ei sefyllfa yn y cyflwr hwnw, fel deiliad moesol, yn union yr un fath â sefyllfa dynion da yn y byd dyfodol, oddigerth ei fod yn agored i gwympto) yn adnabyddus ar y cyntaf, o bob gwrthrych yn y byd yr oedd ef wedi ei osod ynddo, a'u hamrywiol berthynasau â'u gilydd. Er engraipht, ni wyddai ddim am olygfëydd neillduol natur, fel yr oeddynt ar yr ochr gyferbyniol o'r ddaear i'r lle yr oedd ef wedi ei osod. Yr oedd yn rhaid iddo arfer ei synhwyrau, ei alluoedd rhesymgar ei hun, ei sylwadau a'i olrheiniadau ymarferol o amryw fath, cyn y gallai ddyfod yn gwbl adnabyddus o ffurfiad a threfn, a phrydfferthwch ei breswylfod ddaearol. O blegid byddai tybied mai deiliad goddefol ydyw dyn, yn mhob sefyllfa, o bob argraph meddyliol ac ymarferol, yn ei ddarostwng yn debyg i beiriant, ac yn wrthwynebiad i bob deddf sydd yn rhëoli gweithrediadau defnydd a meddwl trwy yr holl greadigaeth.

Yr ydym yn gwybod hefyd fod gwirionedd yn cael ei ddadlenu yn raddol i greaduriaid deallgar uwch na ni. Yr oedd mawr amryw ddoethineb Duw mewn perthynas i'r eglwys, a chynlluniau ei ras tuag at y Cenhedloedd, mewn graddau yn guddiedig oddiwrth yr angylion, hyd nes yr amlygwyd* y ffeithiau o farwolaeth ac adgyfodiad Crist, a phregethiad a gwyrthiau yr apostolion; ac o blegid hyny y dywedir mai "ar yr hyn bethau y maent yn chwenychu edrych," neu dremio gyda sylw ar ddirgeledigaethau prynedigaeth; yr hyn a ddengys yn eglur yr ymarferiad bywiog o'u galluoedd rhesymol a'u dealltwriaeth, a'u cynydd graddol mewn gwybodaeth o fwriadau a chynlluniau yr Hollalluog. Ac os ydyw cread-

* Ephesïaid iii. 5 -11.

uriaid uwch o ran eu galluoedd naturiol na dyn yn cyrhaedd gwybodaeth yn *raddol* drwy fyfyrïo ar y goruchwyliaethau Dwyfol, ac mewn ymarferiad o alluoedd eu meddwl, byddai yn afresymol i ni dybied y bydd i ddyn, hyd yn oed mewn sefyllfa uwch o fodolaeth, gyrhaedd ei holl wybodaeth ar unwaith, ac heb ymarfer â'r galluoedd naturiol â pha rai y mae wedi ei gynysgaeddu.

Mewn gair, pe byddai i'r saint yn y nef gyrhaedd eu holl wybodaeth yn gyflawn ar eu mynediad i ddedwyddwch, byddai raid i ni dybied eu bod wedi eu donio â galluoedd, nid yn unig yn rhagori ar y seraph uwchaf, ond hefyd ar alluoedd cyfagos at feddwl anfeidrol y Duwdod ei hun. O blegid y mae y cylch o ymchwiliad a osodir o flaen creaduriaid deallgar yn ddiderfyn, ac yn cyrhaedd dros holl wrthrychau a goruchwyliaethau moesol Duw trwy ëangderau ei ymerodraeth anfeidrol. A phe y tybiem y byddai meddyliau meidrol yn alluog i gynnwys y fath gylch o wrthrychau ar unwaith, byddai i egniad eu meddwl gael ei ddinystrio yn fuan, a'u dedwyddwch ei derfynu, o blegid na allent edrych yn mlaen at hel-aethiad pellach o'u golygiadau, nac ar ddilyniad gwrthrychau a gweithrediadau newyddion trwy holl oesau dyfodol trawgyddoldeb.

RHAN III.

AR Y CYNORTHWYON A RYDD DARGANFYDDIADAU GWYDDOR-
IAETH ER EIN GALLUOGI I FFURFIO DIRNADAETH AM
GYNYDD GWASTADOL Y NEFOLION MEWN GWYBODAETH A
DEDWYDDWCH.

Y MAE llawer o syniadau ynŷyd ac anghywir wedi cael eu dal, hyd yn oed yn y byd Cristionogol, am y byd a ddaw ac ymarferiadau a mwynhad ei drigolion. Sierheir i ni fod sylfaen y dedwyddwch sydd i'w fwynhau yn y byd hwnw yn gorphwys ar absenoldeb pob drwg, a chyrhaeddiad o berffeithrwydd moesol—fod yn rhaid i bob egwyddor lygredig gael ei dinystrio, a'r serchiadau gael eu puro, cyn y gallwn fwynhau “etifeddiaeth y saint yn y goleuni.”—Y mae yr egwyddorion hyn wedi cael eu harddangos yn eglur yn yr Ysgrythyrau, y rhai sydd mewn perffaith gysondeb â rheswm, ac a gydna-byddir yn gyffredinol gan holl bleidiau y byd crefyddol. Ond y mae y rhan fwyaf o Gristionogion yn boddloni ar y drychfeddyliau mwyaf disail ac anghywir am ddedwyddwch y nef; ac yn ymddiddan ac ysgrifenu mor ddibris yn ei gylech, mewn modd nad yw yn cyflwyno unrhyw ddirnadaeth rhesymol am ystyriaethau a gwasanaeth aruchel creaduriaid meddylgar nefol. Yn lle casglu y meddyliau a fwriedid oddiwrth iaith gydmariaethol yr Ysgrythyr, y maent yn ymdrechu i eistyn a changhenu y ffugyrau a arferwyd gan yr Ysgrifenyddyr Santaidd, gan bentyru cyffelybiaeth ar gyffelybiaeth, ac ymadrodd ar ymadrodd, a chymysgu llawws o ddrychfeddyliau dyrus, nes y mae y darlun a osodir allan ger bron y meddwl yn debyg i dryblith disglaer, neu awyr-dân gwreichionog. Y mae y gair *Gogoniant* a'r cyffelyb, wedi eu trafod fil o weithiau drosodd, i ddarlunio y sefyllfa nefol;—

y gwaredigion yn cael eu disgrifio fel un gynulleidfa fawr, uwchlaw yr awyr weledig, wedi eu haddurno â "choronau serenog," yn yfed o "ffynhonau grisialaidd," ac yn gwneud i "eithafion y nef adsain" gan eu huchel ganiadau. Y mae y Gwaredwr ei hun wedi cael ei ddarlunio yn sefyll fel delw yn y nefoedd, uwchlaw y dyrfa, wedi ei goroni â gemau, a'i gylchynu â goleuni ysblenydd, a thyrfa fawr y nef yn syllu yn *ddiorphwys* arno, fel llu o edrychwyr yn craffu ar ysgogiadau awyren, neu oruch-dân disglær. Y mae y fath ddarluniadau yn wrthwynebol i'r drychfeddyliau a *fwriedid eu cyflwyno* yn iaith gydmariaethol Ysprydoliaeth, pe yr edrychid arnynt wedi eu diosg o'i haddurniadau. Ni allant gyfleu ond dirnadaeth anghywir am y gwasanaeth sydd yn y sefyllfa nefol, ac y maent yn tueddu i ddryrsu y dychymyg, ac i "dywyllu cyngor âg ymadroddion heb wybodaeth."

O blegid hyn, y mae llawer o wrandawyr anffyddiog wedi cael eu harwain i benderfynu nad yw Nef y Cristion yn wrthrych i'w ddymuno; ac y maent yn fynych wedi cyhoeddi na "theimlant hwy yr un hyfrydwch mewn bod wedi eu bythol grogi mewn sefyllfa awyrol, yn parhaus ganu Salmau ac emynau i'r Bôd tragwyddol,"—y mae y drychfeddwl hwn am y nef yn cael ei gyfleu yn rhy fynych trwy y darluniadau gweigion a disail a wneir o ymarferiadau a gwasanaeth y byd dyfodol.

Y mae perthynas agos rhwng gair Duw a'i weithredoedd; y maent yn adlewyrchu cyd-ddisgleirdeb ar eu gilydd; ac y mae y darganfyddiadau a wnaed drwy y naill, yn tueddu i ëangu ein meddyliau, a chyfarwyddo ein hystyriaethau at y datguddiadau cynwysedig yn y llall. Heb ystyried yr amlygiadau aruchel am y Duwdod a welir yn y greadigaeth, rhaid fyddai i'n golygiadau am ddedwyddwch y nef fod yn dywyll a dryrslyd, a'n gobaith am fwynhad *gwastadol* yn y sefyllfa ddyfodol fod yn egwan. Ymddengys oddiwrth gyfansoddiad y meddwl dynol, fod yn ofynol fod gwrthrychau *newyddion*, a chylch dilynol o fyfyrdodau yn ymagor yn barhaus o flaen y meddwl, er cael mwynhad o ddedwyddwch diball, heb na blinder na gofid. Byddai adolygiadau parhaus ar yr un gwrthrychau, pa mor uchel bynag y byddont ynddynt eu hunain, a pha mor hynod bynag y gallont fod wedi cael eu teimlo ar brydiau blaenorol, yn annigonol i rododi boddhad gwastadol i feddyliau wedi eu cynysgaeddu â galluoedd ëang,

er treiddio trwy ddyfnderau ac èangder y greadigaeth. Ond nid yw holl wrthrychau y byd hwn a'i derfynau, a'r holl ddamweiniau a gofnodwyd mewn hanesiaeth grefyddol a gwladol, yn destynau digonol i lanw meddyliau y gwaredigion am filiwn o oesau; a llawer llai ar gyfer bodoliaeth o barhad diderfyn. Rhaid y bydd i ddilyniad o wrthrychau a goruchwyliathau moesol, èangach na dim sydd mewn cysylltiad â'r ddaear hon, ddwyn sylw "ysprydoedd y cyfiawnion a berffeithiwyd," drwy ystod chwyldroadau oesau bythol, tuag at i'w galluoedd gael eu boddhau a'u hëangu, fel y byddo i olygiadau newyddion am gymeriad Duw gael eu dadlenu, ac fel y byddo iddynt fwynhau dedwyddwch parhaus mewn myfyrdod ar ei briodoliaethau dros byth.

Y mae yn wir fod rhai wedi hòni, "y bydd dirgeledigaethau prynedigaeth yn rhoddi digon o le i ymchwiliadau dedwydd y saint i dragwyddoldeb." Addefir yn rhwydd y bydd myfyrdodau ar y priodoliaethau Dwyfol, fel y maent wedi eu hamlygu yn iachawdwriaeth dyn, a'r ffeithiau rhyfeddol sydd yn perthyn i'r oruchwyliath honno, yn gymysgedig â holl ymarferiadau eraill y gwaredigion. Tra y byddo eu galluoedd deallgar yn treiddio drwy ymerodraeth yr Hwn sydd yn eistedd ar orsedd gyffredinol natur, ni anghofiant byth mo'r cariad a'u "dygodd o dywyllwch i oleuni," ac o ddyfnderoedd trueni i lewyrch tragwyddol ddydd. Bydd eu mawl a'u diolch yn esgyn i Dad y gogoniant, ac i'r Oen a laddwyd, yn *dragwydd*.—Ond ar yr un pryd, ni ellir golygu y bydd cylch y gwrthrychau cynwysedig yn nhrefn iachawdwriaeth, mewn perthynas i ddynolryw, yn ddigonol destyn myfyrdod, heb olygu gwrthrychau eraill hefyd, i alluoedd y saint yn y nef, trwy ddiderfyn barhad.—Ymddengys hyn yn eglur, ond i ni fanlyu ar rai gwrthrychau a osodir ger ein bron yn nhrefn y prynedigaeth.

Yn y lle cyntaf, gellid sylwi, fod llen o ddirgelwch yn cuddio amrywiol ranau o gynllun y prynedigaeth. Y mae bod "Duw wedi ymddangos yn y cnawd," ac undeb agos y Duwdod tragwyddol a'r "dyn Crist Iesu," yn ddirgelwch amhlymiadwy i feddyliau meidrol. Ond y mae tragwyddoliaeth, hollbresenoldeb, a hollwybodaeth y Duwdod, yn ddirgelwch llawn mor ddyfned â hyny, o blegid y mae y naill mor anol-rheiniadwy i bob creadur terfynol â'r llall. Y mae ffurfiad creadur teimladwy, wedi ei gynysgaeddu âg ermig, a chyu-

heddfau priodol at fywyd anifeilaidd, ac eto, heb fod y filfed ran o faintioli gwyfyn, yn wrthrych llawn mor anolrheiniadwy i ni. Y mae y gosodiadau hyn yn ffeithiau sydd raid eu haddef, ar dystiolaeth synhwyr a rheswm, ond eto, y maent oll yn gorwedd tu allan i gylch ein dirnadaeth ni.—Yn awr, ni all gwrthrych a fyddo yn cynwys dirgelwch lanw y meddwl trwy dragwyddoldeb, a'i ystyried yn unig fel peth *anchwiliadwy*, heb fod mewn cysylltiad â gwrthrychau eraill sydd o fewn cylch dirnadaeth creadur terfynol; onid ê, buasai adlewyrchiadau ar dragwyddoliaeth a hollbresenoldeb Duw, ond eu hystyried yn gynullion y meddwl yn drwyadl, yn alluog i foddloni y cynheddfau deallgar, yn y byd dyfodol, i raddau mor uchel â dim ag sydd yn ddirgeledig yn nghynllun y prynedigaeth. Ond y mae yn hollol amlwg, nad all adlewyrchiadau parhaus ar gyfwng annherfynol a pharhad tragwyddol, o'u hystyried ar wahan, ddim cynyrchu graddau uchel o fwynhad meddyliol, oddieithr pan eu hystyrier yn eu perthynas â gwrthrychau mwy eglur ac olrheiniadwy. Bydd y fath fyfyrdodau, pa fodd bynag, yn ddiamheu yn cael eu cymysgu gyda holl olygfëydd ac ymchwiliadau eraill y saint yn y byd nefol. I'r graddau y byddont yn myned yn mlaen trwy oesau dirifedi yn ngyrfa annherfynol parhad, ac i'r graddau y cyrhaeddont olygfëydd mawrion am bellder a maintioli y cyrph lluosog sydd yn britho ardaloedd y bydysawd, y bydd eu drychfeddyliau am gyfwng annherfynol, ac am barhad tragwyddol, yn cael eu hëangu yn ddirfawr. O blegid nis gallwn gyrhaedd drychfeddyliau am derfynau cyfwng, ond wrth gydmaru pellder a maintioli gwrthrychau sylweddol â'u gilydd,—ac am barhad, trwy y rhes o feddyliau ac yr ydym yn eu tynu oddi wrth wrthrychau teimladwy, y rhai sydd yn myned drwy ein hystyriaethau, a thrwy chwyldroadau cylchynol gwrthrychau sylweddol ag sydd o'n dentu.—Gellid sicrhau yr un modd mewn perthynas i bob peth sydd yn ddirgelwch yn nhrefn iachawdwriaeth;—ac os addefir yr hyn a grybwyllwyd yn awr, ymddengys, o ganlyniad, na allai y dirgelion, fel gwirioneddau na ellir eu cynhwys, roddi hyfrydwch parhaus i'r meddwl trwy oesau tragwyddoldeb. Gwrthrychau y gellir eu dirnad a'u cynhwys, ac nid dirgeledigaethau ar wahan, sydd yn ffurfio gwrthrychau myfyrdod priodol i greadur rhesymol. O blegid, pe byddai i ni synfyfyrio yn parhaus ar destyn annirnadwy, megis tragwyddoliaeth Duw, am filiwn o flynydd-

oedd, byddem mor bell oddiwrth ei gynhwys, neu gyrhaedd unrhyw ddrychfeddyliau newydd am dano, yn y diwedd âg yn y dechreu.

Yn y lle nesaf, gellid sylwi fod prynedigaeth, ond ei ystyr-ied mewn cysylltiad â'r *ffeithiau* perthynol iddo, yn dyfod yn destyn dealladwy a phrïodol i alluoedd dyn fyfyrio arno. Y mae y ffeithiau hyn yn perthyn i'r "dyn Crist Iesu, y Cyf-ryngwr rhwng Duw a dynion," neu i'r saint, y pwrcasodd efe eu gwaredigaeth. Y ffeithiau cyffredinol perthynol i Grist, tra y bu yn ymdaith yn ein byd ni, ac a gofnodwyd yn y Testament Newydd gan yr Efengylwyr. Y mae y rhai hyn yn cynhwys, ei ymgnewdoliad gwyrthiol, ac amgylchiadau ei enedigaeth; ei breswyliaid neillduedig yn Nazareth; ei deithiau fel athraw cyhoeddus trwy wlad Judea; ei wyrthiau, ei ddioddefiadau, ei groeshoeliad, ei adgyfodiad, a'i esgyniad i'r nef. Y mae yn ddiau fod amrywiaeth o ffeithiau hynod, heblaw y rhai a gofnodwyd yn yr Efengylau, y rhai y byddai yn dra dymunol gan y meddwl gael eu gwybod,—megis y modd y treuliodd ei fywyd, o amser cyntaf ymagoriad ei ddeall hyd yr amser y dechreuodd ei weinidogaeth gyhoeddus—yr amrywiol fyfyrddodau a lanwodd ei feddwl,—ei ymarferiadau meddyliol a chorfforol—y gyfeillach a arferai—y testynau ymddiddanion a ddewisai—y difyrwch (os bu y cyfryw) a hoffai—ei ymarferiadau duwiolfrydig a'i fyfyrddodau aruchel pan yr ymneillduai o blith dynion—ac yn enwedig y goruchwylion pwysfawr yr aeth drwyddynt o'r moment y cuddiwyd ei gorph gogoneddedig o olwg ei ddysgyblion, wedi ei esgyniad oddiar Fynydd yr Olewydd—pa Barthau o'r byd defnyddiol yr aeth drwyddynt yn ei esgyniad buddygoliaethus—pa faint o wybodaeth am ei orchestion a gyflwynodd i fydoedd eraill—pa gyfran o'r eangder mawr, neu yn mha fyd defnyddiol y mae ei breswylfod uniongyrchol—pa beth ydyw rhagoriaethau y byd gogoneddus hwnw—pa gymdeithas sydd rhyngddo âg ysprydoedd y cyfiawnion y rhai a berffeithiwyd, âg Enoch ac Elias, y rhai sydd eisoes wedi eu cynysgaeddu â chyrph, a chyda graddau eraill o greaduriaid deallgar nefol—pa olygfeydd a symudiadau a gymer le yn y byd hwnw pan y bydd efe ar ddychwelyd i'n byd ni i wysio holl dylwythau dynion i'r farn gyffredinol. Y mae y ffeithiau perthynol i'r amgylchiadau hyn yn aros i'w hamlygu eto; ac y mae holl hanes y rhyfeddodau hyny yn sicr o fod yn destyn myfyrdod tra

hyfryd i bob un o'r gwaredigion. Ond eto, rhaid addef, pe byddai i fanylion yr hanes am bob un o'r ffeithiau hyn gymeryd mil o flynyddoedd o amser i'w hadrodd drosodd, y dyhysbyddid y testyn yn fuan, pe na byddai dygwyddiadau ac amgylchiadau eraill, a dilyniad o oruchwyliaethau Dwyfol gwahanol, i gael eu cyflwyno i'r golwg; a byddai holl ystod y parhad tragwyddol yn amddifad o'r *amrywiaeth* a'r *newydd-deb* golygiad sydd yn ofynol er sicrhau mwynhad gwastadol.

Y mae y dosparth arall o ffeithiau yn perthyn i'r gwaredigion eu hunain, ac yn cynwys yr amrywiol amgylchiadau cysylltiedig â threfn Rhagluniaeth trwy ba rai y dygwyd hwy i wybodaeth y gwirionedd, ac yr arweiniwyd hwy drwy olygfeydd marwoldeb i fwyniant o fythol ddedwyddwch. Bydd y cyfryw, yn ddiau, yn rhoddi testynau darlithoedd dyddorol, er difyru a bywiogi gwasanaeth y saint yn y nef. Y mae y sylwadau a wnaed yn awr, mewn perthynas i'r ffeithiau eraill a grybwyllwyd, yn llawn mor gymhwysiadwy yma. Y mae y rhestr o oruchwyliaethau Dwyfol a gyflawnir tuag at bob dyn, er eu bod yn amrywiol mewn rhai amgylchiadau, yn dra thebyg i'w gilydd ar y cyfan. Ac eto, pe byddai goruchwyliaethau Rhagluniaeth tuag at bob un o'r gwaredigion mor amrywiol ac y byddai yn ddichonadwy iddynt fod, a bod can mlynedd o amser i gael ei gymeryd i adrodd hanes pob un, er hyny, ni byddai i dragwyddoldeb gael ei dreulio ymaith gyda'r cyfan yn nghyd.

Eto, haerwyd yn fynych y bydd i'r saint yn y nef, fwynhau hyfrydwch gwastadol mewn syllu ar ddynoliaeth ogoneddedig Crist. Y mae y darluniadau a roddir o'r amgylchiad weithiau yn debyg i hyn,—gosodir allan luaws dirifedi o edrychwyr yn syllu ar berson disglair wedi ei dderchafu i le amlwg yn eu canol,—yr hyn sydd yn olygiad tra byr, a drychfeddwl tra anghywir am wasanaeth aruchel y saint yn y nef. Bydd golwg ddisglair ysblenydd ar “y dyn Crist Iesu,” ei sefyllfa dderchafedig yn y byd uchod, y gymdeithas achlysurol a gynhalia â'r saint, y darlithoedd a draddoda ar gynlluniau a gweithredoedd y Duwdod er eu hyfrydwch, a'r golygfeydd prydferth at y rhai y dichon y bydd iddo eu harwain,—ac amrywiol amgylchiadau eraill a gyffröant ynddynt y teimladau mwyaf derchafedig mewn addoliad i'r Hwn sydd yn “ddisgleirdeb gogoniant ei Dad.” Ond yn gymaint â bod corph gogoneddedig Crist yn *sylwedd defnyddiol*, ac o ganlyniad, yn

gyfyngedig i le neillduol, ni ellir barnu y bydd efe yn wastadol o fewn cyrhaedd golwg pob un o breswylwyr y nef; a phe byddai yn bosibl i hynny fod, eto, ni allai disgleirdeb naturiol ei gorph, pa mor ogoneddus bynag y byddai, roddi mwynhad newydd ac amrywiaethol drwy oesau o barhad diderfyn. Cydnabyddir ef uwchlaw pawb yn *Ben* i holl deulu gwaredigol dyn, “yn yr hwn y mae trysorau doethineb a gwybodaeth yn guddiedig,” yr hwn a amlyga ddirgel gynghorau Duw yn raddol, ac a hyfforddia y saint am yr amlygiadau o ogoniant Dwyfol â goleuni ar bethau a ddiddana eu meddwl. Ymddengys fod hyn yn cael ei osod allan yn y darluniadau canlynol, “Yr Oen yr hwn sydd yn nghanol yr orseddfainge a’u bugeilia hwynt, ac a’u harwain at ffynhonau bywiol o ddwfr.” Trwy gyfarwyddo eu sylw at y gwrthrychau yn mha rai y canfyddant fwyaf o amlygiadau o’r perffeithder Dwyfol, a thrwy eu haddysgu am y modd y dylent eu hystyried, a’r casgliadau priodol i’w tynu oddiwrthynt—“efe a bortha” feddyliau ei bobl â Dwyfol wybodaeth, ac “a’u harwain” at y myfyrdodau aruchel hynny, a’u lleinw â “llawenydd annhraethadwy a gogoneddus.”

Nid ymddengys oddiwrth y sylwadau hyn, fod y dirgelion na’r ffeithiau mwyaf cyhoeddus perthynol i gynllun iachawdwriaeth, mewn perthynas i ddynolryw, i’w hystyried fel y prif destynau o fyfyrdod yn y sefyllfa nefol, na’u bod yn ddigonol i roddi y mwynhad amrywiaethol sydd yn ofynol er sicrhau dedwyddwch parhäol i alluoedd cynhyddol y gwar-edigion yn y byd dyfodol—er, yn ddäau, y bydd y cyfryw fyfyrdodau yn gymysgedig âg olrheiniadau eraill y saint mewn gogoniant.

Yr wyf yn awr yn myned rhagof at y prif wrthrych mewn golwg, sef i ymofyn pa wrthrychau eraill a fydd yn dwyn sylw dynion da yn y byd a ddaw; a pha oleuni y mae gweithredoedd naturiol Duw, a ddadlenwyd i’n golwg, yn ei daflu ar y testyn hwn.

Fel y mae sylfaen dedwyddwch creaduriaid deallgar y nef wedi ei osod ar ddinystr llwyr pob egwyddor o ddrwg moesol—mewn mwynhad o berffeithrwydd moesol—ac yn symudiad

ymaith pob rhwystr naturiol i arferiad galluoedd y meddwl, bydd y saint wedi eu cyfaddasu at wneud yr olrheiniadau dyfnaf, ac at y myfyrdodau ïangaf. Ac y mae yn amlwg mai un o'u prif orchwylion a fydd olrhain, myfyrio, a mawrhau gogoniant priodoliaethau Duw. O herwydd hyn y dywedir i ni yn yr Ysgrythyr, fel un o freintiau y saint yn y goleuni, "*y gwelant Dduw megis ag y mae*"—"y cant weled ei wyneb"—"*y gwelant ei ogoniant.*" Y mae yr ymadroddion hyn, a'r cyffelyb, yn dangos yn eglur y bydd iddynt fwynhau golygfëydd cliriach o ogoniant Duw, na dim a welsant yn eu sefyllfa bresenol. Ond, pa fodd y mae yr amlygiad hwn i gael ei arddangos? Y mae y Duwdod yn Fôd ysprydol annefnyddiol, heb yr un ffurf weledig iddo, ac yn "preswyllo tragwyddoldeb," ac yn llenwi yr eithafoedd a'i bresenoldeb—na all ei ogoniant hanfodol fod yn wrthrych *myfyrdod uniongyrchol* creadur deallgar nefol. Ni ellir olrhain ei ogoniant, neu brydferthwch ei briodoliaethau, ond yn yr amlygiadau allanol a wnaeth efe o hono ei hun trwy ei allu anfeidrol yn y greadigaeth ddefnyddiol—yn yr amrywiol raddau o greaduriaid deallgar sydd yn ei boblogi—ac yn ei oruchwyliaethau moesol tuag at y bydoedd a'r bodau y sydd, neu a all fod eto, drwy ei ymerodraeth ddiderfyn.

Y mae ein gwybodaeth am y byd naturiol, yn y golygiad hwn, yn ein cynorthwyo i amgyffred am olygfëydd sefyllfa ddyfodol, ac yn taflu llewyrch goleu ar wasanaeth a hyfrydwch diball y gwaredigion yn y nef. Sicrheir i ni, trwy y darganfyddiadau diweddar a wnaed mewn gwyddoriaeth ddynol, nad yw priodoliaethau Duw wedi eu hamlygu yn unig yn ffurfiad y ddaear hon, a'r nefoedd awyrol sydd yn ei chylchynu, na'r gofal rhagluniaethol yn cael ei gyfyngu at y marwolion sydd yn ei phreswyllo, ond eu bod yn ymestyn hyd eithafion creadigaeth. Ni a wyddom fod yr Hollalluog wedi amlygu ei nerth yn ffurfiad bydoedd yn mhell tu hwnt i'n terfynau daearol ni, y rhai sydd yn tra rhagori o ran eu maint a'u disgleirdeb ar y bellen yr ydym ni yn preswyllo arni. Y mae yr un-ar-ddeg planedau, sydd gyda'n daear ni yn troi o amgylch yr haul, yn cynwys defnydd sydd ddwy fil a phum cant o weithiau yn fwy na'r ddaear, a'u harwyneb yn ddigon i gynnal mwy o drigolion dri chant o weithiau nag sydd yma o le iddynt. Y mae *doethineb* Duw hefyd wedi cael ei amlygu tuag at y bydoedd hyn yn nhrefniad eu symudiadau, er dwyn

o amgylch *wahanol dymhorau*, a dilyniad rheolaidd *dydd a nos*—wrth gylchynu rhai o honynt â *lleuadau*, a modrwyau llewyrchus o wahanol faint, ac addurno eu nefoedd nosawl, ac adlewyrchu arnynt yn absenoldeb yr haul—yn eu cwmpasu âg awyrgylchoedd, ac amrywiaethu eu harwyneb â mynyddoedd a dyffrynoedd. Y mae y trefniadau hyn, sydd yn arddangos cywreindeb a bwriad, yn dangos fod y cyrph hyn wedi eu hamcanu gan y Creawdwr fod yn breswylfod creaduriaid deallgar, sydd yn cyfranogi o'i haelfrydedd, ac yn dychwelyd eu teyrnged o addoliad a mawl iddo.

Pe na buasai unrhyw wrthrychau wedi cael eu harddangos o flaen ein meddwl, heblaw y rhai a grybwyllwyd yn awr, ac a gynhwysir o fewn terfynau ein trefniant ni, eto, byddai yma—yn y cylch bychan hwn o ymerodraeth Jehofah—olygfa fawreddog ac amrywiaethol yn cael ei dangos, yn destyn myfyrdod creaduriaid deallgar nefol rhagllaw. Ond y mae yn ffaith na ellir ei wadu, nad yw yr haul, a'r holl blanedau sydd yn ei gylchynu, yn ddim amgen na brycheuyn ar ddarlunlen y bydysawd. Pa mor fawr bynag y gallai y ddaear hon, a'i chyfandiroedd, a'i moroedd ymddangos i'n llygad noeth ni—pa mor ryfeddol bynag y gallai corph mawr Jupiter ymddangos, sydd yn cynwys yn ei grombil fil o fydoedd cymaint â'n daear ni,—ac er mor rhyfeddol ydyw yr ystyriaeth o fod yr haul dros fil o weithiau yn fwy na'r naill a'r llall yn nghyd, eto, pe byddai iddynt, y moment hwn, gael eu dadgysylltu o'u rhodau, a'u dileu o fodolaeth, y mae bydoedd o fewn cylch ymerodraeth yr Hollalluog na wyddent ddim y byddai y fath chwyldroad wedi cymeryd lle. Ië, pe byddai i'r holl ofod sydd yn cael ei feddianu gan gyfundrefn yr haul—gofod o 3,600,000,000 o filltiroedd o drawsfesur—gael ei lanw â chorff cyfan yn cynwys 24,000,000,000,000,000,000,000,000 o filltiroedd, ac yn llewyrchu â disgleirdeb rhagorach na'r haul, ac i barhau am fil o flynyddoedd yn y cyflwr ysblenydd hwnw, ac yna i gael ei ddiffodd a'i ddiddymu,—y mae bodau sydd yn preswyllo yn y pellderau, o fewn cyrhaedd trem ein syll-wydrau, i'r rhai y byddai ei greadigaeth a'i ddinystr yn hollol anadnabyddus; ac i lygaid a edrychai ar holl gylch natur, gallai fod yn gwbl ddisylw, neu o leiaf, gael ei ystyried fel rhyw wreichionen yn colli mewn congl o'r bydysawd—yn union fel y sylwa edrychydd difater ar golli diferyn o'r eigion, neu dywodyn oddiar lân y môr.

Y mae lluwaws o gyrph nefol yn llewyrchu mewn pellder dirfawr oddiwrth ein daear a'n cyfundrefn ni. Y mae èangder y gofod sydd rhwng ein preswylfod ni a sefyllfa y pellenau disglauer hyn, yn dangos eu bod o faintioli anferth, a'u bod yn llewyrchu, nid â goleuni benthyciol, ond â'u llewyrch naturiol eu hunain. Oddiwrth yr hyn a wyddom ni am ddoethineb a dealltwriaeth Duw, gallwn gasglu yn ddiogel, na chreodd efe ddim yn ofer; ac o ganlyniad, na wasgarwyd mo'r bydoedd goleu hyn drwy yr èangderau i fod fel llusernau diles yn unig i oleuo y gwaglëoedd dirfawr. Byddai addef y fath dybiaeth, am foment, yn anghyson â'r arwyddion o ddeall a bwriad sydd yn cael eu harddangos yn holl olygfëydd eraill natur ag sydd o fewn terfynau ein hymchwiliad. Byddai hyny yn gystal â darlunio yr Hollalluog yn ymddifyru mewn teganau disglauer—drychfeddwl ag sydd yn hollol annheilwng o Fawrhydi y Nef, ac a dueddai yn naturiol i leihau ein parch i'w gymeriad fel yr unig ddoeth Dduw.—Os nad oes unrhyw barth yn ein cyfundrefn ni mewn natur nad ydyw yn ateb rhyw ddyben neillduol, mewn cysylltiad â chreaduriaid synhwyrgar—os ydyw dwfr llwyd corbwl llonydd yn cael ei lanw gan afrifed o drigolion, a amheurn ni, am foment, nad yw cynnifer o filoedd o fydoedd mawreddog yn dal perthynas â chyfaneddiad a dedwyddwch creaduriaid deallgar? Canys yn mhob parth o'r byd naturiol sydd o fewn cylch ymchwiliad manwl, ymddengys fod defnydd wedi cael ei greu er mwyn cyfleusdra creaduriaid synhwyrgar a deallgar. Fel y mae y Creawdwr mawr yn berffaith gyson yn ei holl gynlluniau a'i weithrediadau, y mae allan o bob dadl fod y bydoedd mawrion hyny, sydd yn grogedig yn ngwaglëoedd dirfawr y bydysawd, wedi eu bwriadu at ryw ddybenion ardderchog, teilwng o'r anfeidrol allu, doethineb, a dealltwriaeth, a roddes fodolaeth iddynt. A pha beth a all y dybenion hyn fod? Yn gymaint â bod y bydoedd hyn, gan mwyaf, yn ogymaint, neu fwy na'r haul, ac yn llewyrchu wrth eu goleuni naturiol eu hunain, yr ydym yn cael ein harwain gan debygolïaeth natur, i gasglu eu bod wedi eu hamcanu i ateb rhyw ddyben cyffelyb yn nhrefniant natur—i dywallt goleuni ar fydoedd cylchynol, ac i reoli eu hysgogiadau wrth eu dylanwad at-dyniadol. Felly, gellid ystyried, fod pob un o'r cyrph llewyrchus hyn, nid yn unig yn fyd, ond hefyd megis canolbwnc deg-ar-hugain, tri-ugain, neu gant o fydoedd, yn mysg

pa rai y maent yn gwasgaru eu gwres, eu goleuni, a'u cysuron.*

Os sylwn yn awr ar yr afrifed bydoedd rhyfeddol hyn, ni a ganfyddwn y fath faes äang o ymchwiliad pwysig sydd yn ymledu o flaen meddwl pob creadur deallgar santaidd yn y greadigaeth. Pan y derchafwn ein llygaid at yr wybren, ar noswaith glir, canfyddwn lawer o ganoedd o fydoedd mawreddog wedi eu harosod mewn math o afreolaeth, ac yn llewyrchu o bell ar y gongl hon o'r greadigaeth. Ond nid yw nifer y ser gweledig i'r llygad noeth ond ychydig, mewn cydmariaeth â'r lluwys a ganfyddir trwy gymhorth syll-wydrau. Mewn parth mor fychan o'r wybren ag a guddia wyneb y lloer, canfyddwyd mwy o nifer o ser nag a all y llygad noeth eu gweled dros holl wyneb y ffurfafen; ac y mae eu nifer yn cynhyddu beunydd, yn ol fel y byddo rhagoroldeb y syllwydrau a arferir. Ymddengys eu bod wedi eu gosod yn y gwagle o'r tu cefn i'w gilydd, yn ddiddiwedd, hyd i bellder annherfynol, yr hyn sydd yn profi yn ddiamheuol, pe cynhyddid gallu y drych-beirianau fil o weithiau yn fwy na'r hyn ydyw yn awr, y neidiai miliynau ar filiynau o ser i'r golwg o newydd ar unwaith, er ein dirfawr syndod. Dywed Syr William Herschel i ni, pan yr oedd yn craffu ar fan neillduol o'r *Llwybr Llaethog*, fod mwy na deng-mil-a-deugain o ser wedi pasio cylch golygiad y drych-beiriant mewn saith mynyd o amser,—ac fe gyfrifwyd fod dros *bedwar ugain miliwn* o ser, o fewn y cylch hwn, yn weledig mewn gwahanol barthau o'r ffurfafen.

Gan hyny, deallir o fewn y terfyn 'hwnw o drem dyn, nid yn unig fod pedwar ugain miliwn o fydoedd yn weledig, ond hefyd fod o leiaf gynnifer â hyny *ddeng waith ar hugain* drosodd; o blegid, y mae pob seren, a'i hystyried fel haul, yn cael ei chylchynu gan ddeg-ar-hugain o fydoedd, o

* Bydd gan yr Awdwr achlysur i egluro y testyn hwn yn fanwl, mewn cyhoeddiad a elwir "GOLYGFA Y NEFOEDD YN CAEL EI HARDDANGOS, i'r dyben o brofi ac egluro yr athrawiaeth am LUOSOGRWYDD BYDOEDD," yn yr hwn y profir y gosodiadau a grybwyllir yma i foddlonrwydd; ar yr un egwyddorion cyfiredinol ag y profwn y Bôd o Dduw ac anfarwoldeb dyn. Yn y gwaith hwnw, dynodir yn fanwl yr holl ffeithiau adnabyddus perthynol i *Seryddiaeth Ddesgrifiadol*, a threfniant y nefoedd, yn nghyd â sylwadau gwreiddiol, ac ystyriaethau moesol a chrefyddol, er ffurio Traithawd cynhwysfawr ar Seryddiaeth Cyhoeddus.

leiaf;* fel y gellir dywedyd fod trefniant gweledig y bydysawd, yn ol y cyfrifiad lleiaf, yn cynwys yn ei wagleoedd eang 2,400,000,000 o fydoedd! Y mae wyneb y nef yn dangos y fath olygfëydd ardderchog, fel y mae y meddwl yn cael ei orlenwi â syndod, ac yn gorfod rhoddi i fynu bob cynyg at geisio ffurfio dirnadaeth briodol am nifer a maint-iolaeth, sydd gymaint uwchlaw pob olrheiniad cyffredin. Os na ellir ffurfio drychfeddwl priodol am faintioli, amrywiaeth, a threfniad *un* byd, pa fodd y gellir cynwys golygiad cyflawn am *floedd* o fydoedd? Os ydyw *un miliwn* o wrthrychau o unrhyw fath yn arddangos dychymyg rhy eang a dwfn i'n cyrhaeddiadau, pa fodd y gellir byth feddwl cynwys gwrthrych cymaint â dwy fil a phedwar cant o filiynau o fydoedd! Nid oes neb llai na'r Meddwl Tragwyddol a all rifo rhifedi y ser, sef yr Hwn a'u galwodd i fodolaeth o ddim, ac a'u trefnodd yn eu gwahanol sefyllfaoedd—yr Hwn y mae ei lygaid yn cynniwair trwy eithafion eangderau y greadigaeth—ac a all ffurfio meddwl amlwg am eu rhifedi, ac am reolaeth a threfniad y dosparth eang hwn o naturiaeth.

Ond gellid sylwi yma, fod hyd yn oed gwendid a thywyllwch ein hamgyffredion yn tueddu i daflu goleuni ar y testyn yr amcanwn ei egluro. Y mae mawredd annirnadwy y gwrthrych yn dangos i ni y fath olygfëydd amrywiaethol o ogoniant Duw sydd eto i gael eu dadblygu, a'r fath destynau myfyrdod diderfyn a roddant i'r meddwl i'w trafod; a'r fath ddilyniad o ystyriaethau, bythol newydd, a all ganlyn, y naill ar ol y llall, yn ddiball trwy dragwyddol barhad.

Ni a ymdrechwn yn awr i fanylu ar rai o'r gwrthrychau a osodir o flaen ein meddwl, yn y lluaws cysawdau a bydoedd hyn, sydd o fewn cylch tremiad dyn.

Y drychfeddwl cyntaf sydd yn ymgynyg i'n meddwl ydyw, mai *ffurfiau defnyddiol* ydynt—yn nhrefniad pa rai, y mae anfeidrol ddoethineb a daioni yn cael ei amlygu; ac o ganlyniad, eu bod yn dangos golygfa o gywreindeb rhyfeddol, teilwng o fyfyrdod pob creadur rhesymol. Os ydyw y ddaear

* Y mae cyfundrefn yr haul yn cynwys un-ar-ddeg o brif blanedau, a deunaw o rai llai, yr hyn a wna naw-ar-hugain yn nghyd; heblaw dros gant o ser gwibiog yn ychwanegol; ac y mae yn dra thebyg fod amryw blanedau yn y gofod hwn heb eu canfod eto. Dichon fod cysawdau eraill, yn cynwys nifer ychwanegol o fydoedd, ac efallai rai mwy o faintioli na'r rhai a berthynant i drefniant yr haul.

hon, sydd yn breswylfod dynion cwmpiedig, ac yn arddangos llygredigaeth moesol, ac mewn rhai parthau yn dangos olion adfeiliau byd blaenorol—yn nghyd a'r fath olygfa amrywiaethol o fynyddoedd uchel, gwaelodion gwyllt, a dyffrynoedd ffrwythlawn; afonydd cwmpasog, llynau tryloyw, ac eigion eang; tir-ddarluniau prydferth, wedi eu haddurno â ffrwythydd â blodau; ac amrywiaeth teg o'r lliwiau prydferthaf, a mil o ragoriaethau eraill yn wasgaredig dros holl wyneb naturiaeth—pa mor ardderchog y gallwn dybio fydd yr olygfa a ymddengys yn y bydoedd hyny, lle nad yw drwg moesol erioed wedi myned i anurddo prydferthwch gweithredoedd y Creawdwr—lle y mae cariad at y Goruchaf, ac at eu gilydd, yn gwresogi mynwesau y trigolion; ac yn derchafu eu moliant a'u haddoliad gwastadol i Achosydd eu holl ddedwyddwch! Gallwn yn naturiol gasglu fod y mwynhad synhwyrgar sydd yn y bydoedd hyny, a'r gwrthrychau o brydferthwch a thegwch a ddangosant i'r golwg, yn tra rhagori ar olygfeydd a mwynhad y byd hwn, fel y mae eu galluoedd moesol a deallgar yn rhagori ar yr eiddo plant dynion.

Yn y lle nesaf, y mae yn dra rhesymol i ni gredu fod *amrywiaeth diderfyn o olygfeydd* trwy yr holl fydoedd sydd yn cyfansoddi y bydysawd; ac nad oes yr un o'r miliynau o gysawdau y crybwyllais am danynt yn awr yn perffaith gyfateb i'r llall yn eu ffurfiad, eu symudiadau, eu trefn, a'u haddurniadau. Y mae yn wir, yr ymddengys fod deddfau naturiol penodol yn perthyn i'r holl gysawdau sydd o fewn cylch golygiad dyn. Y mae yn dra thebygol fod deddfau pwys a thyniad yn estyn eu dylanwad drwy holl ardaloedd y gwagle mawr, lle y mae sylweddau defnyddiol; ac y mae yn ddiâmheu fod trefn gwelediad, a'r deddfau wrth ba rai y mae goleuni yn cael ei adlewyrchu yn yr ardaloedd pellaf a ol-rheiniwyd drwy y drychbeiriant. O blegid, y mae y goleuni sydd yn tanbeidio oddiwrth y seren bellaf (fel y sylwyd yn flaenorol) yn berffaith o'r un natur, ac yn symud gyda'r un cyflymder, ac yn arddangos yr un lliwiau â'r goleuni sydd yn tarddu o'r haul, ac yn cael ei adlewyrchu oddiwrth wrthrychau o amgylch. Rhaid fod cyfrwng gwelediad, gan hyny, yn cael gweithredu arno, ac ermig golwg yn cyflawni yr un swyddau yn yr ardaloedd pellenig hyny, yr un modd ag y mae yn cymeryd lle yn y cysawd o'r hwn yr ydym ni yn ffurfio rhan; neu, o leiaf, mewn modd tra thebyg. Ac y mae yr amgylchiad

awn yn dangos yn amlwg fod y Creawdwr wedi bwriadu i ni ffurfio rhyw ddrychfeddyliau egwan, o leiaf, am reol gyffredinol natur yn y bydoedd pellenig, er mwyn ein dysgu am olygfeydd ardderchog y bydysawd, hyd yn oed tra y byddom yn cyfaneddu y gongl ddinod hon o'r greadigaeth. Ond eto, er yr ymddengys fod cysawdau gweledig y bydysawd wedi eu cysylltu yn nghyd, âg egwyddorion a deddfau cyffredinol, sydd yn dylanwadu ar y cyfan, eto, y mae yr amrywiaeth diderfyn a ddichon fod y deddfau hyn yn eu derbyn yn mhob trefniant, ar wahan, yn peri bod amrywiaeth diddiwedd mewn amgylchiadau naturiaethol mewn gwahanol fydoedd, fel nad oes yr un ran o'r greadigaeth yn berffaith yr un fath a'r llall. Ac nid yw yn anhawdd i ni ddeall pa fodd y mae y gwahaniaeth hwn yn bod. Mewn perthynas i'n daear ni,—pe byddai i'w hechelau symud fel y pwyntiai at ryw barth arall o'r nefoedd, neu pe byddai i'r ongl y mae hi yn ei ffurfio yn awr, gyda'r cylch, fod yn fwy neu yn llai nac ydyw,—newidiai ymddangosiad cyffredin yr wybren, ac ymddangosai ysgogiadau yr haul a'r ser, dydd a nos, a thymhorau y flwyddyn, a lluaws o achosion naturiaethol eraill yn y ddaear a'r nefoedd, yn gwbl wahanol i'r hyn ydynt yn awr. Pe byddai i ddefnyddiau hanfodol yr awyrgylch gael eu newid—pe byddai i'w nerth gwasgiadol gael ei gynhyddu, neu pe byddai fwy o *wres* neu *wefryddiaeth* gael ei gyflwyno iddo,—byddai y gwrthrychau sydd yn amrywio golygfa y ddaear, a goleuadau y nef, yn ymddangos mor wahanol, fel y byddai mewn gwirionedd, yn ol iaith yr Ysgrythyr, yn “nefoedd newydd a daear newydd.” Gan hyny, y mae yn hawdd deall, pe yr arferid anfeidrol ddoethineb a gallu tuag at wneyd hyn yma, y byddai pob corph yn y bydysawd a'i berthynasau i ymddangos gyda'i brydferthion priodol ei hun yn unig.

Y mae yn dra thebygol fod y Creawdwr wedi gweithredu fel hyn oddiwrth yr amrywiaeth diderfyn a welwn yn y parthau hyny o naturiaeth sydd yn agored i'n hymchwiliad. Yr ydym yn deall fod yn y *byd anifeilaidd* dros gan mil o wahanol fathau o greaduriaid; a thua'r un nifer yn y *byd llysiuol*; y mae y *byd mewnnyddol* hefyd yn dangos amrywiaeth o ddaear, cerig, creigiau, delid, gemau, a meini gwerthfawr, yn wasgaredig ar wyneb, a thrwy grombil y ddaear. O'r holl greaduriaid bywiol, nid oes dim cynnifer â dau yn berffaith yr un fath. O'r wyth gan miliwn o ddynolryw sydd yn pobl-

ogi wyneb y ddaear, a'r holl filiynau eraill a fu ar ei hwyneb o'u blaen, er creadigaeth y byd, o'u cydmaru â'u gilydd, ni cheid dau yn berffaith yr un fath â'u gilydd yn mhob modd. A'r un modd, ni cheir dau farch, dwy fuwch, dau gi, dau lew, na dau gawrfil, nac unrhyw ddau greadur arall ar y ddaear, yn berffaith yr un fath a'u gilydd. Gellid gwneud yr un sylw mewn perthynas i olygfëydd llynau, afonydd, a mynyddoedd, ac am yr holl dir-ddarluniau amrywiaethol a ddengys wyneb y ddaear a'r dwfr i'r teithiwr, ac i'r myfyriwr ar drefniadau natur.

Os trown ein golwg oddiwrth y ddaear at y bydoedd eraill, sydd yn cyfansoddi ein trefniant blanedawl ni, canfyddwn lai o amrywiaeth, cyn belled ag y mae ein sylw yn gallu cyrhaedd. Oddiar wyneb un o'r planedau ymddengys yr haul yn *fwy* saith o weithiau, ac oddiar wyneb un arall, ymddengys yn *llai* o dri chant a thri-ugain o weithiau, nac y gwna i ni. Y mae un o'r cyrph hyny heb yr un lleuad; ond oddiwrth ei agwedd rhuddgoch, y mae yn debygol ei fod ef, neu ei awyrgylch, o natur mor danlyd fel y mae yn cael ei oleuo yn absenoldeb yr haul. Y mae un arall yn cael ei gylchynu gan *bedair* o leuadau llawer mwy na'r eiddom ni. Y mae gan y trydydd, *chwech*; ac y mae gan y pedwerydd, *saith* o leuadau, a dwy fodrwy ddisglair i adlewyrchu goleuni yr haul, ac i amrywio golygiad ei awyr. Y mae un o'r bydoedd hyn yn cylchdroi ar ei echelau mewn *deng* awr, ac un arall mewn *tair-ar-hugain-a-haner* o oriau. Y mae un o honynt yn troi o amgylch yr haul mewn wyth-a-phedwar-ugain o ddyddiau; ac un arall, mewn dau gant a phedwar-ar-hugain; y trydydd, mewn deuddeng mlynedd; y pedwerydd, mewn deg-ar-hugain; a'r pumed, mewn dwy-a-phedwar-ugain mlynedd. Oddiwrth yr amgylchiad hwn, a'r ystyriaethau eraill a nodwyd, y mae amrywiaeth ardderchog yn ymddangos, a chan bob planed ei gogoniant priodol ei hun. Hyd yn oed ein lleuad ni, yr hon sydd yn un o'r cyrph nefol lleiaf, ac agosaf atom, ac yn dilyn y ddaear drwy ei rhôdau o amgylch yr haul,—y mae hi yn dangos golygfa gywrain, gwahanol i ddim a welwn ar y ddaear. Y mae uwchder ei mynyddoedd, isder ei dyffrynoedd, hirgrynedd ei chreigiau, a chyfres y bryniau sydd yn amgylchu ei thiroedd, a'r olygfa a ddengys yn y ffurfafen, yn dra gwahanol i'n preswylfod daearol ni, er bod rhyw bethau ynddynt yn gyffelyb. Gan hyny, os ydyw Awdwr natur yn gweithredu

yn debyg yn y cysawdau eraill, i'r modd y gwna yma—yr hyn sydd yn naturiol i ni ei gredu, pan yr ystyriom ei anfeidrol ddoethineb a'i wybodaeth,—a gallwn fod yn sier fod gan bob un o'r ddwy fil a phedwar can miliwn o fydoedd, sydd yn gynwysedig o fewn cylch golwg dyn, fawredd a gogoniant priodol iddo ei hun, trwy yr hwn y mae yn cael ei wahaniaethu oddiwrth daleithiau eraill yn ymerodraeth Jehofah. Yn yr ystyr hwn y gallwn ddeall iaith yr Apostol Paul, nid wrth adrodd am ymddangosiad yn unig, ond am ffaith, “Mai arall yw gogoniant yr haul, ac arall yw gogoniant y lloer, ac arall yw gogoniant y ser, *canys y mae rhagor rhwng seren a seren mewn gogoniant.*” Byddai tybied fod yr Hollalluog wedi treulio ei alluoedd ymaith, ac wedi dangos yr holl ogoniant a all ei briodoliaethau ei amlygu, mewn un cysawd, neu mewn mil o gysawdau, yn gosod terfyn ar ddoethineb a dealltwriaeth yr hwn sydd yn anfeidrol ac anamgyffredadwy. O blegid hyn, y canfyddwn yr ysgrifenyddys santaidd, wrth fyfyrion ar wrthrychau lluosog y greadigaeth, yn tori allan mewn iaith gorfoledd ac yn gwaeddi, “Mor *lluosog* yw dy weithredoedd! O Arglwydd, gwnaethost hwynt oll mewn doethineb.”

Yn y lle nesaf,—Heblaw mawredd ac amrywiaeth bydoedd y greadigaeth, y mae y creaduriaid rhesymol a bywiol sydd yn eu poblogi, yn dangos maes eang o fyfyrdod hyfryd. Ar y testyn cyffredinol hwn, gellid cymeryd y nodiadau canlynol i ystyriaeth.

1. Y *graddau sydd mewn dealltwriaeth*, neu yr *amrywiol raddau o greaduriaid deallgar* sydd yn poblogi trefniant cyffredinol natur. Gellid profi fod amrywiaeth yn ngraddfesurfa bodolaeth, oddiwrth ystyriaethau cyffelyb i'r hyn a fynegais yn flaenorol. Yr ydym yn canfod fod graddoldeb rheolaidd yn mysg creaduriaid synhwyrgar yn y byd hwn; o'r gragen a'r holl greaduriaid sydd yn y dwfr, ac o'r abwydyn, nes dyfod at y ci a'r eppa, yr afange a'r cawrfil, nes dyfod o'r diwedd at *ddyn*, yr hwn sydd yn sefyll yn uwchaf, ar ben graddfesurfa creadigaeth, fel arglwydd y byd isod hwn. Yr ydym yn canfod hefyd yn mhlith dynion, amrywiaeth neillduol ran eu galluoedd a'u cynneddfau; yn codi mewn rhan oddiar ffurfiad gwreiddiol y meddwl, ac mewn rhan oddiwrth drefniad ermig y corph, ac mewn rhan oddiwrth y graddau diwylliad meddwl a gawsant. Ond byddai yn hollol afresymol i ni

addef, fod y mwyaf ei athrylith a fu erioed yn mysg dynion, wedi cyrhaedd graddau uwchaf perffeithrwydd. Ar y llaw arall, y mae genym bob lle i gredu, fod dyn, er ei holl alluoedd, yn sefyll tu a'r dosparth isaf, yn ngraddau y creaduriaid rhesymol. O blegid, prin y gellid galw un a fyddai yn llawer is o ran ei ddirnadaeth, a'i farn, yn greadur rhesymol, neu yn gymhwys ar gyfer y sefyllfa uchel y bwriadwyd dyn iddi. Nid oes genym ni yr un *sicrwydd* penderfynol am nifer y graddau sydd yn mhlith y creaduriaid rhesymol, wedi ei gasglu oddiwrth fyfyrddod ar y greadigaeth weledig. Y mae galluoedd meddylgar creaduriaid meidrol, yn alluog i gynhyddu i raddau mor uchel o berffeithrwydd, ac sydd yn ddigonol i ddyrysu ein holl ddirnadaeth a'n galluoedd desgrifiadol. Y mae y canlynol, yn ngeiriau athronydd enwog o Switzerland, yn ddigonol i gyflwyno rhyw ddrychfeddwl egwan, am alluoedd rhai o'r creaduriaid deallgar uwchaf:—

“Y mae bod un yn alluog i'w drosglwyddo ei hun o'r naill fan i'r llall, gyda chyflymder fel adenydd y wawr; i'w amddiffyn ei hun drwy rym natur yn unig, ac heb gymhorth yr un creadur arall; bod yn hollol uwchlaw bod yn ddarostyngedig i unrhyw gyfnewidiad; bod wedi ei gynysgaeddu â'r synhwyrâu mwyaf treiddgar a chyflym; yn meddu gwybod-aeth eglur am natur defnydd, a'i holl drefniadau; yn alluog i ddarganfod effeithiau yn eu hachosion; yn gallu ymdderchafu drwy yr ehediad cyflymaf at yr egwyddorion uwchaf; yn canfod yr egwyddorion hyny ar darawiad amrant; ar yr un pryd, yn meddu lluaaws o ddrychfeddyliau, heb un math o ddyrswch; yn gweled yr hyn a aeth heibio mor eglur a'r pethau sydd, a threiddio i'r amser dyfodol pellaf; a bod yn alluog i arfer y doniau hyn heb flinder: dyma y llinell cyntaf oddiwrth ba rai y gallwn dynu darlun o brïodoledau y creaduriaid uwchaf o ran eu naturiaeth.*

Y mae bôd, a fyddo yn meddu y cyfryw ddoniau, wedi ei godi yn gymaint uwchlaw galluoedd terfynol dyn, ac ydyw dyn uwchlaw yr ymlusgiaid. Y mae yr Ysgrhythrau yn sicrhau i ni, fod bodau cyfagos o ran eu galluoedd a'u priodol-

* Y mae yr ysgrifenydd yn ychwanegu at y sylwadau uchod:—“Bod yn alluog i symud y bydoedd nefol, ac i newid trefniadau naturiaeth; bod yn feddianol ar allu a medrusrwydd i osod defnydd mewn gweithrediad, neu i ffurfio planhigyn, anifail, neu fyd.”—Ond rhy brin y gallaf fi feddwl, fod y cyfryw berffeithderau yn briodol i neb ond y Goruchaf ei hun.

eddau, i'r hyn a grybwyllwyd yn awr, y rhai sydd yn cyflawni swyddau pwysig yn llywodraeth yr Hollalluog. Y mae cynneddfau yr angylion, fel y maent yn cael eu darlunio yn yr Ysgrythyr, yn mhell uwchlaw galluoedd dyn. Y maent yn cael eu gosod allan fel yn meddianu ar ddoniau cymhwys i'w galluogi i wneud eu hymdaith o'r naill fyd i'r llall, gyda chyflymder anarferol. O blegid, pan gafodd yr angel Gabriel orchymyn i ehedeg yn fuan, tra yr oedd y prophwyd Daniel mewn gweddi, ac a ddynesodd ato cyn iddo orphen gwneud ei erfyniadau. Yn ystod yr ychydig funydau y bu ef yn derchafu ei weddi, disgynodd y cenadwr angylaidd hwn o'r nef i wlad Babilon. Yr oedd y cyflymder hwn uwchlaw ein dychymyg cryfaf ei ddirnad, ac yn brysurach na'r *goleuni*. Y mae ganddynt awdurdod hefyd dros wrthrychau difywyd natur, o blegid, treiglodd un o honynt "y maen oddiar ddrws y bedd" yn amser adgyfodiad Crist. Y maent yn dra adnabyddus o ffynonellau bywyd, a'r llwybrau drwy ba rai y gellir ei atal; o blegid, darfu i un angel, mewn un noswaith, ladd 185,000 o wersyll yr Assyriaid. Y maent yn berffaith adnabyddus o'r holl berthynasau sydd yn mhlith dynolryw, ac yn alluog i wahaniaethu rhwng oed a chymeriad pob dyn, trwy holl dylwythau y ddaear. Adwaenai un o honynt yr holl gyntafanedigion yn ngwlad yr Aipht, gan wahaniaethu yr Aiphtiaid oddiwrth blant Israel, ac arfer ei allu i'w distrywio. Ac felly y maent yn "yspyrdion gwasanaethgar i'r rhai a gânt etifeddu iachawdwriaeth," a rhaid fod ganddynt wybodaeth eglur am bersonau a chymeriad y rhai sydd yn wrthrychau ffafr Duw, at y rhai y maent yn cael eu danfon yn achlysurol gyda chenadwri trugaredd.—Y maent wedi cael eu cynysgaeddu â galluoedd naturiol cryfion, canys dywedir eu bod yn "gedyrn o nerth," ac y mae yr ymadroddion, "angel *cryf*," ac "angel *cadarn*," a ddefnyddir am danŷnt weithiau, yn profi y gosodiad hwn. O herwydd hyn, y maent yn cael eu darlunio yn llyfr y Datguddiad, yn "dal pedwar gwynt y nefoedd," ac yn gweinyddu barnau Duw ar ddirmygwyr beilchion ei lywodraeth, ac yn treiglo y mynyddoedd i ganol y môr—yn rhwymo tywysog y tywyllwch â chadwyni, ac yn ei "daflu i'r pydew diwaelod."

Y maent wedi eu cynysgaeddu â ieuengctid anniflanadwy a thragwyddol, ac nid ydynt byth yn treulio eu bywiogrwydd ymaith. O blegid, yr oedd yr angylion a welodd Mair yn

medd ein Hiachawdwr, yn ymddangos fel *gwŷr ieuaingc*, er eu bod y pryd hwnw dros bedair mil o flynyddoedd o oedran. Nid oedd eu bywiogrwydd wedi lleihau dim, yn ysdod y dilynïad o oesau a aethai heibio, er dechreuad y greadigaeth. Y maent wedi eu cynysgaeddu â *galluoedd deallgar cyrfion iawn*. Y maent yn cael eu darlunio yn llyfr y Datguddiad, yn "llawn llygaid," hyny yw, yn llawn synhwyr, yn llawn deall, ac yn llawn ymwybodolrwydd; yn troi eu sylw yn mhob ffordd, yn canfod yr holl bethau sydd o fewn cylch eu dealltwriaeth, ar unwaith, ac yn eu dirnad gyda'r golygiadau egluraf." Y mae y doniau eraill a grybwyllwyd yn awr, o angenrheidrwydd, yn cynwys eu hamgyffrediad eang; a lle eu preswyliad, a'r swyddau a gyflawnant, ac yn rhoddi lle digonol iddynt i arferyd eu galluoedd. Y maent yn cyfaneddu mewn byd, lle y mae *gwirionedd* yn teyrnasu yn fuddygol, ac nad oes drwg moesol byth yn myned yno; lle y mae gwir wybodaeth yn adeiladu y meddwl, lle y mae dirgeledigaethau sydd o amgylch cymeriad y Duw tragwyddol, yn cael eu dadlenu yn barhaus, a chynlluniau ei ragluniaeth yn cael eu cyflym egluro. Y maent wedi ymwibio drwy ardaloedd dirif y nefoedd, ac ymweled â'r bydoedd pellenig am filoedd o flynyddoedd. Y maent wedi gweled amrywiaeth diddiwedd a lluaws dirifedi o weithredoedd mewn creadigaeth a rhagluniaeth; ac yn ddi-amheu, yn alluog i gydmaru y naill gysawd o fydoedd a'r llall, gyda mwy o gywirdeb nac yr ydym ni yn gallu olrhain pentrefydd, a dinasoedd, a thaleithiau. Fel hyn, y mae eu galluoedd a'u cynneddfau naturiol wedi eu hëangu, a'u bywiogrwydd ei gryfhau; ac o ganlyniad, drwy yr holl amser hwnw, y mae eu cyrhaeddiadau mewn gwybodaeth a doethineb, wedi cynhyddu uwchlaw dim a all galluoedd dyn eu dirnad. Y mae genym hefyd, hysbysiadau sier, fod *graddau mewn natur a swydd*, yn mhlith y bodau nefol hyn, o herwydd fod yn eu mysg, "seraphiaid, cerubiaid, archangylion, thronau, arglwyddiaethau, tywysogaethau, ac awdurdodau," yr hyn sydd yn gosod allan yn eglur eu gwahanol ddoniau, a'u gwahanol sefyllfaoedd, a'r gwasanaeth at yr hwn y maent wedi eu cymhwyso.

Oddiwrth hyn ymddengys, er na wyddom ni ond ychydig am natur yr amrywiaeth graddau o ddealltwriaeth sydd yn eu plith, fod yr amlygiadau a wnaed yn y gyfrol santaid, a thebygolïaeth cyffredinol natur, yn ein harwain i ffurfio y drychfeddyliau mwyaf derchafedig am yr amrywiaeth a'r

cynydd rhyfeddol, sydd yn myned yn mlaen drwy y byd deallgar.

2. Nid yn unig, y mae graddau o ran dealltwriaeth, yn mysg y creaduriaid uwchaf, ond hefyd, y mae yn dra thebygol fod graddau cyffelyb o amrywiaeth yn nhrefniad, ac ysgogiadau eu ffurfiad corphorol.

Y ffurfiad dynol, yn enwedig mewn ieuengctid, ydyw y prydferthaf a'r mwyaf cydweddol, o holl ffurfiau y bodau adnabyddus i ni; ac y mae yn bosibl eu bod yn yr ystyr hwn, yn dwyn rhyw fath o debygrwydd i'r eiddo y creaduriaid deallgar eraill. Ond dichon fod amrywiaeth diderfyn mewn bydoedd eraill, o ran ffurf gyffredinol y corph neu y wisg, â pha un y mae eu trigolion wedi eu cynysgaeddu, o ran maint, rhif, a natur yr ermig, a'r swyddau a gyflawnant—disgleirdeb a phryderthwch eu hagwedd, ac yn neillduol, yn nifer a pherfffeithrwydd eu synhwyrâu. Er foddros gan mil o rywiogaethau o greaduriaid synhwyrol ar y ddaear, ac yn y dwfr a'r awyr, eto, y maent oll yn dangos gwahaniaeth yn eu ffurfiad corphorol. Y mae y pedwar-carnolion yn gwahaniaethu llawer oddiwrth y pysgod, a'r adar oddiwrth yr ymlusgiaid, a phob dosparth neillduol o anifeiliaid, pysgod, adar a gwybed, yn eu ffurfiad a'u swyddau. Y mae yn dra thebygol, fod amrywiaeth cyffelyb yn ffurfiad corphorol creaduriaid deallgar uwch na ni, wedi eu cyfaddasu ar gyfer y gwahanol ardaloedd a breswylant, y swyddau a gyflawnant, a'r gwasanaeth y maent ynddo; ac yr ydym yn canfod hyn yn weithredol yn mhob dosparth cyn belled ag y mae ein gwymbodaeth yn cyrhaedd. Pan anfonid rhai o'r llwythau angylaidd ar genhadaeth i'n byd ni, yr ydym yn deall eu bod yn ymddangos mewn agwedd debyg i ddyn, eto, yn mhob amgylchiad yn gwahaniaethu oddiwrth ddynion. Yr oedd yr angel a welwyd wrth fedd ein Hiachawdwr, yn ymddangos mewn ffurf ddisglaer, "A'i wynebpryd oedd yn ddisglaer fel mellten, a'i wisg yn wen fel eira," yn llewyrchu gyda disgleirdeb rhyfeddol, tu hwnt i ddim a allai llygaid marwol ei oddef. Yr oedd yr angel a anfonwyd i waredu Pedr pan yr oedd wedi cael ei garcharu drwy ormes Herod, wedi ei wisgo mor ddisglaer, fel yr oedd goleuni yn llewyrchu drwy yr holl garchar, er tywyllled ydoedd. Y mae gan y bodau hyn ermig llefaru, fel y gallant roddi seiniau eglur, ac ymuno mewn peroriaeth hyfryd, fel y deallwn oddiwrth y geiriau a lefarasant lawer

pryd, ac oddiwrth yr anthem a ganasant yn maesydd Bethle-hem, pan y cyhoeddent enedigaeth ein Hiachawdwr. Ymddengys eu bod yn meddu ar fodd i'w gwneud eu hunain yn *weledig* pan y mynont; o blegid yr oedd yr angel a ymddangosodd i Zacharias yn nghyntedd y deml, yn anweledig i'r lluwaws oddiallan, yn amser ei fynediad i mewn, a'i ddyfodiad allan o'r "lle santaidd."*

* Y mae yn debygol y bydd gan rai wrthwynebiad i'r hyn a ddywedwyd uchod mewn perthynas i angylion, "fod y creaduriaid deallgar hyn yn *ysprydion pur*, ac yn ymddangos mewn ffurf corphorol ar rai achlysuron." Y mae y dybiaeth hon, o'r braidd, yn gyffredinol; ond nid yw yn ddim amgen na haeriad, heb yr un sail resymol nac ysgrythyrol i'w gadarnhau. Nid wyf fi yn hysbys o'r un ran o'r Ysgrythyr sydd yn dywedyd y fath beth. Y mae Psalm civ. 4. wedi cael ei dyfynu yn fynych i'r dyben hwnw, "Yr hwn sydd yn gwneuthur ei genhadon yn ysprydion, a'i weinidogion yn fflam dân." Hyd yn oed pe cymerid yr adnod fel y mae hi yn ein cyfieithiad ni, a'i hystyried fel yn cyfeirio at yr angylion, ni phrofaei eu bod yn sylweddau pur annefnyddiol; o blegid, tra y dynodir hwy fel *ysprydion*, yr hyn sydd mor briodol i'w gymhwyso at ddyn, ac at angylion—dywedir hefyd, eu bod yn "dân fflamlyd," yr hwn sydd yn sylwedd *defnyddiol*. Nid oes yr un cyfeiriad neillduol yn yr adnod hon, at y naill olygiad na'r llall; ond os ydyw yn gosod allan briodoliaethau angylion, y mae yn amlwg mai y meddwl ydyw,—eu bod wedi eu cynysgaeddu â *bywiogrwydd rhyfeddol*—eu bod yn ymsymud gyda chyflymder y gwynt, ac yn gweithredu gyda nerth "tân fflamlyd;" neu mewn geiriau eraill, ei fod Ef, yn ngwasanaeth yr hwn y maent, yn cyfarwyddo eu hysgogiadau, ac yn eu gosod mewn gwasanaeth, "gyda nerthoedd y gwynt, a chyflymder y mell."†

Yn mhob amgylchiad ag y cafodd angylion eu hanfon ar genadwri at ddynion, y maent wedi dangos galluoedd synhwyrgar. Yr oeddynt yn amlygu ffurf neillduol, i raddau yn debyg i ddyn, ac mewn *lliw a disgleirdeb* oedd yn ganfyddadwy âg ermig gwlediad. Yr oeddynt yn rhoddi *seiniau* oedd yn taro ar y glust—ac yr oeddynt yn rhoddi mwynder *peroriaeth*, ac yn canu eu syniadau aruchel, mewn geiriau eglur, i'w clywed yn amlwg a'u hadnabod gan y personau, at y rhai yr oeddynt wedi cael eu danfon, Luc ii. 14.—ac yr oeddynt yn arfer eu hawdurdod ar synhwyr y *teimlad*; o blegid, darfu i'r angel a ymddangosodd i Pedr yn y carchar "ei daro yn ei ochr, a'i godi i fynu." Yn yr amgylchiadau hyn, yr oedd yr angylion yn amlygu eu hunain i ddynion trwy gyfrwng tri o'r prif synhwyrâu â pha rai yr ydym yn adnabod gwrthrychau defnyddiol; a phaham, gan hyny, y tybia neb eu bod yn sylweddau pur annefnyddiol, heb yr un cysylltiad rhyngddynt â'r byd gwledig? Nid oes genym ni unrhyw wybodaeth am angylion, ond a gawsom trwy ddatguddiad; ac y mae yr holl ddarluniadau a rydd yr Ysgrythyr i ni am danynt, yn ein harwain i benderfynu eu bod yn dal perthynas â'r byd defnyddiol, yn gystal â byd y meddwl, ac wedi eu cynysgaeddu âg ermig a gwisg wedi eu cyfansoddi o ryw ddefnyddiau pur sydd yn briodol i'w natur a'u gwasanaeth.

Pan yr ymddengys Crist yr ail waith, dywedir i ni ei fod i ddyfod, nid yn unig yn ngegoniant ei Dad, ond hefyd "yn ngogoniant ei holl angylion santaidd," y rhai a'i gwasanaethant, ac a ychwanegant at ddisgleirdeb ei ymddangosiad. Yn awr, rhaid i'r gogoniant a amlyga angylion fod yn *weledig*, ac o ganlyniad, fod yn ddefnyddiol; heb hyny, ni allai fod yn wrthrych myfyrdod trigolion cynulliedig ein byd ni—ni allai ddangos dim gogoniant i'w sylw. Ni byddai cynulliad o fodau ysprydol pur, pa mor luosog bynag y byddai, a pha mor aruchel bynag y byddent

Yn neillduol, y mae genym bob sail i benderfynu fod amrywiaeth rhyfeddol yn nifer a chywreindeb ermig eu synhwyrâu. Yr ydym yn canfod llawer o amrywiaeth cyffelyb yn mhllith y creaduriaid synhwyrgar sydd ar ein daear ni. Fe ymddengys fod rhai creaduriaid heb ddim ond *un* synhwy'r, megis y gragen a'r *zoophytes*; y mae amryw heb ddim ond *dau* synhwy'r; a rhai *tri*; ac nid oes gan ddyn, yr anifail perffeithiaf, ddim ond *pump*. Y mae y synhwyrâu hefyd yn gwahaniaethu mewn amrai creaduriaid o ran bywiogrwydd a nerth. Mae gan y cî gryfach arogliaid, a'r carw gryfach clyw, a'r eryr gryfach golwg, na dyn. Mae yr amrywiaeth hwn hefyd yn moddion a ffurfiad yr ermig synhwyrgar. Mae clust dyn yn seth a ber, ac o'r braidd yn ddiysgogiad; ond y mae clust y march a'r asyn yn hir ac ystwyth. Mae clyw y wadd drwy dwll yn y penglog. Mae gan ddyn *ddau* lygaid; y mae gan y scorpion a'r pryf copyn *wyth*, ac y mae gan y gwybedyn dros *bum mil*.

Y mae yn dra thebygol fod gan greaduriaid uwch, mewn bydoedd eraill, ychwaneg o nifer o synhwyrâu nag sydd genym ni; ac y mae hyn i'w weled, os ystyriwn debygolïaeth cyffredin natur, a'r graddau sydd yn mysg creaduriaid synhwyrgar yn ein byd ni. Nid yw ein bod ni yn analluog i ffurfio unrhyw feddwl eglur am y fath synhwyrâu, yn un prawf nad ydynt yn bod. Pe buasem ni yn amddifad o synhwyrâu y *golwg* a'r *clyw*, ac wedi ein gadael i dynu ein holl wybodaeth, yn unig trwy y teimlad, a'r archwaeth, a'r arogl, ni buasai genym ddim mwy o ddirnadaeth am seinïad iaith, am bereidd-dra cerddoriaeth, prydferthwch y ddaear, a gogoniant y nef, na chragen, neu lysieuyn, neu gareg. Byddai cyfyngu synhwyrâu

mewn dealltwriaeth, ond gwagedd, mewn golygfa a fwriadwyd i arddangos mawredd a gogoniant y Duwdod yn *weledig*. Y mae gwisgoedd neu gyrph angylion, yn ddïau, yn llawer purach na chyrph dynion; ond pe byddai iddynt fod yn anweladwy gydag ermig fel yr eiddom ni, ni phrofaï hyny eu bod hwy yn amddifad o'r cyfryw ffurfiau corphorol. Y mae yr awyr yr anadlwn ynddo yn sylwedd *defnyddiol*, eto yn *anweledig*; ac y mae sylweddau eraill sydd yn ddengwaith teneuach na'n hawyrgylch ni. Y mae ager *hydrogen* yn ddeuddeg gwaith ysgafnach na'r awyr cyffredin. Gan hyny, pe byddai i gorph gael ei ffurfio o ddefnydd tebyg i awyr neu *hydrogen*, byddai yn anweledig yn gyffredinol; ond mewn rhai amgylchiadau adlewyrchai pelydr y goleuni, a deuai yn weledig, fel y gwna rhai o'r elfenau ysgafnaf weithiau. Y mae hyn yn cael ei egluro, os edrychwn ar yr *animalculæ*, y rhai y mae eu cyrph yn anweledig i lygad noeth, ac eto ydynt yn ffurfiau rheolaidd o sylweddau defnyddiol, wedi eu cynysgaeddu â galluoedd priodol at fywyd, ysgogiad, a mwynhad.

creaduriaid deallgar i'r pump sydd genym ni, yn gosod terfynau ar anfeidrol ddoethineb a chelfyddgarwch y Creawdwr, yr hwn sydd wedi amlygu amrywiaeth diderfyn yn ei holl weithredoedd, er cwblhau ei ddybenion ei hun. Tra y mae ein golygiadau ni, ar y cylch daearol yr ymsymudwn, wedi eu cyfyngu at bethau *allanol*, ar blanhigion ac anifeiliaid; dichon fod creaduriaid mewn cylchoedd eraill yn alluog i dremio i'w hysgogiadau *mewnol*, (er eu bod yn anweledig i ni) ac i olrhain y ffurfiad anifeilaidd drwyddo, o'r anelwig ddefnydd, trwy holl raddau y cynydd yr â drwyddynt, nes cyrhaedd i'w lawn faintiolaeth—ac i ganfod ar un olwg, megys trwy gyfrwng tryloew, holl ranau mewnol yr anifail, ysgogiadau manwl ei beirianwaith cywrain, ymgangheniad rhyfeddol y llestri, a'r modd y mae eu hamrywiol swyddau yn cael eu cyflawni—i adnabod trefniant y cyfansoddiad sydd yn achosi symudiadau yr *animalculum*, a'u llestri cywrain—a chylchrediad y nôdd sydd yn nghorph planhigyn—ac olrhain y gweithrediadau dirgelaid sydd yn myned yn mlaen yn y byd mŵnyddol; yn nghyd a gweithrediad eu perthynasau fferyllaidd, sydd yn y mân-ronynau defnydd, ac yn achos o'r fath ryfeddodau naturiaethol. Ac yn benaf, y mae yn rhaid fod y synhwyrâu sydd gan drigolion bydoedd eraill, yn debyg i'r eiddom ni, ond eu bod hwy mewn graddau uwch o berffeithrwydd. Tra na all ein hermig gwelediad ni ganfod gwrthrychau yn eglur, ond yn unig o fewn terfynau ychydig o latheni neu filltiroedd o'n hamgylch, dichon fod eu hermig hwy wedi eu trefnu yn y fath fodd, ac i'w galluogi i ganfod gwrthrychau gyda'r un eglurdeb, mewn pellder o gan milltir—neu hyd yn oed at olygfeydd y bydoedd pell. Pe buasai ein golwg ni mor fyred a'r eiddo abwydyn neu wyfyn, ni buasai genym yr un dychymyg amgylch presenol ein hardremiad; ac nid yw yn annhebygol, fod creaduriaid, ac y mae eu golwg yn rhagori ar yr eiddom ni, fel y mae ein golwg ni yn rhagori ar eiddo y gwybedyn lleiaf; a'u bod yn abl i ganfod yr amrywiol dir-darluniau sydd yn y bydoedd eraill, a gweithrediadau eu trigolion, mor amlwg ac yr ydym ni yn canfod gwrthrychau ar yr ochr arall i'r afon, neu dros aber fechan o'r môr.

Gwedi i Stephan draddodi ei amddiffyniad ger bron y Sanhedrim, dywedir i ni, iddo “edrych i fynu i'r nef, a gweled gogoniant Duw, a'r Iesu yn sefyll ar ddeheulaw Duw; a dywedyd, Wele; mi a welais y nefoedd yn agored, a Mab y dyn,

yn sefyll ar ddeheulaw Duw." Y mae rhai yn barnu fod llygaid Stephan, wedi eu cymhwyso a'u nerthu, ar yr amgylchiad hwn, i dreiddio i'r man neillduol o'r nef, lle y preswyliai corph gogoneddus Crist yn fwyaf arbenig. Ond pa un bynag ai bod y golygiad hwn yn gywir ai peidio, y mae yn sicr, fod engyl wedi eu cynysgaeddu â synhwyrâu neu alluoedd sydd yn eu nerthu i gymeryd golygiad manwl ar gysawd yr haul, a'r rhan fwyaf o'n daear ni, hyd yn oed pan y byddont mewn pellder dirfawr oddiwrthi; heb hyny, ni allent ddeall sefyllfa neillduol y ddaear, yn ei thröadau blynyddol o amgylch yr haul, wrth ddisgyn ati o'r ardaloedd pellenig, neu gyfeirio eu llwybr at y wlad, y ddinas, neu y pentref penodol, i'r lle y byddont yn cael eu hanfon ar genadwri neillduol.

Y mae yr hyn a ddywedwyd yn awr, mewn perthynas i ermig y golwg, yr un mor gymhwysiadol at offeryn y *clywed*, ac at amryw o'r synhwyrâu eraill; a chan y tueddai y fath alluoedd a synhwyrâu ac a dybiais yn awr, i amlygu gweithrediadau rhyfeddol yr Hollalluog yn helaethach, a chyffroi mawrhad ynô m o'i ddoethineb a'i haelfrydedd, y mae yn rhesymol i ni gredu, ei fod wedi eu cyfranu i amryw raddau o greaduriaid, i'r dyben hwn—ac y bydd i ddyn gael ei gynysgaeddu â synhwyrâu cyffelyb, pan y cyrhaeddo berffeithrwydd moesol, mewn sefyllfa uwch o fodolaeth.

Heblaw y pynciau y cyfeirias atynt yn awr, sef graddau mewn dealltwriaeth, ac amrywiaeth mewn ffurfiad corphorol—agorir maes helaethach o fyfyrdod eto, yn HANESIAETH *yr amrywiol fydoedd gwasgaredig trwy y bydysawd*, sy'n cynwys pob peth sydd ardderchog a hyfryd, neu y dygwyddiadau hynod sydd wedi cymeryd lle yn yr amrywiol ororau, lle y cyfanedda creaduriaid rhesymol.

Y rhai canlynol ydynt yr amrywiol bynciau, sydd yn naturiol i ni dybied, a roddant hyfrydwch i feddwl creaduriaid santaidd, sef, y *gwahanol amserau* y daeth yr amrywiol fydoedd hyn i fodolaeth—y *cyfnewidiadau a'r paratöadau* yr aethant drwyddynt cyneu poblogi—*nodweddau neillduol* pob graddau o greaduriaid rhesymol—*trefn eu bodolaeth*, eu gwellhad, a'u cymdeithasgarwch—y *drefn arbenig o addoliad* sydd yn eu mysg—y *deddfau cymdeithasol a moesol* priodol i bob

talaeth yn yr ymerodraeth Ddwyfol*—*eu cynydd mewn gwybodaeth*, a'r dafganfyddiadau a ddygasant i oleuni, mewn perthynas i weithredoedd a ffyrdd Duw—yr *amlygiadau neillduol* a wnaeth y Bôd Dwyfol o hono ei hun iddynt, "lawer gwaith a llawer modd"—y *dygwgddiadau gwladol a moesol* mwyaf hynod a gymerodd le er amser eu creadigaeth—yr *arwyddion gweledig o'r Presenoldeb Dwyfol* a amlygwyd ger eu bron—yr hysbysiaeth a gawsant am *oruchwyliaethau a llywodraeth foesol bydoedd eraill*—yr amrywiol raddau o wellhad y trefnwyd iddynt fyned drwyddynt—y gwahanol ardaloedd o'r bydysawd, y dichon y bydd iddynt gael eu symud, a'r dynged orphenol, i'r hon y maent wedi eu bwriadu.

Ac yn benaf oll, bydd y ffeithiau cysylltiedig a'u *hanesiaeth foesol*, cyn belled ac y gallant gael eu dadblygu, yn ffurfio testynau pwysig o ddarlithoedd a myfyrdod iddynt. Os ystyr iwn natur haelfrydig y Duwdod, a'r tystiolaethau sydd genym am hyny trwy holl naturiaeth, gallwn weled, fod yn dra thebygol—fod trigolion y rhan fwyaf o'r trefniant cyffredinol, wedi ymgadw yn y purdeb moesol, yn yr hwn y crewyd hwynt, ac o ganlyniad, eu bod mewn sefyllfa o berffaith ddedwyddwch. Ond yn gymaint a'n bod ni yn gwybod, er ein gofid, fod *un* byd wedi cilio oddiar lwybr o ufudd-dod i'r Creawdwr, ac wedi ymsuddo yn nyfnder drygioni naturiol a moesol; nid yw, mewn un modd, yn annhebygol, fod trigolion amryw fydoedd eraill, wedi eu goddef i syrthio i'r un trueni; a hyny i'r dyben hwn, gyda phethau eraill, fel y byddai i bwysfawrogrwydd

* Y mae deddfau cyffredinol penodol sydd yn gymhwys i bob graddau o greaduriaid rhesymol trwy y bydysawd. Y mae y ddwy egwyddor sydd yn ffurfio sylfaen ein *cyfraith foesol* yn gynhwysedig yn hyn:—"Ceri yr Arglwydd dy Dduw â'th holl galon, ac â'th holl ddeall, a'th gymydog fel ti dy hun." Ni allwn ni dybied fod y Duw santaidd ac uniawn, byth yn *newid* y deddfau hyn, mewn perthynas i unrhyw ddosparth o fodau rhesymol, nac yn eu rhyddhau oddiwrth rwy mau i ufuddhau iddynt; gan hyny, gellid eu hystyried fel y ddwy egwyddor foesol fawr sydd i reoli serchiadau ac ymddygiadau pob creadur santaidd trwy holl ymerodraeth anfeidrol y Duwdod, ac yn eu huno â'u gilydd, ac â'u Creawdwr hwy oll. Ond dichon fod amrywiaeth o ddeddfau canghenol neillduol, mewn cysylltiad â'r ddwy brif egwyddor, wedi eu cyfaddasu at drefn, amgylchiad, a pherthynasau, priodol i'r holl fydoedd pellenig. Fel y mae genym ni rai deddfau neillduol yn ein *cyfraith foesol*, megis y *pumed a'r seithfed* Gorchymyn, y rhai, yn ol pob tebygolrwydd, nad ydynt yn perthynu i drigolion bydoedd eraill; felly, dichon fod amrai reolau neu ddeddfau neillduol nad ydynt yn gyfaddas i ni yn ein sefyllfa bresenol. Gall y darllenydd weled eglurhad ar y ddwy egwyddor a grybwyllwyd, a'u cymhwysiad at drigolion yr holl fydoedd, mewn gwaith a gyhoeddais yn ddiweddar, a elwir, "*Anianyddiaeth Crefydd*," neu Eglurhad ar Ddeddfau Moesol v Bydysawd.

trefn foesol gael ei amlygu, ac fel y byddai i ganlyniadau ofnadwy troseddiad deddfau tragwyddol y Nef, gael eu harddangos yn eglur; ac y byddai i le gael ei agoryd er arddangos uniondeb a thrugaredd Duw, fel Llywodraethwr Moesol y bydysawd. Mewn cyfeiriad at y fath amgylchiadau, (os ydynt yn bod,) y testynau ymofyniad yn naturiol a fyddent,—Pa beth ydyw tynged orphenol y creaduriaid hyny sydd yn ardaloedd eraill creadigaeth, wedi gwrthryfela fel y gwnaeth dyn? A ydyw y Creawdwr wedi darparu ar gyfer eu gwaredigaeth, mewn trefn gyffelyb i'r hyn a wnaeth yn mhrynedigaeth dyn? Os ydyw, yn mha bethau y mae y cynlluniau o drugaredd yn gwahaniaethu, ac yn mha bethau y maent yn gytunol a threfn iachawdwriaeth trwy Iesu Grist? Pa olygfeydd o ddrwg moesol a amlygwyd, a pha fodd y goruwchlywiwyd ac y gwrthweithiwyd pechod yn y bydoedd hyny, trwy oruchwyliaethau rhagluniaethol yr Hollalluog.—Ymgynhullia miloedd o holiadau ar y meddwl, oddiwrth y pynciau hyn, a chyffröid lluaus o wahanol deimladau, ac agorid y maes hynotaf o ymchwiliad i'r gwaredigion mewn byd tebyg i'r eiddom ni. Ac y mae yn hawdd canfod, gyda pha fath ystyriaethau a theimladau, a chyd a'r fath lawenydd, y cydnabyddai trigolion adferedig y bydoedd hyn eu gilydd, pe y cyfarfyddent yn nghyd, ac y caniateid iddynt ymuno yn eu derchafiad o foliant i Greawdwr a Gwaredwr y bydoedd.

Hyd yn oed yn y bydoedd hyny, ac y cadwodd y trigolion eu diniweidrwydd dechreuol, gallai fod amrywiaeth diderfyn yn y goruchwyliaethau Dwyfol, mewn pethau moesol a deallawl.—Fel y mae creaduriaid meidrol, wrth gyfansoddiad eu natur yn fodau *cynhyddol*, ac felly, na allant gyrhaedd holl drysorau gwybodaeth a doethineb, a chynwys yr holl amlygiadau a wnaed o briodoliaethau Duw, tra y byddont yn eu sefyllfa gyntaf o fodolaeth—gall fod amrywiaeth modd, yn cyfateb i'w hamgylchiadau neillduol, a graddau gwellhad, drwy yr hyn y gallai y Creawdwr ddadlenu gogoniant ei natur yn raddol iddynt, a'u galluogi i gymeryd golygiad ëangach ar fawredd a threfn ei frenhiniaeth. Gall fod rhai o honynt newydd ymgodi, o egwyddorion cyntaf gwyddoriaeth, fel yr oedd Adda, yn fuan ar ol ei greu, ac heb gyrhaedd ond graddau bychan uwchlaw y cylch o wybodaeth sydd o fewn cyrhaedd golygiad dyn—gall fod eraill wedi cyrhaedd graddau uwch, lle y gallant gymeryd arolygiad ëangach ar drefn,

rheol, a pherthynasau bodau defnyddiol a rhesymol,—tra y byddai eraill, ar ol oesoedd o fyfyrdod ar ranau helaeth o'r greadigaeth, mewn un dosparth o ymerodraeth Duw, yn cael eu derchafu i dalaeth newydd a phellenig o'r bydysawd, i fyfyrion ar briodoliaethau y Duwdod, mewn modd gwahanol; ac i olrhain a mawrhau golygfëydd newyddion o ryfeddodau. Os ydyw pob dyn o'i enedigaeth hyd ei farwolaeth, yn myned drwy ddilyniad o amgylchiadau rhagluniaethol, priodol iddo ei hun; y mae yn ymddangos yn dra thebyg, wrth ymresymu oddiar debygoliaeth natur, fel y crybwyllwyd yn barod, ac oddiwrth yr amrywiaeth a welir yn mhob rhan o'r byd naturiol a moesol, fod yn y goruchwyliaethau Dwyfol tuag at bob dosparth o greaduriaid, ryw hynodrwydd neillduol, ac nad ydynt yn gwbl yr un fath a'u gilydd.

Gellid dadlu oddiwrth yr ystyriaethau canlynol, y bydd rhyw gyfran, o leiaf, o hanesion naturiol a moesol, y bydoedd eraill, yn cael ei agoryd fel maes ymchwiliad ger bron y gwar-edigion yn y byd a ddaw,—sef, o herwydd y bydd y fath olygfëydd yn *tueddu i ddadlennu cymeriad moesol y Duwdod*, ac arddangos ei ddoethineb a'i uniondeb, yn nhrefn ei oruchwyliaethau fel Llywodraethwr y bydysawd, yn helaethach i'w greaduriaid deallgar. Y mae genym bob rheswm dros gredu, fod y greadigaeth ddefnyddiol yn cael ei chynnal, yn unig er mwyn gwasanaethu creaduriaid synhwyrgar a deallus; a'i bod wedi ei threfnu yn ddosparthau gwahanol, a'i phoblogi âg amrywiol raddau o greaduriaid deallgar, yn benaf er mwyn rhoddi arddangosiad o briodoliaethau moesol Duw, ac egluro yr angenrheidrwydd anhebgorol a'r rhwymedigaeth dragwyddol sydd am i'r deddfau hyn gael eu gosod mewn ymarferiad, er sicrhau dedwyddwch yr holl greaduriaid deallus. Ac os felly y mae pethau, gallwn gasglu yn naturiol, y bydd i gyfran neillduol o'r goruchwyliaethau Dwyfol tuag at greaduriaid rhesymol eraill, yn y diwedd, gael eu hamlygu i ni.—Gellid profi y gosodiad hwn hefyd, oddiwrth y ffaith, o fod creaduriaid deallgar eraill, wedi cael eu gwneud yn hysbys o drefniadau ein byd ni, ac am amcan goruchwyliaethau Duw tuag at ddynion. Y mae yr angylion wedi bod yn cael eu hanfon lawer gwaith ar genadwri i'n byd ni. Ar y cyfryw amgylchiadau, yr oeddynt yn wastadol, yn dangos eu bod yn adnabyddus o hanes yr helyntion mwyaf pwysig a gymerodd le yn ein plith, a dywedir i ni, mai “ar yr hyn bethau y maent yn

chwenychu edrych," ac y dysgir iddynt oddiwrth y goruchwyliaethau Dwyfol, am "fawr amryw ddoethineb Duw."* Y mae rhai sylwadau ar hanes y creaduriaid hyn, a'u gwasanaeth, a'u tynged, wedi cael eu cyflwyno i ni. Yr ydym yn gwybod eu bod yn llanw lle pwysig yn llywodraeth Rhagluniaeth; a'u bod yn feddianol ar allu a doethineb mawr, bywiogrwydd rhyfeddol, a galluoedd treiddgar; a'u bod yn bur a santaidd o ran eu natur; eu bod yn cael eu defnyddio ar achosion neillduol, fel cenhadau oddiwrth Dduw at ddyn, i weinyddu ei farnau ar y drygionus, ac i wasanaethu i etifeddiion iachawdwriaeth; a bod nifer penodol o honynt wedi cwmpo o'r sefyllfa uchel yn yr hon y cawsant eu gosod ar y dechreu, a darfod iddynt ymsuddo i gyflwr o bechod a thrueni. Gan hyny, y mae genym achos i gredu, mai rhan o gynllun llywodraeth Duw ydyw, arddangos hanes y naill ddosparth o creaduriaid rhesymol i'r llall, yn y fath fodd, ac ar y cyfryw amser, ac a ymddangoso yn briodol i Anfeidrol Ddoethineb, ac a fyddo yn gweddu oreu i sefyllfa a chymeriad, a gwellhad graddol, ei blant rhesymol ei hun.

Mewn cysondeb â'r hyn a fynegwyd eisoes, yr ydym yn canfod fod y saint yn y nef, yn cael eu darlunio yn derchafu eu caniadau o fawl i Dduw, mewn canlyniad i'r olwg a gawsant ar ei oruchwyliaethau moesol, a'r parch yr oedd hyny yn ei gyffroi ynddynt. "A chanu y maent gân Moses, a gân yr Oen, gan ddywedyd, *cyfiawn a chywir yw dy ffyrdd, ti Frenhin y Saint.*" Ac yn ol y graddau y byddo goruchwyliaethau Rhagluniaeth tuag at fydoedd eraill yn cael eu dadlenu, yn ol y graddau hyny y bydd eu golygiadau hwy am "lywodraeth dragwyddol" Jehofah yn cael eu hëangu, ac y bydd bywiogrwydd newydd yn chwyddo eu caniadau o fawl. Y mae gwybodaeth y saint yn y nef yn cael ei osod allan yn gywir a helaeth. O blegid hyn y dywedir eu bod yn y sefyllfa honno o berffeithrwydd, "yn adnabod, fel eu hadwaenir." Y mae yr ymadrodd hwn yn ddiau, yn arddangos graddau uchel o wybodaeth mewn perthynas i weithredoedd a ffyrdd Duw; ac o herwydd hyny, y mae yr esbonwyr, gan mwyaf, yn ei egluro, fel yn gynwysedig o wybodaeth mor eang, fel y mae yn dwyn rhyw debygrwydd i'r eiddo y Bôd Dwyfol ei hun, yr hwn sydd yn tremio i ganol pob gwrthrych, ac yn gweled drwy yr

* Gwel Ephes. iii. 10.; 1 Pedr i. 12.

enaid, a phob peth ar unwaith; neu o leiaf, “y bydd eu gwybodaeth am wrthrychau nefol mor sicr, uniongyrchol, a theuluaidd ag ydyw unrhyw adnabyddiaeth sydd rhwng cyfeillion yn awr.”* Ac os addefir yr esboniadau hyn, rhaid fod y wybodaeth hon yn cynwys golygiad manwl ac äang am oruchwyliaethau y Creawdwr tuag at fydoedd eraill. a graddau eraill o ddeiliaid moesol a deallgar.

Mewn perthynas i'r *modd* trwy yr hwn y bydd gwybodaeth am ffurfiad trigolion, a hanesiaeth bydoedd eraill, yn cael eu cyflwyno, nid yw ein gwybodaeth derfynol ni yn alluog o gyrhaedd *sicrwydd*, er adeiladu barn benderfynol arno. Pa fodd bynag, gallwn gasglu yn naturiol y bydd cyfeillach a gohebiaeth yn cael eu hagor yn achlysurol, trwy gyfrwng bodau nefol, wedi eu cynysgaeddu â galluoedd ysgogiad cyflym, y rhai a allant gludo manylion yr hysbysiaeth a gânt yn y bydoedd yr arferant ymweled â hwy. Y mae y fath ohebiaeth wedi cymeryd lle mewn rhan yn ein byd ni, trwy gyfrwng y bodau a elwir yn yr Ysgrythyr, “yn angylion,” neu “genhadau Duw;” ac y mae yn dra thebygol, pe buasai dyn wedi parhau yn ei sefyllfa wreiddiol o uniondeb, y buasai y fath genhadaethau angylaid yn llawer mynychach nac y maent wedi bod, a gallasem fod yn adnabyddus, drwy y ffordd hon, o fras linellau golygfëydd naturiol a moesol bydoedd eraill, ac yn neillduol y rhai a berthynant i'n trefniant ein hunain—am yr hyn y mae yn rhaid i ni yn awr foddloni i fod heb wybod ond o ran, a defnyddio hyny o gymhorth a gawn oddiwrth reswm, a gwyddoriaeth, a sylw, i'r dyben o olrhain rhai o'r llinellau egluraf am eu trefniad naturiaethol. Dyma un o ganlyniadau annedwydd cwmp dyn—na all creaduriaid deallgar, wedi eu cynysgaeddu â pherffeithrwydd moesol, gynol cyfeillach deuluaidd â hil Adda, ond cyn belled ag y byddont yn cael eu defnyddio gan y Creawdwr, i gyflwyno cenadwri achlysurol gyda golwg ar eu hadferiad.† Gallem hefyd dybied, gyda chryn debygolrwydd, fod pob graddau o greaduriaid santaidd, wedi aros am gynnifer o oesau,

* Gwel Doddridge a Guise ar 1 Cor. xiii. 12.

† Y mae yn debygol nad yw y creaduriaid nefol, a fu yn achlysurol yn cynol cymdeithas â dynolryw, oll o'r un graddau, nac yn preswyllo yr un ardaloedd; gan eu bod yn cael eu gwahaniaethu yn yr Ysgrythyr wrth wahanol enwau, megis Seraphiaid, Cerubiaid, Thronau, Arglwyddiaethau, Angylion, Archangylion, &c.

mewn rhyw barth neillduol o'r bydysawd, i gael eu cyfleu o un dalaeth o'r greadigaeth, i dalaeth arall, i olrhain golygfeydd newydd o ddoethineb a gallu a amlygir yno,—ac felly yn mlaen, mewn dilyniad parhaus o symudiadau, trwy oesau tragwyddoldeb. Yr ydym yn gwybod fod dyn wedi ei drefnu i gyfnewid ei le felly; ac er fod pechod wedi gwneud y mynedfa o'r naill fyd i'r llall mor alarus a thywyll, er hyny, gall fod yn addysg i ni (er mai mewn ffordd wahanol) am y symudiadau hyny, a gymer le, mewn perthynas i fodau eraill, o'r naill dalaeth o'r greadigaeth i'r llall. Ac nid oes genym yr un rheswm i gredu, mai y lle ein gosodir ni ynddo yn uniongyrchol wedi yr adgyfodiad cyffredinol, a fydd ein preswylfod parhaus a thragwyddol; onid ê, caem ein cadwyno i wared yn dragwyddol, fel yr ydym yn bresenol, mewn un gongl fechan o'r greadigaeth.

Mewn perthynas i drigolion gwaredigol ein byd ni, y mae genym bob rheswm dros gredu y bydd y *Gwaredwr* ei hun, "yn yr hwn y mae holl drysorau doethineb a gwybodaeth yn trigo," yn un cyfrwng ardderchog, trwy yr hwn y bydd gwybodaeth yn cael ei gyflwyno am ogoniant ymerodraeth bell-enig Jehofah. Ymddengys yn amlwg fod hyn yn cael ei fynegi mewn iaith ffugyrol yn yr ymadrodd canlynol yn llyfr y Datguddiad, "Yr Oen, yr hwn sydd yn nghanol yr orseddfainge, a'u bugailia hwynt, ac a'u harwain at ffynhonau bywiol o ddwfr." Gwybodaeth ydyw ymborth y meddwl, ac yn yr ystyr hwn y mae yr ymadrodd yn cael ei ddefnyddio yn fynych yn yr Ysgrythyrau:—"Rhoddaf iddynt fugeiliaid (medd Duw) wrth fodd fy nghalon, y rhai a'u *porthant â gwybodaeth* ac *â deall*." "I fugeilio eglwys Dduw," medd yr apostol Pedr, hyny ydyw, ei hyfforddi yn y wybodaeth o wirioneddau crefydd. Gan hyny, wrth gyflwyno gwybodaeth am gynlluniau a gweithrediadau Duw i'w saint, a'u hyfforddi mewn perthynas i'w weithredoedd yn y greadigaeth o amgylch, "yr Oen, yr hwn sydd yn nghanol yr orseddfainge, a'u *portha hwynt*," drwy eu galluoedd rhesymol, a diwallu eu dymuniadau am wybodaeth; a bydd y dilyniad o fyfyrdodau aruchel a godant yn y meddwl (ac sydd yn briodol i'w cydmaru i "ffynhonau o ddwfr bywiol" i'r teithiwr sychedig) yn llanw holl alluoedd eu heneidiau â "llawenydd annhraethadwy a gogoneddus."

Efallai nad yw dros derfynau tebygoliaeth i ni gasglu, y

bydd y saint, ar amserau neillduol, yn cael eu casglu yn dorf luosog yn nghyd, ac y bydd Iesu, eu Pen dyrchafedig, yn llywyddu yn eu plith,—y bydd y Person gogoneddus hwnw yn cyfranu gwybodaeth o'r natur uwchaf iddynt, ac yn cyfeirio eu meddwl at ryw amlygiadau disglair o'r Duwdod, ac yn traddodi iddynt y darlithoedd hynotaf ar weithredoedd a ffyrdd Duw. Byddai hyn yn berffaith unol a'i swydd fel "Cyfyngwr rhwng Duw a dynion," ac â'i gymeriad fel "Cennad Duw," ac fel "Datguddiwr" y goruchwyhiaethau Dwyfol.

Wrth gyfeirio at ryw fydd pellenig, (yr hwn a all ymddangos, hyd yn oed i olygon craff y nefolion, megis brycheuyn yn mhellder yr awyr) gallem ddychymygu ei glywed yn llefaru wrthynt fel hyn:—"Y mae y byd acw yn ymddangos yn dra gwahanol i'r olwg a fu ar eich byd chwi unwaith, yn benaf, o herwydd purdeb a pherffeithrwydd moesol ei drigolion. Acw, y mae y gwrthrychau prydferthaf yn addurno ei gromnen nefol, ac y mae golygiad y cymydogaethau o amgylch wedi eu britho â phob peth sydd yn deg i'r golwg, a dymunol i'r meddwl. Nid oes dim poethder dyddfadwy, nac oerni treiddiol, na rhyferthwy ystormus, i aflonyddu tawelwch dedwydd y palasau. Y mae yr awyr bur a anadlir yn rhoddi dymunoldeb parhaus, ac yn bywiogi y deall at ymchwiliad. Y mae trefniad yr awyrgylch sydd yn eu cylchynu yn peri yr effeithiau rhagoraf—weithiau yn dangos tir-ddarluniau hardd, a golygfeydd yn dangos cydweithrediad a pherffeithrwydd moesol—weithiau yn dangos y lliwiau mwyaf amrywiaethol—ac weithiau yn adlewyrchu delw y bydoedd nefol, yn amrywiol raddau eu maintioli a'u hagwedd. Y mae eu byd llysieuol yn llawn o ragoriaethau anadnabyddus i'ch byd blaenorol chwi, wedi eu hamrywio i filoedd o ffurfiau, cysgodion, lliwiau, a pher-arogl, sydd yn dedwyddu y trigolion o amgylch. Y mae y creaduriaid synhwyrgar is hefyd, yn dra gwahanol, ac yn dangos y fath dueddiadau tyner a serchus, ac sydd yn bleser i'r creaduriaid rhesymol sydd yn y lle. Y mae ermig eu gwelediad mor graff, fel y maent yn alluog i ganfod, megis trwy wrthrych tryloew, yr holl weithrediau fferyllaidd sydd yn myned yn mlaen yn barhaus, ar y llwythau hydyfol dirifedi, ac yn ffurfriad cywreiniach y cyrph anifeilaidd; o blegid, y mae y Creawdwr wedi ordeinio, bod iddynt allu trafod ei weithrediau, a'r dybenion a fwriedir eu cyflawni yn holl barthau naturiaeth, fel rhan o hyfrydwch eu myfyrdodau.

“Y maent hefyd yn dra hysbys o wyddoriaeth foesol—a pherthynas foesol creaduriaid rhesymol a’u Creawdwr, ac â’u gilydd, ac â llinellau allanol bydoedd eraill; am gwyp dyn, a’i ganlyniadau echrys, a’ch prynedigaeth a’ch adferiad chwi, wedi hyny, i’r dyben o èangu eu meddwl am oruchwyliaethau moesol Duw, ac arddangos uniondeb a haelfrydedd ei lywodraeth. Nid oes yr un llais o anghydfod i’w glywed yn eu cymdeithasau, nac un arwydd o anffodlonrwydd yn ymddangos, na nwydau cythryblus byth yn aflonyddu eu heddwch; ond y mae y cyfan mewn trefn, a thangnefedd a chariad. Y mae eu cynydd mewn gwybodaeth am Dduw, yn gyflym a chywir, o blegid, y maent yn canfod egwyddorion cyntaf pob ymresymiad a gwyddoriaeth, ac heb gam gymeryd, neu dynu cam gasgliad byth; y maent yn eu dilyn gyda chyflymder a sicrwydd, hyd at eu holl ganlyniadau naturiol. Y mae eu cydnabyddiaeth â ffeithiau naturiol a moesol yn helaeth a manwl. O blegid, y mae ganddynt y parch mwyaf i wirionedd, yr hwn na throeddwyd erioed yn eu cymdeithas ddedwydd; ac o herwydd hyny, y mae pob darganfyddiad, a phob athrawiaeth a ffaith newydd a ddygir i oleuni gan ryw un o honynt, yn cael ei ystyried gan y llall, fel gwirionedd sefydlog, heb achos byth i’w amheu, ac yn eu cynorthwyo yn eu holl ymchwiliadau. Y maent yn gwbl wahanol i’r teithwyr celwyddog a’r athronwyr amheugar, oedd yn eich byd chwi gynt, gyda’u twyll dirfawr, yn dyrysu yr ymofynydd pryderus, ac yn tywyllu pob goleuni,—y mae gwirionedd yn y byd acw, yn cael ei ystyried, y trysor gwerthfawrocaf a mwyaf cysegredig, fel sylfaen dedwyddwch yn y byd moesol, ac fel y sail ar ba un y saif gorsedd y Bôd tragwyddol ei hun; ac felly, drwy ei fod heb ei groesi erioed, gan yr un o honynt, y mae pob tystiolaeth yn cael ei derbyn gyda hyder diamheuol. Trwy y drefn gyflym o ohebiaeth, sydd wedi ei sefydlu rhyngddynt, y mae eu cyfeillach a’u gilydd yn aml a hyfryd, a’r darganfyddiadau a wnant am anfeidrol ddoethineb a daioni, yn cael eu cylch-daenu yn brysur, yn mhlith y trigolion sydd yn cyfanneddu yn y breswylfa lonydd acw. Y mae bodau o fydoedd eraill yn ymweled â hwy yn achlysurol, ac yn cyflwyno hanesion o hynodrwydd iddynt, gydag anerchiadau serchog, o’r bydoedd y daethant o honynt; ac y mae arwyddlun gogoneddus o’r Dwyfol Fawrhydi, wedi cael ei arddangos yn eu ffurfafen, yn ddiweddar; o’r hwn y cyhoeddwyd mewn iaith

aruchel, ond addfwyn a hyfryd—o gymeradwyaeth eu Creawdwr iddynt, ac o'i fwriad i'w trosglwyddo i ardal arall o'i ymerodraeth, i fyfyrïo ar amlygiadau newyddion o'i hael-frydedd a'i allu, fel gwobr am eu hufudd-dod iddo.

“Y mae hyn yn gynllun o'r drefn a'r dedwyddwch moesol, sydd yn y rhan fwyaf o'r bydoedd hyny, sydd yn disgleirio o bell, yn y ffurfafen draw, ond sydd yn cael eu gwahaniaethu gan amryw amgylchiadau neillduol, y rhai a ddadlener iddynt ar achlysur arall.”

Gan gyfarwyddo eu golwg at ryw fyd pellenig arall, a ymddangosai fel brycheuyn rhuddgoch, mewn parth dinôd o'r ffurfafen, gallai fyned yn mlaen fel hyn, “Y mae y byd acw hefyd, a'i drefn naturiol, mewn cyflwr gwahanol. Y mae yn fwy, fil o weithiau na'r byd y buoch chwi yn preswylïo ynddo, ac yr oedd ar y dechreu wedi ei wisgo â'r holl ardderchogrwydd a phrydfwerthwch sydd i'w weled yn holl weithredoedd y Creawdwr. Parhâodd ei drigolion, dros amser penodol, mewn ufudd-dod i'w Gwneuthurwr, ac mewn serchogrwydd at eu gilydd. Ond darfu i rai personau neillduol, oddiar falchder, ac awydd ymgodi i sefyllfa uwch, ryfygu i droseddu rhai o ddeddfau sylfaenol eu Creawdwr,—a thaenodd y gwrthryfel moesol hwn yn fuan o'r naill radd i'r llall, nes o'r diwedd, yr aeth holl luaws y trigolion i'r un yspryd, nes ymsuddo yn nyfnder trueni. Effeithiodd y llygredigaeth hwn mor fawr, nes newid holl agwedd allanol y lle, yr hwn a fuasai o'r blaen gan deced ag Eden, i fod yn anialwch gwag erchyll. Trowyd yr afonydd o'u rhediad naturiol, gan y creaduriaid gwallgof, fel y gallent droi y tir ffrwythlawn yn gorsydd llaid. Cloddiwyd y ddaear yn byllau ac agenau mawrion, a diwreiddiwyd yr holl lysiau, er dinystr prydfwerthwch y greadigaeth. Trwy y dinystr hwn, a'r cyffelyb, aeth yr awyr yr anadlent ynddo, ac a wasgarai y fath berarogl dymunol, yn dderbynfâ pob peth a fyddai druenus i creaduriaid synhwyrgar. Felly, y mae ei ddisgleirdeb wedi ei gymylu, fel y mae ei haul yn ymddangos drwy ei dawch dirfawr, fel pellen ddu, ac awyr y nos, a fu unwaith yn dangos y bydoedd mwyaf ysblenydd, yn awr wedi ei orchuddio â thywyllwch a thymestl, trwy'r hwn na all yr un byd nefol ddanfôn yr un o'i belydr byth. O blegid y mae Creawdwr y bydoedd wedi trefnu pob amgylchiad yn nghyfansoddiad natur, fel y mae pob dyryswch a wnelo bôd cenfigenus ynddo, yn dwyn yr effeithiau mwyaf echrydus yn wastadol.

“Yn lle bod yn cael eu bywiogi â chariad at eu Creawdwr ac at eu gilydd, yr hyn ydyw prif ddyledswydd pob creadur rhesymol, y maent yn cashau eu Gwneuthurwr, ac yn digasog yn cashau eu gilydd. Nid oes dim heddwch, cyfiawnder, cydymdeimlad, cyfeillgarwch, na hyder yn eu plith. Y mae y naill yn edrych ar y llall fel gelyn, a'i holl fwriad i'w boenydio a'i holl allu. Ac oni ba'i fod eu cyrph wedi eu ffurfio yn *anfarwol*, fel na all dim llai nac anfeidrol allu eu dinystrio,—gwna eu nwydau lliidiog iddynt ddistrywio eu gilydd yn fuan, nes difa holl drigolion y byd truenus. Y mae eu cyrph, a fu unwaith yn deg a gogoneddus, yn awr wedi eu gorchuddio â gwrthuni a gwarth. Nid oes ganddynt ddim hyfrydwch mewn myfyrio ar ogoniant gwaith y Creawdwr, o blegid y maent wedi dinystrio pob prydfferthwch a ddangosai y greadigaeth, fel yr oedd pan y daeth gyntaf o law ei Gwneuthurwr; ac y mae y dealltwriaeth a'r ddoethineb oedd ganddynt gynt, yn awr wedi ei ddileu, ac wedi ei droi yn anwybodaeth a ffolineb.

“Anfonwyd cenadwr gan y Llywodraethwr Hollalluog, ar ddechreuad yr olygfa druenus hon, i'w rhybuddio am y per- ygl, ac i'w hanog i ddiwygiad; ond fel nad oeddynt y pryd hwnw wedi teimlo effeithiau y trueni, i'r hwn yr oeddynt wedi ymsuddo yn gyflawn—ar ol rhai pangfëydd o anobaith, dy- chwelasant drachefn, bob un at ei ffyrdd drygionus ei hun. Anfonwyd creaduriaid santaidd, o fydoedd eraill, yn achlysurol, i fyfyrio ar eu hagwedd druenus, ac ar ddinystr ofnadwy eu byd, fel y dygent yr hanes yn ol i'r bydoedd yr oeddynt fwyaf cydnabyddus â hwy, ac am yr effeithiau echrydus a ganlynodd eu gwaith yn troseddu y deddfau sydd o dragwydd- ol uniondeb, ac a osododd y Pen-llywydd i'r bydysawd. Y mae y Creawdwr wedi goddef y drygau naturiol a moesol hyn, er ys llawer o oesau—nid am ei fod yn ymhyfrydu yn nhru- eni ei greaduriaid, ond o herwydd ei ofal am ddedwyddwch yr holl greadigaeth resymol. Yn y cyfamser, y mae yn gadael iddynt fwyta o ffrwyth eu gweithredoedd eu hunain, fel y byddai iddynt deimlo effeithiau eu gwrthgiliad yn llawn. Goddefodd iddynt fyned cyn belled a hyn yn eu gwrthryfel a'u llygreddigaeth, fel y gwelai y bydoedd o amgylch, yr holl effeithiau sydd yn sier o ganlyn pob troseddiad ar drefn foes- ol. Y mae y byd anial hwn, a'i drigolion truenus, wedi eu trefnu i barhau yn eu sefyllfa alarus bresenol, am oesau i ddyfod, hyd oni wneler argraph dwfn a phwysig ar drigolion

pob talaeth o ymerodraeth Duw, am eu rhwymedigaeth dragwyddol, i gydymffurfio â deddfau ac egwyddorion y gyfundrefn foesol, a sefydlodd ei anfeidrol ddoethineb, er llywyddu y byd deallgar; ac hefyd, fel y byddai i'r creaduriaid truenus eu hunain gael eu cyffroi i ystyriaethau priodol, fel y caffont eu harwain i ymostwng yn ei bresenoldeb, ac i deimlo edifeirwch am eu hymddygiad annuwiol ac anngharedig. Pan y cyflawnir y dybenion hyn, bydd i lewyrch prydferth oleuo yn sydyn ar dywyllwch eu nos, a'u hawyrgylch ei glirio o'i dawch, ac i oleuadau disglair y nef, eto dywallt eu goleu prydferth arnynt; a'r trigolion a godant eu golwg, mewn syndod, at yr olygfa ryfeddol ac annisgwyliadwy; ac yna daw Cenhadwr Dwyfol, wedi ei wisgo â mawredd anfeidrol, ac a gyhoedda, 'Heddwch o'r nef—Daioni oddiwrth Dduw, i'r byd euog hwn.' Gwneir y genhadaeth ogoneddus hon ar bob ochr i'r glôb. Y cyhoeddiad annisgwyliadwy hwn a enilla sylw y trigolion, ac a adgynheua yn eu mynwes, y gwreichion hyny o gariad, oedd wedi diffodd er cyhyd o amser. Ac i'r dyben o brofi fod y cyhoeddiad yn ddifffuant, bydd gallu y Goruchaf yn cael ei ddangos yn mhuredigaeth yr awyrgylch, er adferu y diffaethwch, ac adnewyddu wyneb natur. Bydd i gyfres o hyfforddiadau moesol ddechreu y pryd hwn, a'u dwyn yn mlaen gyda bywiogrwydd, nes y byddont oll wedi eu cwbl argyhoeddi o'u ffolineb a'u hannuwioldeb. Caiff trefn ei adsefydlu yn raddol, a chyfeillgarwch serchog ddechreu, a bydd argraphiadau annilëadwy o'u hanningharedigrwydd a'u hannuwioldeb, ac am uniondeb a haelfrydedd Duw, wedi ei adael yn dragwyddol ar eu meddwl, yr hyn a'u ceidw rhag gwrthgiliad cyffelyb, ar bob amser dyfodol; a bydd heddwch, gwirionedd, a dedwyddwch, yn teyrnasu yn fuddygol mwy."

Gallem dybied y bydd i'r Gwaredwr ymhelaethu ar destynau o'r fath, yn achlysurol, yn ei swydd fel Cyfryngwr, gyda hyawdledd anwrthwynebol, pan y bydd yn llywyddu yn nghynulleidfaoedd y gwaredigion; a bydd y teimlad a wna y fath gymundeb, yn ddiau, yn eu cyffroi i uno, er derchafu moliant, yn yr olwg ar gymeriad a gweithredoedd Duw, mewn caniadau cyffelyb i'r rhai hyn:—"Halleluia, yr Arglwydd Hollalluog sydd yn teyrnasu. Cywir a chyfiawn yw ei farnau. Iachawdwriaeth a gogoniant, anrhydedd a gallu, i'r Arglwydd ein Duw ni. Teilwng wyt, i dderbyn gogoniant, anrhydedd, a

gallu ; o blegid, ti a greaist bob peth, ac o herwydd dy ewylllys di y maent ac y crewyd hwynt.” *

Yn awr ymdrechais ddangos, fod hyd yn oed y rhan hono o'r bydysawd, sydd o fewn cylch ein golwg ni trwy gynhorthwyon, yn cynwys ynddo, o leiaf, ddwy fil a phedwar can miliwn o fydoedd—ac fel y mae pob un o honynt wedi eu ffurfio gan anfeidrol ddoethineb, fod yn rhaid eu bod yn dangos, ar olygiad allanol, wrthrychau teilwng o fyfyrdod pob creadur rhesymol—fod yn dra thebygol oddiwrth ffeithiau, tebygoliaeth natur a datguddiad, fod yn perthyn i bob un o'r bydoedd hyn, olygfeydd neillduol, sydd yn ei wahaniaethu ef a'i berthynasau, oddiwrth y lleill—fod graddau mewn dealltwriaeth, a bodau o wahanol sefyllfa, yn mhlith trigolion y bydoedd hyn—fod yn debygol fod eu ffurfiad corphorol, ac ermig eu synhwyrâu hefyd, yn dra gwahanol i'w gilydd—a bod hanesiaeth naturiol a moesol pob un, yn arddangos golygfeydd a goruchwyliaethau gwahanol i'r hyn a ganfyddir yn y lleill. Fel, pan fyddo y meddwl yn ymdrechu i gyrhaedd dros nifer diderfyn y bydoedd a ddangosir yma i'r golwg, ac yr ystyrio y y gwahanol fodd ag y dylid myfyrio arnynt, ni ymddengys i alluoedd terfynol fel yr eiddom ni, y byddai unrhyw derfyn i'n hymchwiliadau, ond yn y gwrthwyneb, y mae yn dra rhesymol i ni farnu, y bydd i'r naill olygfa ogoneddus ddilyn y llall, yn barhaus, tra y byddo oesau tragwyddol yn treiglo ymaith.

Os byddai yn ofynol i greaduriaid wedi eu cynysgaeddu &

* Yr wyf yn gobeithio na bydd i neb o'm darllenwyr dybied, fod yr ystyriaeth, y bydd i'r Gwaredwr, yn achlysurol, draddodi darlithoedd ar destynau dwyfol i gynulleidfaoedd y saint yn y nef, fod yn beth annhebygol a disail.—Er pan ysgrifenis y sylwadau uchod, canfyddais fod y duwio! a'r anianyddol *Dr. I. Watts* o'r un golygiad. Yn ei bregeth ar “Ddedwyddwch yr ysprydoedd ymadawedig,” pan y darlunia wasanaeth y nef, dywed fel hyn:—“Efallai y gallech chwi ddychmygu na bydd dim o'r fath wasanaeth â gwrando pregethau, a darllen gair Duw yno; ond a ydym ni yn sier nad oes y fath oruchwylion yn y nef? Ai nid oes darlithoedd ar Ddwyfol ddoethineb a gras yn cael eu traddodi i'r ysprydion ieuengaf, gan yr ysprydion o sefyllfa uwch yno? Neu, oni allai fod yr Arglwydd Iesu Grist ei hun yn Athraw tragwyddol ei eglwys? Oni allai efe, ar achlysuron arbenig, wysio yr holl nef i wrando cyhoeddiad rhyw ddarganfyddiad newydd a rhyfeddol na amlygwyd erioed o'r blaen drwy holl oesau naturiaeth na gras, ac wedi eu cadw er enill sylw, a derchafu hyfrydwch, y saint yn y nef?—Neu ynte, efallai fod gan ein Harglwydd bendigedig (hyd yn oed fel y mae yn ddyn) ryw ffordd anadnabyddus i gyflwyno darlith faith, neu ddilyniad meithion o ddrychfeddyliau a darganfyddiadau, i filoedd o ysprydion gwynfydedig ar unwaith, heb ffurfiau llais nac iaith, ac y bydd iddo, ar ryw amserau nodedig, yn y ffordd honno, hyfforddi a diddanu ei saint yn y nef.”

galluoedd cryfach na'r eiddo dyn, gael amryw ganoedd o flynyddoedd i dremio dros y tir-ddarluniau amrywiaethol sydd ar ein daear ni, i olrhain y gweithrediadau fferyllaidd lluosog, sydd yn myned yn mlaen yn y byd anifeilaidd, hyd-
dyfol, a mwnyddol, tros wyneb y ddaear, gwaelodion y môr, a'r ardaloedd tanddaearol, er trafod hanesiaeth chwe mil o flynyddoedd i olrhain y trefniant planedawl, sydd yn dangos maes o ymchwiliad ddwy fil o weithiau yn ëangach—pa nifer o ganoedd o filoedd o filiynau o flynyddoedd a fyddai yn of-
ynol i fyfyrion a chwilio yr holl fydysawd gweledig, yn yr holl amrywiaeth y cyfeiriais ato yn barod. Cymerai olrhain y cyrph sydd yn cyfansoddi cysawd yr haul, a'r damweiniau moesol sydd wedi cymeryd lle yn mysg y trigolion, gyfres hir o oesau. Cymerai y cysawd o fydoedd sydd mewn cysylltiad a'r blaned Sadwrn, lawer o ganoedd o flynyddoedd o fyfyr-
dod i'w chwilio, er cael golygiad *cyffredinol* ar ei agweddau a'i berthynasau naturiol, moesol a deallol. Gosodir o flaen ein golwg yma, 1. Corph o faintioli dirfawr, digonol i gynwys poblogaeth dros gan mil mwy na'n daear ni. 2. Dwy fodrwy ddirfawr, ac un o honynt yn cynwys ar bob ochr, wyneb o
wyth mil o filiynau o filltiroedd ysgwar, a'r llall yn *ugain mil o filiynau o filltiroedd*, ac yn ddigonol, i gynnal poblogaeth *gant o deugain* o weithiau yn fwy na'n daear ni, ac iddynt fod mor anaml ac ydynt ar wyneb y ddaear yn bresenol. 3. Saith o leuadau, a phob un o honynt, yn ddiau, yn gymaint a'n daear ni, a rhai o honynt efallai yn llawer mwy. Y mae y golygfëydd mawreddog a rhyfeddol, a amlygir ar y blaned hon, mor wa-
hanol i bob peth a welir ar ein daear ni, ac y gellir meddwl —y bwäau disglair sydd yn ymestyn dros ei ffurfafen, fel colofnau mwg y dydd, a than y nos—yr amrywiol gysgodion sydd yn cael eu taflu weithiau dros ei dir-ddarluniau—ei leuadau yn ymddangos ac yn colli o'r golwg, eu diffygion, a'u gwahanol agweddau, mewn cysylltiad â'u gilydd, ac mewn perthynas i drigolion y blaned ei hun—y golygfëydd a ym-
ddangosai yn y byd anifeilaidd, hyd-
dyfol, a mwnyddol—y di-
lyniad o ddamweiniau sydd wedi dygwydd yn eu plith, ac amcan y goruchwyliaethau Dwyfol, mewn perthynas, i'w han-
esiaeth am y pethau a fu, a'r hyn a ddaw—y mae y rhai hyn, a miloedd o bynciau am y rhai na feddwn un dychymyg eglur, yn destynau a roddai hyfrydwch aruchel i greaduriaid rhe-
symol am gyfres o oesau.

Y mae yn debygol hefyd, fod o fewn cylch cysawd yr haul, chwildroadau naturiol a moesol pwysig, wedi dygwydd er amser eu creadigaeth, heblaw y rhai a gyffroisant ein byd ni.—Y mae cyfnewidiadau yn cymeryd lle yn achlysurol ar wyneb y blaned Jupiter, sy'n weledig o'r pellder yr ydym ni ynddo. Y mae y gwahanol olygfeydd a gafwyd ar y sylweddau a elwir ei *wregys*, o ba beth bynag y maent yn gynwysedig, a pha beth bynag oedd yr achos o honynt, yn awgrymiad cryf fod y cyfnewidiadau mor fawr a phe byddai yr holl gymylau sydd yn grogedig dros Ewrob, a pharthau gogleddol Asia ac America, yn cael eu symud ymaith yn llwyr, a'u crogi uwchben y môr tawelog a môr India—neu pe byddai i ddyfroedd yr Atlantic orlifo dros gyfandir yr America, nes y byddai ei gelloedd dyfnaf yn wag.—Canfyddwyd yn ddiweddar rhwng cylchrodau Mars a Jupiter, bedair o blanedau bychain, y rhai, yn ol tyb resymol y seryddwyr cywreiniaf, a fuont rywbyrd yn un corph, yn symud yn yr un ardal, ac a drylliwyd drwyddynt gan ryw nerth rhwygiadol yn cynhyrfu o'r canol. Y mae yr amgylchiad hwn, ac amryw bethau o'r fath, a ddygwyddodd i'r planedau hyn, yn ein harwain yn naturiol i gasglu, fod chwildroadau pwysig wedi cymeryd lle, mewn perthynas i'r bodau sydd yn eu preswyllo, ac yn gosod o flaen ein meddwl amrywiaeth o ystyriaethau hynod, am y golygfeydd o lawenydd neu ddychryn, a all gael eu hamlygu rhagllaw. Y mae y blaned Mars, ar lawer o gyfrifon, yn debyg i'n daear ni. Y mae yn gwneud ei gylchdro, agos yn yr un faint o amser a'r ddaear. Y mae osgo ei echel ar gyfer ei gylchrod yn 28 gradd 42 munud, a'r ddaear yn 23 gradd 28 munud. O ganlyniad, rhaid ei fod yn cael tymhorau, a gwahaniaeth hyd dydd y nos, yn debyg i'r ddaear. Dywed Syr William Herschell i ni, ei fod wedi sylwi ar wregys, tua phegynau y planed hwn, sydd yn ddarostyngedig i gyfnewidiadau cylchynol, a'u bod yn cael eu hachosi trwy doddiad y rhew sydd tua'r pegynau. Y mae ei awyrgylch hefyd yn drwchus a thywyll, yr hyn sydd yn peri ei fod yn ymddangos yn *rhuddgoch*. Y mae yr amgylchiadau hyn yn dangos fod tebygrwydd mawr yn ei ffurfiad *naturiol* i'r ddaear. Y mae yn anhysbys i ni yn awr, pa un a oes rhyw debygrwydd yn sefyllfa foesol y trigolion ai peidio, a dichon fod hynny yn cael ei adael i'w egluro mewn byd dyfodol. Nid yw rhew ac eira, a chynhulliad pentyrau rhewllyd y pegynau, nosweithiau hirion, ystormydd

gauaf, tywyllwch a dinystr, cymylau brochog, ac awyrgylch trwchus—llawn o ddefnydd rhyferthwy—yn ymddangos yn nodweddan priodol i fyd, lle y mae perffaith ddedwyddwch yn cael fwynhau. Y mae yr Haul, yr hwn yw canolbwnc ein cysawd ni, ac sydd yn goleuo y bydoedd o amgylch a'i belydr, yn fwy o bum cant o weithiau na'r holl blanedau a'r lleuadau yn nghyd. Ac fel yr ydym yn canfod fod cyfnewidiau yn cymeryd lle ar ei wyneb a'i awyrgylch disglair, y mae yn ddiamheu fod cyfnewidiau rhyfeddol yn ei ranau allanol a mewnol, mor fawr ac mor hynod, fel y byddent yn destynau tra hyfryd i'w chwilio, er derchafu ein meddwl i'r graddau uwchaf am ogoniant yr Hwn "sydd yn trigo yn y goleuni ni ellir dyfod ato."

Gan hyny, os ydyw trefniant y planedau, nad ydynt yn cymeryd mwy o le nac un o'r ser lleiaf sydd yn disgleirio yn yr awyr, yn ddigonol i ddangos y fath luaws o wrthrychau yn destyn myfyrdod creaduriaid rhesymol am lawer o oesau,—pa fath gynhulliad dirfawr o wrthrychau a damweiniau rhyfeddol, a osodir ger bron yn nhrefn naturiol a hanesiaeth foesol y lluaws cysawdau y bydoedd y cyfeiriwyd atynt, a'r amser dirfawr a fyddai yn ofynol i feddyliau meidrol er olrhain y golygfeydd rhyfeddol hyn! Y mae yr ystyriaeth hwn yn rhoddi i ni ddychymyg am barhad, sydd yn ymddangos i ddeall terfynol fel yr eiddom ni, yn ymylu ar y drychfeddwl am dragwyddoliaeth ei hun. Hyd yn oed, pe gellid profi nad yw creadigaeth yn cyrhaedd dim pellach na'r terfynau eithaf y gall dychymyg dyn dremio iddo,—er hyny byddai y cynhulliad o wrthrychau gogoneddus a gynhwysid o fewn cylch ein golwg naturiol, yn dangos y fath amrywiaeth diderfyn o destynau mwynhad i'r meddwl, y gall y Creawdwr eu caniatâu i'w blant rhesymol; ac fe sicrheir i ni, "na atal efe ddim daioni oddiwrth y rhai a rodiant yn uniawn."

Ond, a fyddai yn rhesymol i ni addef, fod ymerodraeth Llywydd cyffredinol yn terfynu o fewn cylch gwelediad dyn? A allwn ni gredu, fod dyn gwag, nad yw ond megis brycheuyn yn nghanol gweithredoedd Duw, yn alluog i dremio i derfynau eithaf ymerodraeth yr Hwn sydd yn llanw yr eithafoedd anfeidrol a'i wyddfod? Byddai mor rhesymol i ni dybied y gallai malwoden dreiddio drwy waelod yr eigion, ac âg un golwg dremio drwy ei ogofeydd dyfnaf; neu y gallai y creadur bychan anweledig, sydd wedi ei gyfyngu i ddi-

feryn o ddwfr mewn congl o gareg fechan, ar un golygiad olrhain holl ardaloedd Ewrob, Asia, Affrica, ac America. A allwn ni dybied fod trefniant *gweledig* natur—er mor fawr ydyw—yn balas digonol i'r Duwdod i gyfaneddu ynddo? Na allwn; canys byddai hyny yn gosod yr Hollalluog o fewn terfynau golygiad a chylch myfyrdod dyn. “Wele, y nefoedd, a *nefoedd y nefoedd*, ni allant ei gynwys Ef.” Y mae yr ymadrodd hwn yn dangos, fod “nefoedd y nefoedd,” tu hwnt i ddim a all dyn ei olrhain yn y ffurfafen weledig,—ëangder sydd yn cynwys wybrenau dirifedi, mor ogoneddus a helaeth a dim a welsom ni—trwy yr eithafoedd mawr, yn yr hwn y mae y Duwdod yn hanfodol a thragwyddol wyddfodol. Mewn perthynas i bob peth sydd yn weledig â'r llygad noeth, neu gyda y drychbeiriant, yn ëangder y nef, gallem ddywedyd gyda'r bardd,—

“O amgeueddfa fawr! O gromnen hardd!
A drefnwyd ti yn drigfa addas Duw?
Na, nid felly fu; y mae 'r dybiaeth ffol
Yn dy anurddo 'n llwyr. Darostwng hyn
Dy *uwchder* maith; dy *oradysfnderau* dwg
Yn arwynebion mwy; cyfynga dy
Eangder; a chrebycha 'r cyfan oll,
Gan wneud bydysawd mawr yn *degan* bach.”

Y mae yr ëangder diderfyn tu hwnt i gylch golwg creaduriaid marwol, fel na all llygad dyn dremio iddo, na meddwl meidrol ei olrhain. Byddai mor afresymol i ni dybied fod yr ëangder mawr sydd yn cylchynu y greadigaeth weledig, yn wagder diles, ac a fuasai i ni haeru, cyn dyfeisio y drychbeiriant, nad oedd dim ser tu hwnt i olwg llygad noeth. Pan yr ystyriom alluoedd terfynol dyn, a phriodoliaethau anfeidrol y Duw tragwyddol, y mae genym y rheswm cryfaf i gasglu, nad oes ond rhan fechan o weithredoedd Duw wedi eu hamlygu eto. “Pe gallech wibio tu draw i'r lloer (meddai un ysgrifenydd adnabyddus) a myned drwy holl gylch y planedau; pe gallech ehedeg hyd at y seren a ymddengys bellaf, a chymeryd eich gorsaf ar un o binaclau uwchaf y nef, gwelech wybrenau eraill yn ymledu, a haul arall yn gwasgaru pelydr ei ddydd, a ser eraill yn ddilynol, yn goreuro y nos, a chysawdau eraill, rhagorach, efallai, wedi eu sefydlu mewn ardaloedd anadnabyddus o'r ëangderau diderfyn. Ac ni therfynai ymerorodraeth y Llywydd cyffredinol *yno*. Ar derfyn y daith hirfaith hon,

ni chanfyddech eich hunain yn ddim pellach nac y mylon greadigaeth—a dim ond wedi cyrhaedd cyffiniau teyrnas fawr Jehofah.”

Y mae yn dra thebygol, pe byddai yr oll o'r dwy fil a phedwar can miliwn o fydoedd y cyfeiriwd atynt, a'r pedwar ugain miliwn o hauliau, o amgylch y rhai y maent yn cylchdroi, i gael eu diffodd a'u difodi ar unwaith, ni wnai hyny y fath wagnod yn y greadigaeth, i olwg llygad a allai dremio dros yr holl fydysawd, mwy nac y gwnai dilead y twr tewdws ar olwg ein ffurfafen ni. Gall fod terfynau wedi eu gosod i gylch bodolaeth ddefnyddiol, ond ni ellir canfod y cyfryw derfynau, ond yn unig gan y *Llygad* sydd yn canfod yr holl eangder anfeidrol ar unwaith. Rhaid yr ymddengys yr olygfa yn wastadol i feddwl *meidrol*, yn annherfynol ac anamgyffredadwy. Pe byddai yn bosibl i ni byth gyrhaedd hyd mylon y greadigaeth, wedi olrhain yr holl fyd defnyddiol, gellid dywedyd ein bod, mewn rhyw raddau, yn gallu cynwys y Creawdwr ei hun; gwedi i ni weled terfynau eithaf ei allu a'i wybodaeth. O blegid, er i ni addef fod priodoliaethau Duwdod yn *anfeidrol*, eto, nid oes genym fesurau eglur i ddirnad am y perffeithderau hyny, ond yn yr hyn a welwn yn anfeidroled ei weithredoedd yn y greadigaeth. Ac o herwydd hyny gallem gasglu na ddaw y graddau uwchaf o greaduriaid deallgar, wedi treulio myrdd o oesau mewn ymchwiliad, byth i ben â'r gorchwyl o olrhain gweithredoedd a ffyrdd Duw.

A phe byddai i ni gael allan ryw derfynau penodol i'r greadigaeth, ac wedi miliynau o oesau, fod bôd santaidd wedi gorphen ei olkreiniadau, ac wedi cymeryd taith trwy drefniant cyffredinol natur, fel y mae yn awr,—eto, pwy a all osod terfynau i alluoedd y Duw tragwyddol, neu ddywedyd na allai fod cysawdau newyddion wedi cael eu creu, a'r rhai hyny yn wahanol i ddim a welwyd yn flaenorol? Erbyn yr amser y byddai bôd *meidrol* wedi trafod pob gwrthrych sydd yn awr, ac wedi cyrhaedd gwybodaeth am yr holl chwildröadau moesol a naturiol, a gymerasant le yn mysg y bydoedd sydd yn awr yn addurno y gwagle—gallai cymydogaeth newydd o'r eithafoedd anfeidrol, gael ei dod-drefnu â bydoedd a chreaduriaid newyddion; a phe y dychwelai ef yn ol i'r llecyn, o'r man y cychwynodd, ar ol i nifer o oesau fyned heibio; diamheu y canfyddai, fod cyfnewidiau a chwyldröadau lawer wedi cymeryd lle yn y taleithiau hyny o ymerodraeth y Cre-

awdwr—byddai nef newydd—a graddau newyddion o greaduriaid synhwyrgar a deallus, gwahanol i wrthrychau ei sylw blaenorol.

Ymddengys oddiwrth y sylwadau a wnaed ar ymddangosiad naturiaethol y bydoedd nefol, mai nid dychymyg ofer ydyw y gosodiadau, mai hyn yma ydyw cynllun gweithrediadau y Creawdwr. Y mae ser newyddion wedi ymddangos yn y ffurfafen lawer pryd, yr hyn sydd yn brawf amlwg, fod creadigaeth yn cael ei dwyn yn mlaen yn barhaus. Y mae rhai planedau wedi ymrwygo drwyddynt yn ddarnau, a ser a fu yn disgleirio am oesau, wedi colli o'r golwg, ac na ellir olrhain eu hanes yn eu sefyllfa gynt.* Y mae y ffeithiau hyn yn dangos yn eglur fod rhyw chwildröadau pwysig yn cymeryd lle, mewn perthynas i'r bydoedd sydd felly wedi colli o'r golwg. Gwedi rhedeg eu cylch yn mlaen am oesau, naill ai y mae eu cyfansoddiad wedi myned dan gyfnewidiad pwysig, neu ynte, y maent wedi cael eu symud i ryw gymydogiaeth arall o'r ëangder mawr, i gyflawni rhyw ddybenion eraill yn nhrefniadau gogoneddus yr Hollwybodol. Y mae y sylwadau a wnaed, gan Syr William Herschell, ar ymddangosiad trefn cyd-gysawd y nefoedd, ac ar y cyfnewidiadau y maent yn myned danynt, yn ein harwain i gasglu, fod cysawdau newyddion yn cael eu ffurfio yn raddol yn yr ardaloedd pellenig o'r bydysawd. Ac os ydyw gallu anfeidrol y Creawdwr mewn gweithrediad parhaus yn awr, ac wedi bod felly yn yr oesau a aeth heibio, pwy a feddia honni, na bydd yn parhau i weithredu trwy holl oesau tragwyddoldeb?

Gan hyny, gosodir ger bron ein meddwl yma, gynhulliad o fodau defnyddiol a deallgar, i'r rhai na all meddwl dyn osod unrhyw derfynau, ac sydd yn cynyddu yn barhaus; ac eto, y mae gwagle anfeidrol i dderbyn creadigaethau newydd drwy ddilyniad diderfyn o oesau—cynhulliad o fodau, o ran nifer, maint, ac ëangder, sydd yn gyfaddas at dragwyddol barhad. Gan hyny, nid oes genym yr un rheswm i amheu, na bydd “y saint yn y goleuni,” yn gwneud darganfyddiadau newyddion yn barhaus ar y gogoniant Dwyfol, ac y bydd golyg-

* Y mae rhai ser wedi eu nodi yn y rhestrau cyntefig, nad ydynt yn awr ar gael, ac eraill yn weledig yn awr, oedd yn anadnabyddus gynt. Y mae rhai wedi cynhyddu yn barhaus yn eu disgleirdeb. Y mae rhai, oedd gynt yn *amrywiaethu*, yn awr yn tywynu gyda disgleirdeb sefydlog, tra y mae eraill wedi bod yn lleihau o ran eu gogoniant yn barhaus.

iadau newyddion ar anfeidrol weithredoedd Duw, a golygfeydd newydd ar unionêb a mawredd ei lywodraeth foesol, ac ychwanegiad beunydd at eu dedwyddwch, a dilyniad newydd a hyfryd o fyfyrddod yn ddiball, cyhyd ac y parhâo tragwyddoldeb.

GORSEDD DUW

Y mae un drychfeddwl yn ychwanegol at yr amrywiol olgygiadau a ddangoswyd uchod, sydd raid ei grybwyll, er derchafu ein meddwl i raddau priodol o fawrhad ar ogoniant Duw, ac am ardderchogrwydd ei weithredoedd.

Y mae yr Ysgrythyr yn wastadol yn cyfeirio at le, amgylchiad, neu amlygiad neillduol, a elwir, *Gorsedd Duw*; megis yn yr ymadroddion canlynol:—"Y nef yw fy *ngorseddfaingc*, a'r ddaear yw lleithig fy nhraed." "Yr Arglwydd a barotôdd ei *orseddfa yn y nefoedd*." "*Gorsedd uchel ogoneddus*, o'r dechreuad, yw lle dy gyssegr." "Am hyny y maent ger bron gorseddfaingc Duw, ac yn ei wasanaethu ddydd a nos, yn ei deml." "Bendith, ac anrhydedd, a gogoniant, a gallu, a fyddo i'r Hwn sydd yn eistedd ar yr orseddfaingc."—Y mae yr ymadroddion a'r darluniadau hyn a'r cyffelyb, naill ai yn hollol ffugyrol, ai ynte yn cyfeirio at ryw ardal neillduol yn y bydysawd, lle y mae y gogoniant Dwyfol yn adlewyrchu, mewn rhyw fodd disglair neillduol, oddiwrth wrthrychau defnyddiol, ac y mae amlygiadau o'r cymeriad Dwyfol yn cael eu harddangos egluraf. Os oes cyfeiriad at ddisgleirdeb a mawredd rhyw barth neillduol, y mae yn rhoddi drychfeddwl seryddol i ni, a all ein cynorthwyo i ffurfio rhyw ddirnadaeth am "yr orsedd ogoneddus uchel" hon, sydd yn breswylfod neillduol y Bôd tragwyddol. Bernir yn awr gan seryddwyr, ei fod yn dra thebygol, os nid yn sicr, oddiar sylwadau a wnaed yn ddiweddar, oddiwrth natur pwys a thyniad, ac amgylchiadau eraill, fod holl gysawdau y bydysawd yn troi o amgylch un canolbwnc cyffredinol,—a bod y canolbwynt hwn yn dal perthynas, o ran maintiolaeth, a'r cynhulliad cyffredinol o gysawdau, mor agos ac y mae yr haul yn ei ddal a'r plaenedau sydd yn ei gylchynu. Ac fel y mae ein haul ni yn fwy o bum cant o weithiau na'r ddaear, a'r holl berthynasau eraill, a'u lleuadau yn nghyd,—ar yr un egwyddor, byddai y fath gorph

canolbarthol, yn fwy o bum cant o weithiau na'r holl gysawdau a'r bydoedd sydd yn y greadigaeth i gyd. Gan hyny, gall fod yn fydysawd mawr ynddo ei hun, ac yn rhagori ar y lleill oll, o ran maintioli, disgleirdeb, a gogoniant, ac yn fyd cyflawn ynddo ei hun. Os ydyw hyn yn bod mewn gwirionedd, gellid ei alw, gyda'r priodoldeb mwyaf, yn *Orsedd Duw*.

Dyma y drychfeddwl aruchelaf a all meddwl dyn byth gael ei gynwys. Yr ydym yn teimlo ein syniadau o'r braidd yn cael eu llethu, wrth geisio rhoddi darluniad o hono. Ond pa'r gymaint bynag a allo orlenwi ar ein meddwl, eto ni ddylem roddi i fynu y fath ystyriaeth am ogoniant ac eangder gweithredoedd Duw; o blegid, nid oes dim llai a all ymddangos yn deilwng o Fôd sydd a'i briodoliaethau yn anfeidrol. Gellid ystyried y canolbwnc dirfawr hwn fel Prif-ddinas y bydysawd. Dichon fod cenhadaethau yn cael eu danfon yn achlysurol, o'r canolbwnc ardderchog hwn i'r bydoedd cylchynol, yn mhob cymydogoeth o'r eangder. Yma hefyd, y gall fod anfonedigion o bob byd, yn cyrchu yn achlysurol, a thrigolion gwahanol fydoedd yn cymdeithasu â'u gilydd, ac yn dysgu y prif wersi ar y gweithredoedd naturiol, a'r goruchwyliathau moesol hyny a gymerant le yn y gwahanol gylchoedd. Yma, y gall fod gwrthrychau o orwychder a gogoniant yn cael eu harddangos i luaws dirifedi, ac na chanfyddir mo honynt yn yr un ran arall o'r greadigaeth. Yma, gall fod creaduriaid rhesymol o'r radd uwchaf, sydd wedi cyrhaedd uwchder gwybodaeth a rhinwedd, yn ffurfio prif ran poblogaeth y lle gogoneddus. Yma y gall fod corph gogoneddedig y Gwardedwr, wedi cymeryd ei brif sefyllfa, fel pen i'r "holl dywysogaeth au a'r awdurdodau;" ac yma hefyd, y mae yn debygol fod Enoch ac Elias yn preswyllo, yn y cyfamser, er dysgu hanesiaeth cynlluniau a gweithredoedd mawreddog y Duwdod, fel y byddont yn alluog i gyflwyno gwybodaeth i'w brodyr o hil Adda, pan y cyfarfyddant hwy eto yn y byd a drefnwyd i fod yn gartref iddynt ar ol yr adgyfodiad cyffredinol. Yma y mae yn bosibl fod GORFAWREDD y Duwdod, gogoniant ei berffeithderau naturiol a moesol, ac anfeidroled ei ymerodraeth, yn taro y meddwl â llewyrch disglair, ac yn cyffroi teimladau o foddhad a hyfrydwch, uwchlaw pob peth a amlygir yn mhob taeth arall o'r greadigaeth. Mewn gair, gall y bydysawd canolbarthol eang ac ysblenydd hwn, ffurfio y trigfan ardderchog y cyfeirir ato yn yr Ysgrythyr, dan yr enw, Y DRYDEDD NEF—

GORSFEDD Y DUW TRAGWYDDOL—NEF Y NEFOEDD—Y GOR-
UCHEIDER A'R CYSSŊGR—A'R GOLEUNI GOGONEDDUS NA ELLIR
DYFOD ATO.*

Efallai y gallai rhai anghynnefin â'r fath deithiau antur-
iaethol trwy ardaloedd y byd defnyddiol, ystyried y drych-
feddwl dyrchafedig a grybwyllwyd, a llawer o'r manylion
blaenorol, yn rhy annhebygol, ac felly yn annheilwng o'u sylw
difrifol. Mewn atebiad i'r fath amheuaeth, ystyrier yn y *lle*
cyntaf, nad oes dim wedi ei fynegi yma, nad yw yn perffaith
gyfateb i debygolïaeth natur trwy yr holl fyd, ac â llawer o

* Canfyddwyd o fewn terfynau y 150 blynnyddoedd diweddf, fod gan y prif ser
sefydlog ysgogiad neillduol, yr hwn a ymddengys agos yn unfurf a rheolaidd, ac
sydd yn gwbl amlwg i'w ganfod mewn deg-ar-hugain neu ddeugain mlynedd.
Er engraipht, sylwyd fod y seren *Arcturus*, yn symud tri munud a thri eiliad, yn
ysdod deunaw-mlynedd-ar-thri-ugain. Y mae y rhan fwyaf o'r ser wedi symud tu
a'r dehau. Ymddengys fod y ser yn y parthau gogleddol o'r nefoedd yn pellhau
oddiwrth eu gilydd, tra y mae y rhai dwyreiniol yn neshau at eu gilydd. Y mae
yr ysgogiadau hyn yn awgrymu yn eglur, fod y ddaear a'r holl fydoedd eraill
perthynol i gysawd yr haul, yn pellhau oddiwrth y ser sydd yn y parth deheuol
o'r ffurfafen, ac yn neshau at y rhai sydd yn y gogledd. Y mae Dr. Herschell yn
barnu, fod y cydmariaeth o'r newidiadau hyn yn dangos, fod yr haul a'i berthyn-
asau, yn symud tu ag at gydser *Herculus*. Y mae y symudiad parhâol a wna ein
cysawd ni yn yr äangder mawr, yn ymddangos yn debyg i ran o'r bwa hwnw, a
ddengys yr haul o amgylch *canolbwnc* y *cyd-gysawd* i'r hwn y perthyna; a bod yr
holl ser eraill sydd yn perthyn i'r cyd-gysawd, yn dangos bwâu cyffelyb. A chan
yr ymddengys fod y bydysawd yn cael ei gyfansoddi o filoedd o gyd-gysawdau o
ser, ar wahan oddiwrth eu gilydd, y mae yn rhesymol i ni farnu, fod holl ser y
bydysawd yn troi o amgylch un canolbwnc cyffredinol; yr hwn y mae ei faintoli
a'i ddylanwad at-dyniadol yn gyfartal â maintiolaeth a nifer yr holl gyrph sydd yn
troi o'i amgylch. Yr ydym yn deall fod deddf tyniad yn estyn ei dylanwad o'r
haul hyd i'r blaned *Herschell*, mewn pellder o ddeunaw cant o filiynau o filltir-
oedd, ac i eithafion cylchdroadau y ser gwibiog, sydd yn ymestyn yn mhellach fyth;
ac y mae y lle cryfaf i greuod fod y tyniad hwn yn ffurfio rhwymyn perthynasol
rhwng holl gyrph y bydysawd a'u gilydd, pa mor belled bynag y byddont. Os
addefir hyn,—y mae *ysgogiad* y gwahanol gysawdau y cyfeiriwyd atynt yn awr,
ac anfeidrodd y corph canol, oddiwrth yr hwn y mae ysgogiad o bob math yn
tarddu, er gosod yr holl fydsawd mewn trefn a chysondeb—yn ymddangos yn
angerrheidiol, i'r dyben o gadw cyfartaledd pwysau yn y trefniant cyffredinol, ac
i atal y lluas bydoedd rhag dynesu yn raddol at eu gilydd, mewn dilynïad o
oesau, ac felly i ddybennu mewn ymddrylliad cyffredinol.—Yr ydym yn dal
perthynas a'r ser pellaf a ganfyddwn â'r drychbeiriant, trwy gyfrwng y *goleuni*
sydd yn tarddu oddiwrthynt, ac yn ymgymysgu â phelydr yr haul sy'n treiddio
trwy ein hawyrgylch, ac yn effeithio ar ein llygaid, er dangos lliwiau cyffelyb i'r
hyn a achosir gan belydr yr haul. Ac y mae genym sail mor gadarn i greuod, fod
perthynas rhyngom â'r cyrph hyn trwy at-dyniad, fel y mae y drychfeddwl a
grybwyllwyd yn barod, pa mor oruchel bynag yr ymddangoso i'n galluoedd byrion
ni, yn brofedig trwy sylw a thebygolïaeth natur yn gyffredinol, ac nid fel tybiaeth
yn unig.

ymadroddion aruchel, sydd yn y Datguddiad Dwyfol. Y mae ffaith, na ellir ei wadu yn awr gan y rhai sydd yn deall y pwnc, fod y bydysawd defnyddiol, cyn belled ac y gall ein llygad a'r drychau ein cludo, yn gynwysedig o luaws dirifedi o gyrph ëang, sydd yn hollol uwchlaw ein galluoedd ni i ffurfio unrhyw ddirnadaeth priodol am danynt. Y mae y ffaith rhyfeddol hwn, sydd o fewn cylch tystiolaeth ein synhwyrau, yn dangos nad yw y meddwl dynol yn alluog i ffurfio drychfeddwl rhy aruchel am y bydysawd, neu ddychymygu fod ei drefniad yn fwy gogoneddus ac ardderchog na'r peth ydyw mewn gwirionedd.*

Ac yn mhellach, nid oes dim llai na'r fath anfeidroled a gorfawredd yn ymddangos yn briodol i'r drychfeddwl am *Fôd anfeidrol ei berffeithderau, ac o dragwyddol barhad*. Os addefwn fod y Bôd Dwyfol yn *anfeidrol*, yn llanw yr eithafion a'i bresenoldeb, pa ham y byddai yn anhawdd genym addef y drychfeddwl o fod ei *Hollalluogrwydd mewn anferiad parhaus*, trwy y gwagle diderfyn? o blegid y mae y casgliad yn berffaith naturiol, oddiwrth yr ystyriaeth o anfeidrol ddealltwriaeth. Pa un a ymddengys yn fwyaf cyson â'r meddwl am Fôd anfeidrol, ai credu fod ei allu creadigol wedi ei gyfyngu at y ddaear hon, a'r ychydig wrthrychau disglair sydd yn gwreichioni yn nghromnen y ffurfafen, ynte addef, ar sail ystyriaeth a thebygoliaeth cyffredinol, ei fod wedi dwyn miliynau o fyd-oedd i fodolaeth—nad yw yr holl filiynau o gysawdau sydd o fewn cylch ein golwg ni, ond fel gwlithyn wrth yr eigion, pan eu cydmarer â'r llu aneirif sydd yn yr ëangder anolrheinadwy—a'r holl gynhulliad o hauliau a bydoedd, sydd yn troi o amgylch canolbwne cyffredinol y bydysawd, a bod y canolbwne hwnw, lle y mae gorsedd Duw wedi ei sefydlu, yn tra rhagori ar yr holl daleithau eraill sydd yn y greadigaeth, o ran maint-ioli, prydferthwch, ac ardderchogrwydd? Pwy a feiddiai

* Wrth ddisgyn at wrthrychau lleiaf natur, amlygir ffeithiau *i'n golwg*, sydd yn mhell uwchlaw ein dirnadaeth, ac a fyddai yn anghredadwy, ond fel y maent yn cael eu dwyn i gyrhaedd ein synhwyrau. Y mae diferyn o ddwfr, i'r hwn y byddo graddau o wrthrychau hydyfol wedi dylifo, yn cynwys *miliynau* o greaduriaid byw, gweledig; ac mewn rhai amgylchiadau, lle y byddo y creaduriaid hyn yn dryloew, y mae hyd yn oed eu llygaid, ac ysgogiad eu hymysgaroedd yn weledig. Y mae manylder y llestri gwaed, a holl ffurfiad y fath greaduriaid, mor rhyfeddol, ac annirnadwy, ar un llaw, ag yw maintiolaeth anfeidrol y bydysawd, ar y llaw arall,—a'r cyfan yn dangos fod anfeidroldeb yn ngwaith y Creawdwr ar bob llaw, na bydd galluoedd terfynol byth yn ddigonol i'w cynwys.

gynyg *profi*, fod y fath ystyriaethau yn gyfeiliornus, yn amhosibl, neu yn amheilwng o'r Bôd hwnw sydd yn eistedd ar deyrngadair y bydysawd? Ni byddai cynyg y fath brawf yn ddim amgen na gosod terfynau i Hollalluogrwydd—gosod mesurau i weithrediadau yr Hwn y mae “ei ffyrdd yn anol-rheinadwy.”

“A ddirnad dyn uwchlaw *gweithredoedd* Duw?
 Nid anhawdd dim ond sy'n amhosibl oll.
 Mor hawdd i Dduw oedd galw'r bydoedd maith
 I fod, a chreu y *Ulychyn lleiaf* sydd.
 Dywedai'r gair—a genid bydoedd fil,
 Ie, bydoedd fil! Mae lle i filiynau mwy;
 Pa wagle sydd, lle palla'i *Bydded* ef?
 Na feied neb mo'r dyb naturiol hon,
 Pa ham y beïid y fath dybiaeth dwymn?
 Pa'm na fynwesid tyb, dderchafa'n bryd,
 Mewn gwir fawrhad, ar waith y *Gallu mawr*.”
 Pa'm na choleddid mwy, ei deilwng fawl?
 Po mwyaf dreiddio o'i ogoniant pur,
 Ai nid y lleiaf a adewir fyth,
 I dryblith ac i d'wyllwch nos?”

Y mae y golygiadau a'r rhesymau hyn yn cael eu cadarnhau, gan y darluniadau uchel am y Duwdod, sydd yn yr Ysgrythyrau Santaidd.—“A alli di wrth chwilio gael gafael ar Dduw? a elli di gael allan yr Hollalluog i berffeithrwydd.” “Efe yw y Goruchaf, yr hwn sydd yn preswyllo tragwyddoldeb.”—“Ardderchog yw o nerth.”—“Y mae efe yn preswyllo yn y goleuni ni ellir dyfod ato.”—“Mawr yw yr Arglwydd a galluog iawn, a'i fawredd sydd anchwiliadwy; aneirif yw ei ddeall.”—“A fydd dim yn rhy anhawdd i'r Arglwydd?”—“Ni flina ac ni ddiffygia Duw tragwyddoldeb, yr Arglwydd, Creawdwr cyrau y ddaear, ni ellir chwilio allan ei synhwyr ef.”—“Y mae efe yn gwneuthur pethau mawrion, anchwiliadwy, a rhyfeddodau heb rifedi.” “Y mae efe yn mesur y nefoedd a'i rychwant, ac yn cynwys llwch y ddaear mewn mesur.” “Trwy air yr Arglwydd y gwnaethpwyd y nefoedd, a'u holl lu hwynt trwy yspryd ei enau.” “Efe a lasarodd, a hwy a grewyd;—Efe a orchymynodd, a hyny a safodd.” “Efe sydd yn estyn y nefoedd o hono ei hun, ac yn dwyn eu holl lu hwynt allan wrth rifedi.” “Wele, dyma *ranau* ei ffyrdd ef, ond mor fychan yw yr hyn a wyddom ni am dano! ond pwy a ddeall daranau ei gadernid ef.” “Wele y nefoedd,

ie, nefoedd y nefoedd, ni allant ei gynwys ef!" "Y nefoedd sydd yn datgan gogoniant Duw, a'r ffurfafen sydd yn mynegi gwaith ei ddwyllaw ef." "Eiddo ti, O Arglwydd, yw y mawredd, y gogoniant, a'r gallu, o blegid eiddot yw pob peth yn y nefoedd a'r ddaear, a thi a dderchafwyd goruwch pawb oll." "Wele y nefoedd, a nefoedd y nefoedd ydynt eiddo yr Arglwydd." "Yr Arglwydd a *baratôdd ei orseddfa yn y nefoedd*, a'i frenhiniaeth ef sydd yn llywodraethu ar bob peth." "Mi a fynegaf am *anrhydedd gogoneddus dy allu*, ac am dy *weithredoedd rhyfeddol*." "Bendigedig fyddo dy enw gogoneddus, yr hwn wyt dderchafedig uwchlaw pob bendith a mawl." "Tydi, ie, tydi yn unig, wyt Arglwydd; ti a wnaethost y nefoedd, a nefoedd y nefoedd, a'u holl lu hwynt, tydi a'u cedwi hwynt oll, a hwy a'th addolant ti." "Pwy a draetha weithredoedd nerthol yr Arglwydd? pwy a all osod allan ei *holl foliant*?" "Am yr Hollalluog, ni allwn ni ei gael ef." "Y mae efe yn ardderchog o nerth, a'i ogoniant sydd goruwch y nefoedd a'r ddaear."

Y mae y fath ddarluniadau ardderchog o'r Bôd Dwyfol, sydd yn wasgaredig trwy amrywiol ranau Datguddiad, yn ein harwain i ffurfio y golygiadau aruchelaf am ei allu creadigol, ac yn awgrymu yn amlwg, fod yn anmhosibl i'r creadur uwchaf ei ddeall, lunio drychfeddyliau ängach am fawredd ei ddybenion a'i weithredoedd, na'r hyn ydynt mewn gwirionedd.

Mewn gair, er y dichon nad yw amryw o'r golygiadau uchod yn perffaith gytuno âg ymddangosiad y ffeithiau a welir yn y bydysawd,—er hyny, dylid eu hystyried, a'u dwyn yn gynnefin i'r meddwl, gan eu bod yn agor maes o fyfyrddod mor hynod o'n blaen; a hyny, yn gymaint ac nad allwn byth chwyddo ein syniadau dros derfynau ymerodraeth Jehofah, na thybio yn wahanol iawn am bethau i'r hyn ydynt mewn gwirionedd. Y maent yn ffurfio maes eglur o fyfyrddod i'r meddwl sefydlu arno, pan y llunier y meddylddrychau uchelaf am wrthrych ein haddoliad. Gellid gosod hyn i lawr, fel egwyddor na ddylid byth ei hanghaffio mewn Duwinyddiaeth,—fod *ein dirnadaeth am fawredd Duw, yn berffaith yr un fath, neu o leiaf, yn gyfagos i'n dirnadaeth am fawredd ac ängder ei weithredoedd yn y greadigaeth*. Yr ydym oll yn addef fod y Duwdod yn anfeidrol, mewn perthynas i ängder yn gystal a pharhad. Ond nid yw anfeidrol wagle, neu anfeidrol barhad, o'u hystyried yn briodol, yn cyflwyno drychfeddyliau eglur i

ni, er ein harwain i ffurfio meddyliau amlwg am Dduw, neu unrhyw fodau eraill. Yr unig fodd y gall dyn èangu ei olygiadau, a derchafu ei syniadau am yr anfeidrol Jehofah, ydyw, pan yr ystyrio y gwagle, yn ei berthynas a'r lluaaws dirif o wrthrychau sydd ynddo, a phan yr ystyrio barhad tragwyddol, mewn cysylltiad â dilyniad gogoneddus o olygfeydd a gweithrediadau sydd yn cael eu cwblhau.

Os addefir y golygiadau hyn, yna, o ganlyniad, rhaid fod y dyn y byddo ei olygiadau wedi eu cyfyngu o fewn terfynau ychydig ganoedd o filltiroedd, neu o fewn cylch y ddaear a breswylwn, a'i feddyliau mor gyfyng a hyny am y Duwdod anfeidrol ei hun. O blegid nid oes genym ni yr un mesurau naturiol ar briodoleddau Duw, ond y rhai a gasglwn oddiwrth nifer ac èangder ei weithredoedd. Pan y cynhygiom feddwl am dano, heb gynhorthwy ei weithredoedd gweledig, y mae ein meddyliau yn rhedeg i ddyrswch, ac yn suddo mewn gwagder. Ac fel yr ydym yn deall fod gweithredoedd Duw yn anolrheiniadwy, ac o bwysigrwydd dirfawr yn eu gweithrediadau, y mae o'r pwys mwyaf i ni, mewn ystyr grefyddol, fod i'n rheddlw ymarfer â gwibdeithio trwy èangder creadigaeth,—i olrhain, oddiwrth debygolïaeth i'r pethau a adwaen-om, am faintioli, trefniad, ac ardderchogrwydd y gwrthrychau sydd allan o gylch ein golygiad—i ychwanegu mawredd at fawredd, cysawd at gysawd, ac ysgogiad at ysgogiad, hyd nes y byddo ein meddyliau wedi eu gorlenwi a'r drychfeddwl goruchel. Ac er y gallwn yn achlysurol, lunio syniadau anghywir a chyfeiliornus, wrth fyfyrïo ar wrthrychau neillduol, eto, ni raid i ni ofni, y rhedwn byth dros y nôd, o ran rhif, maint, ac amrywiaeth, trwy holl naturïaeth yn gyffredinol; oddigerth i ni dybied y "gall dyn ddirnad *uwchlaw* gweithredoedd Duw." Y mae y fath ddilyniad o fyfyrdodau yn sicr o dueddu at èangu a derchafu y meddwl, a dwyn y myfyrdod i agwedd briodol; a thueddu yn naturiol i godi awydd yn y meddwl, am weled amlygiadau disgleiriach o fawrhydi y Creawdwr yn y byd tragwyddol.

Gallwn gasglu oddiwrth yr hyn a fynegwyd yn awr, am nifer a mawredd y gwrthrychau sydd yn debyg o gael ei gosod yn destynau myfyrdod y gwaredigion yn y nef—mai prif wrthrychau myfyrdod y creaduriaid nefol, a fydd *Hanesiaeth*

ac *Athroniaeth*. Yn nosparth hanesiaeth, gellid cynwys yr holl fanylion a arddangosir iddynt mewn perthynas i ddechreuad, cynydd, a chwblhad prynedigaeth dyn, a'r hysbysiaeth a dderbyniant am olygfeydd naturiol a moesol, ac amgylchiadau mwyaf cyhoeddus rhagluniaeth yn nhrefniadau bydoedd eraill.

Yn gymaint a bod yn amlwg, fod defnydd wedi ei greu er mwyn creaduriaid synhwyrgar a deallol, y mae yn dra thebygol, os nad yn sicr, fod poblogiad y bydoedd â chreaduriaid rhesymol wedi ei fwriadu i arddangos *cymeriad moesol* y Creawdwr, yn ei oruchwyliaeth rhagluniaethol, ac yn holl ddilyniad ei weinyddiadau moesol, tu ag at y bydoedd lluosog a'r creaduriaid amrywiaethol, sydd o fewn ei ymerodraeth fawr. Ymddengys fod ei holl brïodoledau eraill, ac yn neillduol, ei allu a'i wybodaeth, wedi eu harfer i wasanaethu i'r dyben mawr hwn, ac er gwasgaru dedwyddwch drwy y bydoedd oll. Gan hyny, cyn belled ac y mae ffeithiau, mewn perthynas i'w lywodraeth foesol, mewn bydoedd eraill, yn hysbys i'r gwaredigion yn y nef, cyn belled a hyny, y bydd eu golygiadau am ei brïodoledau moesol, ac am egwyddorion ei lywodraeth ar y byd, yn cael eu derchafu a'u hëangu. Yn y darganfyddiadau a dichon gael eu hamlygu yn nilyniad oesau, ar y gwrthrych hwn, yr arddangosir *tragwyddol uniondeb Duw*, a'i *gyfiawnder at-daliadol*, ei "*dyner drugaredd*," a'i *haelfrydedd diderfyn*, a byddant yn destynau i ryfeddu a derchafu y meddwl, uwchlaw yr hyn a wna mawredd ei weithredoedd naturiol, a chreu parch at ragoriaethau Llywydd Goruchel y byd. Os ydym yn ystyried olrhain arferion a threfniadau cywrain y gwybed yn hyfrydwch—os teimlwn yn ddymunol i ddysgu gwybod hanes y dygwyddiadau a gyfarfu pob cenedl a llwyth o ddynolryw, er dechreuad y byd, ac yn neillduol, y rhai a berthynent i'n rhieni cyntaf yn mharadwys, gwedi eu hesgymundod oddi yno, hyd amser y cynddiluwiaid, at ddeg llwyth Israel, at Gristionogion y canrifoedd cyntaf, at y Waldensiaid, yr Assyriaid, y Babiloniaid, ac Indiaid yr Amerig,—mor hyfryd a dymunol, a raid fod dysgu hanes angylion, tywysogaethau, ac awdurdodau; a dyfod yn gydnabyddus â'r prif amgylchiadau a ddygwyddasant yn mysg bodau uwch eu graddau, ac amrywiol eu naturiaethau, gwasgaredig trwy ddeng mil o fydoedd! Er mor fawr a rhyfeddol ydyw hanes ein byd ni, a phrynedigaeth dynolryw; eto, dichon y gall golygiadau llawer rhyfeddach gael eu harddangos yn y

dygwyddiadau a gymer le yn y bytholfyd mawr. “Y mae y dydd yn dyfod” (medd un ysgrifenydd enwog diweddar,*) pan y bydd yr holl hanes rhyfeddol hwn, yn wrthrych i edrych yn ol ato, gan lygad coffadwriaeth, ac yr edrychir arno, fel un amgylchiad yn hanes helaeth creadigaeth; a chyda'r holl egluriad, a'r holl ogoniant a deifl ar gymeriad y Duwdod, ac ei gwelir fel gris yn nghyflawniad ei ddybenion; ac er meithed y gall yr amser ymddangos, o weithred gyntaf ein prynedigaeth hyd ei gwbl gyflawniad, ac er mor agos a neillduol y gallwn ystyried sylw Duw arno, gwelwn ei fod wedi rhoddi lle digonol iddo ef, at ei holl drefniadau, ar uchelfanau tragwyddoldeb, nad ydyw ond un o'r darpariadau sydd yn llanw hanes goruchwyliaeth ddiddiwedd.”

Yn nosparth *Athroniaeth* dichon y cynwysir yr amlygiadau uchel a ddangosir am eangder, maintioli, ysgogiadau, trefniad, golygfeydd, trigolion, a ffurfiad cyffredinol cysawdau eraill, a rheolaeth gyffredinol y bydysawd dan lywodraeth yr Hollalluog. Ar y testynau hyn a'r canghenau a godant yn naturiol oddiwrthynt, bydd meddyliau y gwaredigion o'r byd hwn yn canfod lle digonol i arfer eu galluoedd, a thynant fwynhad diorphwys a diddiwedd oddiwrth eu holrheiniadau.

Gellid profi mai y gwrthrychau hyn a ffurfiant orchwyllion dynion cadwedig a chreaduriaid rhesymol eraill, mewn sefyllfa ddyfodol, oddiwrth y darluniadau a rydd gair Duw am eu gwasanaeth yn awr. Y mae yr angylion yn cael eu gosod allan yn Llyfr y Datguddiad, dan y gydmariaeth o “greaduriaid byw yn llawn llygaid,” a'r “henuriaid,” neu gynnrychiolwyr eglwys y gwaredigion, fel yn syrthio i lawr ger bron gorsedd Duw, ac yn dywedyd, “Teilwng wyt ti, O Arglwydd, i dderbyn gogoniant, anrhydedd, a gallu, o *blegid ti a greaist peth, ac o herwydd dy ewyllys di y maent ac y crewyd hwynt.*” Yma, y mae gweithredoedd naturiol Duw yn cael eu dal allan fel *sail* neu *resum* am ddiolchgarwch y llu nefol, ac y mae yr ymadroddion yn cynwys yn eglur, mai y gweithredoedd hyn yw testyn eu myfyrdod, eu bod wedi gweled amlygiadau disglaer o'r perfffeithderau Dwyfol yn eu ffurfiad a'u trefniad, eu bod yn cael eu hadloni â golygiadau am y gogoniant Dwyfol a amlygir yn y gweithredoedd hyn,—a bod eu calonau yn llawn o fawrhad ac addoliad, ac yn wastadol yn barod i dori

allan i gydnabod “gogoniant, anrhydedd, a gallu” i'r Hwn a ddygodd y fath luaws o greaduriaid i fodolaeth. Mewn golygfa arall a ddangosir yn yr un llyfr, y mae y saint sydd wedi dyfod allan o'r cystudd mawr, ac wedi cael buddygoliaeth ar eu holl elynion, yn cael eu gosod allan, â thelynau Duw yn eu dwylaw, yn derchafu moliant iddo yn y gân fuddygol hon—“Mawr a rhyfedd yw dy weithredoedd, O Arglwydd Dduw Hollalluog—cywir a chyfiawn yw dy ffyrdd, ti Frenhin y saint.” Gellid ystyried y rhan gyntaf o'r gân hon fel ffrwyth eu myfyrdodau ar adeilad fawreddog y bydysawd, a'r Hollalluogrwydd a amlygir yn ei ysgogiadau, a'r rhan ddiweddaf fel ffrwyth eu myfyrdod a'u hymchwiliadau ar lywodraeth foesol Duw, yn ei drefniadau rhagluniaethol, tuag at ddynion ac angylion, a thuag at yr holl fydoedd y dichon i'w trefniant moesol gael ei amlygu i'w golwg. O blegid, y mae geiriau y gân yn dangos yn amlwg eu bod wedi cyrhaedd y fath olygiadau äang am weithredoedd Duw, ag sydd yn eu cymhell i ddatgan eu bod yn “fawr a rhyfedd,” a'u bod wedi cyrhaedd y fath olygiadau eglur am y goruchwyliaethau Dwyfol tuag at greaduriaid rhesymol y byd ag sydd yn eu galluogi i ganfod fod ffyrdd Brenhin y nef yn “gywir a chyfiawn.”

Gallwn ddysgu oddiwrth yr hyn a ddywedwyd yn awr, pa beth fydd yn ffurfio un ran o drueni y drygionus yn y byd a ddaw. Fel y bydd un ran o ddedwyddwch y cyfiawn yn cynwysedig mewn “gweled Duw megis ac y mae,” hyny yw, edrych ar y gogoniant Dwyfol, fel y mae wedi ei amlygu yn ei weithredoedd naturiol a moesol yn y bydysawd,—felly, yn ol pob tebygolrwydd, y mae yn ffurfio un defnydd chwerw yn rhan yr annghyfiawnion; y byddant yn cael eu dëol yn dragwyddol allan o olygfëydd dymunol gogoniant y Creawdwr, fel y mae yn cael ei amlygu yn nhrefniad rhyfeddol holl gysawd naturiaeth. Gwedi eu caethiwo i un gongl druenus o'r bydysawd, wedi ei gylchynu âg awyrgylch tawchus, neu gynhulliad o gymylau duon, ac wedi eu hesgymuno allan o bob cymdeithas âg ardaloedd perffeithrwydd moesol, a'u hatal rhag myfyrio ar olygfëydd ardderchog ymerodraeth y Creawdwr. Y mae y drychfeddwl yn cael ei gadarnhau yn ymadroddion yr Ysgrhythyr, lle y maent yn cael eu gosod allan wedi eu dëol ymaith o'r “Jerusalem newydd,” a'u “taflu i'r tywyllwch eithaf,” a'u cadw yn nghadwyni tywyllwch, oesau ar ol oesau. Ac ni all dim fod yn fwy poenydiol i feddyliau

wedi eu cynysgaeddu â galluedd eang, na'r ystyriaeth o fod bythol wedi eu hatal rhag eu harfer mewn myfyrdod ar wrthrychau gogoneddus, a wyddant sydd mewn bod, ond na allant syllu arnynt, na disgwyl unrhyw hysbysiad hyfryd yn eu cylch.

Os un o ddybenion cospedigaeth ddyfodol ydyw dwyn dynion yn ystyriol o'u ffolineb a'u hangharedigrwydd, ac am y trugareddau a'r breintiau a gamarferasant; y mae yn debygol y bydd pob peth wedi ei drefnu yn y byd a'r gymydogiaeth y byddant wedi eu cyfyngu iddo, yn y fath fodd ag y dygir eu hanghofion am y cysuron a gamddefnyddiasant, a'r daioni Dwyfol a ddirmygasant, i'w dwyn i brofi teimladau gwahanol i'r hyn a deimlent dan drefniadau haelfrydig y cyflwr presenol. Er engraipht, y mae yn nhrefniad naturiol pob un o'r synhwyrâu yn bresenol—pob rhan o'r corph, a phob ysgogiad perthynol iddo, a dylanwad yr haul, yr awyrgylch, a phob rhan o natur a effeithia arnom—duedd i gyflwyno hyfrydwch i'r teimlad. Ond yn y byd hwnw, bydd pob gweithrediad o'r fath yn hollol wahanol o ran yr effaith a adawant ar greaduriaid synhwyrgar. Y mae yn perthyn i'r synhwyr o *deimlad* yn awr, filoedd o gyffröadau a barant hyfrydwch; ond *yno*, bydd pob gwrthrych a gyffyrdder yn dwyn y teimlad mwyaf *poenus*. *Yma*, y mae yr amrywiaeth lliwiau sydd yn addurno wyneb natur, yn rhoddi hyfrydwch i'r llygad a'r dychymyg; ond *yno* bydd yr holl wrthrychau erchyll, yn rhoddi golwg alarus ar bob peth o amgylch. *Yma*, y mae y beroriaeth hyfrydaf yn derchafu ac yn lloni y galon, ond *yno*, nid oes dim i'w glywed ond seiniau aflafar "wylofain a rhincian danedd." Gwedi bod yn anniolchgar am y lluaaws bendithion a dderbyniasant yn y byd hwn oddiwrth Roddwr haelionus pob daioni, bydd trigolion y lle ofnadwy hwnw yn gweled eu pechod yn eu cosp wrth gael eu hatal oddiwrth bob hyfrydwch ag a all weinyddu i'r teimlad.

Mewn perthynas i'w *sefyllfa foesol*, bydd effeithiau cyffelyb yn cael eu hamlygu. *Yma*, yr oeddynt yn cashau cymdeithas y rhai cyfiawn, ac yn earu ymgymysgu â gweithredwyr anwiredd, yn eu hynfydrwydd a'u troseddau; *yno*, byddant wedi eu deol yn dragwyddol o gymdeithas y doeth a'r haelfrydig, ac yn teimlo yr effeithiau chwerw o gael eu cadwyno yn wastadol yn mhlith y dyhirod a fydd yn boenydwyr iddynt byth. *Yma*, yr oeddynt yn ymddigrifo mewn rhoddi llawn

rwysg i'w nwydau a'u chwaeth lygredig; ond *yno*, teimlant yr effeithiau dychrynlyd o lawn arferiad y fath nwydau a chwantau, lle na bydd yr un ffrwyn arnynt gan reswm, na chan awdurdod y gyfraith Ddwyfol. Os ychwanegwn at y ffynhonau hyn o alar a chwerwder, yr ystyriaeth y bydd eu meddyliau wedi eu llanw âg egwyddorion malais, llid, casineb, dialedd, a phob elfen arall o ddrygioni, oedd yn llywodraethu ar eu heneidiau tra yr oeddynt yn y byd hwn, yn chwyddo yn ddilywodraeth yn mlaen,—gallwn ffurfio y fath ddychymyg am drueni dyfodol ag sydd yn gwirioneddoli yr holl ymadroddion cydmariaethol â pha rai y maent yn cael eu darlunio yn y Datguddiad Dwyfol, yn annibynol ar bob cosp ychwanegol a gyflwynir yn *uniongyrchol* oddiwrth Dduw. Tra y gadawa hwy i "*fwyta o ffrwyth eu ffyrdd eu hunain, ac i'w llenwi â'u dychymygion eu hunain*," bydd eu cospedigaeth yn ofnadwy, ac yn mhell uwchlaw pob math o drueni cysylltiedig â sefyllfa bresenol y byd moesol.

Ar y llaw arall, y mae gan yr ystyriaeth am yr amrywiol ffrydiau o ddedyddwch, at y rhai y cyfeiriwyd ein sylw, duedd cryf i argraphu ar feddyliau y saint syniadau bywiog am natur *annherfynol* Dwyfol haelfrydedd, ac am "gariad Duw tuag at y Gwaredigion." Mewn cysylltiad â'r fath olygiadau eang am briodoledau a llywodraeth Duw, yn benaf, y mae cariad Duw tuag at y gwaredigion yn ymddangos uwchlaw pob deall, o blegid y mae yn eu dwyn at olygfa sydd, nid yn unig yn cyfateb i dragwyddol barhad; ond hefyd, sydd yn ddiderfyn o ran cylch gwybodaeth, dedwyddwch, a gogoniant. Gan hyny, yn nghanol gorchwylion eraill y sefyllfa ddyfodol, ni bydd iddynt byth annghofio eu rhwymedigaeth i ras a thrugaredd, heb eu haeddu, a achubodd eu heneidiau o ddistryw, ond una â'u holl olrheiniadau aruchel—gydnabyddiad o'r "fendith, a'r anrhydedd, y gogoniant, a'r gallu, i'r Hwn sydd yn eistedd ar yr orsedd, ac i'r Oen, yn dragywydd."

Gellid mynegi sylwedd yr hyn a nodais ar y dosparth hwn o'm testyn, yn fyr, yn y crynodeb canlynol:—

Bydd y gwaredigion yn y nef yn mwynhau dedwyddwch gwastadol—bydd y dedwyddwch hwnw yn codi oddiar eu cyflawn ryddhad oddiwrth bechod, a chyrhaeddiad perffeithrwydd moesol—bydd eu galluoedd adferedig yn cael eu harfer i fyfyrio ar y gogoniant Dwyfol—y mae y gogoniant Dwyfol yn gynwysedig mewn amlygiad o'r perffeithderau Dwyfol—bydd

yr amlygiadau naturiol o'r perffeithderau hyn, yn cael eu gwneud yn ngweithredoedd y greadigaeth (yr unig ffordd ag y gellir eu hamlygu) yn y creaduriaid deallgar sydd yn poblogi y byd naturiol, ac yn eu trefniadau, eu graddau, eu hanes, a'u sefyllfa bresenol—yn amrywiaeth y golygfeydd a arddengys trigfanau creaduriaid rhesymol—yn y drefn foesol sydd yn eu mysg—ac yn amrywiol oruchwyliaethau Dwyfol ragluniaeth, mewn perthynas i'r bydoedd a'r graddau o greaduriaid sydd ynddynt.

Mewn perthynas i ddedwyddwch y nef, y mae yr Ysgrythyr yn ein dysgu trwy osodiadau cyffredinol, ac awgrymiadau am ei natur, ei briodoliaethau, a'i wrthrychau, yn nghyd a'r cymhwysderau gofynol er ei fwynhau. Y mae y darganfyddiadau a wnaed trwy wyddoriaeth yn y greadigaeth weledig, yn ffurfio cynnifer o egluriadau ar ymadroddion y Bibl am y testyn, ac y mae yn ddiau mai ein dyledswydd ydyw arfer ein meddyliau, ac äangu ein dirnadaeth am y dedwyddwch dyfodol, trwy bob amgylchiad egluriadol a ellir ei olrhain, yn ngolygfa natur, ar a osododd yr Hollalluog ger ein bron. O blegid rhaid fod gair a gweithredoedd Duw, dan bob amgylchiad, mewn perffaith gysondeb ä'u gilydd, ac yn adlewyrchu goleuni, y naill at y llall. Ni all fod dim sydd o fewn y greadigaeth weledig, yn gwrthdaro yn erbyn unrhyw osodiad sydd yn y Datguddiad; ond yn hollol wahanol, rhaid eu bod yn cadarnhau eu gilydd. Ac fel yr ydym yn canfod y cynhulliad o wrthrychau rhyfedd-ol, sydd yn tueddu i dderchafu ein golygiadau am y Bôd Goruchaf, ac am natur aruchel ac amrywiaethol y dedwyddwch dyfodol—y mae yn gweddu i ni olrhain y syniadau hyny, ac y mae tebygoliaeth Natur a Datguddiad yn eu cynyg i'n meddwl, er derchafu ein golygiadau am y dedwyddwch nefol, ac i'n paratoi at fyfyrnodau äangach yn y byd hwnw, lle y bydd yr holl rwystrau naturiol a moesol sydd yn awr yn atal ein hymchwiliadau, ac yn tywyllu ein golygiadau, wedi eu symud ymaith yn llwyr ac am byth.

Oddiwrth yr oll a fynegwyd ar y dosparth hwn o'n testyn, gallwn ddysgu am *fawr werth enaid dyn, a'r pwysfawredd a ddylid osod ar ein tragwyddol dynged*. O! y fath gysgod yr ymddengys y bywyd presenol, wrth ei gydmaru ä golygfeydd y byd tragwyddol! Y fath begwn bychan yr ymddengys treigliadau amser, mewn cydmariaeth ä thragwyddoldeb di-derfyn! Y fath olygfa derfynol y mae y byd hwn, a'i holl

ogoniant, yn ei ddangos, wrth ei gyferbynu âg äangder a gogoniant yr Ymerodraeth hono sydd yn ymestyn i anfeidrol-
edd, ac i barhau yn dragwydd! Ac, a ydyw dyn i gael ei
drosglwyddo i ardaloedd eraill o'r bydysawd, i ymgymysgu â
thrigolion bydoedd eraill, ac i ymfodoli trwy ddiderfyn bar-
had? Y fath egwyddor ardderchog yr ymddengys meddwl
dyn, pan yr ystyriom fel y mae wedi ei gymhwyso i ddilyn y
fath fyfyradau amrywiaethol, ac i wneud y fath ymchwiliadau
er cyrhaedd pegwn uwchaf Perffeithrwydd Moesol, ac i ar-
dremio dros ymerodraethau annherfynol yr Hollalluog tra y
treiglo oesau tragwyddol yn mlaen! Mor bwysig, gan hyny,
y dylid ystyried pob peth sydd yn gysylltiedig â golygfëydd
ein tragwyddol dynged! Os addefir y gwirioneddau hyn,
yna y mae rheswm a synhwyr cyffredin yn datgan, na all
gwrthrych pwysicach byth feddianu calon dyn. Y mae ynddo
y fath orddynder o bwysigrwydd, ac y mae wedi ei gysylltu
ar fath ganlyniadau mawreddog a gogoneddus, fel y mae yn
rhaid fod dyn yn hollol ddideimlad, fel y marw, at bob ys-
tyriaeth ardderchog, cyn y gall fod yn gwbl ddiöfal yn ei
gylch.

Pe na buasai ond *tebygolrwydd* yn unig, ar y gred, o fod dyn
yn anfarwol, a bod y golygfëydd y cyfeiriais atynt yn bosibl,
dylai hyny gyffroi yr ymofyniadau mwyaf pryderus ynom, a
deffro holl alluoedd ein heneidiau. O blegid ein dyledswydd
a'n lles mwyaf ydyw ymofyn am oleuni a boddlonrwydd, am
bwne, ar yr hwn y mae ein cysur amserol a'n dedwyddwch
tragwyddol yn dibynu. Ond os ydyw Goleuni Natur, a gos-
odiadau Datguddiad yn cyduno i *arddangos* tragwyddol dyng-
ed dynolryw, ni all fod dim yn fwy ynfyd i neb, na chellwair
gyda'i leshad tragwyddol, neu gynyg pob dyfais, neu arfer
pob gwrthrych dibwys, a fyddo yn dueddol i droi y meddwl
ymaith oddiwrth destyn mor ddifrifol. Eto, pa mor fyn-
ych yr ydym yn canfod yn mysig llawer dosparth o ddyn-
ion, fel y mae yr achosion mwyaf dibwys yn cael mwy o le
yn y meddwl na'r golygfëydd o drueni neu ddedwyddwch
sydd yn eu haros tu draw i'r bedd. Y mae y pleserau gweig-
ion a geir gyda chŵn a meirch, y dawns a'r chwareudai; tŷru
ychydig bunoedd neu sylltau, chwareu damwain neu gardiau,
yn llanw meddyliau miloedd, sydd yn proffesu eu hunain yn
greaduriaid rhesymol, tra y gwrthodant dreulio *un awr ddifrif-*
ol, mewn myfyrdod ar dynged eu hysprydoedd anfarwol, pan

y byddo eu cyrph wedi syrthio i'r bedd. Ië, cymaint ydyw y difaterwch a'r *dideimladrwydd*, a ddangosir at y pwnc hwn gan ddosparthau neillduol mewn cymdeithas, fel y mae yn cael ei ystyried yn beth annefodgar, ac mewn rhai amgylchiadau yn sarhad, ei ddwyn yn destyn ymddiddan mewn cyfeillach. "Y mae y difaterwch a ddangosant, mewn pwnc sydd yn cynnwys eu bodolaeth, eu tragwyddoldeb, a'u cwbl oll, (medd un ysgrifenydd Ffrengig nerthol,) y fath, fel y mae yn cyffroi fy eiddigedd, yn hytrach na'm tosturi. Y mae yn rhyfeddol. Y mae yn echrydus. Y mae yn wrthun. Nid wyf yn dywedyd hyn oddiar zel orphwyllog mewn duwiolfrydedd dall. Ond yn y gwrthwyneb, yr wyf yn sicrhau, y dylai hunan gariad, hunan les, a'r gradd lleiaf o oleuni rheswm, godi y syniadau hyn ynom; ac nid oes eisiau ond galluoedd cyffredin dyn at hyn yma. Nid oes eisiau ond ychydig o ystyriaeth, er dangos nad oes yma ddim gwir hyfrydwch sylweddol; nad yw ein pleserau ond gwagedd, fod trallodion bywyd yn afrifed; wedi y cyfan, y bydd angau, yr hwn sydd yn ein bygwth bob moment, yn mhen ychydig o flynyddoedd, ac efallai, ychydig ddyddiau, yn ein gosod mewn cyflwr o dragwyddol ddedwyddwch, neu drueni, neu ddiddymiant."

Gan hyny, dyledswydd benodol pob dyn, sydd yn gwneud rhyw broffes o gallineb a rhesymoldeb ydyw, ymdrech y dwyn ei feddwl dan argraph o argyhoeddiad, am wirioneddolrwydd byd dyfodol anweledig, ac ystyried ei bwysigrwydd, a myfyrio yn ngoleuni rheswm a datguddiad, ar y golygfëydd uchel ac ardderchog a ragddengys. Tra yr arhoso unrhyw amheuaeth yn y meddwl mewn perthynas i'r testyn hwn, ni ddylid gorphwys nes ei symud ymaith. Dylid olrhain pob llwybr ac y byddo goleuni a hysbysiaeth i'w gael ynddo; dylid chwilio gyda'r un egni ac y chwilia y cybydd am gyfoeth; ac uwchlaw pob peth, dylid myfyrio, gyda'r sylw a'r ymostyngiad mwyaf, ar y datguddiad a gynwysir yn yr Ysgrhythrau Sant-aidd, gyda gweddi daear ar Dduw am oleuni ac arweiniad. Ac os gwneir y fath gais gyda pharch calon, ac yspryd duwiolfrydig, yn nghyd a phenderfyniad meddwl, bydd i bob amheuaeth a dywyllai y meddwl yn flaenorol, gael ei chwalu ymaith yn raddol, fel cysgodion nos o flaen goleuni haul. "Os gwaeddi ar ol gwybodaeth, os cyfodi dy lef am ddeall, os ceisi hi fel arian, os chwili am dani fel am drysorau cuddiedig—yua cei ddeall ofn yr Arglwydd, ac y cei wybodaeth am Dduw.

Canys yr Arglwydd sydd yn rhoddi doethineb, allan o'i enau ef y mae gwybodaeth a deall yn dyfod. Yn dy holl ffyrdd, cydnebydd ef; ac efe a hyfforddia dy lwybrau. Yna y tŷr dy oleuni allan fel y wawr, a'th dywyllwch fydd fel haner dydd."

Mewn gair, os ydym wedi ein cwbl argyhoeddi am ein perthynas â byd tragwyddol, ein hymdrech beunyddiol a fydd i feithrin y teimladau a'r rhinweddau nefol hyny, yn nghyd a'r cyfryw ymarferiadau a'n parotôa at fwynderau y sefyllfa nefol. Oblegid, "heb santeiddrwydd ni chaiff neb weled yr Arglwydd," a sierheir i ni, "nad â dim aflan i mewn trwy byrth y Jerusalem Newydd," ac nad â lladron, na chribddeilwyr, na chybyddion, na gorthrymwyr, na meddwon, nac eilunaddolwyr, i mewn i deyrnas Dduw."

RHAN IV.

AR Y CYMHWYSDERAU MOESOL GOFYNOL ER MWYNHAU
DEDWYDDWCH Y BYD DYFODOL.

NID oes ond odid neb a addefa athrawiaeth anfarwoldeb dyn, nad yw yn meithrin rhyw radd o obaith, y derbynir ef, i fyd dedwyddach, pan yr ehedo ei yspryd ymaith o'r ddaear hon. Y mae hyd yn oed y dyn bydol, a'r halogedig a'r aflan, er maint a fyddo eu halogrwydd, a gwrthwynebiad eu serchiadau i Gyfraith Duw, a dyledswyddau bywyd Cristionogol, yn fynych yn cysuro eu hunain, yn nghanol eu halogrwydd, a'u disgwyliadau ofer, na bydd i Greawdwr Holl-drugarog, oddef iddynt, yn y diwedd, suddo i drueni; ond y bydd iddo dosturio wrth eu gwendid a'u ffoledd, a'u derbyn wedi marw, i lawenydd y nef. Ond y mae y fath obaith yn codi oddiar anwybodaeth am gymeriad Duw, ac am yr hyn y mae gwir ddedwyddwch yn gynywysedig ynddo, ac oddiwrth olygiadau cyfeiliornus am arferion y sefyllfa ddyfodol, a natur y mwynhad sydd ynddo. O blegid, mewn trefn i fwynhau dedwyddwch, mewn unrhyw sefyllfa neu unrhyw ardal o'r bydysawd, rhaid fod y meddwl wedi ei gyfaddasu at y gymdeithas, y myfyrion, a'r gorchwylion priodol i'r lle, yn nghyd a dymuniad gwresog am gyfranogiad o'r mwynhad a fyddo yno.

Pa bleser a allai cybydd ei gael, yr hwn y mae ei feddwl wedi ei lanw ag awydd i gasglu golud, mewn byd, lle nad oes nac aur, nac arian, nac unrhyw wrthrych arall, i drachwant ei gyrhaedd? Pa hyfrydwch a allai dyn gael, yr hwn y byddai ei brif hyfrydwch gyda'r cŵn a'r meirch, y gwleddoedd a'r gloddest, mewn gwlad, lle y byddo y fath bethau wedi eu tragwyddol ddeol o honi? A ellid tybied y byddai i'r rhai, ac y mae eu pleser penaf yn awr mewn darllen Newyddiant a Chwedleuon, ac mewn gwrandaw ar serthedd a hustyng, deimlo unrhyw fwyniant mewn byd, lle nad oes dim ond gwir sylweddau o'i fewn, â'r man y mae y trigolion wedi ymuno yn

rhwymau y serchiadau puraf?—neu fod y cyfryw, nad yw eu meddwl byth yn codi uwchlaw pleserau chwareu gwystlon a chardiau, a chabledd, a dirmyg, i deimlo unrhyw chwaeth at fwyniant pur, myfyrdodau aruchel, a moliant gwresog trigolion y nef? Rhaid fyddai i'r holl drefniadau nefol gael eu newid, a'r angylion, yr archangylion, a'r gwaredigion, gael eu deol o'u trigfanau, cyn y gallai dynion o'r fath gymeriad byth gael mwyniant cyffelyb i'r hyn a deimlent yn flaenorol. Pe byddai iddynt gael eu derbyn i drigfanau dedwyddwch, eto byddai eu siomedigaeth yn ddirfawr; a theimlent eu hunain mewn sefyllfa gyffelyb i'r barbariad gwyllt, pe byddai iddo gael ei arwain i blith cynhulleidfa o dywysogion a gwŷr urddasol. Ni chanfyddent ddim cytunol a'u harferion blaenorol; teimlent wrthwynebiad mewnol i holl wasanaeth pur a santaid y lle, a buan y dymunent ehedeg ymaith i ryw ardaloedd, ac at gydymdeithion mwy cyfaddas at eu golygiadau a'u serchiadau halogedig. O blegid deddf y Nef ydyw,—a deddf sydd yn sylfaenedig ar y cyfreithiau moesol sydd yn llywyddu yr holl greadigaeth resymol, ac fel deddf y Mediaid a'r Persiaid, yr hon ni newidir,—mai “*Heb santeiddrwydd, ni chaiff neb weled yr Arglwydd*,”—ac “nad ä neb aflan, nac yn gwneuthur anwiredd, na chelwyddwyr i mewn trwy y pyrth i'r Jerusalem Newydd.”

Y mae sylfaen dedwyddwch yn y byd a ddaw, yn gwbl yr un peth ag sydd yn ffurfio sail ein dedwyddwch yn y byd hwn. Pa mor uchel bynag y byddo dyn wedi ei osod o ran ei sefyllfa, pa faint bynag a feddiano o gyfoeth, a pha mor wyched bynag y byddo ei radd a'i osgordd; ni all fwynhau unrhyw ddedwyddwch *sylweddol*, tra y parhao yn gaethwas i'w nwydau a'i serchiadau llygredig; a thra y byddo balchder, cenfigen, a dialedd yn cael y llywodraeth uwchaf ar ei galon. Tra y byddo yn amddifad o gariad aruchel at Dduw, ac o'r rhinweddau hyny sydd yn sylfaen pob gweithrediad moesol, rhaid y bydd y meddwl yn gwbl ddieithr i wir ddedwyddwch, ac i'r golygiadau eang, a'r teimladau dymunol hyny sydd yn derchafu yr enaid uwchlaw pleserau cnawdol, a gosidion a siomedigaeth dibwys y bywyd hwn.

Gellid egluro y gosodiadau hyn, pe byddai yn ofynol, drwy luaws o ffeithiau cysylltiedig â golygfeydd moesol cymdeithas ddynol. O ba le y tardd yr anesmwythder hwnw a deimlir yn y byd rhwysgfawr, yn absenoldeb dawns, gloddest, a di-

fyrwch y chwareudai? O ba le y tardd yr ymrysonau cartrefol, a'r cynhenau teuluaidd sydd yn mysg pob graddau, yn chwerwi pob mwynhad? Beth ydyw yr achos fod cynnifer o filoedd o greaduriaid rhesymol, yn gorfod mwythfoddio eu hunain mewn difyrwch plentynaid, ynfyd, ac anifeiliaidd, wrth geisio gwneud baich bywyd yn haws i'w oddef? Hyd yn oed yn mysg y dosparthau mwyaf coethedig o ddynion, y mae llawer sydd yn ymfalchio yn eu rhagoroldeb ar y werin, yn tynu eu prif fwyniant, nid yn unig wrth wneud dinystr ar yr anifeiliaid a'r adar, ond wrth ymgymysgu gyda'r dyhirod sydd yn ymladd ceiliogod, ac mewn edrych ar gwpl o ornestwyr yn ymguro, ac yn gorchuddio eu gilydd âg archolllion a gwaed. O ba le y tardd y poenydiau a deimlir mewn canlyniad i falchder a gorymgais gael ei archolli, a pha fodd y dygwydd fod pleidiau mewn cymdeithas, na allant ddedwyddu eu hunain am ddwyawr, heb fod gyda chwareuwyr damwain a chardiau, mewn gwystlon a serthedd, ac mewn chwedleuon cabldraethol? Pa reswm a ellir ei roddi am fod hunanladdiadau mor fynych yn cael eu cyflawni gan ddynion mewn sefyllfa uchel, y rhai sydd yn cael eu cylchynu gan foethau a gwychedr; a bod anfoddlonrwydd, grwgnachrwydd, ac anniolchgarwch, mor fynych yn llanw cymeriad yn mysg pob gradd mewn cymdeithas? Y mae yr holl effeithiau hyn yn tarddu o herwydd diffyg o egwyddorion a thueddiadau Cristionogol, ac o herwydd cyfyngder y gwrthrychau ac y mae eu meddwl yn myfyrio arnynt. Y mae y dyn sydd yn gweithredu oddiar olygiadau a serchiadau Cristionogol, yn edrych i lawr gyda difaterwch a dirmyg ar y gorchwylion dirmygus a enwais, ac y mae ei enaid yn sychedu ar ol gwrthrychau mwy cyd-unol â'i natur resymol ac anfarwol; ac wrth olrhain y rhai hyn, ac arfer y rhinweddau ac y mae crefydd yn eu cymhell, y mae yn mwynhau pleser pur, na all gwen y byd mo'i roddi, na'i âg ei ddinystro.

Fel y mae yn ofynol wrth alluoedd meddyliau neillduol, er mwynhau dedwyddwch sylweddol yn y byd hwn, felly y mae cymhwysderau moesol neillduol yn *hanfodol*, er ein parotî i archwaethu mwyniant y byd yn ddaw. Rhaid gosod i lawr sail dedwyddwch y byd dyfodol mewn "edifeirwch tu ag at Dduw, a ffydd tu ag at ein Harglwydd Iesu Grist." Rhaid ein hargyhoeddi o'n pechod, a'n halogrwydd, fel plant yr Adda cynaf, am anhaeddiant ein troseddau, am burdeb difrycheulyd, ac

uniondeb tragwyddol y Bôd ac yr ydym yn euog ger ei fron, ac am y perygl yr ydym yn agored iddo, fel troseddwy'r ei gyfraith. Rhaid i ni dderbyn yr lachawdwriaeth a gynhygir yn yr Efengyl, ac edrych gyda llygad ffydd ar "Oen Duw sydd yn tynu ymaith bechodau y byd." Rhaid i ni ymddiried yn nghymhorth Yspryd Duw, am nerth i wrthwynebu holl dueddiadau drigionus ein natur, ac adnewyddu ein heneidiau ar ddelw Duw, ac i'n gwresogi mewn dymuniad am gynhyddu yn yr "holl ffrwythau cyfiawnder sydd er mawl gogoniant Duw." Rhaid i ni "chwanegu at ein ffydd, wroldeb a phen-derfyniad; ac at wroldeb, wybodaeth; ac at wybodaeth, gymhedrolder; ac at gymhedrolder, amynedd; ac at amynedd, dduwioldeb; ac at dduwioldeb, garedigrwydd brawdol a chariad. O blegid, os ydyw y pethau hyn ynom, ac yn ymhelaethu, ni adawant ni yn ddiiffrwyth yn ngwybodaeth ein Harglwydd Iesu Grist;—ac felly y trefnir yn helaeth i ni fynedfa i deyrnas dragwyddol ein Harglwydd a'n Hiachawdwr." *

Gwedi gosod sylfaen crefydd i lawr felly, yn yr ymarferiad o'r grasau Cristionogol; y mae y tueddiadau a'r rhinweddau canlynol, yn mysg eraill, i gael eu meithrin genym, ac i ffurfio y cymhwysderan sylweddol, er ein paratoi i fod yn gyfranogion o "etifeddiaeth y saint yn y goleuni."

1. Cariad aruchel at Dduw, ffynhonell ddechreuol dedwyddwch. Dyma ddyledswydd benaf pob creadur rhesymol, a'r serchogrwydd uwchaf a all feddianu meddwl dyn. Y mae yn disgleirio yn mynwesau angylion ac archangylion, cerubiaid a seraphiaid; i.e., nid oes yr un preswlydd yn cyfaneddu yn yr un o fydoedd y greadigaeth, sydd wedi cadw ei burdeb gwreiddiol, nad yw yn llywodraethu yn fuddygol ar ei galon. Y mae yn uno yr holl greaduriaid deallgar santaidd â'r Creawdwr ac â'u gilydd; ac o ganlyniad, rhaid y bydd iddo ein cymhwyso i gynnal cymdeithas hyfryd a'r cyfryw fodau, pa le bynag y byddont, ac yn mha barth bynag o'r greadigaeth y penodir eu cartrefle. Y mae yn bywiogi addoliad yr angylion, pan y datganant, "Teilwng wyt ti, O Arglwydd, i dderbyn gogoniant ac anrhydedd, a moliant a gallu." Y mae yn eu cyffroi yn eu holl wasanaeth nefol; yn eu hysprydoli â theimlad ardderchog i gyflawni gorchymynion eu Llywydd; ac y mae yn cyfaddasu ei feddianydd, i ba fyd bynag y perthyno,

i ddwyn yn mlaen gynllun Haelfrydedd Cyffredinol, tu ag at gwblhad yr hwn; y mae holl drefniadau y Creawdwr yn tueddu, yn y diwedd.

Y mae y serchogrwydd santaidd hwn yn gyd-unol â phob golygiad a allwn ei gymeryd am gymeriad a gweithredoedd Duw; ac y mae y rhwymedigaeth o hono yn amlwg, oddiwrth egwyddorion egluraf *Rheswm*, yn gystal a Datguddiad. Y mae yn sylfaenedig ar bob priodoledd o'r Duwdod, ac ar bob rhan o'i weinyddiadau naturiol a moesol. Y mae ei Hollalluogrwydd yn cael ei arfer bob moment, er cynal y greadigaeth, er dwyn o amgylch ddilyniad dydd a nos, haf a gauaf, pryd hau a chynhauaf, ac i reoli gweithrediadau elfenau Natur, yn y ffordd a weddo i ddedwyddwch dyn. Y mae ei Ddoethineb a'i Ddealltwriaeth yn cael eu dangos, wrth gyfartalu a threfnu pob gwrthrych mewn natur, yn y fath fodd, ag y mae pob peth y cael eu cadw mewn trefn a chysondeb; ac yn ffurfiad cyrph dynion a chreaduriaid eraill, er atal gofid, a chyflwyno pob teimlad dymunol. Y mae ei Ddaioni yn ymestyn dros ei holl weithredoedd, ac yn cael ei ddangos tu ag at bob gradd o greaduriaid synhwyrgar a deallus. Y mae yn ymddangos yn ngeleuni yr haul, yn newidiadau y lloer, yn ngogoniant yr wybren serenol, ac yn mhrydferthwch yr amrywiol liwiau sydd yn addurno wyneb Naturiaeth; yn y planhigion a'r blodau sydd yn gwisgo y maesydd; yn yr awel dyner; yn y gwlaw a'r gwlith sydd yn ffrwythloni y ddaear, ac yn "llenwi calonau dynion â lluniaeth ac â llawenydd." Y mae ei Drugaredd a'i Amynedd tu ag at ddynion, a hyd yn oed y rhai mwyaf halogedig, drwy eu cynal mewn bod, a'u llwytho a'i fendithion, i.e. pan y byddont mewn gweithredol wrthryfel yn ei erbyn. O blegid, y mae efe yn gorchymyn i'w haul godi ar y *drwg* yn gystal a'r da, ac yn gwlawio ar y cyfiawn a'r *annghyfiawn* yr un modd. Y mae yn dangos ei oddefgarwch am flynyddau lawer, tu ag at yr afradlon anystyriol, a throseddwyr ei ddeddf, i arddangos nad ydyw efe yn "ewyllysio marwolaeth yr an-nuwiol, ond dyfod o bawb i edifeirwch."

Y mae bôd, a fyddo yn meddianu y fath briodoleddau, ac yn dangos ei haelfrydedd yn barhaus trwy y greadigaeth, yn teilyngu y serch a'r parch mwyaf, oddiwrth ei holl greaduriaid rhesymol, fel y mae rheswm yn gystal a datguddiad, yn dangos i ni, y dylem, "Garu yr Arglwydd ein Duw a'n holl galon, a'r holl enaid, ac a'r holl nerth. O blegid oddiwrtho ef, fel

ffynhonell ddechreuol dedwyddwch, y mae pob mwynhad i'r meddwl a'r synhwyrau yn deilliaw, ac arno ef yr ydym yn dibynu am yr holl fendithion a'n dilyna yn mhob cyflwr rhagllaw. Y mae cariad at Dduw, gan hyny, y serchogrwydd mwyaf rhesymol a all ddisgleirio yn nghalon dyn, ac yn ysgogiad i bob gweithred rinweddol a phob teimlad dedwydd ynddo. Os yw yr anian dduwiol hon ynom, ni a ymhyfyrdwn yn ei addoliad, ac a ymostyngwn gyda pharch wrth ei ystoldroed ef; ni a deimlwn hyfrydwch yn ei gymeriad a'i lywodraeth; ni a fyfyriwn gyda mawrhad, ar y wybodaeth annirnadadwy, y gallu diderfyn, a'r haelfrydedd diddiwedd, a ddangosir yn ysgogiadau nerthol Creadigaeth a Rhagluniaeth; ni a deimlwn y syniadau mwyaf bywiog o ddiolchgarwch, am y bendithion lluosog a gyfrana, a byddwn yn ymroddol i'w ewylllys dan bob trefniad Rhagluniaethol; ac ni a hiraethwn am y byd dedwydd hwnw, lle y bydd gogoniant ei natur, "a'i fawr gariad" yn cael eu hamlygu yn eglurach. Ond y mae y dyn sydd yn amddifad o'r serch dymunol hwn, yn anghymwys at y syniadau uchel hyny, sydd yn bywiogi meddyliau y nefolion, ac yn hollol anaddas i ymuno yn eu cymdeithas. Y mae yn wrthryfelwr yn erbyn llywodraeth Duw, yn ysgymunbeth yn ei greadigaeth, ac o herwydd hyny, yn anghymwys i gyfranogi o wasanaeth a dedwyddwch y saint yn y goleuni.

2. Y mae *cariad at ddynolryw* yn serchogrwydd arall, sydd yn hanfodol i'n cymhwyso i gyfranogi o lawenydd y nef. Y mae y cymeriad arbenig hwn o eiddo y saint, yn tarddu yn naturiol, ac o angenrheidrwydd oddiwrth gariad at Dduw. "O blegid (medd yr apostol Ioan), pob un sydd yn caru yr hwn a genhedlodd, sydd yn caru yr hwn a genhedlwyd o hono. Os dywed neb ei fod yn caru Duw, ac yn cashau ei frawd, celwyddog yw; o blegid, yr hwn nid yw yn caru ei frawd, yr hwn a welodd, pa fodd y gall efe garu Duw, yr hwn nis gwelodd?" Fel y mae y ffrwd yn llifo o'r ffynon, ac yn cyfranogi o'i natur; ac fel y mae y cysgod yn wastadol yn dilyn y sylwedd, ac yn cael ei achosi ganddo, felly y mae cariad at ddyn yn wastadol yn canlyn cariad at Dduw; ac y mae yn cael ei ffurfio trwy y dylanwad nerthol, ag y mae yr egwyddor llywodraethol hon yn ei gario ar y meddwl.

Y mae y serch hwn yn gyson âg addysgiadau rheswm, ac yn gyd-unol â thueddiadau goreu calon dyn. Pan yr ystyriom fod ein cyd-ddynion wedi cael eu bodolaeth oddiwrth yr un

Bôd Hollalluog a'n dygodd ninau i fod—eu bod hwy wedi eu cynysgaeddu â'r un doniau naturiol a ninau, ac â'r un galluoedd moesol a deallgar—eu bod yn chwaethu yr un pleserau a mwynhad, ac yn meddu yr un teimladau, ac yn ddarostynedig i'r un anghenion—eu bod yn yr un llygredigaeth gyffredinol, ac yn agored i'r un profedigaethau a thrallodion—eu bod yn cyd-deithio tu a'r bedd, ac y bydd raid i'n llwch ymgymysgu, yn fuan, gyd a'r eiddynt hwy—pan ystyriom yr amrywiol berthynasau a ddaliwn tu ag at ein brodyr sydd o'n hamgylch, ac at holl drigolion y ddaear—ein dibyniad ar bob gradd o ddynion, ac ar bobl cenedl dan y nef, o'r braidd, am ein mwyniant naturiol; a bod miloedd o honynt yn teithio môr a thir, yn nghanol peryglon mawrion, i'r dyben o'n diwallu ni â chysuron ac angenrheidiau bywyd—pan yr ystyriom eu bod oll yn dal perthynas â'r un fodolaeth anfarwol, ac y goroesant ymollyngiad y greadigaeth, ac y cymerant ran yn y golygfeydd pwysig a ymegyr pan na byddo amser mwyach—mewn gair, pan yr ystyriom fod Tad pawb oll, gyda'r hwn nid oes derbyn wyneb, yn gwneud i'r un awyr gynol bywyd yn eu gwaed, a'r un dwfr i'w golchi a'u hadfywio, a'r un gwlaw a gwllith i firwythloni eu maesydd, a'r un haul i oleuo eu dydd, a'r un lloer i loni tywyllwch eu nos,—rhaid i ni gael ein hargyhoeddi fod cariad at ein brodyr o ddynolryw, yn ddeddf y Creawdwr, ac yn serchogrwydd mwyaf rhesymol a all fywiogi calon dyn mewn perthynas i'w gydgreaduriaid. Y mae yr hwn sydd yn ddiffygiol o'r anwyldeb hwn yn bla ar gymdeithas, yn wrthryfelwr, ac yn frwnt yn nheyrnas Dduw, ac o ganlyniad, yn anghymwys er mwynhau dedwyddwch y nef “O blegid, yr hwn sydd yn cashau ei frawd, *lleiddiaid dyn* ydyw, a chwi a wyddoch nad oes i leiddiad dyn fywyd tragwyddol ynddo.”*

Ond nid yw ein cariad i gael ei gyfyngu at ein brodyr o hil Adda. Rhaid iddo godi yn uwch at holl fodau rhesymol santaidd y greadigaeth, cyn belled ac y mae eu natur a'u galluoedd yn adnabyddus i ni. Rhaid i ni garu yr angylion yn eu graddau. Y maent yn fodau sydd yn sefyll yn agos i'r gris uwchaf yn y greadigaeth resymol; y maent wedi eu cynysgaeddu â galluoedd rhagorach na'r eiddom ni; y maent yn preswyllo yn ngwyddfod gogoneddus Duw, ac yn cael eu

* 1 Ioan iii. 15.

defnyddio fel gweinidogion i arolygu achosion ei lywodraeth. Y maent yn meddu modd i ysgogi gyda chyflymder rhyfeddol, ac yn blodeuo mewn ieuengctid anfarwol. Y maent wedi eu haddurno â pherffaith santeiddrwydd ac uniondeb, â chymeriad o anwyldeb arbenig. Nid yw balchder a gwagedd, cenfigen a malais, llid a dialedd, byth yn chwerwi eu mynwesau. Ni ymddygant byth yn annuwiol nac yn ddirmygus o'r Gwaredwr, ac ni ddygant unrhyw gynhenau yn erbyn eu brodyr. Y maent yn disgleirio mewn fflam o gariad anniffoddol at y Creawdwr; y maent yn wastadol yn dangos rhyw weithredoedd o haelfrydedd; y maent yn disgyn yn achlysurol i'n byd ni ar genadwri trugaredd, ac yn "yspyrdion gwasanaethgar i'r rhai a gant etifeddu iachawdwriaeth." Y maent yn teilyngu ein parch, ein cymeradwyaeth, a'n serch, o blegid yr holl ystyriaethau hyn. Ac er eu bod yn awr uwchlaw i ni allu dangos unrhyw garedigrwydd tu ag atynt, eto, ar ol hyn, dichon y cawn uno yn eu cymdeithas, a chyd-weithredu â'u llafurus gariad.

Ymddengys fod cariad at ddynolryw, ac at bod gradd o greaduriaid santiaidd eraill, yn anhebgorol angenrheidiol fel parotôad i'r nef, pan yr ystyriwn y bydd i ni ymuno yn eu cymdeithas, a dal cyfeillach agos â hwy yn y byd tragwyddol. O blegid y mae trigolion ein byd ni, sydd wedi eu derbyn i'r nef, yn cael eu gosod allan yn yr Ysgrythyr, fel yn ymuno yn "nghymanfa a chynulleidfa y rhai cyntaf-anedig, ac yspyrd-oedd y cyfiawn a berffeithiwyd, a myrddiwn o angylion;" ac o blegid hyn y maent yn cael eu harddangos yn llyfr y Datguddiad, megis yn uno âg un galon ac un meddwl, mewn myfyrdod ar weithredoedd y Duwdod, ac yn nerchafiad mawl i'w Harglwydd cyffredinol. Y mae cariad yn meddianu pob mynwes yn y byd bendigaidd hwnw, ac yn parhau i lywodraethu yn fuddugol byth; ac o herwydd hyny y mae pob gwasanaeth a chyfeillach yn cael eu dwyn yn mlaen mewn anwyldeb, cysondeb, a thangnefedd. Yn mysg y drygau a ddeolir allan o'r Jerusalem Newydd, dywedir yn llyfr y Datguddiad, "na bydd yno na *galar* na *thristwch* mwyach," neu yn hytrach, "el y dylid cyfieithu y gair, "ni bydd yno nac ymryson na chynhenau mwy," yn codi oddiar egwyddorion maleisus. Ni bydd yno yr un teimlad ymrysongar yn cael ei brofi byth, na'r yr un drwg ewyllys yn cael ei fynegi byth, na'r un llais anfoddog i'w glywed byth, yn mysg holl luaws y creaduriaid

glân. Bydd caredigrwydd, haelfrydedd, a gostyngeiddrwydd yn naturiol i holl drigolion y nef. Heb y cymhwysder hwn, deuai y byd nefol yn un olygfa o annhrefn bythol, a byddai i ddedwyddwch gael ei gwbl esgymuno o'i derfynau. Gan hyny, os cymhwysir ni i gymdeithasu â'r bodau hyn, ac i gymeryd rhan yn eu gwasanaeth, rhaid i ni feithrin yr un teimladau, a chael ein llywodraethu gan yr un rhinweddau. Oblegid, heb hyny, ni allem brofi hyfrydwch yn nghymdeithas angylion, ac "ysprydoedd y cyfiawnion a berffeithiwyd." Pe byddai i ddyn, a'i galon yn llawn o ddigofaint a chenfigen, sydd yn ymhyfrydu mewn ymryson a chynhen, ac yn arfer ymddial, gael ei dderbyn i'r gymdeithas hono, ni chanfyddai yno gyfeillion dan ddylanwad yr un teimladau; ac aflonyddai holl gysondeb y côr nefol; a chaffai ei esgymuno yn ddiöed, gyda phob arwydd o ddychryndod, allan o'r trigfanau dedwydd. "O blegid, pa gyfeillach sydd rhwng cyfiawnder ac anghyfiawnder? pa gymundeb sydd rhwng goleuni a thywyllwch? a pha gysondeb sydd rhwng Crist a Belial?" Rhaid fyddai deol y cyfryw ymaith, yn ol deddf sydd yn dylanwadu dros yr holl fyd moesol, yr hon sydd fel deddf pwys a thyniad yn y byd naturiol, yn cysylltu yr holl breswylwyr yn nghyd, yn un gyfundrefn gyson. Ac ar y llaw arall, y mae y dyn y byddo ei galon yn wresog gan gariad at y Creawdwr, ac anwyldeb tuag at ddyn, a'r holl greaduriaid santaidd eraill, yn sicr o dragwyddol ddedwyddwch, fel *canlyniad angenrheidiol* llywodraeth y fath egwyddorion dwyfol ar ei feddwl; a rhaid y mwynhâ ddedwyddwch, tra y parhâo y fath egwyddorion mewn ymarferiad, drwy holl ysdod bodolaeth ddyfodol, ac yn mhob parth o'r bydysawd y dichon iddo gael ei symud iddo.

3. Y mae *gostyngeiddrwydd* yn gymhwysder arall, er mwynhau dedwyddwch y byd dyfodol. Nid oes dim a ymddengys yn amlycach yn nghymeriad y cyffredinolrwydd o ddynolryw na *balchder*, yr hwn sydd yn tori allan mewn mil o ffyrdd mewn cymdeithas. Y mae yn cael ei ddilyn yn wastadol ag ymddygiad ffroenuchel, hunanol, a chwyddedig, gyda lluaaws o nwydau llygredig eraill. Dyma bla cymdeithas yn gyffredinol, ac achos ymrysonau a chynhenau teuluaid; ac felly, y felldith fwyaf a all ddisgyn ar Eglwys Gristionogol, pan yr ymwithio i feddyliau "y rhai sydd yn chwenych cael y blaen." Y mae yn fath o benyd i'w feddianydd, ac i bawb o'i amgylch; ac o'r holl nwydau digofus sydd yn chwerwi mynwes dyn, dyma y

mwyaf annghyson a'i gymeriad a'i sefyllfa bresenol. Nid yw yn naturiol i neb ond i greaduriaid rhesymol cwympedig; o blegid y mae yn sicr, oddiwrth ffurfiad y trefniant moesol, nad oes dim teimladau o falchder a chwydd byth yn cael ei brofi yn mynwesau angylion, na'r un creadur sanctaidd arall; o blegid fod y fath deimladau yn hollol annghytunol ag egwyddor cariad at Dduw, ac at ein cyd-greaduriaid.

Mewn cyferbyniad â'r egwyddor hon, sydd yn llywodraethu yn meddyliau dynion cwympedig, ac angylion syrthiedig—y mae *gostyngeiddrwydd* yn gymeriad arbenig, ac sydd yn briodol i feibion Duw, pa un bynag ai ar y ddaear, ai yn y nef. O blegid hyn, dywedir i ni, fod “Duw yn gwrthwynebu y beilchion, ond yn rhoddi gras i'r rhai gostyngedig,”—ac y mae hyd yn oed balchder golwg, yn ffaidd ganddo, tra y mae yn edrych gyda hyfrydwch “ar y gostyngedig a'r cystuddiedig o yspryd.” O blegid hyny, y dywedir wrthym am “ymdrwsio â gostyngeiddrwydd,” ac i “oddef ein gilydd gyda phob gostyngeiddrwydd ac addfwynder, gan dybied eraill yn well na ni ein hunain.” Y mae *gostyngeiddrwydd* yn gynwysedig mewn ystyriaeth briodol o'n cymeriad a'n cyflwr fel creaduriaid dibynol a dirywiedig, a darostyngedig i'r teimladau cysylltiedig a'r cyflwr hwnw. Pa mor annghymeradwy bynag oedd y fath deimladau gan Hume, ac anffyddwyr eraill, y rhai a'u hystyrient yn niweidiol a dirmygus,—pan yr ystyriom hwy yn eu gwir oleuni, ymddangosant yn deilwng o syniadau goreu ein natur, ac o addysgiadau egluraf rheswm. Pan yr ystyriom ein sefyllfa fel *creaduriaid* dibynol ar y Goruchaf, bob moment, am “fywyd, ac anadl, a phob peth oll,”—pan y myfyriom ar gywreindeb ffurfiad ein corph; y miloedd o wythïenau, y rhedwelïau, y cyhurïau, yr esgyrn, a'r dyfrnaws, sydd wedi eu cyd-blethu drwy ein cyfansoddiad; ergydion gwastadol y galon yn nghanol y corph, a'r swyddau a'r ysgogiadau eraill a gyflawnir, y rhai nad oes genym ni yr un reolaeth drostynt,—pan y myfyriom ar ein *cymeriad* fel creaduriaid halogedig ac euog, yn ngwyddfod yr Hwn “sydd yn lanach ei lygaid nac y gall edrych ar anwiredd;” ac ar y clefydon, y poenau, a'r gofidïau lluosog, a'r holl ddrygau naturiol yr ydym yn agored iddynt, oddiwrth ryfel yr elfenau,—pan yr ystyriom y bydd ein cyrph, cyn hir, wedi eu troi yn llwch, a'u cyflwyno yn ymborth i bryfaid,—pan y myfyriom ar y sefyllfa isel yr ydym wedi ein gosod ynddi ar radd-fesurfa

bodolaeth, ac nad ydym ond megis cynnifer o fân-lwch, neu wrthrychau lleiaf trem y chwyddwydr, wrth ein cydmaru â'r lluaws o greaduriaid disglair sydd yn poblogi ymerodraeth Duw; ac nad yw y ddaear yr ydym yn byw arni, ond "fel defnyn o gelwrn" mewn cydmariaeth â'r miliynau o fydoedd yspenydd sydd yn treiglo trwy ängder y greadigaeth,—mewn gair, pan yr ystyriom ar ardderchawgrwydd yr Hollalluog, yr hwn y mae ei bresenoldeb yn llanw yr holl eithafoedd, ac yn ngolwg yr Hwn, nad yw holl drigolion y byd ond fel ceillogod-rhedyn, ac a gyfrifir fel dim, ac megis gwagedd,—nid oes yr un syniad mwy cyfaddas i deimlad dyn yn ei sefyllfa bresenol, na gostyng-eiddrwydd meddwl, na dim yn fwy afresymol na balchder, ac uchder, a genau traws.

Y mae y teimlad dymunol hwn yn ffurfio nodwedd neillduol yn nghymeriad angylion, a chreaduriaid pur eraill. Dyn tlawd, gwag, pechadurus, yn unig sydd yn beiddio ymfalchio yn ymffrostgar. Abwydyn gwrthryfelgar y llwch yn unig (oddi-gerth angylion y tywyllwch) sydd yn edrych i lawr gyda dirmyg ar ei gydgreaduriaid, ac yn ceisio derchafu ei hun uwchlaw gorsedd Duw. Nid oes dim o'r fath deimladau byth yn myned i fynwesau y creaduriaid glân, a gadwasant eu dechreuad. Mewn cydmariaeth ag ängder eu golygiadau, a'r meddwl uchel a gawsant am lywodraeth Duw—a'r ystyr-iaethau uchel a gyrhaeddasant am gymeriad a phriodolledau y Crëawdwr,—mewn graddau cyffelyb y mae eu meddyliau wedi eu hysprydoli â gostyng-eiddrwydd a pharch. Gwedi cymeryd golwg helaeth dros weithredoedd yr Hollalluog, y maent wedi hedfan i'r bydoedd lluosog, ac wedi canfod gol-ygfëydd o ddoethineb a haelfrydedd, yr hyn nas gwelodd llygad dyn, ac na ddychymygodd ei galon; ac wedi myfyrio ar amlygiadau o wybodaeth a gallu, ag sydd uwchlaw i'w galluoedd hwy eu hunain eu cwbl gynwys, y maent yn canfod eu hunain yn greaduriaid terfynol ac anmherffaith, ac megis yn *ynfydion** yn mhresenoldeb yr Hwn ac y mae ei ogoniant yn anfeidrol, a'i ffyrdd yn anolrheiniadwy. O blegid hyn, y maent yn cael eu gosod allan "yn cuddio eu hwynebau â'u hadenydd," yn mhresenoldeb eu Llywydd, † ac yn llyfr y

* Y mae Eliphas, yn llyfr Job, wrth ddarlunio perffeithdau yr Hollalluog, yn dywedyd, "nad yw y nefoedd yn lân yn ei olwg ef," a'i fod "yn rhoddi ynfydrwydd yn erbyn yr angylion." Job iv. 18; xv. 15.

† Essay vi. 2.

Datguddiad, maent yn cael eu harddangos, “yn bwrw eu coranau ger bron ei orsedd, ac yn dywedyd, Teilwng wyt ti, O Arglwydd, i dderbyn gogoniant ac anrhydedd, a gallu.”* Y fath gyferbyniad y mae y gyfryw olygfa yn ei ddangos, â balchder ac uchder preswylwyr y bellen hon, y rhai sydd ar yr un pryd yn nyfnder anwybodaeth a ffolineb, ac anfoesau a throsedd!

Yn eu cyfeillachau â thrigolion ein byd ni, a'r swyddau a gyflawnant, fel ysprydion gwasanaethgar i'r rhai a gant etifeddu iachawdwriaeth, y maent yn dangos yr un gostyng-eiddrwydd mewn ymddygiad. Bu un o uwchafion y cenhadau nefol hyn, sef “Gabriel, yr hwn sydd yn sefyll ger bron Duw,” yn ehedeg o'i balas nefol i'n byd truenus ni, ac yn cyfeirio ei lwybr tu ag at un o bentrefi mwyaf distadl Galilea, ac yn myned i mewn i farch-dŷ, lle yr oedd morwyn dlawd, ac yn cyflwyno cenadwri llawenydd, gyda gostyng-eiddrwydd gweddus. Aeth un arall o honynt, i waelod y carchar, lle yr oedd Pedr yn rhwym mewn cadwyni, ac a ddrylliodd ei lyffeth-eiriau, ac a'i hanerchodd yn yr iaith fwyaf addfwyn, gan ei wared o ddwylaw ei erlidwyr. Pan yr oedd Paul unwaith yn cael ei luchio yn yr ystorm fawr, ar donau y môr, yn mhell o gartref, ac yn garcharor tlawd; ar yr hwn yr oedd mawrion y byd hwn yn edrych gyda dirmyg,—daeth un o'r creaduriaid glân hyn, “ac a safodd yn ei ymyl,” trwy dywyllwch y nos, yn nghanol rhyfel yr elfenau, ac a gysurodd ei feddwl a'r sierwydd o ffafr ac amddiffyniad Duw iddo. Yr oedd Lazarus yn dlawd a dirmygus, yn nghanol cyfyngder a thrallod, ac yn dibynu ar haeloni eraill am ei gynhالياeth. Gorweddaï wrth borth gŵr goludog, heb gyfeillion i'w weini, ac a chwenychai gael ei borthi a'r briwsion a syrthiai oddiar ei fwrdd. Yr oedd ei gorph wedi ei orchuddio â chornwyddydd a doluriau, yn noeth yn yr awyr agored, o blegid, “yr oedd y cŵn yn dyfod ac yn llyfu ei gornwyddydd ef.” Pa foneddwr a fuasai yn ymostwng i wneud cyfaill o gyd-greadur yn y fath gyflwr ac amgylchiadau truenus? Pwy, hyd yn oed o'r bobl gyffredin, a fuasai yn derbyn y fath un i'w dy, neu yn dymuno ei gyfeillach? Pwy a fuasai yn ei chyfrif yn anrhydedd, pan y bu farw, i weini i'w gynhebrwng? Pa fodd bynag, yr oedd bodau nefol yn edrych ar amgylchiad, a chymeriad dynion, mewn goleuni tra gwahanol i'r hyn yr ymddangosant i “blant

* Datguddiad iv. 10, 11.

balchder." Ond er mor dlawd a dirmygus oedd Lazarus, eto, disgynodd oôr o angylion o drigfanau gogoniant, i weini iddo ar ei wely angau, ac i ddwyn ei yspryd pur i ardaloedd dedwyddwch.

Wrth hyny, gan yr ymddengys fod angylion, er uwched yw eu sefyllfa, ac mor ogoneddus yw eu cymeriad, wedi "ymdrwsio â gostyngeidrwydd," rhaid ei fod i ffurfio nodwedd uchel yn ein cymeriad moesol. ninau, os disgwyliwn gael ein derbyn i'w cymdeithas yn y byd r ddaw." O blegid, pa fodd y gallem fyned i gyfeillach frawdol a'r creaduriaid glân hyn, pe byddem dan lywodraeth tueddiadau hollol groes i'r eiddynt hwy; a pha ddedwyddwch a allai darddu o'r fath gymdeithas, pe byddai y fath beth yn bosibl? Pe caffai dyn balch ei dderbyn i'r nef, ni allai deimlo mwynhad gwastadol yno. Gallai gogoniant allanol y lle roddi difyrwch i'w lygad am dro, eto ni theimlai yr un chwaeth at gymdeithas a gwasanaeth y lle. Ni wnai yr anrhydedd a roddir ar batrieich, prophwydi, apostolion, ar ardderchog lu y merthyri, na sefyllfa dderchafedig cerubiaid a seraphiaid, ddim amgen na chyffroi cenfigen ac eiddigedd ynddo ef; a chyn hir, ymdrechai i hau hadau anghydfod ac ymryson yn mhlith llu y nef. Felly y mae balchder, tra y byddo yn cael ei feithrin yn yr enaid fel gwyddor lywodraethol, yn hollol anghytunol a'u derbyniad i ardaloedd undeb a chariad.

Caniataer i mi ofyn i'r dyn, ac y mae balchder a nunan yn llywodraethu ar ei feddwl, a ydyw efe mewn gwirionedd, yn ei ystyried el hun yn ymgeisydd am fywyd o ogoniant ac anfarwoldeb? Ai nid yw efe, ar unwaith, yn gweled yr anghysondeb sydd rhwng y fath feddwl âg addysgiadau rheswm, a natur dedwyddwch dyfodol? Am ba beth y mae ganddo achos i ymfalchio? Ai o herwydd ei waed? Ai am ei *hynafiaid*? am ei *gyfoeth*? am ei *sefyllfa*? am ei *brydferthwch*? am ei *gyrhaeddiadau* personol? am ei *ddewrder*? am ei *afradlonedd*? am ei orchestion *milwraidd*? neu am y *milcedd o ddynion a laddodd mewn brwydr*? A ydyw efe yn falch, o blegid ei ddoniau mewn cerddoriaeth, dawn, ymladd, hela llwynogod, ac mewn gwystl chwareuon? am ei wybodaeth mewn ieithoedd, llythyriant, ac yn y celfyddydau a'r gwyddorion? Neu a ydyw efe yn falch o blegid ei fod yn cael ei lethu gan y caethiwed, y rhwymedd, y dyfrglwyf, neu yr wrwst?—y bydd ei angladd yn cael ei weini gan res o alarwyr, ac y bydd adail o farmor

yn cael ei chodi yn goffadwriaeth am dano, pan y byddo ei weddillion yn pydru gyda'r pryfaid yn y llwch? Tybier ei fod yn cael ei dderbyn i'r palasau nefol—pa un o'r testynau hyn a ddewisai efe i fod yn bwnc ymddiddan arno, ac yn sail ei ymffrost? A gynhygia efe ddifyru y cerub a'r seraph, drwy ddywedyd, pa sawl penaeth y byddai wedi disgyn o honynt, pa nifer o deuluoedd hynafiaethol y byddai yn dal perthynas â hwy, a pha sawl erw o dir a fyddai yn eu meddianu, yn y byd truenus hwnw, sydd yn fuan i gael ei roddi ar dân? A ddywedai efe wrthynt am ei gywreindeb fel anelydd, am ei enwogrwydd fel meirch-redegydd, neu ei orchestion fel dyrnodiwr, neu ei fedrusrwydd yn trefnu byddin—am y pentrefi a losgodd, a'r trefydd a ysbeiliodd, a'r miloedd o ddynion a gigyddiodd wrth gymeryd dinas? Ca'i ei fyddaru â bloeddiadau o anghymeradwyaeth, a'i hwtio yn ddioed allan o'r lle.—A ymffrostiai efe mewn gwybodaeth o ieithoedd a hynafiaethau, neu am ei wybodaeth yn y celfyddydau a'r gwyddorion? O! y fath greadur *dwl*, yr ymddangosai yn ngwyddfod Gabriel, angel Duw, yr hwn sydd mor fynych wedi ehedeg o'r nef i'r ddaear, mewn ychydig oriau, ac olrhain ardaloedd y bydoedd dirif! A ymffrostiai abwydyn y llwch, yr hwn y mae cylch ei olygiad wedi ei gyfyngu o fewn ychydig filltiroedd o'i gwmpas, o'i wybodaeth yn mhresenoldeb bodau sydd wedi eu cynysgaeddu a'r fath alluoedd äang, ac wedi teithio trwy ran mor helaeth o fydysawd Duw? Ac os nad oes ganddo ddim arall i ymffrostio o hono, pa ham y byddai yn falch? Y fath ymddangosiad gresynol a wnai yn mysg creaduriaid deallgar pur y nef? Tra y byddo y fath dueddiad yn llywodraethu ar y meddwl, gan hyny, ni all ei feddianydd fwynhau dedwyddwch sylweddol, yn y byd hwn, na'r hwn a ddaw.

Ar y llaw arall, y mae y dyn sydd yn debyg i'r Gwaredwr, "yn addfwyn a gostyngedig o galon," a chanddo "dystiolaeth ynddo ei hun," ei fod wedi ei wneud yn gymeradwy ger bron Duw, ac ymdebygoli i'r angylion, yn ei dymher a'i serchiadau, a bod egwyddor bywyd tragwyddol wedi ei blanu yn ei enaid; a'i fod, mewn graddau, yn gymhwys i uno yn ngwasanaeth, a mwynhau dedwyddwch y sefyllfa ddyfodol. "O blegid fel hyn y dywed y Goruchel a'r dyrchafedig, sydd yn preswyllo tragwyddoldeb, a'i enw yn Sanct; y goruchelder a'r cysegr a breswyliaf,—*a chyd a'r truan a'r cystuddiedig o yspryd*, i adnewyddu yspryd y gostyngedig, ac i fwynhau calon y rhai cystuddiol."

4. Y mae *Gweithredol Haelfrydedd*, gyda'i holl rinweddau cysylltiedig, yn nodwedd arall yn y dyn sydd yn cael ei barotî ar gyfer yr etifeddiaeth nefol. Pa le bynag y mae yr egwyddor o gariad at Dduw a'r gras o ostyngaidrwydd mewn ymarferiad, arweiniant y dyn a fyddo dan eu dylanwad i "ymhelaethu yn ffrwythau cyfiawnder," ac i ymdrechu er ychwanegu cysur a dedwyddwch dynolryw. Efe a ymdrecha, cyn belled ac y byddo ei allu a'i ddylanwad yn cyrhaedd, i ddiwallu anghenion y tlawd, yr amddifad, a'r weddw, i esmwytho y trallodus, i loni y digysur, i letya y teithiwr diymgeledd, i hyfforddi yr anwybodus; ac i wella cyflwr moesol a naturiol pob gradd o ddynion mewn cymdeithas. Efe a gefnoga bob cynllun y byddo ei ddyben i symud pob drygau ymaith—i gynhyddu cysuron dynion—i wella y tir—i rwyddhau llafur dyn—i symud pob peth annymunol o'r trigfanau—i ddwyn trefn, glanweithdra, a mwyniant teuluaidd—i addysgu yr ieuenctid mewn gwybodaeth a rhinwedd—i gefnogi pob gwellhad mewn celfyddydau, ac i ledaenu gwyddoriaethau defnyddiol yn mysg pob gradd. Ac uwchlaw pob peth, efe a ymegnia, cyn belled ac y byddo ei amgylchiadau yn caniatâu, i gefnogi gwelliant ysprydol, a *thragwyddol ddedwyddwch* dynolryw; ac a amcana ddwyn ei holl ymdrechiadau yn wasanaethgar i'r dyben aruchel hwn. Wrth lafurio i ddwyn yr amcan hwn i ben, efe a gynhorthwya bob sefydliad, a phob cynllun rhesymol, i ledaenu gwybodaeth o Ysgrythyrau y gwirionedd, trwy ei wlad ei hun, a broydd eraill, ac i wneud "iachawdwriaeth Duw," yn adnabyddus dros yr holl fyd.—Ac efe a barhâ yn ei ymdrechiadau, er pob gwrthwynebiad, drwy ystod ei dymhor ar y ddaear, hyd nes y byddo i angau ei drosglwyddo i gylch uwch o weithrediad a mwynhad.

Ymddengys yr angenrheidrwydd o feithrin haelfrydedd ymarferol, er ein parotî at wynfyd y sefyllfa ddyfodol, os ystyriwn mai *sefyllfa gymdeithasol* ydyw y nef, a bod rhan fawr o'r dedwyddwch yn gynwysedig, mewn cyd-gyflwyniad o deimladau haelfrydig, a gwasanaeth o gariad. Y mae yn wir na bydd yno ddim gwrthrychau o doldi a thrueni i'w cysuro, na thrallod i'w ddiddanu, na drygau moesol na naturiol i'w gwrthwynebu; o blegid yn y Gaersalem Newydd, "ni bydd yno farwolaeth mwyach, na gofid, nac wylofain, ac ni bydd poen yno mwyach, o blegid y pethau cyntaf a aethant heibio, ac fe a sych Duw ymaith bob deigr oddiar eu llygaid hwy."

Eto, bydd y trigolion mewn gorchwylion o haelfrydedd yn barhaus tu ag at eu gilydd, yn ol eu graddau, a'r amgylchiadau y byddant wedi eu gosod ynddynt. Y mae hyn yn eglur oddiwrth natur *Cariad* sydd yn llywodraethu ar galonau yr holl "dyrfa fawr yr hon na ddichon neb ei rhifo." Ni all cariad gael ei amlygu ond yn ei *effeithiau*, neu mewn gweithredoedd o garedigrwydd, sydd yn tueddu i gyflwyno dedwyddwch i eraill; ac ni ddichon i neb amheu, nad oes miloedd o ffyrdd anhysbys i ni, ac y gall trigolion y byd uchod, fod yn foddion i daenu hyfrydwch trwy fynwesau y creaduriaid rhesymol a fyddo yn eu cylchynu, ac a fydd yn rhan o'r "llawenydd annhraethadwy a gogoneddus." Bydd y cydymdeimlad a ddangosant tuag at eu gilydd, mewn perthynas i'w sefyllfa flaenorol a phresenol, a'r hyfrydwch a gânt wrth wrando hanes eu gilydd, a'r golygfeydd o ddedwyddwch yr arweiniant eu gilydd atynt, testynau pwysig eu hymddiddanion â'u gilydd, y gwrthrychau o brydferthwch a ddangosant i'w gilydd, a'r darlithoedd ar destynau dwyfol, a draddoda y rhai ängaf eu galluoedd, yn nghlyw y brodyr ieuangaf yn "nghynulleidfa y rhai cyntafanedig," a'r hanesion a gyflwyna seraphiaid, ar eu dychweliad o fydoedd pellenig, o'u cenhadaeth o gariad,—yn ffurfio rhan o'r gwasanaeth haelfrydig, yn yr hwn y bydd trigolion y nef yn teimlo yr hyfrydwch penaf. Bydd eu dymuniad gwastadol, a'u pleser tragwyddol, mewn cyflwyno dedwyddwch yn mhob modd, er llawenhau y gymdeithas, a'u hargymheli i dderchafu moliant i "Roddwr pob daioni."

Y mae genym bob rheswm i gredu fod trefniant o Hael-frydedd äng yn cael ei ddwyn yn mlaen trwy greadigaeth Duw, ac mai gwrthrych penaf ei lywodraeth foesol ydyw gwasgaru dedwyddwch trwy y bydoedd dirifedi.* Wrth ddwyn y gwrthrych hwn yn mlaen, y mae yn defnyddio yr holl greaduriaid deallgar, fel ei weinidogion, i gyflawni ei ddybenion, ac er cyflwyno mwynhad i'w gilydd. Dywedir i ni, gan Paul, am yr angylion, eu bod "yn ysprydion gwasanaethgar, wedi eu danfon i wasanaethu, er mwyn y rhai a gânt etifeddu iachawdwriaeth." Felly yr ydym yn dysgu oddiwrth hanes ysgrythyrol, eu bod wedi gwaredu Pedr oddiwrth gynn-daredd Herod a'r Penaethiaid Iuddewig, a Daniel oddiwrth y llewod gwancus,—Lot o ddinystyr Sodom, a Jacob o ddwy-

* Gwel Rhan I, tu dalen 66, 67.

law Esau; eu bod wedi nerthu a chynnal Elias yn yr anialwch, ac wedi cysuro Dániel pan yr oedd wedi ymwisgo mewn sachliain a lludw—wedi cyfarwyddo Joseph a Mair yn eu taith i'r Aipht, ac arwain Cornelius at Pedr i dderbyn gwybodaeth o'r iachawdwriaeth; ac wedi cyflwyno y “newyddion da o lawenydd mawr” i Zacharias, tad Ioan Fedyddiwr, ac i Mair y Forwyn, ac i fugeiliaid gwastadedd Bethlehem; ac wedi cysuro calonau y dysgyblion trwy gyhoeddi y newydd am adgyfodiad eu Harglwydd a'u Hathraw;—ac y mae genym bob lle i gredu fod y fath wasanaeth wedi ei drefnu iddynt trwy holl derfynau amser.

Nid yw yn annhebygol fod ysprydoedd y cyfiawnion a berffeithiwyd yn cael eu defnyddio mewn gwasanaeth cyffelyb yn achlysurol. Pan y dangoswyd yr olygfa ar y Jerusalem Newydd i Ioan, gan genhadwr nefol, “efe a syrthiodd i lawr i addoli wrth draed y cenhadwr a anfonwyd i ddangos y pethau hyn iddo.” Ond gwaharddodd y cenhadwr iddo, gan ddywedyd, “Gwel na wnelych, canys *cyd-was ydwyf fi i ti, ac i'th frodyr y prophwydi*, ac o'r rhai sydd yn cadw (neu yr ymddiriedwyd iddynt) eiriau y llyfr hwn.” Y mae y geiriau hyn yn naturiol yn arwain ein meddwl i benderfynu mai sant ymadawedig oedd y cenhadwr hwn, o blegid ei fod yn ei alw ei hun yn *frawd*, yn *brophwyd*, ac yn *gyd-was*. Efallai mai yspryd Moses, neu Dafydd, neu Esaiah, neu Jeremiah, neu Daniel ydoedd, yr hwn a'i hystyriai yn anrhydedd i gael bod yn ngwasanaeth eu Harglwydd derchafedig. Ond pa un bynag a addefir y fath dybiaeth ai peidio, y mae yn amlwg y bydd y saint rhagllaw, mewn gwasanaeth o haelfrydedd gyda chreaduriaid santaidd eraill, cyhyd ag y parhâont mewn bodolaeth. O blegid y maent wedi eu derchafu i fod yn “Frenhinoedd ac yn Offeiriad i Dduw, a Thad ein Harglwydd Iesu Grist,” ac yn gyd-weithwyr Duw,” yn nygiad cynlluniau ei lywodraeth yn mlaen.

Felly, gan yr ymddengys fod trigolion y nef yn wastadol mewn gorchwylion o haelfrydedd, y mae y cyfryw arferion, a'r rhinweddau cysylltiedig yn y byd hwn, i'w hystyried fel parotôad a chymhwysder at gylch uwch o weithrediad, i'r hwn y bydd i'r saint gael eu derchafu pan yr ehedont oddiar y belen ddaearol hon i'r ardaloedd fry. Gan hyny, rhaid ystyried y cyfryw nad ydynt byth yn cyflawni “gweithredoedd ffydd a llafurus.gariad,” ac yn cael eu llywodraethu gan *hunanoldeb*

yn eu hymddygiad cyffredinol, yn annghymwys i gymeryd rhan yn ngorchwylion haelfrydedd yn y nef.*

Ystyriwn yn awr, am ychydig, y dedwyddwch sydd yn tarddu o gymdeithas creaduriaid rhesymol, wedi eu bywiogi â'r egwyddorion a'r teimladau santaidd, y cyfeiriais atynt.

Y mae un o brif achosion trueni yn y byd hwn yn codi oddiar dueddiadau cenfigenus, ac ymddygiad anfoesgar ei drigolion. Y mae y balchder, yr uchelgais, y nwydau digofus, y twyll, y genfigen, a'r dialedd, sydd yn llywodraethu ar galonau y rhan fwyaf o ddynolryw,—wedi achosi mwy o drueni a dinystr yn mysg dynion nag a wnaeth y rhyferthwy a'r ystorm, y ddaeargryn a'r rhwygiadau tanllyd, a holl ymryson elfenau natur yn nghyd. Y mae trachwant uchelgais wedi gorchuddio teyrnasoedd â sachliain a lludw, a chyd-raddu dinasoedd â'r llawr—wedi troi trefydd yn garneddi o adfeiliau myglyd—wedi troi tiroedd ffrwythlawn yn anialwch—wedi halogi y ddaear â gwaed dynion—wedi cigyddio miloedd a miliynau o honynt—yn llanw trigfanau dedwydd llawer teulu âg wylofain, a galar, a gwae. Y mae *annghyfiawnder* a thrais wedi ysbeilio cymdeithas o'i hiawnderau a'i breintiau, a'r weddw a'r amddifad o'u mwyniant anwylaf. Y mae Coelgrefydd a dialedd gwedi gwneud ebyrth o'u miliynau—wedi ymlid heddwch o'r byd,—ac wedi gŵyrdroi trefn cymdeithas. Y mae gwadu y gwirionedd mewn bargeinion, ac addewidion, wedi suddo cenhedloedd mewn dinystr—wedi dadymchwel sylfaeni llwyddiant y cyhoedd, ac wedi difa enw da a chysur teuluoedd—wedi dyrysu meddyliau miloedd a miliynau, ac wedi taflu dirmyg ar ddatguddiad y nef, a darganfyddiadau gwyddoriaeth. Y mae malais, cenfigen, digofaint, a theimladau cyffelyb, wedi creu cynhenau ac ymrysonau sydd wedi aflonyddu heddwch dynion, teuluoedd, a chymydogaethau, a chwerwi eu holl fwynhad. Nid yw yn ormod dywedyd, fod mwy na naw rhan o bob deg o'r drygau, y gofidiau, a'r trallodion sydd wedi cyfarfod dynion, wedi cael eu hachosi gan weithrediad yr egwyddorion a'r nwydau diefflig hyn.

* Gellid egluro y testyn hwn yn helaethach; ond fel y mae yr Awdwr wedi cael achlysur i olrhain egwyddorion gweithrediad moesol yn fanylach, yn eu perthynas â thrigolion pob byd, yn ei waith ar “Athroniaeth Crefydd,”—y mae yn cyfeirio ei ddarllenwyr at y traithawd hwnw, am esboniad helaethach ar y gwahanol bynciau, at y rhai y cyfeiriwyd yn fyr, yn y dalenau blaenorol—ac yn neillduol at Pen. I drwyddi, a Pen. II, Dosparth 3, 4, 5, 6, 8, a'r *Casgliadau Cyffredinol*, (2il argraphiad) iu dalen 619, hyd y diwedd.

Pa fath ddedwyddwch, gan hyny, a raid fod wrth uno mewn cymdeithas mewn lle na ddaw y fath deimladau echrys byth i daenu eu dylanwad niweidiol, a'r lle y mae cariad, heddwch, a chyd-undeb, parch cydradd, caredigrwydd brawdol, a chariad yn teyrnasu byth! Rhaid y bydd ymadael o fyd, lle y mae hunanoldeb a dygasedd, cynhenau ac ymrysonau, rhyfeloedd a dinystr, mor gyffredinol â myned i olygfa o fwynhad lle y mae gwenau haelfrydedd yn pelydru o olygon creaduriaid gogoneddus, yn ddirifedi, yn derchafu yr enaid i'r llawenydd mwyaf, ac yn sylfaen yr holl "ddigrifwch sydd ar ddeheulaw Duw yn dragywydd."—Hyd yn oed yn y byd hwn, yn nghanol y drygau naturiol sydd yn awr, O! y fath olygfa o ddedwyddwch a welid pe byddai yr holl ddynion dyngarol sydd yn awr, neu a fu, yn addurno ein natur yn yr oesau a aethant heibio, gael eu cynull yn nghyd yn un gymdeithas, ac i gyfeillachu â'u gilydd, yn unig, heb eu blino gan "y byd sydd yn gorwedd mewn drygioni." Tybiwn fod cymdeithas éang yn cael ei ffurfio o gymeriadau fel Moses, Elias, Jeremiah, Daniel, Paul, Iago, a Ioan, yr Efengylwyr, dynion a'i cyfrifent yr anrhydedd mwyaf i ogoneddu Duw, a helaethu iachawdwriaeth dynion,—a'r fath ddyngarwyr â Howard, Clarkson, Venning, a Sharpe, y rhai a ddangosant y serchogrwydd mwyaf haelionus, ac a dreuliasant eu hoes mewn llafur diffino i wella cyflwr y carcharor—gwaredu y truenus yn mhob gwlad—rhyddhau y caeth oddiwrth ei orthrymydd—tywallt goleuni ac awyr bywiol i ddaeargelloedd afachus, a gwasgaru bendithion yn mysg dynolryw yn mhob man,—y fath athronwyr treiddgar â Locke, Newton, a Boyle, y rhai yr oedd eu galluoedd cryfion yn coffleidio y bydoedd defnyddiol a meddylgar, ac a ychwanegasant at eu cyrhaeddiadau meddylol, addfwynder, gostyng-eiddrwydd, hynawsedd tymher, a haelfrydedd cyffredinol,—y fath dduwinyddion rhagorol â Watts, Doddridge, Bates, Hervey, Edwards, Lardner, a Dwight, y rhai yr oedd eu calonau yn llosgi mewn eiddigedd i ledaenu gogoniant eu Hathraw Dwyfol, ac i helaethu daioni presenol a thragwyddol eu cyd-ddynion. Byddai cymdeithasu yn barhaus gyda'r cyfryw rywbeth yn dynesu yn agos at baradwys ar y ddaear, hyd yn oed gyda'r anmherffeithrwydd a'r gwendidau oedd yn nglŷn wrthynt yn y bywyd hwn.

Ond tybier fod y cyfryw rai wedi eu diosg o bob anmherffeithrwydd meddylol a moesol, ac wedi eu cynysgaeddu â

phob egwyddor santaidd, a rhinwedd ag y gellir addurno creadur â hwy, ac â galluoedd treiddgar mewn ymarferiad gwasadad, yn preswyllo mewn byd, o'r lle y mae yr holl ddrygau naturiol wedi eu symud ymaith, a phob golygfa o ogoniant yn cyfarfod y llygaid ar bob cam, ac eangder diderfyn yn ymestyn ger bron y meddwl pur.—Tybier yn mhellach am greaduriaid rhesymol wedi eu donio â galluoedd rhagorach—wedi teithio trwy eithafion y greadigaeth, a chyfeillachu â thrigolion deng mil o fydoedd, ac wedi dysgu hanes y goruchwyliaethau Dwyfol tuag atynt, ac wedi eu hysprydoli â phob teimlad dymunol, â gostyngeiddrwydd a chariad,—tybier fod cenhadau o'r desgrifiad hwn yn cael eu hanfon yn achlysurol i'r gymdeithas nefol hon, o fydoedd eraill, ac yn adrodd fel y mae gweithredoedd nerthol Jehofah yn cael eu hamlygu yn yr ardaloedd hyny,—tybier fod “y dyn Crist Iesu” yn llywyddu yn eu mysg, yn uwchder ei ogoniant, ac yn amlygu ei ragoriaethau uchel i bob llygad,—tybier fod y bodau gogoneddus hyn mewn ymddiddanion, myfyrdodau, ymchwiliadau, a diolchgarwch, ac addoliad, a gwasanaeth o haelfrydedd, gyda'u gilydd, mewn modd priodol i'r sefyllfa y preswylant ynddi, ac i urddas eu natur,—ac ni a allwn ffurfio darlun egwan o wynfyd cymdeithasgar y byd nefol. Dyma gymdeithas y nef—cymanfa yr eglwys fuddygoliaethus; a byddai raid ein bod erbyn hyn wedi ein hysprydoli â chwaeth dwyfol, at yr hyn y mae yn rhaid i ni yn awr gael ein parotoi o ran teimlad a thuedd y meddwl, os disgwylwn gael ein derbyn rhagllaw i'r “tŷ, nid o waith llaw, tragwyddol yn y nefoedd.”

O gymdeithas fendigedig a gogoneddus! lle nad oes anghydfod byth yn codi, lle nad oes yr un yspryd drygnawsaidd byth yn aflonyddu eu cymundeb cyffredinol, lle nad oes drwgewyllys byth yn cael ei amlygu, lle nad oes yr un brofedigaeth i gyffroi tawelwch y meddwl, lle nad oes yr un teimlad dialgar yn codi yn erbyn yr un o drigolion mwyaf llygredig y byd, lle nad oes anwiredd yn cael ei fynegi, lle nad oes ffolineb, chwerwedd, na chyfeiliornad byth yn dyfod i mewn, lle nad oes gŵg yn eistedd ar ael neb, na chwmwl yn cuddio tywyniad heulwen haelfrydedd,—lle y mae “santeiddrwydd i'r Arglwydd” yn ysgrifenedig ar bob calon, lle y mae yr holl aelodau wedi eu cysylltu yn nghyd yn rhwymau annatodol parch ac anwyldeb, lle y mae cyfeillgarwch wedi ei ddechreu na ddatodir mo hono byth, lle y mae cariad yn disgleirio yn

mhob mynwes, a haelfrydedd yn tywynu yn mhob gwedd, lle y mae rhagoroldeb moesol yn ei uwchder, ac yn amrywiaeth ei ffurfiau dymunol, lle y mae "tyrfa fawr, na ddichon neb ei rhifo, o bob cenedl, a llwyth, ac iaith, a phobl," yn uno âg angylion, archangylion, tywysogaethau, ac awdurdodau, i chwyddo cân iachawdwriaeth i'r Hwn sydd yn eistedd ar yr orseddfaingc, ac i'r Oen a laddwyd, yn dragywydd! Chwychwi, lu gogoneddus y nef, sydd yn gweini i etifeddion iachawdwriaeth ar y ddaear!—chwi, waredigion, o'n byd ni, "y rhai a ddaethant allan o'r cystudd mawr, ac sydd yn awr ger bron gorsedd Duw, ac yn ei wasanaethu ddydd a nos yn ei deml!" Yr ydym yn hiraethu am uno yn eich cymdeithas fendigedig. Yr ydych yn preswyllo yn mysg golygfeydd o orfawredd, a disgleirdeb bythol ddydd; yr ydych yn dragwyddol ddiogel oddiwrth bechod a galar, a phob aflonyddwch. Y mae eich llawenydd yn ddiball, yn gynhyddol, ac yn fythol newydd,—y mae eich rhagolygiad yn ddiderfyn fel y greadigaeth, a'ch parhad yn sicr fel gorsedd y Duw tragwyddol! Yr ydym ni "yn preswyllo mewn tai o glai, a'u sail yn y llwch," yr ydym yn teithio yn ngwlad "y pydewau a'r maglau," ac yn "mro cysgod Angau," yr ydym yn rhodio yn mysg golygfeydd o alar a dioddefaint, ac yn cael ein cylchynu â "phebyll cynhen," ac yn agored i falais "gwefusau twyllodrus a geneuau celwyddog." Yr ydym yn codi ein llygaid o'n "carchar daearol," yn yr hwn yr ydym yn awr fel "carcharorion go-beithiol," at eich trigfanau dedwydd chwi, gyda dymuniad hiraethlawn, gan waeddi, "O na byddai i ni adenydd Seraph, fel yr ehedem ymaith i orphwys yn eich cartrefle dedwydd!" Yr ydym yn hiraethu am gael uno â chymanfa a chynulleidfa y rhai cyntaf-anedig, a ysgrifenwyd yn y nefoedd—ysprydoedd y cyfiawn a berffeithiwyd—myrddiwn o angylion—Iesu, Cyfryngwr y Testament Newydd, a Duw Barnwr pawb."

Bydded i Dad y trugareddau, yr hwn a'n hadgenhedlodd ni i obaith bywiol am etifeddiaeth anllygredig, ein nerthu i barhau yn ein gyrfa Gristionogol, a'n cadw yn ddigwmp, drwy amddiffyniad ei Anfeidrol Allu, trwy ffydd i iachawdwriaeth; ac mewn amser cyfaddas, drefnu i ni fynediad helaeth i dragwyddol deyrnas ein Harglwydd a'n Hiachawdwr Iesu Grist. I'r hwn y byddo y gogoniant yn oes oesoedd. Amen.

Gallwn ddysgu oddiwrth yr hyn y cyfeiriwyd ein sylw ato yn awr, pa beth a fydd yn cyfansoddi un defnydd chwerw yn y gospedigaeth sydd yn aros y drygionus yn y byd a ddaw. Fel y mae yr egwyddor o gariad, yr hwn sydd yn llanw meddyliau trigolion y nef, a'r holl effeithiau cysylltiedig, yn ffurfio sylfaen yr holl fwynhad yn y nef,—felly y bydd yr egwyddor o ddrygnawsedd sydd yn llywodraethu ar golonau y rhai drygionus, yn ffurfio y rhan fwyaf o'r trueni hwnw, yr hwn y maent wedi eu dedrydu i'w ddioddef yn y byd tragwyddol. Ni allwn lunio darlun mwy echrys o gosp ddyfodol, na thrwy edrych ar egwyddorion ffalsder, twyll, a drygnawsedd, a'r nwydau o falchder, casineb, malais, a dialedd, yn eu rhwysg aflywodraethus. Ni raid i ni ddarlunio i'n meddwl ddim yn fwy echrydus, yn lle cospedigaeth, na thrwy ystyried, fod yr Hollalluog yn gollwng dynion i roddi llawn rwysg i'w tueddiadau maleisddrwg; a'u gadael "i fwyta ffrwyth eu ffyrdd eu hunain, a'u llanw a'u dychymygion eu hunain." Byddai yr effeithiau a achosid trwy ymarferiad aflywodraethus y fath nwydau ac egwyddorion, yn gyfryw ac a ddengys yn eglur, yr hyn a osodir allan yn yr ymadroddion, "y pryf na bydd marw, a'r tân ni ddiffydd," yn nghyd a'r canlyniadau o "wylofain a rhincian danedd."*

I'r dyben o egluro y golygiad hwn, a'i argraffu yn ddwysach ar feddwl y darlennydd, mi a ddetholaf ddwy neu dair o ffeithiau, mewn perthynas i bersonau neillduol, y rhai y mae eu henwau yn uchel mewn hanesyddiaeth.

Y mae pob darlennydd hanesiaeth yn adnabyddus o gymeriad a gweithredoedd *Antiochus Epiphanes*, yr hwn y mae ei enw yn sefyll mor amlwg yn nghofnodau annuwioldeb a throsedd. Gwedi gwarchae ar ddinas Jerusalem, efe a'i cymerodd trwy drais, ac yn mhen tua thri diwrnod, yr oedd wedi ei chyflwyno i gynddaredd y milwyr; a gorchymynodd i ddeugain mil † o ddynion i gael eu llofruddio, ac a arferodd bob math o greu-londeb tu ag at y dinaswyr, ac a rifodd i'r cleddyf, yn ddirugaredd, y cyfan a syrthiai i'w ddwylaw, y rhai a ystyriai ef fel ei elynion. Anfonodd Appollonius gyda 22,000 o wyr, gyda gorchymyn i ysbeilio *holl ddinasoedd Judea*, a lladd y gwŷr, a gwerthu y gwragedd a'r plant, yn gaethweision. Daeth yn mlaen gyda'i fyddin mewn ymddangosiad heddychol, ac felly

Athroniaeth Crefydd, (2il argraphiad) o tu dalen 622, hyd y diwedd.

† Y mae Rollin yn gosod y nifer yn 80,000.

neb ei ddrwg dybio gan yr Iuddewon, ac o blegid ei fod yn swyddwr gwladol mewn parth o Palestina. Bu yn gwbl lonydd hyd y Sabbath nesaf, a phan yr oedd pawb yn dawel, rhuthrodd arnynt i'w llofruddio yn annisgwyliadwy. Anfonodd rai o'i wŷr i'r temlau a'r synagogau, gyda gorchymyn i gigyddio pawb a lehent yn y lleoedd hyny; tra yr oedd y lleill yn myned trwy heolydd y ddinas, ac yn llofruddio pawb a ddeuai yn eu ffordd. Yna, gorchymynodd i'r holl ddinas gael ei hysbeilio, a'i gosod ar dan; ac a dynodd i lawer yr holl adeiladau gwychion, ac a ddygodd ddeng mil o'r rhai a ffoisant rhag min y cleddyf, yn gaethion. Ond nid oedd Antiochus eto wedi ei ddiwallu â gwaed yr Iuddewon, eithr penderfynodd gwbl ddinystrio eu crefydd, a difodi yr holl genedl. Anfonodd orchymyn allan i'r holl genhedloedd, i ymwrthod a'u hen grefydd a'u duwiau, ac addoli rhai y brenhin, dan boen y cospau mwyaf creulon. Cyflwynodd deml Jerusalem i Jupiter Olympus, ac a osododd ei ddelw ei hun i fynu, ar allor y poeth offrwm; a chafodd pawb a wrthododd ddyfod i addoliad yr eilun hwn, eu merthyru yn y modd creulona, neu gymeryd eu gorfodogi i gydsynio. Rhoddodd un Eleazer i farwolaeth, yr hwn oedd yn un o brif enwogion yr Iuddewon, ac yn hynafgwr parchus, tua deg a phedwar ugain oed, doctor o'r gyfraith, "yr hwn yr oedd ei oes yn ddilyniad o fywyd difrycheulyd," ac yn ei ddienyddiad arferwyd y creulonderau mwyaf erchyll. Daliodd y *saith brodyr*, a elwir y *Macabeaid*, yn nghyd a'u mam, ac a orchymynodd eu fflangellu yn y modd mwyaf didrugaredd, er eu gorfodogi i fwyta cig moch, yr hyn yr oedd eu cyfraith yn ei wahardd, a phan y gwrthodasant, cynddeiriogodd i'r fath raddau, fel y gorchymynodd boethi padellau pres a chrochanau, ac wedi eu gwneud yn eirias, gorchymynodd dori tafod yr hynaf ymaith, a rhwygo croen ei ben, a thori ei ddwyllaw a'i draed, yn ngwydd ei fam a'i frodyr. Gwedi ei ddarnio felly, dygwyd ef i ymyl y tan, ac i'w ffrío ar y badell. Gwedi hyny, cymerwyd yr ail frawd, ac wedi tynu ymaith ei wallt a chroen ei ben, efe a arteithiwyd yr un modd a'i frawd—rhoddwyd y pump eraill yn gyffelyb i farwolaeth—a gorchymynodd i'r diweddaf o honynt, sef yr ieuengaf, gael ei boenydio yn waeth na'r lleill. Ac yn ddiweddaf oll rhoddwyd y fam i farwolaeth.*

* Gellid gweled, hanes manylach o'r creulonderau hyn yn Rollin's Ancient History, vol. vii.

Cyn hir gwedi hyn, clywodd fod yr Iuddewon wedi codi gwrthryfel, ac efe a gynhullodd ei filwyr, ac a ffurfiodd fyddin gref, ac a benderfynodd ddinystrio yr holl genedl Iuddewig, a sefydlu pobl eraill yn eu gwlad. Gorchymynodd i Lysias, un o'i gadfridogiyn, eu bwrw ymaith, wreiddyn a changen, fel na adewid yr un Hebreadd yn y tir. Pan yr ydoedd yn Persia, daeth gair ato, fod Lysias wedi ei orchfygu, a bod yr Iuddewon wedi ail gymeryd y deml, a bwrw i lawr yr allorau a'r delwau, a osodasai efe i fynu, ac wedi adsefydlu eu haddoliad cyntefig yno. Gwedi derbyn y newydd hwn, aeth yn wallgof gynddeiriog. Yn mhoethder ei nwyd, troes allan gyda'r fyddin oreu a allai gael, fel yr yspryd drwg, gan fytheirio dialedd yn ei ffordd, a bygwth na byddai dim llai, na chwbl ddinystro ar bob preswlydd yn Judea, a'r oll a berthynai addynt. Gorchymynodd i'w gerbyddwyr yru gyda'r cyflymder mwyaf, fel na chollid dim amser, er mwyn iddo gael boddloni ei gynddaredd ar yr holl genedl Iuddewig, heb adael neb o honynt yn fyw yn y terfynau. Ond cyfryngodd yr Hollalluog yn yr amgylchiad, yn erbyn rhagluniaeth yr hwn yr oedd wedi cynhyrfu, ac ataliodd ei rwysg ffol. "Daliwyd ef," medd Rollin, "â phoenau dirfawr yn ei ymysgaroedd, ac a phangfeydd rhwymawl echrys." Eto, nid oedd ei gynddaredd wedi ei leddfu; a goddefodd ei gymeryd ymaith yn ei ffyrnigrwydd, gan fytheirio dial ar wlad Judea a'i thrigolion, a gorchymynodd brysuro ar y daith. Ond fel yr oedd ei feirch yn rhedeg gyda chyflymder mawr, syrthiodd ef allan o'i gerbyd, a drylliwyd ei holl gorph i'r fath raddau, fel y dioddefodd ddygn boenydiau, ac yn fuan wedi hyny terfynodd ei fywyd annuwiol mewn marwolaeth echryslon.

Y mae y Tyrciaid, yn eu rhyfeloedd gyda'r gwledydd cymydogoethol, yn yr amser boreuol a diweddar, wedi bod yn ddiafhebol am eu drwg-anwydau, a'r creulonderau a arferasant at eu gelynion. Nid yw yr hanes a ganlyn ond un o fil a ellid eu crybwyll am y graddau pell yr â dynolryw iddo mewn bradwriaeth a dialedd, pan y byddont dan lywodraeth eu drwgnawsedd.

Yn y rhyfel rhwng Turkey a Venice, tu a'r flwyddyn 1571, gwarchaeodd y Tyrciaid ar y Veniciaid, yn ninas Famagosta, yn ynys Cyprus. Trwy newyn, ac o herwydd diffyg arfogaeth, gorfu ar y Veniciaid gynyg amodau heddwch i'r Tyrciaid. Dygwyd hyny i benderfyniad. Cytunwyd ar yr amodau can-

lynol gan y ddwy blaid :—Fod y swyddogion a'r milwyr i fyned allan yn holl ogoniant rhyfel ; y tabyrddau yn curo, baneri yn chwifio, gyd a phump o fagnelau a'u hoffer ; ac i gael eu dwyn mewn diogelwch i Candia, mewn tair o longau y Tyrciaid, a bod y trigolion a fyddai yn aros gael perffaith ryddid i arfer eu crefydd, heb i neb ysbeilio eu heiddo, ac mewn llawn feddiant o'u breintiau. Dranoeth aeth *Bragadino*, cadfridog y Veniciaid, i dalu ei barch i Mustapha, cadfridog y Tyrciaid, gyda rhai o'i brif swyddogion. Ar y cyntaf derbyniwyd hwy yn groesawgar, a gorchymynodd Mustapha i Bragadino eistedd ar ei ddeheulaw. Aethant yn fuan i ymddiddan yn nghylch y carcharorion, ac fel yr oedd Mustapha yn cyhuddo Bragadino am ryw greulondeb a wnaeth ar y milwyr yn amser y gwarchae, Bragadino, yn foneddigaidd, a wadodd y cyhuddiad. Ar hyn cododd Mustapha yn ei gyn-ddaredd, ac a orchymynodd ei rwymo draed a dwylaw, a llofruddio y lleill o flaen ei wyneb, heb sylwi dim ar eu caredigrwydd, eu gwroldeb, na'r cytundeb, na'u sefyllfa ddiafogaeth.

Cadwyd Bragadino at driniaeth greulonach,—gwedi ei ddirmysgu a'i wawdio â'r iaith atgasaf—gwedi tori ei glustiau, a'i drwyn, a hollti ei wefusau—gosodwyd ei wddf ar y pren ; yna mathrai Mustapha ef yn greulon, gan ofyn, pa le yr oedd y *Crist* hwnw yr oedd efe yn ei addoli, a pha ham na buasai yn ei waredu allan o'i ddwylaw ef ? Ar yr un pryd, ysbeilid y milwyr oedd yn y llongau, gan eu rhwymo wrth y rhwyfau. Gwedi gorphen gwaith y dydd, aeth Mustapha i'r ddinas, a rhoddodd orchymyn yn uniongyrchol i ddienyddio Tiepolo, un o'r gwŷr mwyaf urddasol yno. Yn mhen ychydig ddyddiau gwedi hyny, cyn i Bragadino wellhau o'i archollion, dygwyd ef mewn dirmyg at yr holl adwyau a wnaethid yn y muriau, wedi ei lwytho â chelyrnau yn llawn o ddwfr a chymrwd, a gorchymynid iddo gusanu y ddaear cyn fynyched ac yr elai heibio i Mustapha ; creulondeb oedd yn codi tosturi hyd yn oed yn nheimlad y milwyr Tyrciaid, ond ni allai godi yr un teimlad yn nghalon galed Mustapha. Gwedi hyny, cauwyd Bragadino i fynu mewn dellt-garchar a grogid wrth hwylbren un o'r llongau, lle yr oedd ei filwyr wedi eu cadwyno wrth y rhwyfau. Yr oedd yr olygfa o'r braidd yn anoddefol iddynt ; yr oeddynt yn beio gwaeledd a bradwriaeth Mustapha, yr oeddynt yn gwaeddi yn uchel am ddial, ac yn dymuno cael eu rhyddhau er mwyn hyny, hyd yn oed heb

arfau, er gwaredu eu cadfridog enwog, a dychwel y goped-igaeth oedd deilwng am y fath ymddygiad isel, brwnt, a llwfr. Rhoddwyd iddynt eu dymuniad gyda fflangellau creulon. Tynwyd Bragadino i lawr, a dygwyd ef i'r farchnadfa, yn nghanol trwst yr udgyrn, y tabyrddau, a'r offer rhyfel, a *blingwyd ef yn fyw*, dybenwyd ei fywyd, yn derfyn ar ei gymeriad gogoneddus. Crogwyd ei groen, fel gwobr rhyfel, wrth hwylbren un o'r llongau a hwyliid o amgylch y glanau, i wawdio y Veniciaid. Anfonwyd ei ben, gyda'r eiddo Andrea Bragadino, ei frawd, Lodovico, Martinenga, a'r gwrol Quirino, yn anrhegion i Selim, ymerawdwr Turkey.*

A allai yspryd drwg ddyfeisio poenydiau creulonach, neu ymddwyn yn fwy dirmygedig a drygnawsaidd, na'r anghenfil creulon hwn? Y fath sefyllfa echrydus a fyddai bod dan lywodraeth y fath yspryd balch a chreulon bob dydd, am un flwyddyn, heb son am ganoedd o filoedd o flynyddoedd! Byddai cynhulliad o'r fath ysprydion, yn cael gollwng rhwysg i'w nwydau dilywodraeth, yn ddigonol i greu trueni yn mys y rhai a fyddo o'u hamgylch, uwchlaw dim a all meddwl dyn, yn ei sefyllfa bresenol, ei ddychymygu.

Pan yr oedd y Normaniaid, dan William y Gorchfygwr, wedi cymeryd meddiant o Loegr, dangosasant y teimladau mwyaf creulon a llidiog tu ag at y brodorion. Arteithiasant hwy yn mhob modd, gan eu gorfodogi i weithio yn adeiladaeth eu cestyll, ac wedi eu gorphen, gosodent hwy dan lywodraeth plaid o ddynion halogedig a dieflig. Dalient bawb, y tybient fod rhyw feddianau ganddynt—meibion a merched—ddydd a nos; cludent hwy ymaith, gan eu carcharu, a'u llurgunio fel merthyron, er mwyn eu hyspeilio o'u haur a'u harian. Crogid rhai wrth eu traed, eraill wrth y fawd, â than dan eu traed. Gwesgid penau eraill â charaiau lledr, er dryllio eu hesgyrn, ac ysigo ei hymenydd; teflid eraill i ffosydd llawn o nadroedd, a llyffaint, ac ymlusgiaid eraill; rhoddid rhai yn y *chambre a crucit*. Dyma yr enw a roddid yn iaith y Normaniaid ar fath o gist fer, fâs, lawn o gerig miniog, i'r hon y teflid y dioddefydd er dinystr ei aelodau. Yr oedd math o beiriant erchyll i'w rhoddi i farwolaeth yn y rhan fwyaf o'r cestyll. Yr oedd hwnw yn swp o gadwynau trymion, mor bwysig fel na allai dau neu dri o ddynion ei godi. Cedwid y truan, ar yr hwn

* Gwel "Modern Universal History," vol. xxvii, tu dalen 405, 406.

eu gosodid, i sefyll ar ei draed, gan fath o goler haiarn, wedi ei sicrhau wrth bawl, fel na allai nac eistedd, na gorwedd, na chysgu. Gwnaeth i filoedd farw o newyn. Gosododd dreth ar dreth ar y trefi a'r pentrefydd. Pan na byddai gan y dinaswyr ddim yn ychwaneg i'w roddi, yna llosgid y dinasoedd â than. Gellid teithio diwrnod cyfan cyn canfod yr un dyn byw yn y trefydd, nac un maes gwrteithiedig yn y wlad. Yr oedd y tlodion yn marw o newyn, a'r rhai a feddent ychydig gynt, yn cardota o ddrws i ddrws. Ni thywalltwyd mwy o ofid a gwae ar yr un wlad erioed, i.e., yr oedd y Paganiaid yn dynerach yn eu hymosodiadau! Nid oeddynt yn arbed y mynwentydd a'r eglwysdai; cymerent yr oll a gaffent, ac yna gosodid yr eglwys ar dân. Yr oedd trin y tir mor ofer, ac a fuasai trin y traeth ar lân y môr.*

Y fath olygfeydd o drueni y mae y cyfryw ddiafiaid beilchion yn ei achosi yn y byd hwn! A ellid tybied fod y fath ysprydion yn cael eu cymhwyso i uno yn nghynulleidfa y rhai cyntaf-anedig, ac i gymeryd rhan yn ngorchwylion haelfrydded y nef. Os ydynt yn y byd dyfodol mewn gwirionedd, rhaid eu bod mewn trueni yno; a chyhyd ac y byddo y fath nwydau dïefflig yn parhau i gynddeiriogi, rhaid eu bod yn peri "galar a gwae," yn mysg y cymdeithion sydd o'u hamgylch. Hyd yn oed o fewn terfynau marwoldeb, y mae y dyn sydd dan lywodraeth balchder, uchelgais, a phob nwyd o'r fath, yn chwerwi pob dedwyddyd a allai ei fwynhau, ac yn poeni meddyliau eraill; ac yn profi colynau yn ei enaid ei hun, cyffelyb o ran eu natur, i'r hyn a deimlai yn ngharchar cosp. Mi a egluraf y gosodiad hwn wrth yr yspryd a'r dymher a ddangosid mewn dau berson arbenig, a ymadawsant yn ddiweddar i'r sefyllfa anweledig; yr oedd un yn enwog yn y byd gwleidyddol, a'r llall yn rhagori mewn llythyriant.

Y cyntaf y cyfeiriai ato ydyw *Napoleon Buonaparte*. Yr oedd y dyn hynod hwn, a fu am tu ag ugain mlynedd, yn disgleirio bro y Dwyrain, fel goruchdân, yn ymddangos fel un yn gweithredu oddiar yr *uchelgais* mwyaf annghymedrol. Er ei fod wedi arfer creulonderau dirfawr, megis yn Jaffa, a manau eraill, eto nid ymddengys ei fod yn ymhyfrydu mewn gweithredoedd o greulondeb, fel egwyddor lywyddol ei feddwl. Cario ei bwnc o uchelgais oedd ei nôd, yn ei gariad at fuddyg-

* Thierry's "History of the Norman Conquests," 3 vols. 1825.

oliaeth, yn yr anturiaethau rhyfygus a wnaeth, y rhai sydd wedi eu darlunio yn darawiadol, gan M. Segur, yn ei "Hanes Cenhadaeth Napoleon i Rwsia." Pan yr oedd yn Vitepsk, medd M. Segur, ar ei ffordd i Moscow,—“Ni ymddangosai ar y cyntaf yn ddigon gwrol i ymosod ar ei amcan (sef myned yn mlaen yn erbyn Moscow), ond yn raddol fe gryfhäodd yn ddigon nerthol i allu edrych ar y gorchwyl yn ei wyneb. Yna efe a ddechreuodd adystyried, ac yr oedd yr ymrysonau oedd yn ei feddwl fel pe buasent yn effeithio ar ei holl gorph. Sylwyd arno yn gwibio o amgylch ei ystafell, fel pe buasai yn ofni rhyw brofedigaeth beryglus: nid oedd dim yn sicrhau ei sylw; yr oedd bob moment yn dechreu ar ryw orchwyl, ond yn ei adael; rhodiai o amgylch heb yr un gwrthrych ganddo mewn golwg; ymofynai am yr awr, ac edrychai ar ei oriadur,—ac megis wedi dihoeni, safai, ac ocheneidiai yn drwm, a swniai iddo ei hun, gan gerdded o ddeutu. Yn nghanol ei drallod meddwl, anerchai y rhai a ganfyddai â rhyw haner ymadroddion, megis, ‘Wel—Pa beth a wnawn ni?—A aroswn ni yma, ynte a awn ni yn mlaen!—Pa fodd y byddai yn bosibl aros yn nghanol byd mor ogoneddus!’ Ni arosai am atebiad, ond gwibiai o amgylch fel pe buasai yn edrych am rywbeth, neu rywun, i derfynu ei anmhenderfyniad!—O’r diwedd, wedi ei orlwytho gan bwys yr amgylchiadau, a’i lethu gan ansicrwydd, taffai ei hun ar un o’r gwelyau a orchymynasai eu taenu yn ei ystafell. Ni allai ei gorph oddef, ond y gorchudd ysgafnaf, gan bwys cynhyrfiadau ei feddwl. Dyma y cyflwr yn mha un y treuliodd ran o ddiwrnod yn Vitepsk.”

Yr oedd yr un aflonyddwch meddwl yn ei ddilyn drwy bob cam o’r anturiaeth beryglus hon. “Pan yr oedd yn Borodino,” medd yr un ysgrifenydd, “yr oedd ei bryder mor fawr fel na allai huno. Yr oedd yn parhau i holi pa awr ydoedd, ac i ymofyn a glywid dim trwst, ac i anfon rhai i edrych a fyddai y gelynyion gerllaw.—Gwedi cael tawelwch am foment, aflonyddwyd ef yn fuan â theimladau gwahanol. Yr oedd yn dychryn wrth edrych ar sefyllfa ddiymgeledd y milwyr, &c. Anfonodd Bessieres, un o’r cadfridogion yr oedd ganddo yr hyder mwyaf ynddo, a galwai ef yn ol lawer gwaith, gan ail ofyn ei gwestiynau pwysig. Codai i fynu eilwaith, gan arswyd rhag bod ei orchymynion heb eu cyflawni, a holai y tâl-filwyr oedd yn gwarchod o amgylch mynedfa ei babell, a oeddynt wedi cael eu darpariadau. Ac wedi cael atebiad boddlonol,

âi i mewn, ac ymollyngai i gwsg. Galwai drachefn yn tuan. Canfyddai blaenor y llu ef yn awr yn cynal ei ben â'i ddwy law; yr oedd y pryd hwn fel pe buasai yn myfyrio ar *wagedd gogoniant*;—‘*Pa beth yw rhyfel? Trafnidiaeth barbariaid, yr hwn y mae ei holl gelfyddylgarwch yn gynnwysedig mewn dangos pwy sydd gryfaf ar achos penodol.*’ Yna cwynai uwchben ansicrwydd tynged, yr hyn a ddechreuai ei brofi yn awr. Ymdrechai drachefn i orphwys ychydig, ond yr oedd y teithiau a wnaethai gyda y fyddin, a lludded y dyddiau a'r nosweithiau blaenorol, a'i holl ofalon a'i ddisgwyliadau pryderus bron wedi ei wisgo ymaith. Dihoenid ef gan lycheden gyffrous, peswch sych, a syched dirfawr. Ymdrechai drwy weddill y nos i ddiwallu y syched oedd yn ei ysu.”

Pa ddyn erioed, a fwynhaodd bleserau tawelwch, a genfig-enai byth wrth y fath deimlad meddwl ag a ddarluniwyd yn awr, er bod wedi ei amgylchu â gogoniant daearol. Rhaid fod yr uchelgais gwallgof, oedd yn rhwygo ei fynwes ef, yn boenydiol i'w feddianydd, pa le bynag y byddo yn y bydysawd, o dan ei ddylanwad.—Y mae y claerineb gyda'r hwn yr edrych y cyfryw rai ar ddinystrio bywydau dynion, a'r trueni a achosa eu nwydau dilywodraeth ar eu cyd-ddynion, yn cael ei egluro yn y talfyriad canlynol:—

“Gofynodd i Rapp, a dybiai efe yr enillent y frwydr? ‘Nid oes amheuaeth,’ oedd yr ateb, ‘ond y byddai yn un waedlyd.’ ‘Mi a wn hyny,’ meddai Napoleon, ‘ond y mae genyf 80,000 o wŷr; collaf 20,000; âf i Moscow gyda 60,000; yna bydd y godreumon yn uno â ni, a'r catrodau hefyd sydd ar y daith, a byddwn gryfach nac yr oeddym cyn y frwydr.’”

Y person arall y cyfeiriais ato ydyw Arglwydd Byron. Y mae y darluniadau canlynol o'i gymeriad wedi eu codi o “Adgofion am fywyd Arglwydd Byron, o'r flwyddyn 1808 hyd 1818, wedi eu cymeryd o ysgrifau awdurol,” &c., gan R. C. Dallas, Yswain.

“Yr oedd wedi tynnu ei hun i lawr o ran ei archwaeth,” meddai Mr. Dallas, “i'r ymborth ysgafnaf—ond yr oedd nwydau ei galon yn rhy gryfion, ac ni feddyliodd erioed am eu gorchfygu *hwy*. Yr oedd dialedd, a llid, a chasineb yn cael llywodraeth arno; a'i hyfrydwch y pryd hwnw, oedd llanw ei ysgrifell â bustl yn erbyn personau, ei wlad, y byd, y greadigaeth, a'r Creawdwr—yr oedd casineb a blinder ei fywyd, yn ei arwain i amheuaeth ac annuwioldeb. Heb erioed ymgyd-

nabyddu â chymdeithas benywod, yr oedd yn eu cashau i'r eithaf. Nid oedd ganddo yr un dychymyg am ddedwyddwch teuluaid. 'Y mae teulu mawr, yn fy ngolwg,' dywedai, 'fel defnyddiau gwrthwynebol, wedi eu cymysgu trwy orfod, yn un drwyth, yr hwn ni allaf ei archwaethu.' Yr oedd ganddo y fath gasineb at ei berthynasau, yn enwedig y benywod, fel na fynai eu gweled. 'Yr wyf yn ystyried rhwymau perthynasol,' medd efe, 'yn waith rhagfarn, ac nid yn undeb calon, yr hwn sydd raid ei fod o ddewisiad rhydd.'—Ac yn gyson a'r golygiadau a'r teimladau hyn, yr ymddiddanai am ei garenydd, Iarll Carlisle, gydag eithaf casineb. Gwedi derbyn llythyr cyffröus oddiwrtho, penderfynai ymddial arno, drwy fwrw yr holl fustl a allai ei gasglu i iaith dychan.' Cyhoeddai yn erbyn pob rhwymau perthynasol, a gwrthodai, hyd yn oed gymdeithas ei chwaer, hyd wedi iddo gyhoeddi ei 'Childe Harold,' pan o'r diwedd y derbyniodd fy nghyngor, ac y dynesodd at dynerwech cymdeithasol."

Yma yr ydym yn cael darlun o ddyn, yr hwn yr oedd, "dialedd, llid, a chasineb," yn llywodraethu ar ei galon, heb yr un ataliad; yr hwn a ollyngai ei fytheiriad ar y Creawdwr, a'r byd a greodd; yr oedd yn hollol gashau ei gydgredduriaid, ac hyd yn oed ei fodolaeth ei hun; ac fe a wawdiai bob rhwymau perthynasol, ac a "wrthodai gymdeithas ei chwaer." Y fath drueni echrydus, a barai dyn o'r desgrifiad hwn, pe na byddai i'w nwydau drygionus gael yr un ataliad gan gyfreithiau dynol yn y byd hwn!

Ni wnaf ond mynegi un esiampl o'r fath yn rhagor, wedi ei gymeryd o "Deithiau Cadben Cochrane yn Rwsia."—"Gwedi dyfod ar gyfer Prwsia," medd y Cadben, "Galwyd am fy nhrwydded, a holid fi, gan ddyhirod cerniog, a'm symudai o'r naill fan i'r llall, fel gwrthrych gwawd i'r swyddogion hunanol; yr oeddwn yn lluddiedig, ac yn awyddus i fyned rhagof, ond ni chaniateid hyn i mi. Gosodwyd fi mewn ystafell fawr, yn llawn o gelfi milwyr, lle yr oedd dwy faingc hir, yn gwasanaethu yn lle cadeiriau, wrth fwrdd hir. Gofynais am swper i ŵr y tŷ, yr hwn a chwarddai am fy mhen; a phan y gofynwn am wely, cyfeiriai fi at y llawr yn wawdus, gan wrthod rhoddi i mi ychydig o'r gwellt a ddygid yno i'r milwyr. O'r holl ddiaffiaid a fu erioed, neu y dychymygwyd am danynt yn ngrwyn dynion, ystyriwyf ŵr y gwestŷ hwn y duaf. Meddyliais am Gil Peres ar y pryd, ond buan y suddai hwnw

yn ddim mewn cydmariaeth â'r adyn oedd ger fy mron, o ran drygnawsedd ac atgasrwydd. Yr oedd ei wyneb wedi ei haner guddio â barf ddu, a blew cernau crych; yr oedd yn llai o faintioli na'r cyffredin, a'i ben yn suddo rhwng ei ysgwyddau, i wneud lle i uwchder ei gefn; ei lygaid wedi eu claddu yn nghydynau ei wallt trwch,—a chyda hyn, yr oedd ei droed clwb, a'i lais ysgrechog, fel dylluan, pan y ceisiai siarad, yn ei osod allan yn rhyfedd, a bellach chwi a ellwch ddychymygu rhywbeth am y dynwared dyn hwn." Yma, darlunir i ni ddyn, yr hwn yr oedd drygnawsedd ei feddwl, ac anffurfiad ei gorph, yn dwyn tebygrwydd neillduol i'r creaduriaid truenus, na lewyrchodd haelfrydedd i'w mynwesau erioed, ac ni welir ond y gwrthrychau gwrthunaf yn eu haneddau, ac na chlywir ond dychryn a seiniau gwae o'u mewn.

Tybiwn, am foment, fod cynulleidfa luosog o ddynion o'r darluniad hwn wedi ymgynull mewn ardal dywyll. Tybiwn fod llawer o filoedd o filiynau o greaduriaid fel *Nero*, yr hwn a osododd Rufain ar dân, fel y difyrai ei hun yn gwrando eu cri a'u galarnadau, ac a ddirmygai y Nef, wedi offrw moliand i'r duwiau, a llofruddio ei wraig a'i fam,—a *Tiberius*, yr hwn a ymhyfrydai wrth boenydio ei ddeiliaid, a'u llofruddio yn y modd mwyaf creulon,—a *Caligula*, yr hwn a hynodid am ei ffoledd, ei greulonder, a'i annuwioldeb, ac a lofruddiodd luaws o'i ddeiliaid a'i law ei hun, ac a barodd gigyddio miloedd o rai dieuog,—*Antiochus Epiphanes*, yr hwn a fynodd lofruddio deugain mil o drigolion Jerusalem mewn gwaed oer, gyda'r bwriad o ddinystro holl breswylwyr gwlad Judea,—*Hamlicar*, yr hwn a daflodd yr holl garcharorion a ddaethant i'w afael, i'w llofruddio gan fwystfilod,—*Asdrubal*, yr hwn a dynodd lygaid yr holl garcharorion Rhufeinig a gymerodd er ys dwy flynedd, ac a dorodd ymaith eu trwynau, eu bysedd, eu coesau, a'u breichiau, ac a rwygodd eu crwyn â chribiniau haiarn ac ogau, ac a'u taflodd dros y mur,—*Jenghiz Khan*, yr hwn a daflodd ddeg-a-thriugain o benaethiaid i beiriau â dwfr berwedig, ac a ymddifyrai wrth weled ei fyddin yn torfynyglu can mil o garcharorion ar unwaith,—*Tamarlane*, yr hwn a ddangosodd ei greulondeb yn pwyo tair neu bedair mil o ddynion mewn mortar; a'u hadeiladu yn mysg priddfeini a chymrwd mewn mur,—*Mustapha*, yr hwn a fradychodd swyddogion Venice, i'w llofruddio, er eu bod wedi cytuno ar amodau heddwch, ac a edrychodd ar flingo yr enwog Bragadino yn

fyw,—*Buonaparte*, yr hwn yn ei uchelgais gwallgof, a aberthodd gynnifer o filiynau o ddynolryw, a *Lord Byron*,* yr hwn y oedd “dialedd, a llid, a chasineb” yn llanw ei fynwes, ac a wnaeth i’w chwerwder redeg allan “yn erbyn personau, ei wlad, y byd, y greadigaeth, a’r Creawdwr;”—tybiwn fod y fath ddynion wedi cynull yn nghyd, mewn byd lle na byddo yr un gwrthrych dymunol i’r llygaid, nac i loni y galon na’r dychymyg; a thybier hefyd fod yr egwyddorion drygnawsaidd, a’r nwydau cynhyrfus oedd yn llywyddu ar eu meddyliau, tra yn y byd hwn, yn parhau yn ddiataliad yn eu rhwysg yn wastadol at bawb o’u hamgylch,—ac y mae yn amlwg y parai olygfa o drueni tu hwnt i allu dyn ei feddwl, na’i ddarlunio. Os achoswyd y cyfryw effeithiau ofnadwy gan y fath nwydau diefflig yn y byd hwn, lle y mae Rhagluniaeth yn gwahardd gweddill cynddaredd dyn, a lle y mae teimladau haelfrydig yn gymysg â’r egwyddorion drwg sydd mor gyffredin, pa beth a fyddai effeithiau *hollol ddrwgnawsedd* yn llywodraethu yn gyffredinol, heb un teimlad da yn gymysgedig, yn parhaus boenydio ei wrthrychau, ac yn bythol gynhyddu yn ei gynddaredd, heb yr un ataliad gan rwystrau naturiol na moesol arno! Dyma gymdeithas uffern—dyma hanfod y trueni dyfodol—dyma “y pryf na bydd marw, a’r tân ni ddiffydd;” a’r effeithiau naturiol a dardd oddiwrthynt, yw trallod ac anobaith,—“wylofain a rhincian danedd.” Os hyn fydd diwedd yr annuwiol, a dirmygwr cyfraith Duw, a chyfoeth ei drugaredd, fel y mae wedi ei amlygu yn Nghrist Iesu,—O mor ofalus y dylem fod i wrthweithio pob tuedd a nwyd ddrygionus, ac mor wresog y dylem uno yn ngweddi y Salm-ydd, a phenderfyniad Jacob; “Na chasgl fy enaid gyda phechaduriaid, na’m heinioes gyda dynion gwaedlyd.” “Na ddeued fy enaid i’w cyfrinach; ac na uned fy anrhydedd â’u cynulleidfa.”

Na thybied neb, o blegid fy mod wedi dethol rhai o’r cymeriadau mwyaf echrys mewn hanesyddiaeth, fel dangosiad o

* Hydera yr awdwr na thybia yr un o’i ddarllenwyr am foment, wrth ddwyn yn mlaen y personau a enwyd, fel siamplau o ddrygnawsedd, ei fod yn rhyfygu penderfynu ar eu tragwyddol dynged. Ei amcan yn unig ydyw dangos, fod y fath deimladau a nwydau drwg, ac a ddangoswyd yn eu bywyd hwy yn gyffredinol, wrth *barhau ynddynt*, yn arwain yn naturiol i drueni. Mewn perthynas i *Buonaparte* a *Lord Byron*, y mae yn cael ei dueddu i feithrin gobaith fod eu tueddiadau drygionus wedi eu cyfnewid i raddau cyn eu symud i’r byd tragwyddol. Y mae sail y gobaith hwn, ar y golygiad hwn, wedi ei egluro yn yr *Atodiad*.

effeithiau llygredigaeth,—mai y cyfryw yn unig sydd yn “llestri digofaint wedi eu cymhwyso i golledigaeth.” Y mae yr egwyddor o ddygasedd yn gwbl yr un fath yn mhob calon y byddo yn llywodraethu yn benaf, gan nad faint a drwsiaider ar ei ymddangosiad gan ragrith, a'r gwahanol gyfrwysedd a arferir yn y byd; ac nid oes eisieu ond ychydig o gyffro i'w gynhyrfu i ymarferiad, yn ei lawn rym, er dwyn yr effeithiau mwyaf dychrynlyd i'r golwg. Bu amryw o'r cymeriadau echrydus y cyfeiriais atynt yn dangos graddau o haelfrydedd yn nghychwyniad eu bywyd, yn gystal ag amrywiol rinweddau eraill. Dangosai Nero, yn nechreuad ei deyrnasiad, lawer o arwyddion o hynawsedd a gostyngeddwrwydd, a serchawgrwydd enillgar. Pan y dymunwyd arno arwyddo ei enw wrth restr o ddrwgweithredwyr oedd i gael eu dienyddio, efe a waeddodd, “*O gan Dduw na buaswn yn analluog i ysgrifenu!*” Dechreuodd Caligula ei deyrnasiad gyda phob arwyddion gobeithiol y deuai yn wir dad i'w bobl. Cuddiai Tiberius ei fwriadau ar y cyntaf dan gochl o ddiffuantrwydd mawr. Llywodraethai gyda chymedrolder, ac ymddangosai yn rhagori mewn moesgarwch. Ond yn mhen amser, pan y daeth y dynion hyn i feddiant llawn o awdurdod, ac wedi taflu ymaith bob tuedd uniondeb a gweddeidd-dra, torodd egwyddorion drygnawsedd allan ynddynt yn eu holl lidiawgrwydd, nes y daethant yn fflangell ar ddynolryw. Felly y bydd ar y rhai sydd yn awr yn cuddio eu nwydau drygionus a dialgar dan fentyll o ddiffuantrwydd a moesgarwch, pan yr elont i'r byd anweledig dan lywodraeth y cyfryw nwydau. Pan y byddo ataliadau cymdeithas, gweddeidd-dra cyffredin, a chyfreithiau gwladol, wedi eu symud ymaith yn llwyr—pan y byddont wedi colli pob gobaith am drugaredd Duw—pan y byddont wedi eu cylchynu â'u cymdeithion drygionus, a hwy yn unig, a phan y teimlont effeithiau eu malais a'u dialedd uffernol, adgyfyd y nwydau hyny i ymarferiad, ag sydd weithiau yn gorwedd yn llonydd yn y byd hwn, i gynddaredd aflywodraethus yn erbyn pawb o'u hamgylch—“yn erbyn y greadigaeth, ac yn erbyn y Creawdwr.”

Ac na thybied neb y bydd i Dduw, yn awr angau, drwy ei allu a'i haelfrydedd, ddinystrio egwyddorion pechod, a pharatoi y fath ddynion at lawenydd y nef. Byddai y cyfryw beth yn cynwys gwyrrth gwastadol ar bob dyn, hollol anghyson â threfn sefydlog llywodraeth Duw, yn gymaint ag y difodai yr

angenrheidrwydd am bob addysg, a rhybudd, a pharotöadau moesol ag y mae Duw wedi eu darparu er *gwneyd* ei bobl "yn gymhwys i gael rhan o etifeddiaeth y saint yn y goleuni;" ac ataliai adferiad moesol y byd, yr hyn sydd yn cael ei ddwyn yn mlaen yn awr gan y rhai sydd wedi "ymadnewyddu yn yspryd eu meddwl." Y mae yn wir, fod trugaredd Duw yn anfeidrol, a bod gobaith cyhyd ag y byddo bywyd; fel nad oes achos i'r un pechadur ddigalonï tra y byddo o fewn cylch terfynau y bywyd presenol. Ond am y rhai sydd yn cael eu symud o fyd o amser i dragwyddol, dan lywodraeth amlwg eu nwydau dialgar a llygredig, nid oes genym ond seiliau gweinïon i gredu y parotoir hwy byth mwy at ddedwyddwch y nef.

Y mae yn amlwg oddiwrth y cyfan a fynegais ar y rhan hon o'm testyn, fod *dwyl sefyllfa wahanol* mewn byd dyfodol: neu mewn geiriau eraill, fod *nef* ac *uffern*; sefyllfa o ddedwyddwch, a sefyllfa o drueni. Os ydyw dynion i fyw mewn unrhyw fodd mewn ardal arall o'r greadigaeth trwy barhad diderfyn, y mae yn angenrheidiol fod gwahaniad i gael ei wneuthur arnynt, o herwydd eu prif dueddiadau a'u cymeriad. Y mae natur pethau, cyfansoddiad moesol y byd, a dedwyddwch y creaduriaid rhesymol, yn gystal â bwriadau y Creawdwr, yn galw am fod i'r fath drefniad gael ei gwblhau. O blegid y mae yn hollol annghyson â deddfau trefn foesol, fod balchder, llid, dygasedd, a dial yn preswylïo yn yr un anedd â gostyng-eiddrwydd, haelfrydedd, cyfeillgarwch, a chariad; neu y gallai creaduriaid yn gweithredu dan lywodraeth egwyddorion a serchiadau hollol groes i'w gilydd, ymuno mewn cydweithrediad yn yr un gorchwylïon, a chwaeth, a hyfrydwch. Pe byddai i'r fath gymundeb annghyson gael ei ganiatau, buan y deuai y byd moesol yn un olygfa o annhrefn cyffredinol, a deolid dedwyddwch o'r holl fydoedd. Fel y mae y ddau gyflwr o anfarwoldeb a ddatguddir yn yr Ysgrythyr yn berffaith gyson âg egwyddorion rheswm, ac â chyhoeddiadau ein Gwaredwr, yr hwn, yn ddifrifol, a sierhäodd i ni, yr "â y drygionus i gospedigaeth dragwyddol, ond y cyfiawn i fywyd tragwyddol."

ATTODIAD.

Y MAE y ffeithiau a'r cofnodau canlynol, mewn perthynas i Arglwydd Byron, yn ein harwain i feithrin gobaith ei fod wedi cael ei ddwyn i weithredu dan olygiadau a thueddiadau gwahanol i'r hyn a grybwyllir yn y tu dalenau 275, 276, cyn ei farwolaeth.

Gadawodd boneddiges Mr. John Shepherd, o Frome, cyn ei marwolaeth, yn mysg ei phapurau, weddi, yr hon y credai ei gŵr oedd wedi ei chyfansoddi dros y Bardd enwog. Anfonodd Mr. Shepherd yr ysgrif i'w Arglwyddiaeth, ac atebodd yntau fel y canlyn ar ol y llythyr

FROME, SOMERSET, *Tachwedd 21, 1821.*

At y Gwir Anrhydeddus Arglwydd Byron, Pisa.

FY ARGLWYDD,—Er ys rhagor na dwy flynedd yn ol, cymerwyd gwraig garuaidd oddiwrthyf, drwy afiechyd dihoenus, gwedi yr undeb bŷr a fu rhyngom. Yr oedd yn meddianu ar hynawsedd a hyder diysgog, a duwioldeb mor wylaidd, fel mai anfynych y caffai ei amlygu mewn geiriau; eto, yr oedd mor ddylanwadol ag y parai fod haelfrydedd cyson i'w weled yn ei holl ymddygiadau. Yn awr olaf bywyd, wedi cymeryd golwg ymadawol ar ein hunig faban ieuange, at yr hwn yr oedd hi wedi dangos serchogrwydd anarferol, ei hymadrodd olaf yn ddistaw ydoedd, “Dedwyddwch Duw! Dedwyddwch Duw!” Gwedi yr ail gylch blynyddol o gofion am ei marwolaeth, darllenais rai papurau oedd ganddi, nas gwelodd neb mo honynt yn ystod ei bywyd, ac a gynhwysent ei myfyrdodau mwyaf

dirgelaidd. Yr wyf yn teimlo awydd i gyflwyno rhai ymadroddion o'r papurau hyn i'ch Arglwyddiaeth, y rhai, yn ddi-amheu, sydd yn cyfeirio atoch chwi eich hunan; o blegid mi a glywais yr ysgrifenydd yn cyfeirio at y modd y gallech oddef gofid yn dawel ar greigiau Hastings:—

“O fy Nuw, yr wyf yn ymgalonogi, oddiwrth yr anogaeth a geir yn dy air, i weddio arnat, dros un, yn achos yr hwn yr wyf wedi dwys deimlo yn ddiweddar. Bydded i'r hwn yr wyf yn cyfeirio ato (yr hwn sydd yn awr, fel yr ofnwn, mor hynod am ei anystyriaeth o honot Ti ag ydyw am ragoroldeb ei dalentau) gael ei ddeffroi i ystyriaeth o'i berygl ei hun, a'i arwain i ymofyn am y tangnefedd meddwl hwnw sydd mewn ystyriaeth briodol o grefydd, yr hwn y mae efe wedi gweled na ddichon y byd hwn mo'i roddi. Caniata fod i'w ymddygiad rhagllaw fod yn foddion i effeithio mwy o ddaioni, nac a wnaeth ei fywyd a'i ysgrifeniadau o ddrwg, a bydded i Haul y Cyfiawnder godi arno mor ddisglaer ag y bu tywyllwch cymylau euogrwydd arno o'r blaen, a rhoddi esmwythdra cyfatebol i'r trallod a barodd cosp ei ddrygioni arno, yr hyn a hyderwn a fydd ryw bryd rhagllaw. Bydded y gobaith, drwy ddifrifoldeb fy ymdrech fy hun i gyrhaedd santeiddrwydd, a chymeradwyaeth fy serch at Awdwr crefydd, beri bod y weddi hon yn effeithiol, a phob dymuniad cyffelyb er daioni dynolryw yn fwy dylanwadol—er fy nghysuro yn llwybr dyledswydd; ond na byddo i mi annghofio, tra y caniateir i ni ymwroli i lafurio, trwy bob dyben cyfreithlawn, nad yw y rhai hyn ond y ffrydiau lleiaf a all wasanaethu i chwyddo y llif, ond a sychent i fynu yn fuan yn annibynol ar ffynon fawr daioni, (argyhoeddiad gwirioneddol o bechod, a chrediniaeth ddiysgog yn effeithiolaeth angau Crist, er iachawdwriaeth y rhai a ymddiriedant ynddo, ac a ymdrechant i'w wasanaethu,) gan ein gadael mor ddiffygiol o bob rhinwedd ag oeddym o'r blaen.—*Hastings, Gorphenaf* 31, 1814.”

Nid oes dim yn y talfyriad hwn, fy Arglwydd, yn nhrefn ei gyfansoddiad, a all effeithio nemawr arnoch chwi, eto, dichon yr ymddengys yn werth eich ystyriaeth, pa mor ddwfn ac eang yr oedd teimlad dros ddaioni eraill, a ffydd Gristionogol, yn cael eu cyffroi yn nghanol ieuengctyd a hoewder.—Nid oes yma ddim yn awenyddol ac ysblenydd cyffelyb i urddas-

rwydd M. Delamartine; eto, y mae yma *ardulwysedd*, fy Arglwydd, o blegid y mae yr eiriolaeth hwn wedi ei dderchafu dros och chwi at Ffynhonell aruchel pob daioni. Cododd o ffydd fwy diysgog na'r eiddo y prydidd Ffrengig, ac o gariad, mewn cysylltiad â ffydd, a ddangosai nad oedd ei nerth yn cael ei anmharu yn nghanol trallodion a gofidiau angheuol. Gobeithiwyf na bydd gweddi, a dderchafwyd dan deimlad mor ddifffuant, fod yn aflwyddianus.

Ni ychwanegai cymeradwyaeth dyn cyffredin, i'ch rhagoriaethau, ddim at yr enwogrwydd ag y mae eich athrylith wedi ei sierhau i chwi eisoes. Dewiswn yn hytrach gael fy rhifo gyda'r rhai sydd yn dymuno ac yn gweddio, ar fod i "ddoethineb oddi uchod," a "llawenydd," a "thangnefedd," lanw y cyfryw feddwl.

YR ATEBIAD.

PISA, *Rhagfyr* 8, 1821.

SYR,—Derbyniais eich Llythyr. Ni raid i mi fynegi fod y detholiad a gynhwysa wedi effeithio arnaf, o herwydd dangosai y darlleniad o hono mewn difaterwch, hollol ddiffyg o deimlad dynol. Er nad wyf yn hollol sier mai ataf fi y cyfeiriai yr ysgrifenydd, eto, y mae y dyddiad, a'r lle y cafodd ei ysgrifenu, yn nghyd a'r amgylchiadau eraill a grybwyllwch, yn dangos fod y cyfeiriad yn debygol. Ond, pwy bynag yr oedd wedi ei fwriadu iddo, mi a'i darllenis gyda'r holl hyfrydwch a allai godi oddiar destyn mor ddwys. *Hyfrydwch* meddaf, o blegid na ellir myfyrio ar y darluniad byr a dysyml a roddasoch o fywyd un mor ragorol, ac a hyderwyf a gyfarfyddwch eto yn fuan, heb y mawrhad dyledus i'w rhinweddau, a'i duwioldeb pur a gostyngedig. Yr oedd ei munudau diweddfaf yn dra tharawiadol. Ac nid wyf yn gwybod i mi ddarllen dim mwy rhagorol o brydferth, yn yr holl hanesion a'r amgylchiadau a welais. Y mae yn ddiamheu fod gan gredinwyr diysgog yr efengyl fantais fawr ar bawb eraill—o blegid y rheswm hwn yn unig, os ydyw yn wirioneddol—cant hwy eu gwobr rhagllaw; ac os nad oes byd ar ol hwn, ni allant ond bod gyda'r anffyddiwr yn ei dragwyddol gwsg, wedi cael cynhorthwy

gobaith uchel drwy eu bywyd, ac heb gael siomedigaeth rhag-llaw, o blegid (yn y man gwaethaf) “allan o ddim, ni all dim gyfodi,” i.e., hyd yn oed tristwch. Ond nid yw cred dyn yn dibynu arno ei *hunan*; *pwyl* a all ddywedyd, *Mi a gredaf hyn*, neu y llall? ac y mae yn neillduol felly am yr hyn na all ei ddirnad. Pa fodd bynag, yr wyf wedi sylwi fod y rhai sydd yn dechreu gyda ffydd ry äang, cyn y diwedd yn ei chyfyngu, megis Chillingworth, Clark, (yr hwn a fu farw fel Arian,) ac eraill; tra ar y llaw arall, nad oes dim mwy cyffredin na bod yr amheuwyr boreuol yn diweddu mewn crediniaeth gadarn, megis Maupertius a Henry Kirke White. Ond fy ngorchwyl i ydyw cydnabod eich llythyr, ac nid gwneud sylwadau. Yr wyf yn ddiolchgar i chwi am eich dymuniadau da, ac yn neillduol am y talfyriadau o bapurau gwrthrych anwyl, ag y mae ei rhagoriaethau wedi eu dynodi mor briodol genych mewn ychydig eiriau. Gallaf sicrhau i chwi, na wna yr holl enwogrwydd a dwyllodd ddynoliaeth erioed, i feddyliau uchel am ragoriaethau personol, effeithio cymaint ar fy meddwl â'r teimlad pur a duwiol a gymerai y fath un rinweddol droswyf. Gyda'r golygiad hwn, ni newidiwn weddi yr un ymadawedig droswyf am holl ogoniant unedig Homer, Cæsar, a Napoleon, i'w gosod yn nghyd ar ben y byw.

Y mae genyf yr anrhydedd o fod,

Eich ufuddaf wasanaethwr, &c.,

BYRON.

O.Y.—Nis gwn a ydwyf yn anerch gweinidog, ai peidio; ond yr ydwyf yn tybio na bydd yn sarhad genych os ydwyf yn camgŷmeryd yn y cyfarwyddiad ar y llythyr. Bydd i un a eglurodd, ac a ddwys deimlodd athrawiaethau crefydd, fy esgusodi yn y cyfeiliornad a'm harweiniodd i gredu ei fod yn weinidog.

Addefa pawb fod y llythyr hwn yn dangos Lord Byron mewn golygiad rhagorach na'r darluniad a roddir o'i gymeriad gan Mr. Dallas, yn flaenorol i'r flwyddyn 1818. Y mae yr hanes canlynol am ei olygiadau ar ei wely angau wedi ei chymeryd o “Ddyddiau Diweddfaf Arglwydd Byron.”

Ychydig ddyddiau cyn marwolaeth ei Arglwyddiaeth, dywed Mr. Parry:—

“Yr oedd yn saith o'r gloch prydawn pan y gwelais ef, pan y cymerais gadair yn ol ei ddymuniad, ac yr eisteddais wrth ochr ei wely hyd ddeg o'r gloch. Eisteddai ef ar y gwely, ac ymddangosai yn gwbl dawel. Ymddiddanodd â mi ar amrywiol bynciau, mewn perthynas iddo ei hun a'i deulu. Ymddiddanai am angau gyda hunanfeddiant mawr, ac er nad oedd yn credu fod ei ddiwedd mor agos, yr oedd rhywbeth ynddo mor ddifrifol a chadarn, mor ymostyngol a thawel, gwahanol iawn i bob peth a welwn ynddo o'r blaen, fel yr amheuwn ar amserau am ei ddatodiad buan. ‘Parry,’ meddai efe, pan yr aethum gyntaf ato, ‘yr oeddwn yn awyddus iawn am gael eich gweled heddyw. Y mae rhyw deimladau rhyfedd wedi bod drosyf, ond y mae fy mhen yn awr yn well. Nid yw fy meddyliau yn dywyll, ac nid wyf yn amheu na wellaf. Yr wyf yn berffaith dawel—yr wyf yn sicr fy mod yn fy synhwyrau—eto, bydd trymder yn cerdded drosyf weithiau.’ Dygai y crybwylliad am hyn y ystyriaethau pruddion yn ôl ato, ac yr oedd rhai ymadroddion yn dangos beth oedd yn llanw meddyliau Lord Byron pan y gadewid ef mewn distawrwydd iddo ei hun. ‘Fy ngwraig! fy Ada! fy ngwlad! sefyllfa y lle hwn—fy symudiad yn anmhosibl, ac efallai angau—y maent oll yn uno i'm gwneyd yn ddwys. Yr wyf wedi cael fy argyhoeddi am ddedwyddwch teuluaid. Nid oes yr un dyn ar y ddaear yn parchu mwy ar ferch rinweddol na mi; ac y mae y golygiad am ymneillduo yn Lloegr, gyda fy ngwraig ac Ada, yn rhoddi i mi ddrychfeddwl am ddedwyddwch na phroffais mo hono erioed o'r blaen. Bydd ymneillduad yn bob peth i mi, o blegid y mae einioes wedi bod i mi hyd yma fel yr eigion yn y rhyferthwy. Ni allwch ddirnad y meddyliau rhyfedd sydd yn fy llanw pan y byddo y llycheden yn ymosod arnaf.—Y mae tragwyddoldeb a'r eithafoedd o'm blaen, ond diolch i Dduw, yr wyf yn gwbl dawel ar y pwnc hwn. Y mae y meddwl am fyw byth, ac ail-fywhau, yn hyfrydwch mawr. Cristionogaeth ydyw y grefydd buraf a rhyddaf yn y byd; ond y llauws athrawon sydd yn blino dynion yn wastadol â'u bygythiadau ydyw gelynyion penaf crefydd. Yr wyf wedi darllen llyfr Cristionogaeth gyda mwy o sylw na'u haner hwy, ac yr wyf yn cymeradwyo yr egwyddorion cariadlawn gwir haelfrydig a osododd Crist i lawr. Y mae cwestiynau yn perthyn i'r pwnc hwn na all neb ond yr Hollalluog eu hateb. Pwy a all ddirnad amser a gofod? Neb ond Duw—arno ef yr wyf yn ymddiried.’”

Pwy a ŵyr nad gweddi y foneddiges ieuange ragorol, a grybwyllwyd uchod, a fu yn foddion i arwain ei Arglwyddiaeth i fynwesu y fath syniadau, ac ar y cyfan i sicrhau ei ddedwyddwch tragwyddol! “Llawer a ddichon taer weddi y cyfiawn.” Y mae yr ystyriaethau hyn, nid yn unig yn ein hanog i dderchafu ein gweddiâu dros bersonau neillduol, ond hefyd i arfer pob moddion doeth a phriodol—mewn ymddiddan—mewn gohebiaeth—neu ryw foddion arall, i enill sylw y cyfryw, yn neillduol yn mhlith y radd uchaf mewn cymdeithas, sydd yn ymddangos yn ddiotal am “y pethau a berthynant i’w tragwyddol heddwch.”

Dywedir fod y llinellau canlynol wedi eu hysgrifenu gan Lord Byron, ac wedi eu cael yn ei Fibl:—

“ Mae yn y gyfrol hon i lawr
Ddirgelwch y dirgelion mawr.
Dedwyddaf ddyn o ddynolryw,
Yw’r sawl a gafodd ras gan Dduw,
I ddarllen a gweddi’o’n ddwys,
I godi’r follt—myn’ d trwy y drws;
Ond gwell pe nas ganesid hwy,
Sy’n darllen er amheuaeth mwy.”

Nid oes genym ddim mor foddhäol yn achos *Buonaparte*, ag sydd genym am Byron, a’n harweinia i farnu fod ei olygiadau moesol a chrefyddol wedi cyfnewid er gwell. Pa fodd bynag, yn ei sefyllfa unig yn *St. Helena*, ymddengys fod achos crefydd wedi dwyn ei sylw, yn achlysurol. Y mae yr hanesyn canlynol, a gymerwyd o *La Casas’ Journal*, yn dangos y syniadau oedd ganddo am foesgarwch y Testament Newydd:—

Mewn ymddiddan ar achos crefydd, a fu rhyngddo a’i gyfeillion yn *St. Helena*, dywedodd, yn mhlith pethau eraill,—

“ ‘Pa fodd y gall argyhoeddiad gyrhaedd ein calonau, pan y clywn iaith anghyson, ac y gwelwn weithredoedd drygionus, y rhan fwyaf o’r rhai y mae eu swydd i bregethu i ni? Yr ydwyf fi yn cael fy amgylchu âg offeiriad sydd yn pregethu yn wastadol nad yw eu brenhiniaeth o’r byd hwn, ac eto y

maent yn dal gafael yn mhob peth a allont ei gyrhaedd. Y Pab ydyw tad y grefydd hono sydd o'r nef, ac nid yw ef yn meddwl dim ond am y byd hwn,' &c. Diweddodd yr ymerawdwr ymddiddan trwy ddymuno ar fy mab estyn y Testament Newydd iddo, a chan ddarllen o'r dechreuad, efe a barhiodd hyd ddiwedd pregeth Crist ar y mynydd. *Dywedodd ei fod wedi ei daro â syndod a mawrhad, at burdeb, arucheidd, a phrydferthwch y moesoldeb a gynhwysai, a phrofasom yr un teimlad oll."*

any 11 in 1000

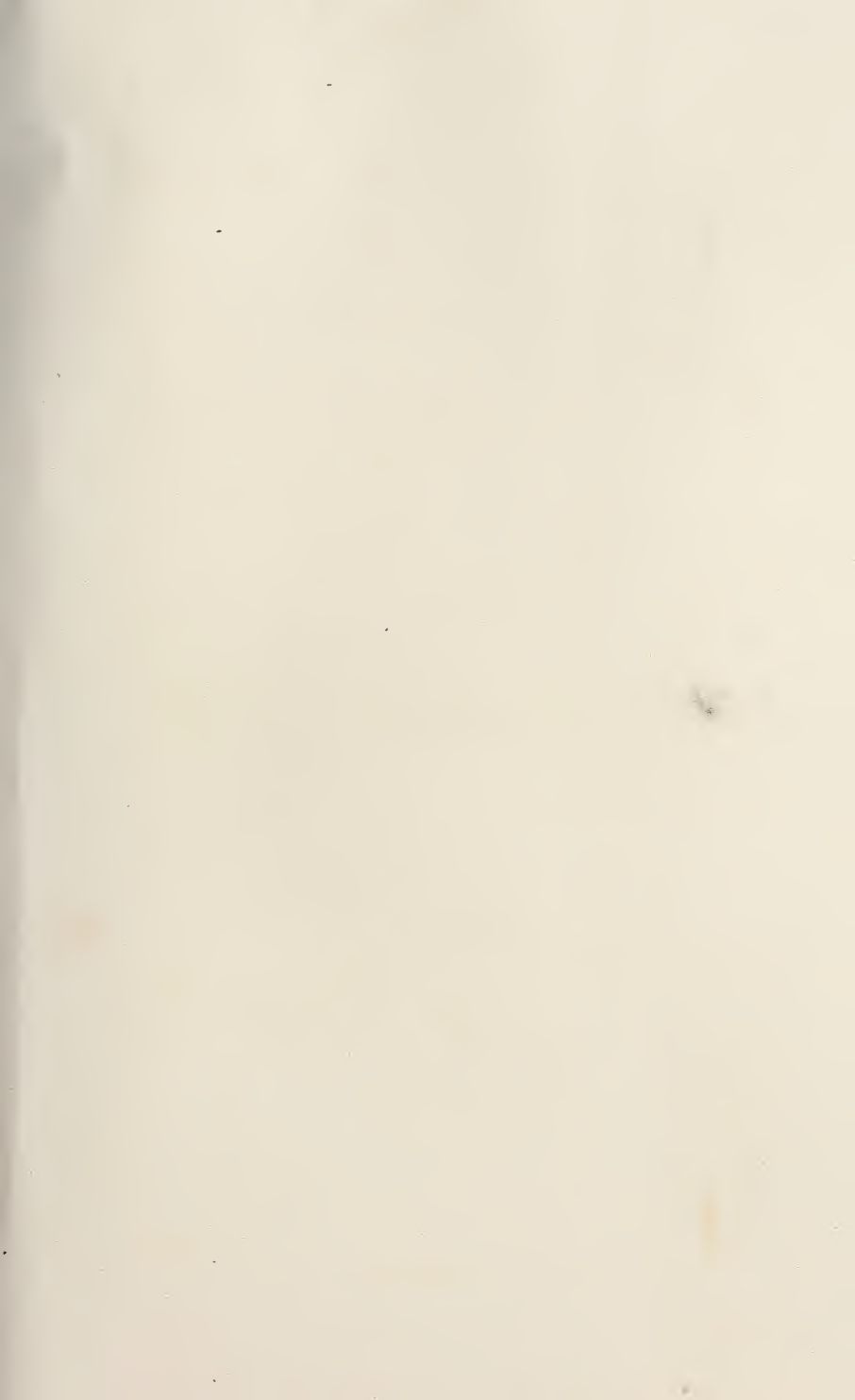
Dear Sir

Yours truly
M. J. [unclear]

LIBRARY OF CONGRESS

0 022 011 678 5

LIBRARY OF CONGRESS

0 022 011 678 5